Friedenthal, Markus Bar
Yesod ha-dat

יסוד הדת

חלק ג חברת ב

הנקרא

הברית

חלוקה שניה
אש דת

מאת

מרדכי דוב פרידענטהאל
ברעסלויא

תחת ממשלת אדונינו האדיר
החסיד המלך פרידריך
ירום הודו • ויתנשא מלכותו

והגדול שמו בכל הארץ • ורחמן
ווילהעלם השלישי
לאריכת ימים ושנים אמן •

בבית ובדפוס המרומם כ"ה ליב זולצבאך נ"י לבית קצנאלינבוגן •
בשנת תקפ"ג לפ"ק

לוח המפתחות
מחבור אש דת

לוח המפתחות

עד

לוח המפתחות

לכבוד

יריר עליון ואת נכבדי תבל הוא נמנה ,
נורע שמו בשערים ותהלתו מלאה ארצותינו
ה״ה השר הנביר הנחמר והיקר
נגיר עם ישר ·
מו״ה אנשיל נרו בל יועך ·

באראָן פאָן ראָטהשילד

האָכוואָהלגעבאָהרען

אזכרת מנחה

מאת המחבר

מעת ברוא ה׳ את השמים ואת הארץ, פיהו הוא צוה נסות האדם, ואם נסהו ה׳ ועודנו עומד בצדקתו, או יהיה לגאון ולתפארת, ישמחו השמים ותגל הארץ, ידעו והוקים אשר עשת וקרובים יבינו כבוד ה׳ והודו ;

ה׳ הפיל גורל וידו חלקהו בקו, ה׳ יבחן צדיק בכור העוני, ובדשן העושר ובהון עתק, אז יתן האדם אל לבו אם יגיעו ימי העוני או עת שפע ושובע, כי באו ימי הנסיון עת בוחן הגיע, העוני ישטו ויתע מנתיב היושר, גם העושר משגה מאורח צדק ׃

אשרי האיש אשר עמד בצדקתו ולא התרפה ביום צרה ממעשה הצדקה, ולא שבת בעת הצלחתו מעבודת הצדקה, זה האיש הפץ ה׳ ביקרו ׃ —

הנה מעת יצאנו מארצינו ובגוים נפורנו, אף גם בכל זאת לא עזב ה׳ חסדו ואמתו מאתנו, לא מאס עם יעקב, הוא הושיב מלכי צדק על כסא, ובצלם בגוים נחיה ; בעיניהם מצאו חן בחורי עם גדלו והצליחו גם עשו פרי, אהה! אם חיילים הגבירו אז בטחו בוהבם, גאו גאה העיזו ברהבם, סרו עיניהם מעם נענה, בזו גם שקצו ענות נדכה, יקטין בעיניהם, הפנו עורף אל עם שכחי ובזוי יקוצו בו יהגו בו דופי, העיזו בגאותם ואמרו: מה יושיענו זה ; ענקתמו גאוה ובצואר עתק ידברו : נעזב עם יעקב ונהיה לשרים בקרב הארץ, גרשה נחלת שדה נכרם לא יפקד מקומינו במושב יועצי הארץ, מה נשגב ערך עמדתם ומה נבוה ערך אנשי גיליגו? יתנו דופי אל מקבת בור אשר שם חוצב מקום! הלוך בארמנות ובטירות, דבר עם הפחות זה גדולתינו ! חדר בהכלינו, שכוח אל נעמו זה מאוינו, ואל דלת העם לא נשים עין! העלם יעלימו עיניהם מעני ודך הדופקים על בתיהם, — הכי תאמינו שבת בטח שכון השקט, כעבור קיטור לפני סופת, כענן בוקר משכים הולך, כשבולת הנהר, כן כבודם עד ארגיעה יחלוף ואיננו, קבורים באשמני השכחה ושמעם לא יזכר !

לא כן אתה, עלית על שלבי העליונים כסולם הכבוד, עשית עושר, עד חוג תבל תעשה מסחר, שמעך הולך למרחבי ארץ! מופת הדור! נס עם ישרון! מכנף הארץ זמירות כבודך שמענו, הכנת לביתך שם לגאון ולהפארת נאמן לדור דורים! צריך יכחשו לך, אלהים נסיך! ואף בכל זאת סלע ומצודה אתה לעמך, התמוך ימינו בעת צרה, אל מי אדמה ואשוה אותך? רק אל אנשי אלהים הנקובים בשמותם בספר ה׳ וזכרונם לא יסוף כל ימי עולם, ואם לא באת בסוד קדושים, ואם עדי חקר כבודם לא הוגעת, אבל הלא דרכיהם דרכיך ?

אברהם אב הראשון לעם ישרון, בא אל נמרוד, מושל היה בגבורתו עולם, לא אל רהבים שת עינו, הורת ה׳ בלבבו ; בחר טלטלה גבר נדד ללחם אל ארץ מצרים מהיות ראש בבית רשע, אלהי שמים בעזרו והיה לאב המון גוים !

הנה איבה פרחה בלבב פרעה על עם יעקב על לא חמס בכפו ואין ברוחו רמיה, להבת המשטמה בערה בקרב מזימות יועצי פרעה, אז נולד משה (בחיר ה׳) טוב רואי! בת פרעה ראתה אותו לעינים; הילד עברי מצא חן, בא ביתה פרעה מגודל מנוער בין בני המלך לבוש בלבוש מלכות, ועוד מאס היות מבעד כבאות מלכי מצרים (מלכי גוים (היידנישע קאָניגע) אשר שמו משטרם משפת היאור עד אפסי ארץ) המיר שבט מושלים במקל הרועים ובחר עמוד בפרץ עם יעקב, עם בזוי ושסוי מן הוא והלאה, הוא הרים קרן תפארת ישראל, והיושבים בחשך ראו אור נגה עליהם !

אסתר הושיבה ה׳ על כס מלכי פרס ומדי, מהודו ועד כוש היתה מולכת, הכי שכחה ברית אלוהיה, עזרה היתה מהוקת באמונתה למען הצל עשוקים ממות! דניאל חנניה משאל ועזריה ברכו את ה׳ במקהלים, בהקבץ עם עובדי אש נתנו כבוד לאלהי ישראל ׃

רבינו יהודא הנשיא בא אל בית אנטונינוס, ישב בצל הכסף ולן בצל החכמה, חכי שם בזהב מבטחו ובכבוד גדול כסלו? כמוהו עשו בן מיימון ודון יצחק אברבנאל ׃

גהלים ילהטו בעורקי, עלי לבי דוי, בקרב נפשי תבעה שלהבתיה, בהביטי נגידי עמי כמעט הכסף באמתחתם לשבור שבר, יפטירו שפה יניעו ראש יתעללו עם זדים, שונאי דברי ה׳ ובוז

משפחות יעקב יחיתם, אם ידפוק איש בדלתים או בבוז משיבת המבישה: יהודי הוא! — נכברי הארץ עטופים בבוץ ובמעיל תולעת, בשר אבוסים לדשן שולחנם מריא ילין במכלאותיהם, אווזי מרבק ברפתים, אף להם ארוות סוסים, יתעלסו באהבים עם כלבי חוצות, ולא ירפו על שבר בת עמי; אכול מעדנים שתות ייני חסד וכוס מלא מסך, ולא ישימו עין על עם יעקב כי נבוה הוא·

בחורי חמד קודר ילכו באין עוזר ומסעד, חשופי שובל נקררו מני קרח בעת הסתו, בביתם אין שמלת באין מצוא תרוחה, עוני מחסור וכפן המה בעוכרם, יבגודו בעם יעקב, מפירים ב־ית ה׳! המכשילה תחת ידכם תפשם מידכם יבוקש! השואפים דמות בהגדלם אל שרים ויועצי ארץ, ישתוקקו השוות אל גדולי המדינה, זאת יפתה אותם לבגוד בעם יעקב, ולהפיר ברית מלח, וינהו אחרי ההבל ויהבלו, ולאנקת אסיר בל ישומו לב· אם בנעים זמירת השמיעה אשה יפת תואר קולה בבית משחק (טעאַטער) או היא יושבת בין המסיבים לעת ארוחת ערב, ואחיכם המתגורר בעירכם נודד בלי מזון ומחית יבקש מקום ללון; על הכותל תלוי דמות פניהם חקוקה בשער, דמות חוה יתמכר באחרית להולכי שוקים ועומדי בשער ואין קונה· נלאתי הכיל, האם אבדת התקוה חלפה התוחלת, האם נוחם יסתר מעיני? זה ישכב על אמתחתו לשמור בצע כסף וזהב, אלה בעצלות ורפיון ידים פרוחים על ערשותם, נוצות ברבור צפון (איידערדונען) להם למצע, על כר משי ותולעת במטפחת צבועה, הוזים במטות כבודות סביב מסך וקלעים; בבית הסהר כלוא עוף יפה הנוצה מארץ מרחקים; אשר לו תהקמה, יריע אף יצריח, להתענג בו במשחק שעשועים, החדר מקוטר מאבקת מיני בשמים מכל אבקת רוכל ויפיצו ריח ניחוח, (חדר עקד הספרים לא יפתח לכל דורש דברי חכמה), בחדר משכיתם רצפת בהט זהב וכסף, לימינם נצבת השגל, כחוט השני שפתותיה, השנים כתלג חור וכעמר נקי, עיניה רוחצו בחלב, ענקים בגרגרותיה, מלובשת שני עם עדנים, עדי האשת כברקים ירוצצו אורות. מאבני יקרות בין מחשכים ינהרו, ינוצצו קרנים כשמש ביפעתה, נקודות״ הכסף במעטפות וירקרק חרוץ, הלוך וטפוף תלך, באדרת תפארת היא עולה מן הרחצה, הזכוכית העומדת על השלחן חרוצה בשמכם עם אותיות מוזהבות, ועל החלונות כפרים עם נרדים יזלו בשמיהם מור עובר לעת צהרים כאלו ירדתי לגן עדנים לערוגות הבושם, פלו שלאנן ושלו, יבלה בטוב ימיו ולא ירפה על שבר בת עמי, לא ישגיח על דמעת עשוקים, הכי מאחיך ההולכים שחוח תברח תעלים עיניך? המתרפק על הפתח אחיך הוא! אם מכנף הארץ דלת אביונינו. מר שואג, יפנה לימין ואין עוזר ולשמאל ואין סומך, יקשיחו לבם יאטמו אזנים, האומרים חדל נא יעקב כי קטון הערך הוא, האם תשועה נרחה מעם ישורון, ותמוגגנו תושיה? דעו מרה תהית באחרונה לעתית בצרה, למאומה תהיו נחשבים אם יקרם אסון, אז לא ישזפם עין זר, יניעו עליהם ראש, האוהב התמורה איך יבטחו בו מלך ושרים? דכריע ה׳ גאון רוהם, או ידברו בשפה אלכה ואשובה אל עמי ואלהי! אכן כמכיתות הכלי נשבר הרוות עם שמכם תנפצו, וזכרונכם לשמכות עולם· יהפכו כמו רגע כלבוש יחליפם הזמן ויחלופו·

ואם ראשי הרי ההרים כי רמו עליהם יתעלם שלג, על תועפת הר גבנון ותלול פרוש השחר ביפעתו כן אתה בין נדיבי עמי, אם גם שם ה׳ לך מהלכים בין העומדים מעלה, עוד לא תשכח עם יעקב, לא ברשתות תגאיתים רגליך נלכדו, אתה תנחמני מעצבוני, אין מספר לנדיבי עם ישראל יציצו מעיר כעשב השדה, אכן אתה פאר הגבירים, נזר הנדיבים! אם מגמתיך עשות חיל וכסף בצדק ובמשפט, אם תרדוף לבצוע בצע ולאסוף הון, ואם תשואת חן חן לך מפי כל יודע מסדר, הגבהת דרוך על במתי מעל, אף בכל זאת לא בוזת שח ומט, בהרת שבת בין היהודים האומללים נבהל תבעת משכון השקט ובטח ולהפר ברית אחים, אם דורשים חפציך לכל חפצי מלכים ושרים, איך יהיו דורשים אל מלך העולם, על השיות הפזורות בני יעקב, שה הנדחה ישראל, מעיך נכמרו, מעוז לדל מחסת לנדכה ולשברי רוח, למי צר בצרת אנשי גילו? היערכוך איש מאנשי עמי, הלא בפידם אין שוע, מי יקום לנו לעזרה אם לא אתה, לא שמעת אל כלימת אנשי מדון, עוגג התקוה בך רוינו· אם פרודות בין צרורי אדמה לא ירקבו ולא יעבשו, וכח הצמיחה ינצור הטבע עד עת בוא האביב ומעפר אחר יצמחו! אם מריח מים מזרע כל צמח ישוב יפריח! וזרועי צדקה בארץ יתמו? כן שמורים לעד חסדיך, בספר עולם נרשמים מי ימחקם? ילא על סלעי נחל מטבת זרעיך, זרועיך על אדמת

תנובת

תנובת הצדקה, לעולם נשמרו • רבית בסחיר, מטמונים לך לאחוות כל ימי היותך בארץ מטה, שפעת ברכות ה׳ גדולה משפעת כסף וזהב מקללת אנקת דלים אשר יעשרו בהם הומסים אמתחתם, עוד יש לך אוצרות הסגולות מהנת השמורות אל אוהבי ה׳, כמוסים המה עם ה׳ שמורים במעליותיו, לא ידעתי ספורות למו, תגמול חחסד תשלום הצדקה לא ימצאו בארץ החיים, במרבית חמה נתונים, אין כל תרבית כסף יערוך בריוות אליהם; גנבים אם יבואו אל אוצרות כסף הלא יגנבו דים, אם יבואו שודדי לילה איך נבעו מצפוני בצר, באפילה יבואו והנה גוזלים, שאפו צמים חילם, מי יבוא אל אוצר ה׳, כי יגיע דלתים אשר סך ה׳ בעדם, סגור חותם צר מי יפתח? אלה יצברו דגן ומאכלת לפיקדון, משחתם בם רקב יבלת מחמדיהם; הטומן באוצר ה׳ מטמוני הצדקה ישחק לכליון תמשחית, כלי נעם הטבע אש מים ורוח בל יהבלו צבי תפארתו •

ה׳ יודע! לא ידעתי קנוא קנא, ולא אתחר במרבה הון, אם כגבוה שמים מעל הארץ, גבהו עושרך וזהבך מן כספי וזהבי, אבל הנני ה׳ די כלכל נפשי מדוע אהיה רודף שלמונים? אבל קטונתי מתת הלל ושבח אל יקרת כבודך! אכן על פסגת הר הלבנון יתנשא הארז כן ירום ויגביה כבודך בין נדיבי עמי, צלח ורכב על דבר אמת •

כרוח ולעפות בא רוח הזמן רוח עועים, והפצו לשחת ישראל בהפגשו ובמעופו, קמו קושרים בסוד נעלמים, עברו ברעש וברגז רחובות עיר, בשאט נפש ורחבים בהוצות השתקשקו, רקדו כשעירים שונאי חק וצו, עם חרף עושיהו, לא ישמע אל גערת דוריו, יתנו כתף סוררת אל מאשרים, החפצים הוס היסודות אשר עליהם נוסדו והטבעו אדני תצלחת לאומים, הורסים כל סדר, בוזים כל חכמה מורשה להם מאבותיהם, ודברו: חזו לנו חדשות • קול פחדים ישמיעו יקהת פניהם כפני להבים, עיניהם כלפידים יורקו לבת האיבה, קוצותיהם תלתלים ארוכים מאד מדתם כמשא כבד יכבדו על ראשם • משאתם נבעת כל חוזה בם, בלי חוס בלי חמול מבקשים הרג אבדן וכליון, אנשי חימות בעלי אף, שואפים כעס חמס ישתיון, „תחת הקשב ושמוע בהרו הכרב ופרה, תחת אהבה והחרות שנאה ותרמית, תחת שמור ברית המת הוו מפירים ברית, תחת תודה ושבח כחש באלוה, תחת נדבת לב עושק וגזל„ עוזו וכח תחת יושר, אכזריות שטף אף וחימה, תחת חמלה ורחמים, תפריעו חקות עולם, שמים אור לחושך סררים למהפכות, בן ינבל אב, ורוח איש זרה לאשת חיקו, ולא אבו דעת קדמוניות הנעצרים בתורת ה׳, מדברים סרה, חץ שחוט לשונם; גם אל כומרי עובדי אלילים מעם ועם, דבר ה׳, זאבי ערב עטופים בכתנות עור כבש, כן טמון בחובם כל תרמית, רק בערמה יכזבו באין הפוגה; נקיים אנחנו הפים בלי פשע, טרורים אנדנו מדופי, רק בנעים מילים יפתיות רוע מעלליהם, יהניפו חלקלקות בקכם שפתותיהם ינחשו, ובנעימות אמרותיהם ימהרו פוחזים לבלי חת כמהר צפור אל כח, וימו לבית בני אדם לכל אשר יחכוצו, מדיחי עם דברו בשלי, ידעו לעקיב את אחיהם ולהשים מהמוחת לרגלי האנשים, למען יוקשו וילכדו, ידעתי כל מחשבותם כאלך עמדתי לפני בית מועדם, ובין תריצת חקיר ומכרציו לי דבר יגנב, ומבין חגוי הדלת אזני לקחו להס דבריהם •

אלה רעשו המכו, קול מר צרחו, קמו ככפיר ממעונתו לטרוף שה נדהה ואלמה ישראל, ורו איבה לקראת עם יעקב, במטאטא השמד בקשו לטאטא עם ישראל, אמרו: כפינו נדיח בדמיהם מהם ומהמידם כל נשאיר שריד, ארבו לשלוח יד בביזה; אם חמון לאומים כשאון מים רבים ישאון משאתם לא תגור, המשבית שאון ימים, היבצר מאהו לחשקיט המון לאומים מועפם? חנה הכנה היה בוער על הר אלהים ואיננו אוכל, כן לא ישלוט לבת אש הקנאה באורבי שמו, הוא יסך עלימו הוא יצור נפשם • כאשר הציל ה׳ מהוך מהפיכת הנור בוערת בהירו אברהם, כן הציל ה׳ אותך נדיב עמי מדולקים, בצדקה הכתני, איך תקרב מחתה אליך? גם כי תלך במו אש לא תכוה, ולהבה לא תבער בך (ישעיה) •

הלזאת יקרא שמך ראטהשילד כי צח ואדום מגנד?

אל שדי בצר אל יודעי שמו, והוא יגאל סשחת הייתם • ה׳ הושיב על כסאות מושלים מלכי יסד,

היש

חיש כברק החישו אילוהם, הלא היתה ישועתם כנשר, לולי המה עזרתה לנו כמעט מתגרת ידי השונים כלינו אבדנו, המה הטו אזן לקול דמעת עשוקים, חלץ ממסגר לחץ, והמורדים לא הפיקו זממם לא בצעו מאוים.

דברו נא מדוע שנאתם עם יעקב, מדוע התרפו מערכות אלהים חיים? ובה המשטימה הגדילו השנאה עד מעלה, מה השיתו עלינו הטאת? אמרתם מקדם רפי לב המה ובמלחמה הנוראה ראיתם הפלא גדול כי חמה אמיצי לב לא הפנו עורף, כהולך בחליל הלכו אל המלחמה, ובידם חרב נוקמת! אמרתם אין להם אוזן שומעת לחכמת המוזיקא (מלאכת השיר אשר תולדתה במקדש אל, הנעמה לעוגם נפש וישכח יגונו), ועתה חברו שירים הנעימים לאוזן וטוב המה לשמע. אמרו משחיתי החברות המת ספירי ברית הכנסיה! דברו מעת הלכו בני ישראל בגולה מפורטאגאל, וגורשו מנחלת אבותיהם (מימי שלמה) משפאניען, האם יושבי אנשי שפאניא ופורטאגאל גדלו והצליחו, מספרם היה רב מאד בימי (א) אזבל מאשר מספרם עתה, נחלות שוממות היו אז כרים מלאים דשן, מה עשו לכם כי תאשימם? ראו המדינות הנושבות מזרע אברהם, והמדינות אשר לא יבוא שמה בן ישראל! ראו האללאנד החמודה ושפאניען, פלארענץ וניציליא, מילאנא וקארזיקא, למי יתר שאת למי יתר עוז? ולא בחטאתינו ולא באשמתינו נשארה מדינת פולין עודינה בלתי מיושבת, עובדי אדמה היו עשוקים מעול העבודה, ויחלו ממשא שרים ואדונים; הוציא דבה על מאשרי העם הזה (ראַבינער) כה מצאתם בהם עון אשר חטא, הכי עם הזונות יפרדו, האם כהתעות שיכור בקיאו היו שותים ולקו? האם רדפו שלמונים? האם יושבים ליל בבתי משחקים? דברו כוה על התורה על אמרה: לא תחיה כל נשמה, הכי היה זאת להקת עולם מוכדי דור דור, רק ה' המרעיש ארצות גוים ועד ארגיעה ירדו חיים שאולה, הוא צוה רק פעמים לעבדיו עושי רצונו לטבוח לאומים אשר אין לו בהם חפץ, ואלה זרע עמלק ושבע עמים, והוא שם חקים בארץ לדור דור באמרו וקראת עליה לשלום!

הנה הרומיים הקדמונים כל מקום אשר נסתה כף רגלם אמרו בתרמיתם הארץ הזאת חבל נחלתינו ושמוה לפלך לממלכת רום, הפרסי הכה הים בחבלים עבור מנעו מעבור אל ארץ יון ולהנחיל משכנות לא לו, אבל עם ה' לא כן עשו חמה אמרו ארץ כנען הבל נחלתינו היא אדמת קודש, וארצות לא להם לא בקשו אותם ולא חמדוהם, ארצות הטומאות יקראו להם.

מה גבהו דרכינו (ב) מדרכי הרומיים הישנים והיונים, כי עליהם לא זרחת נבואת ה', כי ע"פ דינא דמלכותם:

א) יש משפט למלוה להשתעבד בלוה מנהג עבדות (שקלאַפֿע) עבור פרעון חובו, אם אין

הערה (א) את מלך ספאניען בזמן הגירוש.

(ב) דברי הרמב"ם בס' עבדים פרק ט':

מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך מדת חסידות ודרכי החכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון בהמות ועבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה, וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים, לעבדות מסרן הכתוב ולא לבושה, ולא ירבה עליו צעקה וכעס, אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו.

וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן, אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד. ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעכו"ם עובדי ע"ז, אבל זרעו של אברהם אבינו, והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים צדיקים, רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו, וכל המרחם מרחמין עליו, שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, וכתב הכ"מ דבריו ראויים אליו, בירושלמי פרק כתובות רבי יוחנן אכל קופר (פי' בשר) ויהיב לעבדיה, שתי חמר ויהיב לעבדיה וקרי אשריה הלא בבטן עושני עשהו,

וכן

אין ידו משגת לשלם לו, אף שהוא אחיו ·

ב) משפט הרומיים עד ימי אנטאנינוס, היה כי להאדון יש יכולת להמית ולהרוג את עבדו, כפי את נפשו ·

ג) משפט הרומיים היה, אם ישנו העבדים בלילה בבית שרצחו הרוצחים את האדון, החריצו את דינם למות, בלי שום הקשבת טענתם ·

ד) כה נגואלו מעשה שפראטא נגד עבדיהם ומעשה הרומיים, פרסו אותם, השתמשו בהם כמנהג בהמה, ובעיר צלמם בזו, וכל היודע קורותיהם יודע כי אמת אתי ·

מה נשגבה תורתינו, על פיה אין משפט כלל לבעל חוב לחבול את נפש איש לוה, לעשות אותו עבד עולם, כי אין לו משפט כלל על גופו, בשן ועין יצא העבד, ויש בעבד ענין השואה עם אדוניו, ומפת שתצעט עד עתה, תמצא קורא נעים שקוצי רומיים הטשנים ויונים, ונשגבות משפטינו, תעיין ·

בוש יבוש החכם בוכהאלץ באמרו כי אמונתינו כדעת הרמבמ"ן באמרו חכמת אנוש כשבלול (שנעקקע) תמס תהלוך, וסובב סובב תלך החכמה ועל סביבותיה תשוב ולא נאמין בנשגבת האנושיות כי תחין המדריגה העליונה על סולם המדות ועל התנשאותה על מעלת ההתרוממות! אבל סתום תורת ה' לו מאין הבין, ויחרף תורתינו בהשותה לאסטראלאגיא, קומו חכמי לב נבוני עמי התאזרו, השיבו לדברי המחרף, עמדו עמדו באין מרפה, וחפץ ה' בידכם יצלח, ונהפוך הוא הלא דברי נביאינו טלם יפיהו לקץ ידברו מאחרית הימים, ודעת הרמבמ"ן תצדק על חכמת שונות האמשיות, כמו חכמת המלח חיתה בראשונה בצור ואחריה בקארטאגא, ואחריהם בעירי איטאליא, ובאלקסנדרי לפניהם ועל שפת ים האמצעי, ולאנראן עתה כצור ביסים הקדמונים; מה שהיו היונים בימים הקדמונים בחכמת העיוני, חכמי אשכנז אנגלייא וצרפת הגבירו סהם ומסעות לחכמות נפרדות, אבל מה אמרו חכמינו מיכרי תפילתינו, רק חסת בחתו ומצאו יסוד אמונתינו באמרם ויראוך כל העמים עד כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ, ונאמר כי תמלא כל הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים (חבקוק), ונאמר ונבאו בניכם ובנותיכם וכו', וגם על העבדים ועל השפחות אשפוך את רוחי, (יואל) וכן בתפלת על כן נקוה וכו', זה אחרית הדת קץ אמונתינו, והשתלמות המצואים הנבראים בצלם זה חפץ בוראנו, זה רצון קונה שמים וארץ!

כתבי קודש הרבו אומר ממעלת האדם על כל יקום על פני האדמה, וה' שמוהו לשר ופקיד בביתו ויאציל רוחו עליו, כתבי קודש יודיעו סעלת אשה משכלת ומעלת המלך! לא המצאו אותם בקדמוניות לאומים רעיונים נשגבים כמזמור ו' על מעלת האדם (דיא ווירדע דעס מענשען), וכמזמור ע"ב על כבוד המלך ומעלתו (דיא וואהרע מאיעסטעט דעס קעניגס) וכדברי שלמה במשלי באמרו אשת חיל מי ימצא וכו' (ל"א), על יקרת אשה משכלת (דיא ווירדע דער פרויען) · כל שירי האמער העזיאד ואסכיאן נגדם ככינור אשר רוח יהדפנו לפעמו ולב שומע אין עמו · ראה במימי ההורה נועם פני אביך הראשון ופארו, אז תבעת, אם החזה פניך במראות הצבאות, התשם והשרוק, בצלמך תתן דופי, ברוח נכאה תכיר שפל מצבך והין ערכך! הבחון נתדע

וכן בפ' אע"פ אבוה בר איהי · חד ספי מכל מינא ומינא, וחד ספי מחד מינא, מר מתעני אליהו בהדיה, ומר לא מתעני אליהו בהדיה וכו', מר מקדים ספי ומר מאחר ספי, דקדים ספי מתעני אליהו בהדיה, דמאחר ספי לא מתעני אליהו בהדיה · עכ"ל · ומה שהולק הלח"מ עליו דאיירי בעבד ישראל, אינו נראה כי בזה אין חידוש כלל, שזה התנאי שלא ספי לעבד רק מחד מינא ומאחר ספי, היה נוהג בו מנהג עבדות, והלא הדין הוא שינהיג בו באחוה, כמו שנאמר בתורת כהנים, כי ימכר לך אחיך שתנהוג בו באחוה, וכל עבד עברי חייב האדון להשוות לו במאכל ובמשתה, שנאמר כי טוב לו עמך (קדושין דף כ'), ומה חידוש יש שלא מתעני אליהו בהדיה · א"ו דאיירי בעבד עכו"ם, ומעשה דר' יוחנן בוא ראיה לזה שאיירי נ"כ בעבד עכו"ם, ותמוי' אני על הלח"מ ·

ותדע כי הנך חולה ודוה! נבהל ומשתומם תעמוד אם תראה העולם אשר חלף הלך לו! ותשב תתפלא בראותך העולם העתה! רוח צח על שפים לאן הלך? אן רוח קדים (צעפירוס) משיבת נפש כל חי? מי שם גן אלהים לחרבות עולם? מי שת ארצות לשמה? מי שם הלחם הקלוקל? מרוע יזל מצח העובד האדמה (אחיך הוא! ובבטן אחד עשהו עותנו) מרסימי זיעה? מי יכיר התלאות? מי יתיר אגודות מוטה? מי יעלה לנו ארוכה? מי ירקח לנו מרקחת? רק הנבואה תגלה אזנך למוסר לדעת איך המקריות מראש הוסבו, ולא העלימה העתידיות אל אחרית הימים, והאותיות מה תלדנה? קרא בספר ה׳ אז תבין כי אתה מעותד לחזור עטרת הבריאה לאיתנה, והיא המשמרת הנתונה לאישי האדם עד כלות ימי מצור העולם, וכאשמורה בלילה כן הנצור פקדתך בתבל מטה; ובאחרית הימים יכרית ה׳ הרשעה מקרב הארץ (כעשן תכלה!) ינשמו מארץ דרועות, ה׳ ישבית מלחמות עד קצה תבל, ישפות שלום! הוא ישלח פרות לעולמו! אם אתה ה׳ הרעשת ארץ פצמתה הלעולם תאנוף, תמשוך אפך לדור דור? ידעתי כי הבוא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ, והרפא שבריה כי מטה! אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, ה׳ יתן הטוב וארצינו תתן יבולה! יגישו ויגידו הבלי הגוים הקדמונים (עדרא, פעדאם וצענדאפעסטא) הראשונות, או הבאות השמיעונו? תשובתם נשאר מעל, וע״ז אמר הנביא מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק, אף אין מגיד אף אין משמיע, אף אין שומע אמרכם (ישעיה מ״ב)·

גם קמו מדברים סרה על התורה תביאיה, סטים העם אל דבריהם כי נעמו לאוזן שומעת, ופשקו מחמדיתם לכל עובר, זת מרים שיא תורת צאראסטער עד לשמים וזה ימצא חכמה עמוקה בתורות הינדו? דבריהם אין להם שחר ופעלם אין לו ידים! נפשם בחרו בשיקוציהם ולא בדבר אמת, למען תשים שאריתינו סחי ומאוס, חשבו עלות מרומי בין קראו בגרון, כי העפילו ראש הר אלהים, עבור תת בנו סגרעת; מנקירי קדמוניות עם ועם, הלאות בדברי שקר כל אוזן שומע, וייטב בעיניהם כל מעקשות ורעוה רוח למען התל בנו, ובני בלי שם יהגו ויסללו באין תבונות אחריהם! הכופר עוין בכל אוסר מאמרות קודש, ובנעים שיחות ירבה אמרי הוהו, ולא ישב ידו מבלע כל קודש ולהפר חוקי ה׳! עוזבים באר הנבואה ובוזים דבריה בתהפוכות רע ומזימות, לחצוב בורות נשברים ולחטוף מימי אכזר, בקשתם כי ימוטו מוסדות הברית, יבקשו לפתח אגורת ה׳ אשר יסדה עלי ארץ, לכן ימצאו ברוע לבבם תאותות ועלילות, פוררו לנתחים כפרים שלימים למען יתעללו בהם ובין בתרי הגזרים יקראו חירד, ואל התעודה יאמרו אין לנו בה חפץ, אויל דנביא משוגע איש הרוח! יגדילו דבתם רעה, בריר אולתם יגועלו דרכי אנשי אל, וסטרת מגמתם היא הרוס הקבלת, מבקשים צודד נפשות יקרות, יחניפו לבות בני אדם לנטות אליהם, ויטחלו בכוס נעימים מתורת ה׳ רעל רשעתם, ושתו ולעו ההולכים אחריהם ולנצח יאבדו. מדוע ירפשו מבחישי אל מימי נאמנים אשר זכו משלג וטהורים כצמר צחר? גם כי הרבו צדקה, יעלים ה׳ עיניו מכם, הקצור קצרת ידו מהושיע, ואם אין בו כח להציל? השמים כסאו והארץ הדום רגלו, היפלא מאתו מאומה? שמש ומגן ה׳ אלהים, חן וכבוד יתן, לא ימנע טוב להולכים בתמים! רק לאיש כמוכם חסדכם ולבן אדם צדקתכם! אם פנים תשאון, ואם כל מתנותיכם למען יודיעו אותם מגידי חדשות (צייטונגס שרייבער) על גפי מרומי קרת, אז חסדכם כענן בוקר צדקתכם כטל משכים הולך! דוד אמר, למדני לעשות רצונך, ונאמר לעשות רצונך אלהי חפצתי (קמ״ג ומ׳)·

האם תמס כעש חמודינו, וכבודינו לעפר ישכון סלה? איך תתהרה שהום דעיו, ראות מקור הזוהר, מצוא חקר שדי, איך הרהב נפשך תת בדעת עליון מגרעת? יבדאו תורה מלבם, מאין פנות אל דתורה והתעורה, זאהרי כן יבקשו הרוס עם חוות קשה מחכמתם הנכזבה את יסודי התורה? בימי אבותינו תאות היה לאיש, חמדה לגבר למען יטהר מאלהיו, ועתה יבקשו למרות בעליון ולהביאו במשפט ויאמרו לכו נא ונוכחה יחד! האנוש ידון עם אלהיו או אלהיו עמו? איך תרהיב אנוש מקור כל חסרון מעין כל מאום לגזור אומר על דבר ה׳!

כשודד הבוזה הולכי ארחות, יפשוט הכתונת מהלך ועני, ואז יעמדו ערומים והשזפי שת, כן אתם חכמים, אם לא תאבו הכר צדקת עם יעקב בהחזיקו אמונת ה׳ אחד, אז תפשטו אותו ערום ויחף, כל רואיו ילעגו לו; כל האומות דיו מיועדים אל מלאכה המשלמת מעשה העולם, איש איש על עבודתו ומשאו יבוא בשלום, ואם אתם תאמרו שוא מעשה עם יעקב תהו נחלתו! אז תתגרו עלינו שנאת

מלך

מלך ושרים ותסגית אותנו בידי שופטי ארץ, ויאמרו נואש! תקחו מישראל ההוד תושללו התפארת מיעקב, ובת ציון עומדת פשוטה ועורה מכל חכמה ומכל בינה, רבה המכשלה גדול הפרץ, אקוה אל פדות ואין אל גאולה והנה רחקה הני! מיונים למדנו החכמה והגיון, בנין הבהים ממצרים, חפירת הרים מפריגיים ולודים, מה למדו ממנו? אם לא דעת אלהים והדרך העולה בית אל, זה מקום יודעי שם ה׳ זה יעוד נוצרי בריתו ועידותיו! ואם תקחו ממנו הוד תפארת התורה אז אנו עומדים ערום ויחף כאלה בשלכת, שקדו על דלתי החכמה הגביהו התורה על במותיה, התעלסו והשתעשעו באהוות מרעים; הרבה לנו די שעשועים עם חברת אנשי מולדתינו, מחוץ תתאוו אל הדשות? הלא נהיה לשמצה בין הגוים, לשטנה בין עמי הארץ, הריטו מעפר קרן ישראל לבשו עוז, והרואים בכבוד ישראל יתימתו·

כמו החכם הגדול רייל (בתאללע) כאשר נתח גוף אדם לנתחיו, הכחיש בצלם אלהים ודמותו, אשר נברא בו, זכפר ברוח אלהים הרוכב על החלקים, כן חכמי זמנינו פוררו כתבי קודש לנתחים, וברבות צור הדקדוק מפרידים החלקים הדבקים יחד, ועד כי לא יבינו וישיגו דרות האלהים המרחפת עליהם! אבותינו תעו בהתעיבם דעת יסודי לשונינו, ואתם מתעים בעשותכם מהטפל העקר!

יהי שוא ולילות עמל מנו לי, מתי יעלה לשבר בת עמי תעלת וארוכה? מי יפענח חרזים, הלנצח יתרף צר? ציון ציון הוכה כפלים, בניך נדבקו אל העצלות נלאו להשיב לשואלים דבר, בתי נבעו המצפונים להסיר חרפת מחרפים? דלו שלומי אמוני ישראל, מורשי לבבי רעשו הסתערו, כל איש שלו בהיכלו כלו שלאנן, יבלה בטוב ימיו בלי עצב ולא יזכור ולא יחשוב על מכתבי קודש, ועוצם עיניו מראות כי שועלים קטנים מחבלים כרם ה׳ וישימוהו לכרום זולת לבני אדם, נגולה שנתי לא ידעתי מרגוע, מנוחת לנפשי רחקה, אן המה מחזיקי בדקך, איה הסמיך ישראל? האם הבונהם התבלעה? ברוח נשברה ראיתי כי ישומו לאל דברי קודש איך אראה כבלע הקודש? ידעתי כי צחו מימי התורה מאבן יקרה, כשוהם (דעמאנט) אם גם סביב לו חלקי אבן, עוד כברק יפיק אורו, ויד חורש אומן ימרקהו ויהיה תאוה לענים, אם אמונתינו היא אבן יקרה, אם בין קליפת שאלת תוהו זבוהו מכחישי אל יגה זהרת, אם מבעד חמעטה זך ובהיר האור הצפון! על זאת יחרד לבבי ונמס בתוך מעי, מדוע לא הסורו, חכמי עמי! רפשי עפר אשר זרקו על פניה מורדי אור? בזאת יתהלל העשיר בעשרו החכם בחכמתו והגבור בגבורתו, אם יועילו בהעושר ובהחכמה והגבורה אל בני גילם, עמם יהיה בשאלתם ומולדתם בבקשתם, בל תאלמנה שפתי נבון, יפתח אמתחתו העשיר, ובגבורתו יעשה חיל הגבור, אם יהיו נעזרים בהם אנשי חברתו·

טפוחי עלי אמונה יהיו לילידי שקר יצעדו למדחפות, הילדות והשחרות המה נולדי עורון כנפל אשת לא חזה שמש! תרעלה ימוצו מכוס מוריהם, והמה עורי עינים כמו לחפור פירות שוכני הורי עפר וכפים, אבותינו סגדו לבל עבדו למולך השתחוו לאלילי כסף וזהב התפללו למעשה ידי יוצר, אהה עתה מעמיקים לכתור עצה עובדים אל רעיון שוא העולה על רוחם, יתהללו במתת שקר! ואם אבות אינם מקטרים בניהם עוד למולך, אהה המה זובחי בניהם אל הבלי שוא ותהפוכות, יתנו בכורם פשעם פרי בטנם חטאת נפשם, ועתה עורים לא ידעו במה יכשלו נגעו כמו נעו, בהמורות יפולון נבוכים ארחותיהם בארץ, כמוכי בסנורים!

סביבות אבותינו היו השיקוצים והגלולים אלילי אבן, אל בול עץ השתחוו, אבל עוד לא נגעה התועבה עד נפש, שער התועבה היה פתוח לקבל שבים, אהה! עתה ירדה התועבה אל חדרי בטן, באה השקוץ משוכם במעמקי לב, המה השחיתו התעיבו עלילה! הכבוד רמזומה, הכוסף עלות רום המעלות, אהבת משוקצת המה השחיתו לבות בני אדם, התשוקה מוסר פורעת, עקוב הלב מכל ואנוש מי ידעני, ויצרים הרעים ימליטו אך בלהות, גדלה חטאתינו מחטאת אבותינו, לו אחזה לכם לבבכם הנתעב והנשחת, גם אם נהר גרונכם מחום הצדרים אז לא תאבו שתות ממנו מים, תשכבו לארץ הנוזלים העצורים בו, אין אליל ברחובותינו, אין מגיש מנחה אל לא אלהים, גדודי שבטי יה הכריתו עצבים מן הארץ· אם אין מציבה למולינו, אהה גבה לב ורום ענים לנגד עינינו; חזו פלאי יד איוכה, מפעלות שדי, נוראות היו משפטיו ונוקם על עלילות בני אדם· רוח ולעכות, רעם, גלגל, חבורי שודדים וגויים עזים ומתרים עשו משנה שברון לאלילי כסף וזהב ולכל מחמדי עין, ענני חול ועפרות הבל כמו בניהם, משואות נצח פרשו עליהם שאיה ושמה, אבותינו חטאו ולא שמו מכשול העון לעם נולד,

אבל

אבל אהה! אם לא יעלה ממובחותינו עשן הקטורת אל אל נכר! כל מחשבותיו המה קטורת תועבה, כל היום כלימתינו נגדינו, כל איש הלך אחר בצעו אחר שרירות לבו הרע, לב עקוב ונשחת הוא למורשה לדור אחרון, זר מעשינו וכל מפעלינו המה קרבני אלילי זר אשר בקרבינו, אם כוכבים יצעדו ממסילותם וירדו מטה, איך ישבתו ויכריתו יצר לבכם הרע ותשחת, זה מקום לא ירע אל, האם יאמנו דברי חוזינו באמרו אם יכופר העון עד תמותון! — שובו שובו וחיו!

ואם תשאלני מדוע נתת צמרתך בין עבותים? מה תבין ולא עמנו הוא? האם אתה בין השרידים אשר ה' קורא! מי יתן החרש תחריש ותהי לך לחכמה, מדוע תכביר מילים אולי לבלי דעת המה בתפל בלי מלח, שמעוני אתם רעי! כי יד ה' נגעה בי, לכן אספר קורותי מימי הולדי עד עתה!

הנה מימי חרפי כאבן מאגנעט השואף ברזל כן היו לי ספרי האמונה, אזכרה ימים מקדם שנות עלומי בקראי ספרי קודש בדרשי ספרי העיתים, נער הייתי לאבי, רך ויחיד לאמי, שמעתי למוסרם הקשבתי לקולם, כגמול עלי אמי הייתי עד בוא יום חתנתי, טובים היו לי ימים הראשונים, מי יתנני כירחי קדם, שובע שמחות הייתי בימין אמי היקרה מרת דבורל (וצ"ל) ועצת אבי עלי הופיעה, הורי היקרים! התעלסתי באהבים, כמים זכים מפלגי הרים נזלו או עדי מימי הידידות והאהבה, השקוני מי מנוחות הרוני מנחל עדנים, שמחתי והודיתי אל הנותן בחיים חייתי; אבי! אם קדמת באשמורת הבוקר ושפתותיך הטיפו תפלת בן ישי, מה יקרו לי רעיהם, חשבתי איך אוכל התגלות אהבתי המסותרת הקודחת בקרבי; אהוב הייתי לאמי, המה חשבו לבלי מצוא בי שמץ דופי, בקראי ספרי תתועים הדוברים סרה על שארית קדמוניות האדם, לשמע אוזן הרעימו רוחי הדאיבו נפשי! זקים וחצי מות היו לי, פלחו כליותי, שאון הגיוני המוכשאון מים כבירים, כליתי שארי רזון שולח בבשרי, שערות ראשי הלבינו ולא עת, ויקהת פני היה משחת מאיש מראהו, ותוארי מבני אדם, כל הרואה אותי דומם וחושב ומלא חזיונות, חשבני למשוגע, דברתי תמיד אל לבי ושפתי נעות. נודד הייתי בנפש נכאה כמתעתע, ובחמת רוחי קודר הלכתי שומם כמשתגע, כני היו רעים כר רוחי, יגוני חית כמום בלבבי עצור בעצמותי, אל ה' העתרתי יבוא יום וירוח לי. רוחי צמאה לעשות לה', התשובות היו עצורים בלבבי, טרדות העסקים ובלהות הפרנסה לא נתנוני די השב רוחי, נגזלה שנתי לא ידעתי מרגוע, כהולם פעם יהלמוני רעיוני תמיד יתפעם בקרבי כי יתוסף על התוף כן יכה לבי. הסער מתחולל, מי יקם הסערה לדממה? נגוע כל היום והלילה למשמר, כאסור בבית כלא ככלוא במסגר יאוה להגאל מכלאו ולצאת חוצה, כן שבעתי נדודים עדי נשף, אם ישנתי לבי ער, חדשות לקחו רעיוני מי יתן אוכל התבונן ולשוטט ברעיוני ולהתוכח יחד? בכליון עינים ודאבון נפש הוחלתי והנה אין מוכיח בשער, אין מדבר הוכחות!

כרב החובל המשתוקק לבוא אל מחוז חפצו וגלי דים גורשים וחומים! ואם גם יחתור לשוב אל היבשה, בשוא הגלים מושב אל גאות הים, כן בקשתי את שאהבה נפשי, ואם דמיתי בקרבי מצוא אותו, אז בושתי ונכלמתי כי בטחתי, כי עוד רגע והנה רעיון רוח והבל!

דברתי בלבי בער אנכי ולא איש, נתעב ונאלח שותה כמים עולה, מה אכון בדברי, אולי לא אשיב נכוחות, ואחטא כפלים, כרעי איוב אהיה? אז חכמות סעיפותי משיבים לי, אם קצרי כנפים אשר בשפל יעופו בין נוצות הנער בין אברות חול, ירקיעו רום שחק ובין כוכבים יגביהו עוף! מדוע לא אחסה אני בסתר כנפי מלאכי אל, אם יעדרו לי כנפים אז אמצא בצל כנפיהם מרפא, הזק ואמץ אל תרף, הלא לא השת אלהים לנו כל חכמה! סגור לקראת רודפיה, לא יכון לגבר לירא מנגף ומכשול, השמר הצר הפל הקמים, הלא שהולים בגן ה' אברהם יצחק ויעקב משה וגו' (ובדומה להם) הבינו בטובתם אל דור אחרון, לעד בספר אמרותיהם יוחקו, יריקו ברכותיהם לעם נולד, בהם תושע, נהר אלהים פלגיו משמחים בני אדם, עמם אהין התעפת הררי קודש ובאמרם אשתעשע; יד"י תוצאת חיים מקור הברכה! המה יגלו לי סוד ה' בהורתו והמה יהמכו רגלי במעגלותי יתנו מרוחם עלי, עמם אעלה במתי עב, עמם אתנשא ממעל לכוכבי אל; אם הסבל מעמסה סיגיע כפים יעצרוני, ואם היום למלאכה, כה תשתודדי נפשי ותהמי הלא עוד נשאר הבוקר אל הגיון ומחקר, הנותן עוז לחלש, תושיה לרפה ידים כח ליולדה יתן גם להגיוני תוצאות! טפחות ימי, מלא נדריך טרם יבואו ימי הרעה, השית ימינך בישע יד האלהים הרוממה, אל תדום! ירטבו נהרי עוז, רוח צפון ישוב לדממה, ישביח שאון גלים, והשקט לא אוכל בל ארף סנהו, עד

אשר

אשר ומתמתי עשיתי לא ישרת נפשי בי עד אפיק מאוו ·

מכלה אשר בחרתי היא כמסילה נכונה העולה אל ראש הרים גבנונים אל תועפת הררי נמרים, קצרה היא סלועה וצרה, בין אבני נגף בין סילונים ילפתו ארחות דרכיה, נוק ונעימות, פגע ונחת יחלופו לכל צעד וצעד, פעם ישר פעם עקלתון, בין צורי מכשול בין צחיחי האבנים, בין חגוי סלע אשר תהום רוממתם ובין מורדי השברים, (אשר כפשע בינם ובין המות) בין שוחות עמוקות גיאות צלמות ובין כרים רחבי ידים; ואם לא לאיש לבדו הולך והכן צעדו להבין נתיבות צדק, למען לא יפול במקום הגים, או יבחר מנהל המדריכו בדרך ילך, והוא יודע פשר לנחותו במעגלי צדק, דרכיו דרכי נועם, ישבע ההולך נעימות בשבטיו, יראת ירק חציר ודשא עלי האחו, כרים רחבי ידים למרעה צאן ובקר, וצלצל פעמי הפרות תשרנה לאזניו, ונגינות הרועים יערבו למשמעתם, יביט יער נחמד, ארזי הלבנון, והשוכות בפרדסיהם ותהו יליל ישימון· עד בואו אל ראש הפסגה ושם ישור למרחוק את הככר כלה משקה; כן את הנבואת! היית לי מורה דרך, נר לרגלי היו לי דבריך למען מצוא דרך סלולה אל ראש הר ה׳, נחית בחסדך פעמי בשבילי עולם, סעיפי רעיוני הסתערו בקרבי עלות מעלה ואת היית בעזרי, לו נלווים במעגלותם ילכו אחרי בדרך מישור ·

שלושים ושנים שנה הייתי כעת מתה עלי אשתי, אלוף נעורים, אז נדרתי נדרי, אם אבוא באוהל ביתי עד שלמתי נדרי, ואם חלק ממרומים שודד ממני, זבד טוב לי תחתיו תורת ה׳, והיא הבלי בעת צרה! אם תעיתי ביום כשה אובד לא אשה לא ריע לא אח בצרה, שכול וגלמוד הייתי לא מצאתי נופש, אריד בשיחי ואהימה, מרוב עבדים ושפחות אין שלום בבית, ורנות הילדים הקטנים עלו שאון באזני, התהלכתי בתוגת לב מרוב טרדות מחיתי, אבל עוד לא רפתה רוחי בהמון העסקים ארהיב כח ועוז, קמתי באשמורת הבוקר, לפני שמש עזבתי יצועי, עמדתי ממקום מנוחתי לגלות כל שגיאה ולהראות כל תעות, ואם שמץ מצאתי הכר חרפת מסוררים, או פעולתי לפני ושכרי אתי, לא כספתי עשות שם בארץ, שקר חשם הבל הכבוד, אך בזאת אתהלל השכל וידוע את שם ה׳, לא חפצתי כי מחברתי תהיה לי למר, למען קנות לי שם בין אנשי מדע ובינה, אתה ה׳ ידעת, כי ממבוע אהבה הכה נובעים, ונעמה אהבתך לי מכל סגולות, מבחר ימי שנותי הבאתי לקרבן לך, אתה תשברני מנגף תצילני, אולי נועדתי מבטן מיום חבלתני אמי ללחום מלחמת ה׳, נוצר האדם! מסכת בקרבי רוח איום וכביר, השקט לא יוכל; נשיתי מטוב, נפשי שמתני דאבה ווועמה, העברה קשתה, כי אם אוכל כבול נהמות רוח סער באזני, אבל על נהמות ההגיונים יתיר לבי ממקומו, נוראות בקרבי, נוכו רעיוני רוח אערכה לי הרוחה, אכן אם אין לאל ידי לגמור המלאכה לבדי, אז אחלה התעוררו חכמי לב ממשנתכם הקיצו מתרדמתכם, הרימו מכשול מדרך התורה, כאיש נופל בנהר, ויבוא רעהו הקרוב אליו בשבולת הנהר ויאחזהו בציצית ראשו, ואם אין לו כח להמשיכהו ממים רבים, או יקרא לכל הנצבים על שפת הנהר להיות בעזרו; אם רפתה כחי וכשלה ידי או אליכם אישים אקרא: איך יהפך כבודנו לבוז למשחית הודינו? משנתכם עורו, עת תמוטנת רגלי נא תמכו אשורי במעגלותי, האצילו מבינתכם עלי שנסו כאזור מתניכם מזח תתגורו, קשת חרב חנית ושלח אל מרימי יד בנחלת מלכינו, ניב שפתים, ארש לשון וקול הגרון אל מחבלי כרם ה׳, גם צפור האביב (לערכ̇ע) קטן הערך כמוני, גם הוא יגבה עוף עדי רום שחק, וישמיע כי תור האביב הגיע, וא־ריו ירגו יחד הצפרים עפות, יענו במקהלות כל בני רשף ויריעו כל בני שיר, אם אני קטון הערך אשמיע מארץ קולי, אולי אכבון בדברי כי יאזרו אחרי חכמי חרשים חיל, ויוציאו היקר מזולל השקר מהאמת והטוב מהרע, ויהיו עיניכם משרים; ואם כירת דוגה עוברת ראשונה על במתי ים הגדול, ואחריה אניות גדולות ובצורות· כן אני עם מחברתי!

תוכחת מגלה טוב לי, אל תכסו, חכמי עמי! על פשעי, אבעט בחנפים אשר בפה ופה ידברו, לא בחלקות ירצו אותי ולא אבעט בהוכחות על תעות ושגיאות, גם נתתי למבקרים ולחיי למטיבי טעם, דופי אם תמצאו, ההלה אם תשימו נא העמיסו עלי, כי איך אשלים לבדי מחבר כולו יפה, ולא תשימו שמץ מום בכתבי קודש, משגיאותי אל תגדילו דבה על תורת ה׳; אם ישר העותי, באות נפש אודה בקהל רב עלי פשעי, ואם כנים דברכם אשים בסק־לות לאל דברי, ומשנה שכר יהיה לי כי התעוררתי

אותם למען מצוא האמת, רק קושט אמריכם! מפיקי תבונה, אעמדם לעטרות ולגרגרות, ישמח לבי ויגל כבודי, כי מצער צדקותי!

אכן נזהרתי מרום לבב, לא נלכדתי ברשת הגאוה, ולא טבעתי בפשעי רבים, להעלים בשאט נפש הדבר בשם אומרו, כי עון פלילי הוא למכור דברים אשר גונבו בדברי. אליכם יושבי עירי אקרא וקולי אל הולכי ארחות! הנני ענו בי נגד ה׳, ערכו לפניו אתיצבה, את דברי מי עשקתי ואעלים עיני בו? דברו אתי לשון אמת, תאלמנה שפתי שקר! כפתן חרש יאטם אזנו לקול חובר חברים מהוכם, כן לא אביתי תמיד הטה אזני לקחת שמץ מדבריכם, מיראה אולי אשכח מחוקק ואתהלל במתת זר! אם הספר יסוד הדת כקטר מגש לשם ה׳ ומנחה טהורה! הירצה אלהי האמת אותו מידי אם הוא מנחה שוא לחם שקר? אמת יהגה חכי ותועבת שפתי שקר; אבל אם חפץ ה׳ בידי יצלח, ואם דברי הנבואה נאמנים בדברי לשומעים, אז ישמח לבי ויגל כבודי, לו יואל אלהי ואראה בשמחת הורתו ונהמת לבי והמית אנחותי יהפכו לשירי תהלה, אז גם בואת נאות לכם מטיבי טעם (רעצענזענטען)! אב דברי חן ואמרי חפץ תמצאו בחיבורי, ואם תהכרו לי כי אמרי נועם ואמת המה, דברו נא כי זמורת זר מספרים נושנים נטעתי! מה לי כבוד אנוש חציר יגתן? הלא רוכב בגאוהו שחקים הוא יודע למי ההותמת ולמי הפתילים, הוא ידע מקורם הוא ידע מבטן מי יצאו!

זרעוני הצמחים ישא עוף השמים למרחקים, ומהם יצמח עץ טוב למאכל ישא פרי מגדים טובי טעם, זאת מפעלות תמים דעים! אולי גם אני החבאתי תחת כנפי חבורי יסוד הדת זרע טוב, ואם לקץ הימים יעלה ממנו בגן המדע ובפרדס החכמה אחת מנצניה, ויצמיח פרי המשמח אלהים ואנשים ואת פעלתי מאת רוכב בגאותו שחקים:

הנה סר זעפי, רעיוני שקטו למנוחה שבו! על ראש ספרי ענדתי שמך **ראטהשילד** לעטרות לי לצפירת תפארה, אם שפתי יבענה תהלת ה׳ באומר ודברים אתה הרבית גדולתו בקהל עמים בפעולות אדם, ואם עצמו כל צדקותיך ואחשת מלספרם, אבל על זאת הרחיבה נפשי עוז במו פי קראתיך על לא הבישות, נדיב, את עמך, ואל בת ציון האומללה תשים עין, מנחתי לך כעט מזכרת תגמול עמי, אות אהבה היא לך. קח נא הפעם, אוהב דת משה, הגיוני, ויעלה מהם ריח ניחוח באפך.

מאת עבדך

מרדכי דוב בן מו״ה נפתלי ישראל זצ״ל פרידענטהאל.

הברית, המופתים, האמונה, המחשבה, המעשה, עזר אלהים, תפלה, קרבן ריח ניחוח, ברכה והשגחה.

הברית

בחלק ב' הוכחת א' הבעתי במופתים, כי ישנו במציאות האין סוף, ואם ישנו אין סוף בהכרח שהוא מקיף כל המציאות, ואם האין סוף מקיף כל המציאות השכל מחייב כי הוא מעין והמקור לכל הנמצאים, וה' אל אלים הוא מקור החיים, מסטרא דלית אתר דלאו איהו תמן לעילא עד אין סוף ולתתא עד אין תכלית ולכל סטרא, ואיהו ממלא עלמין וסובב כל עלמין ולית מאן דנפק מרשותיה, ולכן אם אנו עולים מהמסובב אל סבתו, הסבה העליונה הוא האין סוף, ואם אנו מודים בהוכחות כללו היה נלמוד שאין צורך להקב"ה בהעולם, לפי שהשלימות הוא בעצמותו, ולא יקנה את השלימות מהנאצל או מהעולם שהוא מקיף אותו, ואם יצדק מה יתן לו והלא הוא מספיק בעצמו, כי הוא האין סוף ואיך יצוייר שיגיע אליו שלימות בבחינת אחדותו הפשוט או תועלת מהנאצל וכ"כ הר"ת כל חכמי לב יאמינו כי אין לבורא צורך לדבר, בעבור כי כל הנצרך הוא חסר לדבר שצריך לו, ובו יהיה כלם, והבורא שלם על כן אינו צריך להדבר, נלמד מזה כי הוא לא ברא עולמו לצורך, ואחרי שלא בראו לצורך נוכל לדעת כי בראו נדבה, לגמול טובים לזוכים לו כסבר אמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו עכ"ל כמאמר הזוהר ולית אלהא אחר לומחא לון בר מניה, איהו מחיה לון, ולית אלהא אחרון למיהב ליה חיין הה"ד ואתה מחיה את כלם. ונאמר החקר אלה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא, גבהי שמים מה תפעל, עמקה משאול מה תדע ונאמר אם חטאת מה תפעל לו וכו' אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח וכו' (איוב) ונאמר שחת לו לא בניו מומם וכו' (דברים) ונאמר לא על זבחיך אוכיחך וכו' כי לי כל חיתו יער וכו' כי לי תבל ומלואה (תהלים נ'), ולכן אם נמוס העולם וטוב סדרו שופע מהשם ית'. והוא מקיפו, בהכרח שהוא לא יצטרך אל שלימותו זה העולם, כי האין סוף בבחינת אחדותו הפשוט הוא שלימות בלי חסרון ולא יצוייר בו שום השתלמות, שאין אצלו לא חידוש לא שינוי ולא חילוף מצד היותו אין סוף, ולא ישתלם מזולתו כי כל מדריגות הנמצאים נכללות בעצמותו, ואין צורך להקב"ה בעולם; אבל מה שלא יתכן להטיב שייטב מה שלא ימצא מי שיקבל ההטבה, לכן ברא העולם מצד נדבתו הטובה להטיב לזולתו, ורצה להמציא מציאות שיקבלו טובה ממנו, וזה בתנאי אם ישתלמו בהכרת מציאותו, כאמרו הטיבה ה' לטובים; ואם לאישי האדם לבד הסגולה להשתלם את עצמם, והמה מסוגלים להוציא השלימות המבוקש לפועל, א"כ אין זה מהזרות להאמין כי תיקון כל הנמצאות תלויים במין האנושי (פ"ח) ובאשר יצור לו המין האנושי דרך ישר במצות ה' הנה מאירה הבריאה על עבר פניו, אז יערה ה' באמצעות האדם רוח קדושה לקדש את כל העולמות כלם (עכ"ל) ואם אין דבר רע יורד מלמעלה, ואפשרות הרע המדותי (מ א ר ה ל י ם ע א י ב ע ל) בא בכדי להמציא מציאות טוב הבחירה, שהיא לבדה מסוגלת אל תוצאת השלימות המבוקש באישי האדם, ואם החטאה היא מונעת ומעכבת השתלמות העולם, והעקר המכוון בבריאתו לא היה כי אם אל הטוב והיושר שבו, מזה התבאר שהיה צורך אליו יתעלה אל הברית, — וזה הוא ברית בין המאציל ובין הנאציל, וזה שאם גם החטאה בערה בהתהלוכות מערכות התולדות כאש, עכ"ז לא יהיה ביכולתה לחרוב המציאות, ולא יתבטל ג"כ נמוס הנמצאות על שלימותו וסדרו ויושרו כפי אשר היה במחשבת הבורא תחלה; כי התחלת הטוב עלה במחשבה בזולת התחלת הרע, לכן כליון החטאה מעיד על עולם יכלתו, כי לא יגבר ממנו מאומה, וע"ז אמרו חז"ל הרשעים מאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וזה איננו העולם הגשם, רק נמוס העולם וסדרו ויושרו כפי שהיה שופע מהשם ית', כי אין דבר רע יורד מלמעלה, ורק מצד האפשרות אל הרע המדותי שהניח ה' אל מצואים המסוגלים אל ההשתלמות, ובחטאת המין האנושי חטא מכל חטאות שהאדם אשר לא תעשינה, הן מאביד טובה הרבה; כי מראש הבריאה כלה הבדיל את האדם, וכוונו לתכלית המציאות, וחוטא אחד שהוא האדם הקדמוני איבד טובה הרבה, והפך זה הצדיקים שמקיימין העולם שנברא בעשרה מאמרות כי המה מקרבים במעשיהם עת השלימות כי תיקון המציאות תלוי במין האנושי; ולכן אם החטאה מאבדת טובה הרבה, אולי תגדל כ"כ עד שתהיה מהרסת

הברית

המציאות בכללו, כי אם היא עד אבדון תאכל לזה כרת הש"י עם עולמו הברית ; כי עתה שנכנסו השמים והארץ בהמציאות, חפצו ורצו שיקבלו ההשתלמות המיוחדת להם בתחלת המחשבה, וזה להשלים ולהטיב אתם ויקיימו אמתת מציאותו ויפרסמו שמו, ואם לא יתפרסמו אמתת מציאותו ועוצם השגחתו באחרית הימים, אז היה טוב לעולם שלא נברא כלל, ונוח לו אם היה נח בחיק האפס ; והמכחיש בקץ הימים, ואמר שהגשם הוא בתכלית מן החסרון, והש"י הוא בתכלית מן השלימות, ומפריד אלוף, הוא מכחיש בעולם יכלתו כאלו אין לו ח"ו יכולת להסתלק חסרון מן העולם. ומזה נאמר בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר לא ישוב (!) כי לי תכרע כל ברך, — תשבע כל לשון. (ישעיה) (עיין דף כ"ט) (חוברת ב' חלק ב'), ומזה אם בריאת העולם היה מצד הטבע והחניכה, והטבע והחניכה תלוים מתנועים המסוגלים אל ההשתלמות (פערפעקציאנירענדע ווע"זען), ואל ההשתלמות יחוייב מציאות אפשרות אל הרע ורשעת הרשעים משכנת הטבע, ואם הגדל עד למעלה אז מהרסת המציאות, לזה יחוייבו שני דברים מחיצה גדולה, וזה הוא גבול החטאה, ולא

א) תפרוץ כ"כ שתהיה יכולה להרוס המציאות והחריב העולם, כנא' ויסך בדלתים ים וכו' ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תוסיף וכו' לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה וזרוע רמה תשבר (איוב ל"ח) וכמו שסך ה' בדלתים ים ולא יעלה להחריב העולם, כן שם ה' דלתים להחטאה למען לא תהיה מהרסת המציאות. ונאמר ארחי ורבעי זרית (תהלים קל"ט) ופי' רש"י דרכי ושכלי ורבצי סבבת מחיצה, באין לי לעשות דבר בזולת ידיעתך, והכונה היא מצד שבנת לרעי מרחוק, ומפאת שהוא יודע שאלו יסתלק השגחתו אז יפעל האדם בשרירות לבו כפי רצונו, ותפול כוונת היצירה, לזה הקיף אותו ה' במצור, והוא מוקף ממנו תמיד שיהיו הילוכי למעלה או למטה למערב או למזרח, מבעד למחיצה, ולא יהרס בתנועותיו יסודי העולם, וע"ז נאמר כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה וכצפרים האחוזות בפח, בהם יוקשים בני האדם וכו' (קהלת ט') כי כל אופני ההשתדליות בני אדם וחריצתם אינם מועילים להשמרם מהנגזר מפאת המערכת התולדות, ואם יעיזו בגאותם לצאת מהמחיצה אשר הקיף ה' סביבם, זו סבת אבידתם כאשר

אשר מקודם כי עת ופגע יקרה כלם, ונאמר רבים מכאובים לרשע ובוטח בה' חסד יסובבנו (תהלים ל"ב) ונאמר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כ"א), ופי' הרלב"ג הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה (במה שיחשוב אדם לטובתו) לנגד ה', כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזירת ה' כלומר להשגתם, וע"ז אמר איוב הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר (איוב ז') כאשר שם ה' החול לגבול הים, ויתגעשו גליו ולא יעברוהו (רמב"ן), והתנין כלוא בנבכי תהום ולא יצא מכל משבריו, כן שם ה' משמר (עכ"ל) לבני אדם, וכל זמן היותם לא יוכלו לצאת מתחת גזירותיו, והסדור והשפע ממערכות התולדות הוא שאביה נשמר המציאות מהריסה ואבדון, והמנע מרשעים מהשגתם מגיע לקיום העולם, ונאמר ישם בסד רגלי ישמור כל ארחותי (שם ל"ג) כי בזה הודה איוב במעלת הש"י בהשגחה הכללית, והחטאה מהרסת המציאות כאמרו כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב ל"א) וע"ז אמר כי ה' שם האדם במשמר ולכדוהו ברגליו ולא יוכל להשיג מבוקשו, וישמור כל אורחותיו, ובזה ימנע ממנו לבל יגיע אל הדברים אשר יתעוקק אליהם, וע"ז אמר ירמיה בני עלי ויקף ראש ותלאה וכו' גדר בעדי ולא אצא וכו' גדר דרכי בגזית וכו' (איכה ג'), כי יש מחיצה בהמציאות ולא יוכלו בני אדם לצאת ממנה הולה, והגזירה הקדומה מכוונת אל עמידת העולם וקיומו כאמרו כי עיניו אל דרכי איש וכל צעדיו יראה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, (שם ל"ד) ואם ירצה האדם לעשות מה שמגיע להפסד המציאות, אז לא יועיל לו להציל עצמו מתהפוכות הזמן כי הוא מוקף ממצודה רעה, והסדור אשר מהמערכות התולדות מכוון לאבידתו. וע"ז נאמר כי שלח ברשת רגליו ועל שבכה יתהלך וכו' טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב, סביב בעתוהו בלהות והפיצוהו לרגליו, (שם י"ח) ופי' המפ' הגזירה האלהית היא הרשת ברגליו, למען ילכד בעסקיו, ועל שבכה יתהלך וכל דבריו ילכו אוחרנית, כי בהסבוך ובלבול השבכה מונהת למען יופרו כל מחשבותיו ויאחז הוא את הפח בעקיבו, כי יכביד עקיבו על הפח ולא ישמט ממנו ויחזק על עצמו צמים, טמון בארץ חבלו, כי אמת ה' טמון ונסתר כחבל אשר יאחז בו,

ומלכודתו

ומלכודתו פרושה עלי נתיבות הדרך אשר הוא הולך, ושלהבות שוכנות סביב לו, ולא יצא מתוכם, והשיגוהו לרגליו וכמו שנהגו לפזר מאכל ברשת כדי שיבואו שם העופות כן יחשב הרשע תועלת באותו מקום שילכד כדי שילך שם · עכ״ל ·
וכן כי עמוק הוא ·

ב) כי חזון למועד, ואם ההנהגה היא ממוזגת עתה מדין ורחמים, עכ״ז יתן הטובה והתכלית שעלו במחשבה תחלה לא ימשכו; ועי״ז נאמר כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא לא יאחר (חבקוק ב׳) ונאמר לכלא פשע ולהתם חטאות ולכפר ולהביא צדק עולמים (דניאל ט׳) ותקנו אכנה״ג וכל הרשעה כלה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ (תפלת ר״ה) ·

וזה הוא ענין הברית, והוא מכוון אל שימור העולם מהריסה של החטאים, ולא יפרע פרעות; וגם יכוין אל תוצאת כוונת הבריאה לפועל, כי אחרי כניסת העולם בתמימות, תוצאת כוונתו בהיותה הוא צורך גבוה, כי מדת חסידותו ונדבת חכמתו היא מחייבת להטיב לזולתו דהיינו הנבראים; וכל זמן שזרע עמלק בעולם הכסא אינו שלם, ואין העולם מתוקן כ״כ לקבל שפעת טובתו המיוחדת לו בהתחלת היצירה; כי להיות שלימותו יתברך עצום לאין תכלית היתה אהבתו אל הטוב יותר עצומה, כאמרם יותר משהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק, ויותר חזקה להשפיע עלינו טובו, ומטבע השלם להשפיע שלימות כל זולתו כפי הכנתו, אכן מקמץ הבורא ידו מלהטיב ולהערות רוח ממרום, כל עת שלא הגיע העולם אל השתלמותו, ואינו ראוי לא אל הטובה ולא אל השלימות שעלו במחשבה תחלה, לזה עשה ה׳ בריתו את שמים וארץ, וזה הוא השלמת התשוקה הנפלאה שהיתה סבת מציאותם, וקיום העולם וסדרו ויושרו מחייב כריתת הרשעים ומחייב הוצאת כוונתו אל הפועל באחרית הימים, כי בעשות האדם מעשה חסד, מתעורר לספירות ומשגיח בחסד שהוא מן הקצוות לשלם חסדים לעולם, ובהיפך מתעורר מדת הדין היא גבורה וכו׳, ומקבלת לשלם דינים ופורעניות לעולם למטה ח״ו, ועי״ז במשנה ספר יצירה וז״ל, תלי בעולם כמלך על כסאו, גלגל בשנה כמלך במדינה, לב בנפש כמלך במלחמה עכ״ל וכו׳, כלומר זה הוא מלך בעניני שנה כמו מלך שמסדר עניני מדינה, לתת לכל איש כפי מעשיו, שהוא ההנהגה שמתהפכת לפי מעשי התחתונים, והנהגות הדין קודמת במעלה ומסיבות למדת הרחמים, מדה הממוצעת, כי לא באה רק להמתיק את הדין, ולערבן ברחמים וכו׳, והוא ר״ל מדה הממוצעת סוף מעשה במחשבה תחלה בסוד דעת הנעלם, אבל בהויה נגלית היא סוף מעשה עכ״ל רמ״ל ·

ולכן בהשתנות וחליפת דברים טבעיים ובריאה בכללית לפנים של כעס ודין, שכינה מתפעלת בזה הוספת שלימות בבחינת העולם העליון, כי כל מה שגורם האדם להוסיף או לגרוע בספירות, אינו אלא בבחינת השפע שמקבלים הספירות לצורך השפעת התחתונים ·

ולבוש שיתלבש האין סוף בבריאה, נקרא בלשון התלמוד שכינה · ועי״ז נאמר בזוהר, לא המדרש עיקר אלא המעשה, בגין דקב״ה איהו סתים בסתרי תורה, במאי אשתמודע במצות דאיהו שכינתיה, דאיהו דיוקנא כגונא, דאיהו ענו ושכינתיה ענוה, איהו חסיד ואיהי חסידא, איהו גבר ואיהי גברית על כל אומין דעלמא, איהו אמת ואיהי אמונה, איהו נביא ואיהי נביאה, איהו צדיק ואיהי צדקה, איהו מלך ואיהי מלכות, איהו חכם ואיהי חכמה, איהו מבין ואיהי תבונה דליה, איהו כתר ואיהי עטרה דליה עטרת תפארת, כל מי שאין תוכו כברו, אל יכנס לבית המדרש, כדיוקנא דקב״ה דאיהו תוכו מלגו, ושכינתא ברו, איהו תוכו מלגו, ואיהו ברו מלבר, ולא אשתכחת איהו דלבר מהבות דלגו, לאשתמודעים דהיא אצילותיה וכו׳, עכ״ל ·

ולכן מזה תבין הסוד נמוס וכ״כ האשכנזי (דא דאס גרונדוועזען דער וועלט אויס דעם וועזען דעס העכסטען אין איהרער אייגנערע אונענדליכקייט הער־פארגעהט, זא שטרעבט זיא פערמעגע וועלכער אב־קונפט, צו איהרעס וועזענטליכען אורשפרונג אינ׳ס אונענדליכע צוריק, אונד דער וועלט גייסט קאן אויף ניכט׳ס אנדער׳ס זיננען, אלס וויא ער איס בעדינגטען דאס אונבעדינגטע, דארשטעללט, דאס דער אורשפרונג זיינעס וועזענ׳ס איזט · הירויף בע־רוהעט דיא געטטליכע וועלטרעגירונג; וועלכער ניכט׳ס ענטגעגען, דאס איזט דאס וועזען דער דעם וועלטאלל איינוואהנענדע נאטורנאטווענדיגקייט, דיא גרונדטריבע זינד טעטיגקייט דעם וועזענ׳ס, אונד דער אנדערע אין דער ווירקליכקייט דאס זיין גאטטעס אויס־צודריקקען שטרעבען, ווענדעט עס זיך איממער צו גאטט · דאס ענדליכע איזט אויס אונענדליכען דער וועלט גע־גרינדעט · דאס אונענדליכע זאלל דאן ניכט אהנע בעדינגטהייט זיין, זיך זעלבסט בעגרענצען אונד העממען, אונד עבען דאדורך מיט דעם ענדליכען פערקניפפט זיין; דיא בעדינגטע וועלט ווירד אבער געוועזען אלס פאנטאסמאגאריען דער גאטטהייט ניס־פעלל׳ג

הברית

שעללט דאס אונענדליכע וועזען דעם גאנצען פאן איהר אב, נור טהיילווייזע דורך דעם וועזען בעדינגטע; דאס געזאמטע וועלט גאנצע איזט געטטליכען וועזען, אונד זו דעססען מאניפעסטאציאן איזט דיא נאטהווענדיגקייט, אינדעס דאס איננערסטע דער וועלט זייענדען האלטפונקט אין דעם פרייען וועזען גאטטעס האט) • ולכן נכנס הגשם אל המציאות למען יתחבר בו האלהות, ויתראה בו כבוד ה'; ואם מפאת היותו אין סוף אין אנו משיגים אותו ואין לנו הכרה וידיעה ממנו, כי ידוע ומפורסם שהשגה במהות האין סוף היא נמנעת לכל נמצא עליון ותחתון, אבל מצד שנראה אלהותו בעולם והוא נודע מצד זה העולם הגשמי, אז נקנית לנו השגה הנכבדת, מיחוס אלהותו אל הדברים הנודעים, והחוש ההשגחות הפועלים בעולם שהמה החכמה והתבונה מעידות על אמיתת מציאותו, כי הפעולות טובות ותכליתיות יורו על שלימות פועלם, ועכ"ז יודע שהוא יתעלה מפאת היותו אין סוף מתנשא על כלם, וע"ז הוא שם הברית • וכתב הא"ע וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו הנים, וזה הוא כעלול דהיינו כמשתולם שהוא העולם בהבור המין האנושי (דאס ווערדענדע) עם העלת כל העלות שהוא האין סוף והשלם, כי תכונת העולם ומדריגותיו הוא על סדר השלם, כי באופן השתלשלותו יעלה בודאי אל המעלה העליונה, וזה שיקבל לסוף שלימות והטבה כפי הכנתו ויהיה דומה כמעט לעילתו; ולא נייחס בזה חסרון בחק האין סוף מצד שלא השפיע תיכף בעלולו כל השלימות שיוכל להשפיע בו, ולא הטיב עמו כל מה שיכול להטיב לו, כי אין זה נוגע ביושר ההטבה האלהית, כי הוא מחייב ההטבה רק לראויים אליה, והשלימות הוא המעלה הנקנית במקנה וקנין, ואיננו נתונה מאתו יתעלה, ולכן תכונת העלול הנאצל (מפאת שלא השתלם עוד את עצמו) יעכבנו במה שאינו יכול לקבל כל מה שעילתו היה רוצה להשפיע בו ולא יסבול ענינו להדמות אל עלתו, ועכ"ז ברית האין סוף עם הנאצל שהוא הכתר העליון, שישתלשל מדרגה אחר מדרגה עד שישתלם את עצמו באופן הזה שיקבל טובה ושלימות מהאין סוף כפי הכנתו, ויהיה אז כמעט שוה לו, ויהיה העלול שהוא העולם בכללו דומה ביותר לעלתו, ולכן להגיע התכלית האחרון וכוונת היצירה בהעולם בכללו, היה נוהג אל הברית, כי בהגשם היה מום האפשרות אל החסרון (וזה עבור השלימות המתעטף בשבתו) ואולם השכינה היא בתכלית מן השלימות, לכן הברית הוא ההסכמה ודבר שבחרו הנים, וזה שלא תהרוס ברשעה המציאות, וגם שסדר השלם והמשובח שעלה במחשבה תחלה יצא אל הפועל, וכל פועל ופועל יקבל שלימות והטבה מהאין סוף כמו שעלה במחשבה תחלה; ואם מטבע הטוב להטיב לזולתו ומטבע השלם להשפיע על זולתו, ואם מקמץ הבורא יתעלה ידו מלהטיב, בידוע שלא הגיע העולם עדיין אל תכלית השתלמותו • וע"ז אמרו אמר ר' אלעזר אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, אם אנו מבקשים תכלית האחרונה לזאת המציאות, ואין העולם בכללו משתלם את עצמו וגם הנבראים הנכללים בו אינם מסוגלים אל ההשתלמות, והאדם לבדו מסוגל אל השתלמות ומשתוקק אל ההשלמה, לכן אין זה מהזרות כי המציאות בכללה תלויה באדם, והוא הסבה גדולה ומעולה, ומדריגתה אצל שאר התכליות כמדריגת הכלל אצל החלקים, ואם התורה מישרת אל התכלית האחרון, לזה מהראוי מעלתה על כל החכמות, וכ"כ הנ"ע ומעלת התורה האלהית הוא מפאת היותה ראשית ובולטת על כל הנמצאות הנזכרות במעשה בראשית בלי ספק, כי אחר שכלן לא היו אלא לצורך האדם הנברא בצלם, וכולם הם מוכנות לעבודתו ונכנעות מפניו, אם לקיומו והתמדתו ואם למען שכרו וענשו כמו שאמרו תנאי התנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ, הנה ודאי המיטיב ומסדר מעשה האדם הוא בטבע נגיד ומצוה על כל עניני העולם והוא מה שאמרו חז"ל בראשית ברא אלהים וכו' בשביל התורה שנקראת ראשית וכו', וע"ז נאמר ה' קנני ראשית דרכו וכו', כי באמת העולם והתורה אלקית שניהם שותפים וחברים, נקשרים גם את זה לעומת זה ברא אלהים כל עניניהם מתייחסים ומתדמים, בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו כי רוח התורה באופנים, וע"ז אמרו העולם ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה, ואמרו ואהיה אצלו אמון אמרה התורה אני הייתי כלי אומנות של הקב"ה, וכיוונו שהדבר התכליתי אל המעשה הוא המנהיג ופטרון שלו, ובבחינתו והם אתו נמצאו כל הדברים אשר בעבורו, עכ"ל • וע"ז אמרו אם בחוקותי, חקות שחקקתי בהם שמים וארץ, חקות שחקקתי בהם את הים וכו' כי לא לבד שהתורה היא הסבה התכליתית ליסד השובי מלאכות אל תוכן העבודה אשר אי אפשר זולתה, אף היא המחיה שלא יתבטל כללו של המציאות, ונאמר אל דעות ה' ולא נתכנו עלילות (מ"ש) ובאלף פירושו שעלילות ברשע לא יתכנו ולא יקומו, והיא הברית בין העלה והעלול, כי אם מציאות האדם הוא להיות בו שלימות העולם ולא נברא אלא בשבילו, והאדם אי אפשר קיומו מבלי התורה (עכ"ל) אין זה מהזרות לומר שבשביל התורה

ברא העולם. ועז"ל אמרו תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם יקבלו את התורה מוטב ואם לאו יחזירם לתוהו ובוהו, ועז"ל אמרו והארץ היתה תוהו ובוהו אלו מעשיהן של הרשעים פי' הכ"ח אלו עונש מעשיהם, אלו פירי תולדות מעשיהם של רשעים הגורמים תהו ובהו בעולם, והתורה שהיא החקים שחקק ה' בעולמו היא המחיצה שלא יהרסו במעשיהם המציאות, ומשה עם התורה, בחסדו יתברך, יסוד וקיום שלא ימוט לעולם, ואם גם טרם שעלתה במחשבה לברוא את העולם וג"כ אח"כ הוא מסתפק בעצמו ואינו צריך לזולתו כ"ש לנבראיו ולא היתה הבריאה אלא ע"י החסד ונאמר עולם חסד יבנה, ועשנו בטוב רצונו, מ"מ עתה אחר שעשאנו ה' יחפוץ למען צדקו להצדיק בריותיו ולהתחסד עמהם, כי בטבע הטוב השקט לא יוכל בהבדיו לחונן את אשר יחון ולרחם אשר ירחם; ואם קודם השתלמות המכוון אינו עוד המציאות מהראוי אל קבלת שפעת טובו, ולזה הברית עם המציאות הוא צורך גבוה, והתורה הוא דפוס וציון לכל הנהגות, היא פועלת קיום העולם לבל ימוט, והיא פועלת בו תוצאת שלימות המבוקש. ואז תושפע ההטבה עליו מאליה, ועז"ל אמרו אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה; ואם מימי העולם עד ימות המשיח הנחום והסדר הוא להבלים כוונתו יתעלה (א) לכן אין זה מהתימה מה שאמרו זמן היה לאדם הראשון ליכנס בגן עדן וכו' וזמן היה לו שיצא ממנו וכו' וזמן היה לנח שיכנס בתיבה וכו' וזמן היה לאברהם שנהגה לו המילה, ובפי' הוא כך בנח נאמר והקמותי את בריתי אתך (בראשית ו') ולא נזכר מה הוא הברית, רק לפי הוצעותי יתורץ מאליו כי מיד בבריאה ראשונה היה ברית בין הבורא ית' שהוא הסבה, ובין העולם בכללו שבו נכלל האדם שהוא העלול, ואם האדם התכלית האחרון, הרשיע את דרכו, ומעלליו רעים כל יום שהוא תכלית הכל, אז יופסד הכלל, ומזה יתבטל ח"ו הברית שהיה בבריאה ראשונה בין הבורא ובין מעשה שמים וארץ, כי כל הברואים טפלים בצירוף האדם, ובהבטל התכלית יופסד כל הקודם אליו, ויכופר ח"ו בריתו עם המולד שהיה לו ברגע הראשון אשר ברא יש מאין, ועז"ז אמר והקימותי את בריתי אתך (נח), עד ויפלס הטוב החכמה האלהית שעמו היה טוב אחד שהוא טוביות בתכלית, וכן אמר להלן בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, כי צדיק יסוד עולם וכל עולם כולו בזאי הוא לו. ועז"ז והקימותי את בריתי (בבריאה הראשונה) אתך, והארבנ"אל פי' על הענין בדומה לו. כי ברית נאמר על חוקי בריאה הראשונה כנאמר אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה, ולבלתי היות יום ולילה בעתם (ירמיה ל"ג) ואמר ה' לנח כי הברית והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ במאמר יקוו המים, אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את הברית אבל הברית הזה אקים אתך, כי אותך ראיתי צדיק, אבל לדעתי אף שהיה על דרך האמת מ"מ לא ירד לאמתתו של הפסוק, ומקום הונח לי להתגדר, כי הברית מורה על תנאי שהתנה הקב"ה במעשה בראשית, ורות התורה באופנים, והתורה אלהית והעולם שותפים וחברים, נקשרים את זה לעמת זה בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ועז"ז אמרו כי יודע ה' דרך צדיקים אלו נח ובניו, ואם גם עתידים לאבד כל הדורות. מ"מ ישארו נח ובניו ובהם יקיים עולמו, ומה שכתב הבאור כי תיבת הקימותי נופלת בשוה על שמירת הברית ועל כריתתו (האלטען אונד ערריכטען) וכאן ענינה (ערריכטען), טעה בזה טעות גמור כי אז היה לו לומר והקימותי את בריתי ביני וביניך כמו שנאמר באברהם והקימותי את בריתי ביני ובינך, (בר' י"ז) מה זה אמור פה והקימותי את בריתי אתך, זה יובן על ברית שכרת כבר, ויובן שברית — זה יקיימו ה' בנח ובניו, וכן נאמר להלן זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וכו' זאת אות הברית אשר הקימותי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ, וכן נאמר והקימותי את בריתי אתך, וידעת כי אני ה' (יחזקאל ט"ז) וזה הוא הברית שכרת כבר, וכן נאמר והקימותי את בריתי אתכם (ויקרא כ"ו) על הברית שהיה כבר, וכן נאמר למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך (דברים ח') ולכן על הברית העולם אמר ה' אל נח, כי אם נפל הדור במהמורות החטאה והקלקול מגיע לכל פנות בניינו של עולם, וטבע המציאות היה הולך ומתמוגג מ"מ היה לעולם על מה שיסמך וזה היה נח ובניו וצדיק יסוד עולם ועכ"ז לא יופסד העולם בכללו, והתורה (א) שקיים נח קיים בזה העולם ומלט הוא את העולם כלו, ואם הנהגה לפי עובדיהון דרוגן דבני נשא, הקלקול

נכנס

הערה (א) וכ"כ אשכנזי (עס איזט אונזין אונד אונגלויבליך, איינע גענצליכע פעללענדונג אונזערער דינגע הינידען, פאר דעס פעריהיישטענען ענדע אנצונעהמען! עס איזט יא אויסדריקליך געזאגט, דאס ערשטע אם ענדע דער צייט דאס גוטע אונד ביזע געשידען ווערדען זאלל; איבר ריגענס איזט יא וועלט געשיבטע אונד ענדליכקייט, זא לאנגע דויערט קאמפף ועהמוטה אונד לייד).

הברית

נכנס בכל חלקי העולם' תשתנו כל סדרי בראשית , ועכ"ז לא נפסד הסדר הכולל ונראה עולם חדש , וע"ז נאמר שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו , (דניאל ט') ונאמר האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור (דברים ז') וזה הוא הברית שכרת בבריאה הראשונה , וזה הוא שפע הטוב להראויים אל ההטבה . וזה אחרי השתלשלות העולם ע"י פועל הבחיריי וחפשיי , אכן בברית הא' תנאי התנה הקב"ה במעשה ששת הימים שישתנו לעמת המקבלים כפי ארחות חכמתו , וזהו טוב לעמת טוב ורע לעמת רע , (י"ל) ואלה הארחות והדרכים קבועות לעד לעולם , ותמורות החכמה תראינה ביותר בעוה"ז , כי ה' בחכמה יסד הארץ ועל התנאים נבנה העולם , ותשתנה הטבע כפי ארח החכמה שגזרה כן , והמדה הזאת תעמוד לעולם ולא תשתנה , וכל המעשים תחת השמש המה בעלי תמורות , ונסה והביט עד סוף כל הדורות מראשית , וידע שיבא זמן שיתערך דבר מן הדברים , וגם תקן מחכמתו העליונה מראשית לא הניח דבר , וע"ז אמר שלמה אין כל חדש תחת השמש (קהלת) שאם תאמר שצריך לברוא חדשה לצורך שעה , נמצא היתה הבריאה ראשונה חסירה , שהרי חסר אותו דבר , לכוונת שנשלמה המלאכה כלה לא חסר דבר מכל מה שעלה במחשבה להבראות , ואינו מחדש דבר חדש , כי כבר היה לעולמים והכל נעשה מראשית , אלא שהיה נעלם מבני אדם , ומתגלה לעיתים ידועים • (עכ"ל) לכן אם יסורו בני אדם מדרך התורה , אז יבאו לפועל התמורות הרעות שגם המה קבועים בהיצירה , וזה להעניש בהם את הרשעים ובפרט לבער החטאה מקרב הארץ , וע"ז נאמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית · (ויקרא כ"ו) וע"ז נאמר ואת להט חרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג') , ולכן הברית שעליו העולם עומד הוא על ג' עניים , שעולים כלם באחדות פשוטה , (א) תנאי הא' , שהנהגה היא לפי רוב המעשה , תמורות טובות יבאו אל הפועל אם עובדיהון דרובן דבני נשא טובות , ותמורות רעות אם עובדיהון דבני נשא רעות , והקלקולים נתהוו בסבות מעללי איבי האדם (ב) תנאי ב' , היא המחילה אל החטאה , כי הרשעה לא תעשה חיל בעולמו ותפרוץ בכל חלקי הבריאה , ויופסד העולם , רק יקויים העולם בכל דור ודור ע"פ מעוטו , ולא תפול כוונתו ותעלה בהיצירה , והצדיק יסוד עולם , (אללעס דער גאטטהייט ווידערשטרעבענדע איזט נור רעלאטיף אונד פינדעט זיינע שראנקע) , וכמו שחג חקו על פני המים ואמר עד פה תבואו ולא תוסיפו ולא תשובון לכסות את הארץ כן חג חקו אל החטאה , ופה תשית בגאונה וזדונה , ולא תפסיד המציאות (עיין במאמר הבריאה פ"ב מ"ג) , (א) (ג) תנאי ג' הוא שיושלם בכל אופן כוונתו ותעלה באחרית הימים , ואליו יהיו פונים כל גלגלי המציאות ואופני הבריאה , ובוא יבוא בעתו הקץ הימים ולא יאחר , כי בזולת ביאתו יופסד תכלית המציאות , והיה טוב לנו אם נח בחיק האפס , ולדעתי זה הוא הפי' על הפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב וכו' והארץ אזכור (ויקרא כ"ו) וזה הוא הברית עם מעשה שמים וארץ , אשר תוצאותו יחייב המערכות התולדות והוא הברית • האמיתי בין המאציל והנאצל , כי ע"פ הנבואה , הנכבד בבריאה הוא האדם , והוא מכוון בכוונת היצירה , וזה מפאת שאינו מוכרח במעשיו ואינו תלוי מזולתו , והבחירה אנושית היא מסוגלת אל תוספת שלימות אשר אליו הבורא מתאוה ; ומערכות התולדות המה פחותים מהאדם מפאת היותם מוכרחים במעשיהם ואין בהם יכולת לשנות את תפקידם , והכינם ה' שישפיעו על המציאות כפי ערך הוצאת השלימות המכוון מאישי האדם , ומקמץ ה' עדיין ידו מלהטיב כי עוד לא

הערה (א) וכ"כ האשכנזי (מיט ענטשטעהונג דעס בעזען איזט צו גלייך דיא מעגליכקייט ענטשטאנדען דאס גאטטעס ארדנונג אין דער נאטור, אין דער וועלט אונד מענשהייט פערניכטעט ווערדע, דאגעגען האט גאטט פעראָרדנעט, דאס דיא ארדנונג וויא געוואלטיג געגען זיא דאס בעזע שטעמם זיך אויפלעהנע, דעננאך בעשטעהע אונ דאס דעססען בשטרעבען זיא צו פערניכטען, עוויג פערגעבענס זייע, דא געוואלטיג דיא בעסטיע זא גראסס איבער גרימס זייע , פערמאג זיא דאך ניכטס געגען דאס נאטור געזעטץ , דורך דאס יענע ארדנונג פאן דער פערניכטונג בעוואהרט ווירד · געזעטצעס ארדנונג, אין דער מענשהייט קאן דורך בעסטיאליטעט געשטעהרט אבער ניכט צערשטעהרט ווערדען · אונד עבען זא אונמעגליך א טהיים פאסט גלייכעס גרונדע, איינע פערניכטונג דערזעלבען אין דער מענשהייט דורך דיא באסהייט אין ווער וויע אינדעססען דיא באסהייט דער מענשען נאך זא גראבס אונד ראפפינירט אונד ווערדע דורך זיא געשטעהע ארדנונג אין דער מענשהייט נאך זא זעהר געשטעהרט בעסטיאליטעט זא קאננען זיא דיאזעלבע דאך ניכט צערשטעהרען , דען דיזע ארדנונג אונצווייבער איזט ויון געזעטצט •

לא הגיע העולם אל תכלית השלימות שהיה במחשבה תחלה, והקב"ה ישפיע בהם אופן ההטבה לפי ערך המקבל, ונאמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ונאמר היטיבה ה' לטובים (דייקא), ואם ישפיע בשפע רב בלתי גבולות ומדות אין אבל דרכו לרחם רק על הגון וראוי, ולא נמנע השפעת הטבתו על העולם מפני חסרון השפעתו, אבל מפני חסרון קבלתו, כי טרם השלמתו איננו מוכן עדיין אל קבלת שפע הטובה המכוונת אליו בתחלת היצירה, ומקומו של עולם איננו מוכן עדיין למראות האלהים, ע"ן כרת ה' ידיהו את מעשה שמים וארץ, כי סדר העולם מחייב שלא כוונתו מקבלת אחר מקבלת אל הפועל, ואלה הם העתים המיוחדים אשר יתעלה לקרב המציאות אל תכלית שלימותו שהיה במחשבה תחלה, ויחידי סגולה אשר ה' קורא יקנו בידיעתם ההשגה מעצמותו יתעלה, וזו היא ההשגה מדרכי החנינה והרחמים, אלה כמה עת שיחפוץ לרחם ועת שמקמץ ידו מלהטיב, וזה כפי מה שמחייבה הנהגת העולם בכללו, וכ"כ האשכנזי (יעדעס מענש מוס דאראן גע„ דענקען זיין ווייל ניכט נו ערקעננען, וואיל זיין דיזער זיך זעלבער ערקעננען קאן) וזה הוא עתים אענה ועתים לא אענה, וע"ן נאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהלים) ונאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (תהלים כ') ונאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נ"ה) ונאמר כי עת לחננה כי בא מועד (תהלים ק"ב) כי גם המנהג הטבעי מקיף ומרנף בתוכו ההשגחה המיוחדת אל הוצאות שלימות העולם, והם המכוון הוא הנהגת העולם אל התכלית המבוקש (דיא פלאנ„ מעססיגע געזעצטע ענטוויקלונג) · לכן הגולת הזמן (או הנהגה הכללית) מחייב לפעם את השפעת ישעתו השמחה והשמה משהקת או שהזמן מהגולתו אין בידו שלימותה להשפיע טוב אל מקבליו, אבל להיפך ותשובתו, או ישמיע דין ו-לף קנף ; כי אין מנהג הטבע במצב קבוע, כי הוא הועתק ממהות אל מהות ומבחינה אל בחינה, ומתמשך מציאות העולם ומתגלגל אחרית מציאותו, אשר עלה במחשבת הבורא ביצירת עולמו שהוא ראשית מציאותו של עולם · וע"ן טוב אחרית דבר מראשיתו, ופי' הספורנו כי בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם, וע"ן אמר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים כי לא מחכמה שאלת זאת (קהלת ז'), כי המאמין במציאות הבורא אשר עמו חכמה ותבונה, יודה כי הנהגת העולם מהאפס אל היש לא היה במקרה והזמן, רק שיתה לכוונה תכליתית, זא"כ · המעשים הנעשים באמצע בהמשך הווית העולם, המה הסבות המובילות אל התכלית, ואין יתרון לזמן העבר ואין חסרון לזמן ההווה, כי סגלת הזמן ותכונתו מחייב הטוב המקווה בתכלית העולם שהוא הזמן העתיד או עת השלימות שעלה במחשבה תחלה · ולכן אם תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זאת, (שם) כי הזמן ותכונתו הטבעי הוא לפי אחרית הדבר וכפי הטוב והשלימות המקווים מאתו בקץ הימים, ומהנאות להכם ראות בראשית הדבר ובהמשכו טוב אחריתו והבחינה מאשר יומשך בעתיד מרע או מטוב היא מצותפת אל החכמה, ורק איש בער המשולל מחכמה אין לו בחינה מהעתיד, וע"ז אמר ביום טובה היה בטוב, וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים, על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם) ולא יתאונן על הרע ואין לך להרהר אחרי ה', כי הרע והטוב מכוונים אל קיום העולם והתמדת המציאות, והרע הטבעי הוא המחייב בסדר ההנהגה שלא ימצא אחריו אדם ויהרס הבריאה בחטאיו אשר יחטא, ודבר ה' לעולם עומד, מהשבות לבו דור דור ולא ימצא האדם מבוא מאומה לקרב השחתת העולם · וע"ן נאמר והנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (כי תשא), ופי' הרלב"ג כי הוא מנהיג הנמצאות בזה האופן אשר הם נמצאות בו ומאתו כל אשר נמצאות בהם, והוא רחום ר"ל שהוא אוהב אותם ומרחם עליהם לשמרו מהפסד וכו', והוא חונן ר"ל שהוא חונן לנמצאות ונותן להם השלימות בהדרגה עד שיעתקו שמציאות החסד אל המציאות השלם · עכ"ל · ולכן אם העון מהחיטאי האדם מגיע אל הפסד המציאות, לזה הוכן מאתמול תפתה לכלותו מהעולם, ויגאל המציאות מהאבדון וכליון, והנהגת העולם היא ממוזגת מדין ורחמים למען יעתק העולם ממציאות הבלתי נשלם אל מציאות השלם, והכרתת הרשעים ישיב אל קיום העולם על שלימותו כפי שעלה במחשבה תחלה, וע"ן נאמר ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג'), כי רוגזונו על כליון הרשעה בעצמותו תכלית הרחמים על התמדת המציאות, ולמען לא יופסד תכלית העולם יתמו הרשעים מן הארץ כאמרו ע"ן יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה', ולכן מעוצם אהבתו אל המציאות, מהשמים ישמיע דין, והנקימה והנאה ושפיכת החימה המיוחסים אליו יתברך המה תכלית החבה אל המציאות, וזה הוא יחום האהבה אל העולם · וכ"כ האשכנזי (עס איזט ניכט'ס אנדערגעדעס אין זער נאטור אלס דיא ליבע, ווען זיא דען געגענשטאנד איהרער ליבע אין געפאהר

זיהפט), ואם תגדל הרשעה ותראה שתהי' מחזרת העולם ח"ו לתוהו ובוהו, ומזה אהבתו יתברך אל עולמו, תעמוד בפרץ לשמרו מהפסד וכליון, וע"ז אנו מתפללים ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו, כי לא תחפוץ בהשחתת העולם, וכמו שהים ורוח סערה המה כחות המחבלים המציאות כן הרשעה והחטאה המה מפסידים אותו · והסבה המגבלת והעומדת בפני פרצות המציאות היא החוקים שהם ה' בעולמו, ואלה המה המחילה אל וזון הרשעה המחבלות העולם. (צערשטערענדע קרעפטע) שלא תהא משחתת המציאות, הקלקול הוא אפשרי אבל הפסידו וחזרתו לתוהו ובוהו בלתי אפשרי, כי רצונו יתעלה באופניו והוא המעמידם, ואם החטאה תקלקלת את השורה, אבל איננה מגעת לכליון העולם, ואיננו גדולה כ"כ כי תהיה מסבבת תשובתו אל האפס, וע"ז נאמר ותשחת הארץ לפני האלהים וכו' וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (והטעם) כי השחית כל בשר את דרכו וכו', (ועכ"ז לא חזר לתוהו ובוהו כאמרו) והקמותי את בריתי אתך וכו' (בראשית ו') כי ההנהגה היא לפום עובדיהן דרובן דבני נשא, לכן גם אותם הברואים הפועלים בטבע לא בבחירה, נהקלקלו לפי השחתת המדות. מאיפי האדם מצד בחירתם הרעה, כי אם האדם חטא, בהמה וחיה למה לי ופי' הספורנו מעצמה, כי בזולת עונש היתה בדרך ההשחתה, בהשחת דרכם המקלקלת התולדה, ובגזל המקלקל המדינות כענין יטהני קמח· עכ"ל וכ"כ הכ"ח החטא מטמא המקום אשר יחטא בו וז"ש הארץ ממש נשחת כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, וכיון שהשחיתו את דרכם עליה, נטמאת ונשחתה ובזה נשיג מה שאמר הכתוב עד יום גלות הארץ והקשו חז"ל וכי הארץ גולה, ובזה יובן דגלות הארץ הוא הגלות שחייבה וקטרגה הארץ על יושביה המטמאים המטמאים אותה שהיא חייבה אותם גלות, וזהו גלות הארץ והנו ומארצו יצאו שיצאו בגלות מארצו, שהקיאה אותם וז"ש ובגלוליהם טמאוה (יחזקאל) עכ"ל ונאמר והארץ חנפה תחת יושביה, כי עברו תורות חלפו חוק הפרו ברית עולם (ישעיה כ"ד) ולכן על הכחות המחבלים (צערשטערענדע קרעפטע) חקק ה' החקים על היבשה ועל הים, לתכלית תוצאות השלימות המכוון מאתו יתעלה בהיצירה, וזהו הברית בין הבורא ובין מעשה שמים וארץ, וע"ז נאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז וכו' בחוקו חוג על פני תהום באמצו שחקים ממעל וכו' בשומו לים חקו, (והמסובב) ומים לא יעברו פיו, בחוקו מוסדי ארץ, ואהיה אצלו אמון (משלי ח') וע"ז כתב התנחומא שקב"ה נתיעץ בתורה וברא את העולם, ומאתה החוקים נתכנו אליו, כי באמצעותה המציא כל הנבראים, ומנו אותה עליהם שינהיגם בחכמה נפלאה, והוא היו אותם כמו שחייבה חכמתו יתעלה ובתבונה כו השמים, והחוקים ישמרם מהפסד, בהיותם במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל כפי הסדר שסדר ה' בעולמו כאשר חקק החקים הללו על התהום, ים ומוסדי אר (שהמה היבשה), וחוק ומשפט שם להם כאמרו הי וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם (ב"ה) והמחוגה הזאת היא משמרת המציאות מהפסד וכליון והחקים המה התפקידים אשר יגנורו מוסדי הארץ שלו ימוטו, ובזולת החקים הבוק יבוק העולם אמללו נבלה תבל, וע"ז אמר ואהי' אצלו אמון ופי' אמו מן האמונים עלי תולע כביכול שהאל היה מגדלני והיו אומן אותי כאשר יגדל האומן את היונק, ויהי' אומ הפועל ואמן הנפעל, עכ"ל ונאמר באיוב (ל"ח) ויס בדלתים ים וכו' ואשבור עליו חקי, ואמר עד פ תבוא וכו' לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה וכמו שמוגבל הים בועפו בשיעורו שלא יצא מגבול אשר הגביל ה' לו, כן מוגבלת רשעת החטאים בתוקפו וגאונה בגזרת ה', ובבוא עת פקודתם הנער מהארץ ולא תסבב אפיסת המציאות, ומשך קיום העולם הוא מחוקים שחקק ה' בעולמו, ובאמצעית סדו המציאות יאמר אל כחות המחבילים עד פה תבואו ולא תוסיפו, ·:· וסגר אותם בדלתות ולא יפסיד הבריאה כי רצון ה' בתקון העולם, וע"ז נאמר הידעת חקות שמים, אם תשים משטרו עלי ארץ, (שם) ואמ טוב סדר הגלגלים שתימיים ומערכות ישלים זה המציאות, וינהגו אותו במנהג מספיק אליו, אין ז כי אם מהחקים אשר עליהם נתיסדו מאתו יתעלה ונאמר לעשות לרוח משקל וכו' בעשותו למטר חק ודרך לחזיז קולות (שם כ"ח) ופי' תכלית תיקון המציאות המה החקים, ולכן חקר בחקירת החכמה להיות לכו נמצא סדר מתמיד וטבע חכם, והבט הכחות בחקים מהתמידים, והנוה ישימו מנהג מוגבל לכל אחד מהם, והחכמה האלהית פועלת התמדת כל הנמצאים, ונאמר ויעמידם לעד לעולם חק נתן להם ולא יעבור, (ת"ה קמ"ח) פי' החוק שנתן ה' בהיצירה אל קיום המציאות לא נתחרט ולא יתחרט מזה, וחוק הזה ישמר הבריאה מהזרתה אל תוהו ובוהו, כי זה נשתלשל מאתו ית' ונאמר האותי לא תראו, וכו' אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם, ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמיה ה'), ונאמר אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם, אתה דכאת כחלל רהב בזרועי עוך פזרת אויביך, (תהלים פ"ט) וכמו שהוא מושל בגאות הים, ולא ישוב לכסות את הארץ

הארץ ויפסיד המציאות, כן הוא מושל באנשי רהב, ולזה כמה הויתיו, ויזכאום למען לא ירבו בחטאתם המציאות ונע"ו אמר הנל ומלאה אהה יסדתם. ונאמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם, חקות ירח וכוכבים לאור לילה, ה' צבאות שמו, אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה', גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמיה ל"א), ועי"ז נאמר על האדם מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור (איוב י"ד) פי' אורח האדם ורבעו ודרכיו זרית והסכנת, ואין לאל ידו לצאת מהמחיצה אשר שמת בעדו חוצה, וזה להפסיד המציאות, מפני שהרשע נאחז בתכונה רעה, והתורה ברא אותו על החוק בשבת קיום העולם. ומזה תבין ברית הבורא עם עולמו והחוקים שחקק על הים והיבשה, המכוונים אל קיום המציאות, והמה מכוונים ג"כ אל תוצאת השלימות בסוף מעשה שבת הימים, כי אם לא השיג העולם עדיין השלימות המבוקש אותו כפי שעור הראוי לו וכפי הכנתו, והערכות התולדות מקומים בצווי ה' עבור זה ידם אלהטיב, אבל אף בכל זאת הקץ הימים או שעת השלימות הוא בדרך חיוב בגזר המציאות, כי אף שאין סוף אינו צריך לשום דבר, ולית ליה שם ידיע ולא יצוייר שום תוספת בו, אבל כיון דנחית תמן ואתקרי בשמהן דיוקנא דהויה, עדיפת הגדלה ותוספת שלימות נבראיו אשר בהם יהיה שמו אחד כמה חפצו ורצונו, כי השם ברא את העולם נדבה, לגמול טוב לזוכים לו, ואם אינם במציאות הטובים ויוכרח לקמץ ידו להטיב, אוי יקרא הקב"ה לבכי ולמספד בעבור העדר שלימות והחסרון אשר ימצא להם מצד עצמם, וכתב המפיקי יהודא ד"ת האדם היה החפץ בטובת הנמצאים וזוהר בשלימותם ולא בחסרונם, וכאשר לבו ברואהו איזה כלי הסך נשבת ביד חברו, אף כי לעצמו אין בו שום היזק ולא הפסד, והנהו את החלקה אין לה מקום שתתחלק וכו' כי הפסד דבר שלם מעיק לב האדם היהר עכ"ל, ואף שלא ירד לעומקו של הקבלה, כי נעלם מאתו ההבדל בין האין סוף והשכינה, ולכן השתמש בזה מעט, מ"מ המשל נשגב מאד, ולזה צריך הבורא לכבודינו, אף שהוא ישתפק במעלת עצמו הדבוקה בו, ואין לו בבחינת היותו אין סוף צורך בפעולתו לא אחר שבראו ולא קודם שבראו, ואין שום תוספת על עצמותו והוא מבורך בשלימות בגמור, אבל כיון דנחית תמן, ואחר שחפצו להטיב לנבראיו, והתשוקה היא בוערת כנר בעולמו לא תכבה, והמנעת השתלמות העולם מעכבו מלהשפיע, והוא נפרד הטוב, אז נעצב כביכול רוח קדשו (פ"י) (כי הנה רוח אלהים מרחפת על פני

תגל להטיב ולהשפיע), אם אין יכולת לו להשלים חפצו מצד חסרון המקבלים (עכ"ל), ומעכב השבתו על בוא עת השלימות, ורק אז יהיה העולם מוכן לקבל הטוב מהמטיב אמיתי יתברך, עכ"ז אנו בטוחים כי בוא יבוא העת השלימות ולא יאחר, והתחלת העולם לא היה בו שלימות שהרי לא היה נשלם עדיין, רק קץ הימים יש בו השלמה, ואז יהיה העולם בשלימות כאשר כל סוף הוא מסוגל אל השלימות, והוית העולם מתהוה מקצת אחר מקצת, וברית ה' עם אדם, בריתו את נח, בריתו את אברהם יצחק, בריתו את ישראל, ובריתו באחרית הימים, המה מכוונים להשלים כוונתו יתעלה בהיצירה. ואם ישתלם העולם, אז יחוייב כי ה' הטוב יתן או הטוב אל הטובים שהמה הראויים, וזה הוא שינוי המציאות המתואר בכתבי קודש. ומזה תבין הכתובים הללו, למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (ישעיה מ"ח) ותמיד כל היום שמי מנואץ, לכן ידע עמי שמי, לכן ביום ההוא, כי אני הוא המדבר הנני (שם נ"ב), גאלנו למען שמך (שם ס"ג), אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך (ירמיה י"ד י'), ועי"ז אנו מתפללים אם לא למעננו למענך פעל, ונאמר למען שמי אאריך אפי (ישעיה מ"ח), ונאמר וקדשתי את שמי הגדול (יחזקאל ל"ו), וזה מורה שאי דיוקנא דנהית תמן ואתקרי הויה. והבן.

ואם בהתחלת העולם לא היה שלימות, ומתהוה רק מקצת אחר מקצת, מזה תבין, הברית ה' עם אדם הקדמוני, בריתו את נח, בריתו את אברהם יצחק ויעקב ועם זרעם אחריהם, והברית באחרית הימים, כי אם רוב העולם נטרדו משלימות המיוחד להם מזמן חטא האדם הקדמוני, אז השאיר ה' שארית ופליטה באיש אחד בחירו או בעם אחד אשר בחר, וזה הוא מסוגל להשלים כוונת היצירה לבדו, והשאר אנשי האדם ההולכים בשרירות לבם הרע, ואינם שוים לחשמעתו כאפס ותוהו נחשבו לו, כאמרם וכו'; אדם לא זכו בהמה, וכמו שברואים נעדרי הבחירה המה הפחותים, וברואים המשתלמים את עצמם בטוב בחירתם המה נכבדים ונדרשים מאתו יתעלה, כן הוא הנטרפות מיחידי סגולה אל האדם הנטרד משלימותו, ויחידי סגולה נקראים אדם ולא הגוים (היידען), ועובדי אלילים בבחירתם הרעה נקראים בהמה, לכן האדם הפרטי או עם אחד אשר מצא חן בעיני ה', הוא עומד בפרץ הבריאה (רעפרעזענטאנט דער מענשהייט), כאמרו ימלט אי נקי, ועמו יקיים בריתו והוא יסוד עולם, ובברית חדשה יבוא עתה למען להקים בריתו את

הברית

מעשה שמים וארץ, והוא לא לבד שאינו מחסר התנאי אף הוא מקיים התנאי המותנה על העולם בתחלת היצירה, כמו שנתן ה' בתחלה התורה אל האדם הקדמוני, וזו בריתו את אדם, וע"ז כאדם עברו ברית (הושע ו'), וחזר ה' ונתן תורה לבני נח וזו בריתו את נח, (הר"י אלבו) וחזר ה' ונתן תורת משה לעמו ישראל והקים את בריתו את אברהם יצחק ויעקב, וזה כאשר יאות לטבע הדור וכפי אשר יאות אל תכונת העולם. וע"ז נאמר ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו'), ועל בני ישראל נאמר כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב וכו', ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמיה ל"א), ומשה התחנן ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני, אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני דרכיך וכו' ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך וכו', (שמות ל"ג) וה' אמר לו: אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם (שם), ונאמר אם נא מצאתי חן בעיניך וכו' (שם ל"ד), ותשובת ה' הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך וכו' (ל"ד) ונאמר על אחרית הימים ושפכתי על בית דוד ויושב ירושלים רוח חן (זכריה י"ב), והחן הזה הוא מענין סוד הבחירה (ערוועהלונג) כאמרו וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות ל"ג), וזה היא ההכנה אל ההשתלמות (פערפאללקאממנונג) אשר היא נטועה מאת יצירת האדם מהחונן האמיתי, וההכנה הזאת היא על צד החנינה, אשר זכהו האל מבטן מלידה ומהריון, עכ"ז הרשות נתונה גם לאדם גדול המעלה, ויש אשר בו טבע בחירה האפשר אם להכיר מעלתו ולהשלים בהכנתו את עצמו ואת זולתו ויזכה רבים, ואז ימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, (משלי ג') ונאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי או להשפיל את עצמו כבלעם ויתעב את העם בחזות שוא ומקסם שקר, ומחסר את עצמו ואת זולתו, ויחטיא את הרבים, ותסתלק ממנו הבחירה ויתן אותה ה' לרעהו הטוב ממנו, ולא תדבק השגחתו הפרטית במי שהוא בלתי ראוי, כי ההכנה לבדה איננה מספקת שתדבק בו השגחתו יתעלה, ותכלית החן הוא ענין הנעלה ביחידי הסגלה, שיש בהם הכנה אל הטוב, והשלמו את עצמם בבחירתם הטובה; ובזה האיש הרמוז מהמערכות התולדות תדבק השגחתו הפרטית לפי שיש במדריגתו דביקות בו יתעלה והשלם בו ידיעתו יתברך, והוא עומד בפרץ העולם, ישבר מתלעות עול ומשיניו ישליך טרף והוא מכיר את מקומו, ואל מצבו אשר העמידהו ה', וע"ז נאמר את האלהים התהלך נח, שברר הטוב במה שהוא

טוב ומטובו הטיב לכל וזה בבחירתו בלי שום אונס וכפייה, ובהגלות נגלות מעשה איש הנבחר ופקודתו אל הכל אז הבורא יתב' ויתעלה שמו; כי הוא יתב' מהולל כל, והחיל אשר נגע ה' בלבם הם התחתונים ברואיו הצדיקים ויאדירו בראותם פעולות כח עצם נבדל מהומר, וישתלמו את עצמם ומקרבים את השלימות אשר עליו אנו מיחלים. וע"ז נאמר ומבורכיו ירשו ארץ, ונאמר וצדיקים ישכנו ארץ, לכן מציאות החן הוא סבת הבחירה הקדומה מאתו יתעלה (פרוועהלונג), והיא מתחזקת אחרי תמימות האדם ויושרו מלך כושר ותיקון מעשיו. והאל מציאות החן יחוייבו שני דברים ההכנה טובה וזה מצד החנינה, ומעשים טובים וזה מצד התגמול, ושניהם פועלים קריבות הנבחרים יחידי סגולה אליו יתברך, ונעתק בגללם המציאות אל המעלה השלימה ביותר, וזה הוא המצב מבחיר ה' שהוא יסוד עולם, והנהגת המציאות נמשכת אחריו (רעפרעזענטאנט דער מענשהייט). ובמציאות חן מעורר הרצון בשעת הסתר פנים, זרע קין הלך לאבדון ויחידי סגולה מדור דור עמדו בפרץ, עד בוא נח; דור המבול נפסד, וה' קיים עולמו בנח וזרעו עד בוא אברהם, ועליו נאמר הביטו אל צור חצבתם, אל אברהם אביכם, (ישעיה נ"א) והביא רו"ם בפירושו על המחזור ויצר ה' אלהים את האדם בזכותו של אברהם, אמר ר"ל האדם הגדול בענקים זה אברהם, ולמה קורא אותו גדול, שהיה ראוי להבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבוא לתקן תחתיו וכו', הא למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות, כדי שיסבול הדורות שלפניו ודורות שלאחריו עכ"ל; ובו התחיל הברית עמו ועם זרעו אחריו עד בוא משה אחרי הולדו נאמר ותרא אותו כי טוב (שמות ב'), ובו נשלם הברית, והוא היה הסרסור אשר כרת בריתו בין הבורא ובין בני ישראל, וכן היה באברהם קודם מהפיכת סדום נאמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, כי ידעתיו וכו' למען הביא ה' על אברהם אשר דבר אליו (בראשית י"ח), ואם גם סרו בני ישראל מן הדרך אמר ה' אל משה ואכלם ואעשך לגוי גדול (שמות ל"ב), ונאמר אכנו וכו' ואעשך לגוי גדול ועצום ממנו (במדבר י"ד), וכן אמר יהושע ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום וכו' ואנכי וביתי נעבוד את ה' (יהושע כ"ד), וע"ז אמרו לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר פסל לך וכו' ומשה נהג בו טובת עין ונתנה לישראל עליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, (ופי' רש"י אין לחם אלא תורה וכו'

בו' ואין דל אלא ישראל ע"כ, כי הבחירה היא מסוגלת להתעטף שלימות באישי האדם, ולכן הרשות נתונה, ולכן השתלמות המלאים איננה תלויה בדרך הכרח בשום נמצא, כי גם זולתו הושלם כוונתו על צד היותר נכבד ומכוון בכוונת הבריאה, ולזה נטע ה' אילנן בשתי עלמא אי אצלחו יאות, ואי לא אצלחו אעקוד לון ושתיל לון אפי' כמה זמנין. ונאמר אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם, (ל"ו) ונאמר ירוע כבירים לא חקר ויעמוד אחרים תחתם, לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו (איוב ל"ד), ורשעת העמים הוא סבה אל כריתתם, ויעמד אחרים תחתם במקומם. והמה ישלימו כוונתו ביצירה וזה בבחירתם הטובה, ויכירו מקומם ויבינו התכלית אשר לכך נוצרו, וחלילה ליחס בזה שום עול אליו יתברך (ולעלות הוא מן בעלות גדים בעתו), כי אין להמציאות עד השתלמו מצב קבוע, והוא מועתק ממהות אל מהות למען להוציא השלימות המכוון אל אחריתו, וכ"כ האשכנזי (גאטט איזט ענטוועדער קיין וועלט רעגירענדער גאטט, אדער ער מוס דיא פערהעררליכונג זיינעס הייליגען, אללוייזען אונד בעזעליגענדען זעלבסט, נוס ענטצוועק איינער אויף מיטלייטע פארטשרייטענדע מענשענגאטטונג מאכען) • כי כיון שרצון ה' דבק בקיום העולם, ולא יחפוץ בהשחתתו, לכן בהכרח שלא תפול כוונתו ביצירה, ויתוודו להיות במציאות בהירי ה' העומדים בארץ העולם, לבל ימוט ולא יחזור לתוהו ובוהו • והענין הזה הבינו יחידי סגולה, אבל משאת עונם אבותם אל העם אשר נולדו בו והשקם אל קיום אישי האדם, תענו ונקנו גדולת עצמם וזרעם ונקבו חשיבות הזולת, אברהם התפלל על אנשי סדום ועמורה, אף שהודיע ה' לו בזה הענין מקודם בחירתו ובחירת זרעו אל השלמת כוונת היצירה והודיע לו ג"כ מהפכת סדום (בראשית י"ח), ונאמר ויגש אברהם ויאמר האף תספה וכו' הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר וכו', (שם י"ח) ונאמר ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה יחרה וכו' שוב מחרון אפיך והנחם על הרעה לעמך (שמות ל"ב), ונאמר ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת וכו' סלח נא לעון העם הזה וכו' (במדבר י"ד), ונאמר ויאמר יהושע אהה ה' וכו' ומה תעשה לשמך הגדול (יהושע ז'), ונאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול (כוונת היצירה), כי הואיל לעשות אתכם לו לעם (שמואל י"ב), שלמה התפלל אתה תשמע מן השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל וכו', למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד (מלכים ח'), ומזמורים רבים ע"ז בתפלות דוד ובזמוריו, ונאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית וכו' (תהלים ק"ו), כי זה מטבע השלמים ויש להם הנאה בראותם השחתת הזולת, ושביק הצדיק דיליה ונסיב לכולאי עלמא, וכ"כ הא"ו כי גדולת השלימים הנוספת הוא מצד טובת עין, והיא תלויה בזולתו המוספת ממנו, אף שגדולתו העקריית תלויה בעצמותו ולא בזולתו עכ"ל • בזה מאשרים מציאות האן הפ' ובחירכו בהם להיות עמודי העולם, (שטעללפערטרעטער דער מענשהייט), ואין הברית עם אומה אחת או איש אחד מכוון רק שלימותו ושלימות יוצאי חלציו, רק הוא מכוון אל השלמת הברית הקדום עם הנאצל שהוא העלול או העולם בכללו, וזה הוא שלימות אישי אדם כלם המסוגלים אל ההשתלמות, וע"ז נאמר באברהם ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב), וזה שגיירו הנפשות והחזירם לאמונת האל כמו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן (שמואל י"ב), וזה שהגדילם ולאדם, וכן נאמר בו בברית המלה ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו וכו' כן מטבע השלם להשלים הזולת, ולהקים ברית העולם (דיא ערוויטערונג דעס בונדעס), ונאמר ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וכו' כי היא חכמתכם לעיני העמים (דברים ד'), והבריתות הקודמים המה הכנת המובילות אל הברית האחרון אשר עליו נאמר והיה באחרית הימים וכו' ונהרו אליו כל הגוים וכו' לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה וכו' (ישעיה ב') ונאמר לעבדו שכם אחד (צפניה ג') • ומזה תבין ענין הנעלה, כי כח אלוה המלואים בהנאצל שהוא העולם בכללו, (הנקרא בלשון חז"ל שכינה) בא בברית עם המאציל, ווה שבאחרית העולם ישלם תכלית היצירה, והנהגת העולם (במה שמונהגים הברואים השפלים ע"י דרכי הטבע ותהלוכות צבא השמים) הוא בפקודתו יתברך, וכל אופניה פונים לעתת השלמת התכלית הנעלה וזה השתלמות המלואים, ואז יהיה להשכינה היכולת להשלים חסרה, כי אז יהיו מוכנים המקבלים בבחירתם הטובה לקבל טוב המטיב האמיתי, וכ"כ הא"ו כי גדולתו העודפת איננה אלא מצד טובת עין שיש בו בשלם להשפיע, לא מצד שישמח לפחות בעבור הצטרכותו אליו, עבור שמציאותו העקרית באמת איננו תלוי מזולתו • עכ"ל • ומזה תבין ענין הברית בין המאציל והנאצל, אשר בזה טעה הפילסוף הגדול

בעלליג

שטעללונג, כי הוא מיחס התשוקה הנפלאה (זעהנ" זוכט) הפועלת בעולם השתלמות מצואים אל האין סוף, וזה היא לפי דעת המקובלים שגיאות ותעות וזה שקר בחק עצמות האין סוף, כי האין סוף הוא פשוט בתכלית הפשיטות ואין אנו יכולים לדבר ולא לצייר בו לא רוגז ולא כעס ולא תשוקה ולא חמדה שהרי הכל נמצא מאמתת מציאותו והוא אינו בעל שינויים, וכ"כ האלבו כי כל רוצה, הנה הוא חסר הדבר הנרצה, והאל יתברך לא יחסר לו דבר שירצה אותו בעת מה שלא היה נמצא לו קודם לכן, עכ"ל, בפרט אם אפשר שיתבטל הרצון הקדום, וא"ו ליחס האפשרות אל פעולתו הנבחרת שתהיה חסירה מהתכלית הטוב אשר היא נבחרת אליו, כי הוא יודע בדברים ויסכיל בהם מצד השכלת עצמם, ואין לך שינוי באין סוף ואינו מקבל תוספת או מגרעת, כי ידע אחרית המציאות וחייב הוייתו בחיוב נפלא, והוא יגיע בכל אופן אל השתלמות המצואים, ועצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור, ואלף שנה בעיניו כיום אתמול, ולכן פעלת היצירה איננה חסירה, כי כל הנמצאים הם מושכלים ומצויירים בידיעתו ציור אחד פשוט, אשר אין הציור הוא דבר אחר זולת עצמותו הפשוט, ואחדותו אינו מתחלק לחלקים; ויתעלה האין סוף בעילוי רב, כי מה שהוא נגזר ברצונו הקדום, נמשך על צד החיוב ואי אפשר לשנותו ואין בו שינוי רצון כלל. רק מה שאנו מיחסים התשוקה הוא אל כח אלוה המצומצם בנאצל, וא"א לדמות ולהעריך מהות הנאצל אל מהות האין סוף, כי הנאצל קדם לו ההעדר (שומר אמונים) וא"א לו להשוות אל המאציל, אבל יתעלה המאציל מהגדול שבנאצלים עילוי רב, ובהעדר התשוקה הנפלאה הפועלת בהיצורים לא יתגלה השגחה בתחתונים, ולכן לזה הורכבו הספירות, ואלה המה התוארים והענינים המייחסת התורה לאלוה יתברך, והם כלם לצורך הנהגת הנמצאים, ולכן העולם בכללו לבוש השכינה, והגוף לבוש האדם, וכמ"ש הזוהר כל דיוקנין דרזין עילאין דעלמא דלעילא, וכל דיוקנא דרזין תתאין דלעלמא דלתתא מתחקקא בבר נש דאיהו קאים בצלם אלהים וכו' (ש"א), והאל יתברך הוא נשמה לעולם כנשמה בגוף האדם, וכ"כ המורה כי זה הנמצא בכללו הוא איש אחד וכו' ושיעור קומה של יוצר בראשית, ענינו הוא כל העולם אשר הוא דמות קומת האדם, והוא קשור עם הבורא יתברך אשר הוא סוד נשמת האדם; ולכן על כח אלה המאיר בעולם, ויש לו כח לפעול דבר והמורהו, ואנו מיחסים לו התמלאות יש מיש, והשתלמותו כפי המכוון מהאין סוף בהתחלת מציאותו בעת צאתו מהאפס המוחלט אל ההויה, אנו מיחסים התשוקה הנפלאה שהיא סבת המשך הווית העולם וסבת אחריתו, וכתבו המקובלים כי פעולת הכתר היא בבחינת ראש וסוף, ומפאת כי המאציל האציל את הנאצל בתכלית השלימות אשר יסבול המוחדש, אבל יש בו הכנה לקבל הטבת שפעו רק אחרי השתלמותו, ולכן ע"ז נאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ואז יתראה כבוד ה', כי גדולתו העודפת תהיה אז כי ישפיע שלימות והטבה בהמציאות וזו חשיבתו ומעלתו, ויעדוף העולם בכללו בשפע שלימות והטבה, מצד טובת עין שיש בו להשפיע בזולתו, וכ"כ הרלב"ג כי זה דרך הנמצאים השלימים, שיעדוף להם מהשלימות, באופן שישפיעו ממנם לזולתם עכ"ל, והנה רוח אלהים מצואים בהמציאות, ורוח אלהים מרחפת על פני תבל להשפיע ולהטיב. ואז בעת עליית הספירות ביחוד, ישיגו בשלימות כח האין סוף השופע בהם, ויסבולו תכלית השפע הטוב אחרי השתלמות העולם באופן רוחני ומשובח, ולהם אנו מיחסים התשוקה הנפלאה שהיא סבה התחלת המציאות ותכליתו באחרית הימים, ולכן ע"ז נכרתו הבריתות,

א) ברית המאציל עם הנאצל, שהוא ברית האין סוף עם מעשה שמים וארץ.

ב) ברית ה' עם אדם הקדמוני,

ג) ברית ה' עם נח,

ד) ברית ה' עם אברהם וזרעו אחריו,

ה) ברית ה' עם אישי האדם הנבחרים ועם עם ישראל באחרית הימים,

וזה ממעלת הנאצל, אם המאציל יבוא עמו בברית, כי בהכרח שהסאיר המאציל בנאצל הטבע האפשרות, וזה לעשות הדבר ותמורהו, כי בזולת הטבע האפשר לעשות הדבר והפכו לא יצוייר שום ברית, כי ברית הוא הסכמה ודבר שבחרו שנים, אז יכולת לפעול הדבר ותמורתו ולעשות אחד משני ההפכים בשוה, ואם אין בחירה לאחד מכורתי ברית לא יצוייר שום ברית, כי אם הוא מוכרח לעשות הפועל המיוחד, אז אין לו יכולת כלל לבוא עם שום בברית, כי הוא אינו עומד ברשות עצמו, רק הוא נאחז במצודת הדבר שמכריחו לעשות הפועל המיוחד לו, וגם אין לו יכולת כלל להסכים על הפכו או לעשות תמורתו. וכ"כ קאנט בלשונו (פערטראג איזט דער אקט דער פעראייניגטען וויללקיהר צווייער פערזאנען), ולכן זה הוא היתרון התורה וחשיבתו, כי היא תספר מברית ה' עם האדם, והתנאים המותנים בזמן ובמקום (זיננליכע בעדינגונג דעס רוים'ס אונד דער צייט), אכן המה מיוסדים

מיוסדים על ההסכמה הנמשכת מהבחירה חפשית שהיא דבר הנעלה מזמן וממקום, ויש לה יכולת לפעול הדבר והפוכו, אבל בשארי ברואים לא יצוייר זה ברית מצד שאין להם בחירה ואין יכולים ג"כ לעשות הדבר והפכו, ומה שנאמר כי עם חית השדה בריתך (איוב) זה דרך השאלה; ומזה אנו בוחנים שהשקר תו בתלת הקדמוניות הנושנות משארי העמים, מפאת שאינם מודיעים אותנו מאומה מהברית המאציל עם הנאצל וענין חביבתו ולא משארי בריתות· גם זה אצבע אלהים בתורתינו הנחמדה, ואמת תו במלהה! וע"ז נאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו, כי פי ה' דבר (ישעיה מ') (א) ושקשו חז"ל היכן דבר? ראו עתה כי אני אני הוא ע"כ וזה הוא ענין עמוק מאד, ופי' אמרו ג"כ אני ה' הוא שמי, הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי, הוא שמי שהתניתי ביני לבין מלאכי השרת הוא שמי שהתניתי ביני לבין אדם הראשון, ע"כ· ואמרו רז"ל (יבמות דף י"ו ע"א) נער הייתי גם זקנתי וכו' (תהלים ל"ז) מאן אמרה אילימא דוד מי קשיש כולי האי, ופי' האלשו, כלומר שאין בשנים שנה מספיקים לעשות הקדמה כוללת שיאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וכו' אלא קודשא בריך הוא, (ב) מי איכא זקנה קמיה אלא פסוק זה שר העולם אמרוהו, עכ"ל ואמרו קודם שנברא העולם היה הוא אחד ושמו אחד· עכ"ל דע לך כי הש"י בעצמו הוא קדמון בהוחלט מפאת היותו אין סוף בזמן ואין קץ במקום, והוא קיים תמיד על ענין אחד קודם שנברא העולם ואחר שיכלה העולם, ולא ישנוהו הזמנים, ואין הזמן עודף עליו מאומה, לכן אין אנו מיחסים אליו שום תשוקה והכספה, מפאת שהכח הכוסף הומה אל השלמת החסרון ולא יצוייר בו שיחסר לו דבר מה שירצה אותו; ולכן באמת על מה שהוא לוסה עד סוף כל הדורות הוא יבין כי סדור הכחות וגבוליהם שוב לא ישוב כי אם עשה אשר חפץ במחשבתו בהתחלת והיצירה, והצליח לאשר שלהובו, כי בזה הענין המציאות נמשך אחר החיוב ההסכמה הקודמת; וע"ז נאמר יהי כבוד ה' לעולם (לזה) ישמח ה' במעשיו, ולזה ישיג ה' עריבות ושמחה במעשהו, משום שחייבה מחשבתו סוף המעשה, וזה סבת היותו מתענג ומשתעשע, כי הוא ישכיל אל אחרית שהוא מחוו חפצו, והוא על האופן המשובח כפי שחייבה חכמתו ית' רק הנאצל וזהו כח אלוה המצומצם בהמציאות אינו שוה לו ממש, וזה הוא המחודש הראשון המכונה כתר העליון, והוא מהוה כל ההויות, ופועל כל הפעולות ומקיים כל המציאות, וכ"כ השומר אמונים בבאור סוד שיעור קומה להכוונה, היא לומר דכחות הפעולות וההנהגות האלהית המתגלות בעולם האצילות, הם כדמות אדם אחד ע"ד משל, ובו מתלבש הבורא ע"י אמצעות אדם קדמון כנשמה המתלבשת בגוף, וע"ז ממציא הנמצאים ומשפיעם ומנהיגם בשעור וקומה, ותחילת בכל האציל האין סוף ממנו עלול, הוא כתר עליון, בסוד הוא הא"ס (כאמרם והקב"ה נותן בו נשמה) והוא כולל כל הנמצאים גמור, ועכ"ז הוא עלול ומציאותו וקיומו תלוי בעלתו, כשם שכל עלול מציאותו וקיומו תלוי בעלתו· עכ"ל ואם אנו מיחסים אליו ית' הכחות הנעלות והנשגבות החכמה והתבונה, לזה יפול עליו שם הפועל בכוונה ורצון, ואחר שאנחנו נתנא שהפועל היותר משובח הוא הפועל ביכולת וכונה ורצון נאמר בו יתברך שהוא פועל ביכולת בכונה ורצון, ואם אין בנו כח להשיג הכוונה ורצון על בוריים, מ"מ נדע הויתם ומציאותם בכח הפועל הנבון והחכם, כי כל פועל חכם לא יפעל לבטלה בלי כוונה ותכלית; ואם מעשה שמים וארץ המה עומדים בטבע ההכרח, ואין להם מבוא להשתלם את עצמם בשום פעולת המעלה, בהכרח שהכוונת והמציאות קשורה בהמצואים שיש להם מבוא בבחירתם הטובה להשתלם את עצמם, ולכן בהם תלויים כוונת המציאות ורצון הבורא; ולכן מוז הוא יסוד מוסד ומקובל אשר תורתינו הקדושה האלהית היא ראשית דרכם (ב"ע) כי יחם וקבר אמיץ יש בין הפעולות אשר יפעלום בתות האנשים ובין טבע המציאות (עכ"ל), ולזה יחוייב ג"כ כי הנהגת העולם ורוח האלהים

הערה (א) ובזה יובן כי פי ה' דבר, פי' כי ה' גזר סוף מעשה העולם במחשבה תחלה ומי יוכל לשנות הגזירה הגזורה, והוא תנאי המותנה בינו לבין עצמו, וכן אמרו לבן ובתואל: ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' (חיי שרה) ולא מצינו היכן דבר? רק הבינו מספר אליעזר כי מאת ה' נגזרה הגזירה, כאלו הוציא בשפתים האומר כי רבקה תהיה אשה ליצחק, וכן יובן כה וע"ז נאמר ראו אתה כי אני אני הוא· והבן·

(ב) ופי' האלשו הרי לפי שהש"י לא יתואר בזקנה, אבל השכל הפועל שהוא שר העולם יתואר בנערות וזקנה, כי להיותו נברא (או נאצל), יפול תחת הזמן, ויפול עליו נערות וזקנות מצד הזמן, אע"פ שלא יפול עליו זה מצד החומר זה ולפה, וזה כי בהכרח ימשו עליו מספר ימים ושנים, מצד היותו נברא (נאצל) מה שלא יפול כן על הש"י כי להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן·

הברית

האלהים המרחפת בו, יהיה מקמץ ידו מלהטיב כל זמן שאינם משלימים אישי האדם כוונת היצירה ותכליתו, לזה הם כחות אלהיות (דין ורחמים) שהאציל ממנו האין סוף כדי להמציא ולהנהיג בהם התחתונים, ולהם הכח לפעול כדבר ותמורתו · וכמו שבאדם שינוי הפעולות תלוי במקבלים ולא בהנפשה שהיא כח אלהי, והיא אוהבת הטוב בהחלט ומואסת הרע בהחלט, והצדיק והרשע שהמה המקבלים יפעלו שינוי הפעולות, כן כח אלהי המגולם ביצירה יפעל השינוי וזה דין לכלות פשע ולהתם חטאה, וחסד ה' על פעלת הצדקה שהיא לעולם עומדת, והמקור הוא אחד ואינו נופל תחת גדר התמורה, וכ"כ המדרש והארץ היתה תוהו וכו' זה מעשיהן של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור זה מעשיהן של צדיקים, ואינו יודע באיזה מהן חפץ, ממה דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב, הוי אומר במעשיהם של צדיקים חפץ, ואינו חפץ במעשיהם של רשעים עכ"ל, כי התבונה בעצמותה היא אוהבת צדק ושונאת רשע, מכרת האמת ומרחקת השקר, ולכן מאהבת הצדק נמשך רחמים המגיע אל קיומו, ומשנאת הרשעה נמשך דין, המגיע אל הכרתתו; ולכן אנשי אמונה מבקשים להראות בעולם הכמתם כי הכח אלוה הוא פועל בהנהגת העולם וסדרו, הפך מדעת הכופרים האומרים שכל הנמצאים היו באים בקרי והזדמן, ומערכות התולדות הולכת בהזדמן וקרי, ועז"א אמר המדרש כי הרצון הנעלה חפץ במעשה הצדקה ומואס בפועל הרע היתה הקדמה הקודמת אל המציאות, והכח הזה מסודר הסדר בהבריאה, וחלוף מקרי התבונה האלהית; לא ישנו אותה ונודע מהמחקרים האלהיים שימשכו מן הפועל האחד פעולות רבות מתחלפות כמו האש תתיך קצת הדברים (כהשעוה) ותקשיא קצתם (הטיט) ותבשל ותשרוף ותשחיר ותלבין, ומי שלא ידע טבע האש יחשוב שיש בו ענינים מתחלפים, ואולם מי שידע טבע האש ידע כי אין ריבוי בעצמות האש, ויתחלפו הפעולות מצד התחלף המקבלים, ועז"א אמר אני ה' קודם שיחטא אדם, ואני הוא לאחר שיחטא ואין השינוי בו ית' אלא באדם (הבע') ולכן מזה תבין שהטוב שבבריאה ושהרע שבבריאה שניהם מאתו יתעלה ונמשכות מאתו ית' ואין שתי רשויות כנאמר עושה שלום ובורא רע, והפעולות המתחלפות נמשכות מהתבונה האלהית, ומהות התבונה שהיא מקשרת בחינת החסד עם בחינת הדין והיו לאחדים, ואם אנו רואים שהרע הטבעי המעותד אל השחתה וכליון מגיע אל מעשיהם של רשעים, והטוב הטבעי המגיע אל קיום והעמדה מעותד אל מעשיהם של צדיקים, אז בזה יתראה יפעת הוד הכח האלהי ונאמר חסד ואמת יקדמו פניך ועז"א אמר ואינו יודע באיזה מהם חפץ וכו' (ומציאות הרע הטבעי הוא הכרחי אל העברת הרע המדותי, והרע המדותי נתהווה מהאפשרות אל החטאה שהיא נתונה עבור השלימות המתעטף בנשמה) · (א) והרע הטבעי והרע המדותי המה הכנות אל הטוב בהחלט (שהוא הטוב המאוד) המעותד לבוא בשנתם כי אלו היתה הכוונה לעצמות הרע או שיה יהיה לו התמדה וקיום, ומפאת שאין לו קיום והתמדה איננו תכלית · אכן הכחות האלהיות הנפרדות לפי שינוי המקבלים, ועולים באחדות גמורה המה פועלים ג"כ אל תוצאות המכוון בהתחלת היצירה, וזה הוא קץ הדבר ועז"א נאמר ולהביא צדק עולמים, (דניאל ז') כי רוח אלהים מרחפת להטיב ולהשפיע, מבלתי יכולת להשלים חפצו, כי עדיין לא נשלם העולם שהוא העלול המשתולם (דאס ווערדענדע) ואיננו מוכן לקבל הטוב מהמטיב אמיתי, ונאמר כל ארחות ה' אמת וצדק לנוצרי בריתו ועדותיו ואמרו יכול לכל ת"ל לנוצרי וכו' ע"כ, לכן כל ציורי דלתות ההויה סובבות על קוטביהם למען להביא צדק עולמים, שהוא השלימות המכוון בהתחלת הבריאה, ואליו אנו מיחסים התשוקה הנפלאה וזה הוא מילוי חסרון העולם, ויש בזה הענין נטוע בסדר היצירה ההשתוקקות אל תיקון המציאות, שלא השיג עדיין ע"י הפעולות אשר יפעלום כחות האנשים, וכ"כ הזוהר דברכתא דלעילא לא שריא באתר ריקניא, וזה תואב וכוסף לעלות במדריגה העליונה אל קבלת שלימות והטבה מהאין סוף כפי הכנתו, והשמחה תהי' אח"כ בהשיגו החסרון ואחר במילאת מחסורו, ולזה נעתק מזמן אל זמן וזה להשלים החסרון כנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתיך, כי זה מחייב הסדור מוגבל הטבעי שהוא נמשך אחר החיוב והוא נעתק ומתחלק עד הגעתו אל תכלית שלימותו, ולמלאות התיקון, כי בזולתו היה טוב להיצירה אם נח בחיק האפס, והיתה פעולת הבריאה לבטלה אשר לא יצוייר בפועל נבון וחכם, ופעולה כאהת הפשוטה באחדות גמור היא האצילות · ולכן מזה תבין המאמרים הנאמרים כי ה' מורה על החסד, ודיוקנא דהויה מורה על השלימות באחרית כאמרו יהיה ה' אחד ונאמר עולם חסד יבנה,

קודם

הערה (א) ובזה טעה מו"ה משה חיים לוצאטו, כי רצה לבנות על אמונת שכר ועונש, אשיות הקבלה, — כי שכר ועונש המה לרוב בלתי מוחשים, כי יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, רק ע"ז נוכל לבנות אשיות הקבלה על אבדן החטאה וקיום הצדקה כי כן מושג בקורות העמים ·

קודם שנברא העולם ועלה במחשבה המציאות בראשיתו ובאחריתו והיה הוא אחד ושמו אחד, כי התכונה והנדיבות לבדם היו סבה אל היצירה כאמרו מאן ראש דא נקודה עלאה דאיהו רישא דכלא סתימאה דקיימא גו מחשבה, ועביד סוף דאיקרי סוף דבר; ואחר כך בהכנת העולם שכללו בהמציאות, לפי שמעשה שמים וארץ יש להם כח לפעול הדבר והמורתו · וזה כפי השגה, אבל אינם משתלחים בזה את עצמם, ואינם משלימים כוונת היצירה, לכן נאמר בהם בראשית ברא אלהים וכו' והחסד היה רק ההסכמה הקודמת וזה לתת הטבה אל הנמצאים שיתמלאו ביצירה אבל אחרי צאתם והכנסתם בהוויה, יתחייב גם מדת הדין נתינת הטבה אליהם, כי בהעדר הטבה היה טוב להם שלא נבראו כלל והיו נחים בחיק האפס, ממציאות נאלח ונמאס, ועז"ן נאמר במעשה שמים וארץ, בראשית ברא אלהים וזה מדת הדין אבל אח"כ ביצירת האדם נאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכו' ונאמר באברהם בכריתת הברית אני ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים ונאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' (ומה שנאמר בכריתת ברית עם נח, אלהים אפרש להלן) • ומדברים הללו תבין דברי הזוהר אמר ר' אלעזר בכל זמנא דבני נשא יתאחדון בברית דא ולא ישבקון ליה, לית עם ולישן דייכול לאבאשא לון, ונח אתקיף בברית דא ונטר ליה, בגיני כך הקב"ה נטר ליה, וכל בניה דריה לא נטרו ליה, בגין כך אעבר לון מעלמא, והא אתמר בהוא חובא ממש, דאינון הבאו, בהוא גונא איתמחו מעלמא וכו', אמר ר' שמעון לית לך מלה בעלמא דקב"ה קני ליה כמו חובה דברית כד"א חרב נוקמת נקם ברית, ונפנים בספר אראיך קורא נעים, עניני הברית והשלימות המתעטף בשבתם •

האותות והמופתים:

האדם בשמרו רצון הטוב העולה בקרבו מהתבונה האלהית, אז אחרי הכחות הגופנים נכנעים ונרתעים לפניו, וסרים למשמעתו וכל אשר תאמר בנפש המדברת אליהם, ישמעו בקולה, עד כי ימצא האדם הלז עושה בממשלת נפשו את אשר רצונו ונעלה מפיקו, כן הבורא יתברך נמצא כבודו ושוכן בבחינת שווי בין כחות מתחלפים העולמיות, והוא תמונה אלהי קדם ועז"ן נקרא ה' צבאות, כי הש"י הוא הרוצה והחפץ ונוצח וכובל העולמות, אל כל אשר יחפוץ יטם, ומערכות התולדות ושינוייהם אינם פועלים ברצון, אבל מוכרחים להוציא פעולתם המיוחדות להם אל הויה, וזה כפי רצונו הנעלה, ואלה המה דרכי ה' והנהגותיו אשר ממנו תלויה תנועת הכחות ופעולתם, והוא יתברך נוטה טבעי היצורים אל כל אשר יחפוץ (גאטט אלס גייסט דער נאטור), והכחות העולמיות המתחלפים נכנעים ומשועבדים אליו, ואח"כ אין זה מהורות להאמין כי כמו שנשמת האדם מנהגת את הגוף, והיא גוזרת על הדבר והמורתו, ומהנפש האנושית האחת ימשכו ממנה פעולות מתחלפות כן האל יתברך הוא נשמה בעולם, והעולם כדמות עולם גדול וממנו נמשכות הפעולות שונות, ואף שהם נראות מתחלפות, אינם מחייבים ריבוי בעצמותו • וזה ההשואה האמיתית בין השכינה בעולם ובין הנשמה בגוף (דיא אינדענטיטעט דעס געטטליכען אונד מענשליכען גייסטעס) • ובהקדמה זאת תפול השאלה שתשאל על מציאות המופתים והאותות, כי איך תהיה סבה רוחנית פועלת בכחות העולמיות, כי המענה הוא שאנו רואים ממשלת הנשמה בגוף האדם, וכל הכחות הגוף נכנעים ונרתעים לפניה, וסרים (בבחירה טובה מהצדיק) אל משמעתה, כן רוח אלהים המרחפת על הבריאה התלבש כדמות אדם אחד בעולם, ועז"ן ממציא הנמצאים ומנהיגם בשיעור ובמדה, ועמו מקור החיים להמשיך חיים לכל חי ותאנא (זוהר) כגוונא דלעילא אית לתתא מנייהו וכן בכלהו עלמא אחידן דא בדא ודא בדא וכו', לכן יתחלפו הפעולות מצד התחלף המקבלים, וכמו שהבחינה המתחלפת בהנשמה מביאה אל הסכמה מתחלפת כן הבחינה מתחלפת מאתו יתב' (מצד התחלף המקבלים) מביאה אל הסכמה מתחלפת וממנה נמשכות פעולות שונות בחכמה נפלאה ובסדור גדול • ומזה תבין דברי ר' אבין נטלו הקב"ה (את האור) ונתעטף בו כטלית, והבריק עולמו מזיוו הה"ד עוטה אור כשלמה • ואם אנו מודים במציאות האין סוף, והוא סבת הסבות מבלי שימצא אחרת עמו, והוא מעיין ומקור לכל הנמצאים וכללם יחד שהוא עלת כל העלות, ואח"כ החכמה והתבונה דביקות בו, (וזה מצד שהשלימות הפרטי הנמצא באדם יהיה נמצא בכלל, שהפרטי מוזג בתוכו, כי מציאות החלק תלוי מהמורכב שהוא מקובץ בו, ושלימות העלול (שהמה החכמה והתבונה באדם) צריך שימצא בהעלה אשר מעצמה המציאה אותה) והוא יכלול כל השלימיות ויקיף על כל החכמות, א"כ אין זה מבורות ג"כ להאמין ואף הבחינה מחוקת האמונה הזאת, כמו שעשה העולם ברצונו הקדום (ואינו קדמון), והכוונה בטהורה (אשר עלתה במחשבה תחלה) היתה סבת ראשית מציאותו

מציאותו, כי כמו שיש עלה לכל הנמצאים וכל חלקי העולם יש להם תכלית, כן יש עלה ותכלית אל המציאות בכללו, כי בהמשך מציאות העולם פועל הוא ית' בכוונה ורצון אל הגעתה התכלית אשר עליו בראו. כי כמו שבהתחלה היא שורש ועמוד לכל הדברים הנמצאים, ונכנסו בהויה לא בקרי והזדמן רק בכוונת ורצון הממציא והיא היתה סבה אל התחדשו, כן מסעף ההשגחה בהמשך המציאות, והוא מכריח הנמצאים להשלים תכלית העולם ואינם פועלים בקרי והזדמן, כי מציאות הנמצאים כלם קנוי ממציאותו, ולכל אשר יחפוץ יטם.

ומשתי הנחות הללו קורא נעים תבין, כי המודה במציאות האין סוף שהוא כל יכול, ומודה בנמצא כח האלהי בלבושים אשר מהם נמשכות כחות מתחלפים, יש לו יסוד ושורש לכל הנסים והנפלאות. כי כמו שחכמתו ותבונתו היו סבה אל התחלת העולם כן יתחייבו שנוייו. וכ"כ האשכנזי (זא וויא אללעס זייענדע איינען גרונד זיינעס זיין'ס האבע, זא אויך דאס זיין איבערהויפט איינען גרונד זיינעס זיין'ס האבען מיססע, דיזער גרונד אבער [דער זעלבסט קיינען אנדערן גרונד האט] זייע גאטט). וה' נתן השכינה הטהורה בעולמו ונתן ג"כ הנשמות הטהורות בגוף, ומהות קשורם ואופן התיחדותם נעלם מאתנו בתכלית ההעלם, כי נמנע מאתנו לדעת התרה על השאלה המגעת אל הידיעות מה שלפנים ומה שלאחור, או מה שלמעלה ומה שלמטה. וזה הוא אחת מהפליאות (אונבעגרייפליכקייטען) אשר גם ההכחשה והכפירה לא יוכלו תת מענה והתרה עליהם, ומציאות הפליאות אין יד להכחשה להכחישו, כי מהות האין סוף הוא פליאה ונעלם בתכלית ההעלם, ועכ"ז השכל גוזר מציאותו, והכל מודים וקוראים אותו אלהא דאלהא; ולזה אינו מהראוי כלל שתהיה פליאה אחרת סבה אל ההכחשה, וזה הוא התלבשות הכח אלה בעולם וזה סוד נשמת העולם, כי מאחר שהשכל מקרב הבנתו בהבחנו אצילות הנשמה שהיא כח אלה בגוף; ולא הספיק באלו הענינים הידיעה המחקרית, כי מצד הגבלתה ומצומצמה אינה מקפת העלול ואינה מבנת קשור העלול עם עלתו בזה שאחר הטבע, אף שהיא מחייבת להודות במציאות הקשר בין השכינה ובין המציאות בעולם, ובין הנשמה ובין הגוף באדם; וכמו שהנשמה שומרת צלם האדם באדם כן השכינה שומרת צלם אלהים בעולם, ומנהג האדם גדול המעלה להשלים את עצמו; כן סגולת מנהגו של עולם לפעול אל שלימות המציאות בכללו והשתלמות המצואים תכליתו. ואם תשאל קורא נעים תכלית האותות והמופתים, ואם אנו מודים שהקב"ה לא עביד ניסא לשקרא, ופי' הא"י שאם אפשר שתמשך הפעולה המכוונת ממנהגו של עולם וטבעו, אין הנס צריך להמשיכו בשדוד איזה מערכה, ואם אפשר שתומשך איזה פעולה מכוונת ע"י הטבע המיוחד, כ"ז אין צריך לעורר בריאה חדשה עכ"ל, ואם הנסים מעשה אלהים המה, מדוע יחדש הפועל חכם ונבון אחר המציא פעולת הבריאה, הדבות? הלא הוא כל יכול ומבין ויודע והוא המציא העולם בתכלית השלימות, ולאיזה צורך יחדש, המעשה שהיה נאות והיה נרצה אליו מקודם, בעת כניסתו אל היש, פעמים ושלוש במרוצתו ומנהגו? ע"ז אשיבה לך, ישנם שני טעמים ושתי סבות אל מציאות הנסים והמופתים, כי כבר הצענו כי השלימות המכוון ביצירה, לא היה בבריאה הראשונה בפועל רק בכח ובהכנה לבד, ומעשה צדיקים מסוגלים אל התקרבות עת השלימות ופועלים עת צאתו אל הפועל, והשלימות המבוקש יצא רק מקצת אחר מקצת אל הפועל, ולכן הטוב בהחלט הוא יהיה באחרית הימים ולא בראשיתם, ומזה תבין שבהמשך מציאות העולם הנסים והמופתים הכרחיות במה שהפעולות הטובות הנאותות אל השלמת תכלית היצירה, וגם הרעות בהם המה טובות מצד תכליתן כי המה מכוונות למלאות כוונת הבריאה, וזה לראות לשלימים (דייקא) שלימותו. וכ"כ האלב"ו ולמה שיהיה מדרך כל פועל חכם שיתחכם ויחתור דרך בשיגיע מפעולתו, התכלית המכוון בה, כדי שלא תהיה פעולתו פועל בטל כשלא יגיע ממנו התכלית המכוון, חייבה החכמה העליונה להמציא דרך בו יודעו הדברים הנרצים אצל השם והבלתי נרצים אליו (עכ"ל), כדי שבאמצעות הדרך הזה יגיע העולם להשגת שלימותו; והאותות המה הפעולות הנרצות אצל השם יתברך שעל ידם יושג התכלית המכוון בהתחלת היצירה אשר עלה במחשבה טרם הכנסתה בהויה.

ומזה תבין הנמוס המוגבל אל האותות והמופתים (רלב"ג) כי זולת זה לא יתכן שתפול הידיעה בהם, כי הידיעה תהיה בדברים המוגבלים ומסודרים מצד מה שהם מוגבלים ומסודרים, ובזה מבואר שהשכל הפועל יודע חדוש אלו הנפלאות, ובזה האופן יודיעם לנביא (עכ"ל). ולדעתי הנמוס הכולל לפלאות, הוא התנאי המותנה בהתחלת היצירה והוא מחייב העמדת הנמוס כראה והמוהב ותמורתו, ומה שיחדש הוא מוגבל ומסודר והסכמה קודמת. והמאירי כתב באותה בעת שברא שמים וארץ וכל אשר בהם, הקיפה כלל ידיעתו יתברך הדברים העתידים להיות

להיות, ובדבר יבוא זמן שישנה טבע הנמצא ההוא ממה שהוא בו, ועל מנת כך לבנותו בצורה אחרת, כפי הנערך עצמו וברואו, לא היה אם פועל הנס שינוי ידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה, כי הכל גלוי וידוע לפניו, ואל זה הקיום ובלתי שנוי והעדר חידוש רצון שיש בפועל יתברך, רק שנתחדשו לשעתם ברצון הפשוט נפלאות גדולות לבדו עכ"ל, כי כבר נשמע שנאמר וינחם ה' כי עשה את האדם, (בראשית) ולא וינחם ה' כי ברא את העולם, כי לא נתחרט האל יתברך מאשר עשה, כי ההויה הטבעית אשר אחריה נמשך מציאות העולם אחר התהוותו, הנמוס הוא באופן הזה שישתנה לצורת המקבלים, והוא מכוון אל הוצאת כוונתו ותעלה בכל אופן, והתגלה דרך המופתים למען יגיע העולם השלימות המכוון ממנו, ולצמח תכלית הזה הטביע ה' טבע הנבראים שיתנהגו בו ויעמדו ויתקיימו, ויתחדשו חדשות כל ימי הארץ, למען שלא תפול כוונתו בהיצירה, וזה הוא הנמוס המוגבל אל האותות והמופתים, ונאמר אשר ברא אלהים לעשות (בראשית א'), וזה שנתן כח בפרטיי בבריאה בכללה לעשות את המעשים ולפעול את הפעולות, המסוגלות אל תוצאת תכלית המציאות בכללו, וע"ז הטבעו סדר בראשית באופן שיתגלגלו בזמנים המיוחדים להם, התקרבות הפלאות המחשבה העליונה בהתחלת ההויה, וזה הוא הנמוס הכולל אל האותות והנפלאות שהוא בכוונה ורצון, ולכן האותות והמופתים המה א) אם לקיום הברית (דיא איזעפרן פערמליכ, קייטען דעס פער טראג'ס), ונכרתו הבריתות עם אותות המורים על הברית · ב) ואם המה מכוונים לפרסם אל פרסום כבודו, וזה בקיום ובהתמדת הפועל במקום, ובכליון מעשה הרשעה והטומאה, וזה הוא היסוד אשר עליו העולם עומד · ג) וגם אם הרשעה גדלה והצליחה עד שבאה אל המחיצה, ותפול ח"ו כוונת היצירה ויחזור העולם לתוהו ובוהו, או יברא ה' חדשות למען להשנות לבב התועים אליו ·

א) האותות מורים על קיום הברית (דיא איזעפרן פערמליכקייטען דעס פערטראגס (Solenia) כנאמר וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו, וזאת התעודה בישראל (רות ד'), ונאמר ויאמר הגואל לבועז קנה לך וישלוף נעלו וכו' ויאמר בועז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי וכו' להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת על נחלתו, ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו וכו' (רות ד') · ולכן התעודה בישראל כי בשלוף אחד מהבעלי ידים ונתנו לחבירו, נקנה בזה כל קנין, וזה האות על קיום התנאי שהותנה בשעת הקנין, ועל התנאי הזה העתיק המקנה הדבר ההוא ממנו ונותנו להבירו, למען ישתדל להשלים החיובים המותנים אל בעל הדבר הנקנה, ולכן נהגין למקני בית ישראל חד מן חבריה קדם סהדיא, למען יפרסמו התנאים המותנים בשעת הקנייה, תמורה או חליפין, והקנין תלוי בתנאי, כי הקונה בזולת דבר יכנס שערי תעודות בישראל כמו משיכה וכדומה לזה, וע"ז אמר הגואל לבועז קנה לך זאת הגאולה, כי אין אני יכול לקיים תנאי הגאולה אשר קשור ותלוי ממנה, באמרו לא אוכל לגאל לי פן אשחית את נחלתי, ולכן אמר קנה לך זאת הגאולה וזה שיקנה ברות ובנחלתה, וזה לסבה האמורה: להקים שם המת על נחלתו, ולכן שליפת הנעל ונתינתו היה לבד בתנאי האמור להקים שם המת על נחלתו, וע"ז אמר בועז להקים שם המת וכו' עדים אתם היום, כי קיום קנין הגאולה מנחלת המת היה קשור ותלוי לבד בדבר המותנה, וזה היה להקים וכו', ואמת בזה (ואין צריך לדחוקים) ומנחת ערב טעה בזה · ולכן שליפת הנעל היתה האות והתעודה על קיום התנאים המותנים בשעת הקנין, וע"ז נאמר לקיים כל דבר (רות ד'), (א) ונאמר באברהם ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית, ויצב אברהם את שבע כבשות לבדהן וכו', כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת וכו' ויכרתו ברית (בראשית כ"א), ופי' הספורנו על דרך שלף איש נעלו וכו' וזאת התעודה, כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והוראתם בדבר, וע"ז אמר תהיה לי לעדה עכ"ל, כי אל קנין הבאר לא היה צריך כלל אל השבע כבשות, כי כבר אמר מקודם לכן אשר גזלו עבדי אבימלך וזה קודם נתינת הכבשות, וגם אבימלך אמר: לא שמעתי בלתי היום (שם) מכלל שלא היה שום ערעור ופקפוק בדין על זכות אברהם בבאר, רק השבע כבשות היו אות אל קיום הברית, ולא יתעוללו עבדי אבימלך עלילות ברשע באברהם, כי פרסום הנתינה משבע כבשות היה האות הברית שלום שהיה בין הזוגם שהוא אבימלך ובין אברהם, וכן נאמר ביצחק ואבימלך ונכרתה ברית עמך וכו' ויעש להם משתה ויאכלו וישתו וכו' (שם כ"ו) לדעתי כי המשתה היה האות הברית והשלום בין יצחק ובי
אבימלך

הערה (א) וכל המפרשים נלאו בזה לאין מרק, כי לקיים כל דבר מוסב על הדבר המותנה בשעת הקנין.

אבימלך, וכן נאמר במכירת הבכורה ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת, ושם פי' הספורנו לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו עכ"ל. ולכן הנראה כי גם הכריתת הברית בין יצחק ובין אבימלך היה בקנין המשתה, וזה היה אות הברית החדשה ופרסומו. (ובהנהגות הללו יתורצו קושיות אין מספר ממפרשי התורה) (חזקוני), ואעפ"י שכבר נשבעו אברהם ואבימלך עד שלשה דורות מ"מ ביקש אבימלך לכרות ברית חדשה ביניהם לפי שהוא פשע בברית על דבר הבארות ועל ששלחו מאתו עכ"ל. וכן נהוג בין המלכים אם אחרי שנכרתו ברית ובאו מריבה וקטטה בינם, או יכרתו ביניהם ברית חדשה. וכן נאמר בלבן ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה וכו' ויקח יעקב וירימה מצבה וכו' ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה וכו' עד הגל הזה ועדה המצבה וכו' ראה אלהים עד ביני ובינך וכו' ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם וכו' (בראשית ל"א), ואף שהמצבה היה דבר יציב וקיים, עכ"ז מפאת שלבן אמר יצף ה' ביני וביניך וכו' ואמר ראה אלהים עד ביני וביניך, ואם ימעול מעל, ויכחש בעמיתו אשר בא עמו בברית, ה' ישלם ויפרע מתוך הבגידה, לזה עשה יעקב בתום לבבו ובנקיון כפו ולא חשב מחשבות דופי לבגוד בגד ויעש משתה ללבן ולבניו, וזה לאות הברית ואל פרסומו, וזה המשתה הוא אות לעדות קיום הברית, כדרך כל לוקחים מקח, וכדרך העולם לקיים המקח נותנים יין, ותנאים מהברית היו אם תענה את וכו' ואם תקח וכו', והבן. וכן נאמר ביושבי גבעון, ועתה כרתו לנו ברית וכו' ויקחו האנשים מצידם (יהושע ט'). ופי' רד"ק ויש לפרשו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו ממנו בברית, כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גברייא לפי פתגמיהון עכ"ל, וזה היה אות הברית השלום, ואפשר שהורה ג"כ על התנאי שמותנה וזה שיקבלו עליהם דת יהודית. וכן נאמר ויבוא אבנר אל דוד חברון וכו' ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משתה וכו' וישלח דוד את אבנר בשלום וכו' (כמו ואני בברית אשלחך) (מ"א כ') ויגידו ליואב לאמר (וזה הפרסום) בא אבנר וכו' וילך בשלום וכו' (שמואל ב' ג'). ולכן ע"י המשתה בא דוד עמו בברית שלום, ואח"כ כשהרגו אותו יואב ואבישי, קונן דוד הכמות נבל ימות אבנר וכו' כנפול לפני בני עולה נפלת (שם) כי היה על דוד קשה בעיניו מאד הריגת אבנר, כי הוא בא עמו בשלום ובברית, ודוד נתן לו אות על בריתו במשתה אשר הכינו, ויואב התאכזר עליו להרגו והרגו, זה הענין מכוער מאד ואיננו הותר לשום אדם, ורק יעל עשתה זאת עם סיסרא, (שופטים ג') אבוש שהיה במלחמה עם עמה, ונקמה נקמת המדינה שהיתה יושבת בה, ואין ביד איש פרטי מאישי המדינה להשלים עם אויב ארצו בזולת רשיון המושל והמלך, וגם סיסרא היה עשה פעולות מגונות רבות, וע"ז אמר דוד שלא היו כמלאו באבנר הסבות שיגרמו מיתתו, ואמר הכמות נבל ימות אבנר (האם כמות סיסרא שהיה נבל, והורשה להעליל עליו עלילות ברשע ימות אבנר, שהיה בעל פעולות טובות והגון ואיננו רשאי לבוא עליו במרמה), ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחשתים הגשו, (והסבה השנית כי בא בצל קורת דוד, והשלום והמלחמה היו תלוים מאתו לבד, והוא הבריאו משתה לעיני העם לאות ברית, והמלחמה שבתה ברצון המלך שהוא מנהיג העם וזה הוא דבר מכוער מאד ומגונה, כאלו היתה זאת מהמלך להמית את אבנר), וע"ז אמר כנפול לפני בני עולה (המפירים בנקלה בריתם, והבוגדים בהבוטחים בהם) נפלת. (ש"ב ג') וע"ז נאמר אח"כ וכל העם הכירו וייטב בעיניהם וכו' כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר וכו' ישלם ה' לעושי רע כרעתו (שם), וזה הפי' אמיתי, וכבר אמר לוט: רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתי (בראשית י"ט), ואולי מה שנאמר ויבוא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום (ש"ב ג'), זה היה אולי המנהג ג"כ במלך, שהיו אוכלים ושותים אם היו כורתים ברית עמו, כנאמר להלן ויבואו כל זקני ישראל אל המלך חברונה ויכרות להם המלך ברית (שם ה'). ולכן לא רצה דוד עדיין לבוא עמם בברית ביום הנזהר מאתם, וזה בסבת מיתת אבנר, והבן.

מכל מה שהצענו תבין כי אותות קיום הברית, היתה התעודה בישראל, שליפת נעל, משתה ומצבה, (א) והמה היו לעדות הסכמת שנים שבאו בברית או בקנין, ועל קיום התנאים המותנים בשעת כריתת הברית היה מהנאות פרסומו, למען בהמשך הזמן יודע אם המה שומרים הברית או מפירים ברית, ומהענין הזה המה אותות הברית בין ה' ובין הברואים. ומזה תבין האות הוא סימן ורושם על גזירת ה' המתרגשת לבוא, והוא יתראה במנהגו של עולם ובמרוצת הטבע ומהלכו, וכ"כ הי"ש האות הוא, שיקבע איזה דבר לסימן שאם יזמן ויתהוה אותו הדבר

הערה (א) ובזמנינו אותות קיום הקנין ותנאיו ולעמוד בדיבורים, המה תקיעת כף או שיאמרו המקנה והקונה בגולת (סער אבה אלס) ויגמרו ויתקיו אותו לשנים. ועיין.

בדבר, ממנו יתודע שיש ממש בדבריו. עכ"ל, ומזה תבין האותות בבריאות העולם.

(א) אותות הברית בין הבורא יתעלה ובין מעשה שמים וארץ:

הנה (י"ט) כבר הוקבע לנו מן הנסיון שהטבע לא תשתנה מהנהגה ושעמה ולא תזוז מדרכיה כל ימי עולם אם לא ע"י מכריח, ותהא השעה צריכה לכך עכ"ל ואם פועל היצירה היה בכוונה, והוא נעתק ממהות אל מהות עד הגעתו אל תכלית המבוקש, לכן הקב"ה מחשב את כל קץ וקץ המיוחד אל הבריאה, ובכל קץ וקץ, הזמן הוא כמו הרה תקריב ללדת תזעק תחיל בחבליה, עד צאת לפועל עולם חדש, וכ"ה הב"ע כמו שסדר המציאות לפי הטבע הנהוג יעיד על אמתת מציאותו כן עוין שדודו והריסת טבעו, לפעמים יגיד גודל שם כבוד מלכותו וכו'. ואם הוא יתברך היה קודם שהמציא העולם המשך אין לו גבול ותכלה, והיה נמצא על השלימות מסתפק בעצמו, ומציאותו מבלי שום צורך אל שום נמצא כלל, ובשעלה ברצונו המוחלט לברוא את העולם ולהמציא הנמצאים כלם, לא היה זה לשום צורך אליו, חלילה כי הוא שלם ומספיק לעצמו, אמנם נדבה חכמתו אותו לתת מציאות אל האפס לצורך הנמצאים הכם והועלתם לא זולת זה כמ"ש כל פעל ה' למענהו, ורצה שלא פעל שום רק בשביל לתת מציאות אל הנפעל ההוא, כי הוא טובו ושלימותו וכו' שאין דבר שלא נברא שום דבר לצרכו כי אם לצורך הנברא עצמו, כדי שימצא על צד היותר נאות שאיפשר בו ויתישר להכיר את בוראו וכו' לכן המנהג המחוייב להתחלף ולהשתנות, הוא כמו שהאנושיים השלמים שהם נמצאים משתנים והוא סדר מציאות האותות והמופתים וכו'. והוא אשר יסודר ויהיה מנהגו ע"י שליחי האנשים הדבקים אליו ית' וכו' כפי מה שיאות לצורך הנהגתם ותועלתם לא שיהיה מכל זה לצרכו ולצורך מציאותו כלל. עכ"ל,

על הברית הראשון נאמר איפוה היית ביסדי ארץ, הגד אם ידעת בינה, מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו, על מה אדניה הטבעו, או מי ירה אבן פנתה (איוב ל"ח). והנה התחיל מיסוד הארץ כנאמר ה' בחכמה יסד הארץ. וע"ז אמר איפוא היית ביסדי ארץ כפי' המפ' ובאיזה מקום היתה מציאותו כאשר יסדתי הארץ על מתכונתה, הגד נא לי אם ידעת בינה, כלומר מי שלא היה לו מציאות כלל באותה שעה שיסדתי איך ידע איך נוסדה, מי שם ממדיה כי תדע, מי הוא אשר שם מדות הארץ בכמותה ובאיכותה כי תדע שאופן המלאכה על צד השווי ושתהיה בזה השיעור לא פחות ולא יותר, שאם היתה חסרה או יתרה מזה שהיא, כי בוודאי לא יהיה המציאות ולא יתקיים, להיות אופן ההשואה הזאת מחייב המציאות לבדו ולא אחר; או מי נטה עליה קו, על מה אדניה הטבעו, או מי ירה אבן פנתה, ומפני שדרך הבונים תחלת בנינם הוא למוד הבנין עד היכן יהיה, ואחר כך נוטים עליו הקו להמשיך היושר בבנינים שלא יחטא, ואח"כ עושים היסודות, וע"ז מי ירה אבן פנתה שממנה הושתת העולם, וע"ז נאמר ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים (שם), ופי' שהוא בדרך והוציא את אבן הראשה כלומר כשיוציאו אבן הראשה יעבירו קול תשואות חן חן לה, וכן פה הודיע ה' לאיוב, כאשר יעשו הבונים אל הבונה היכל, שירננו וישבחו אחרי השלמת הבנין, ושירים ושמחות המה סימן טוב לבנין, כן כאשר השלים ה' עולמו כאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד או כוכבי בוקר מהעולם הגלגלים רננו יחד, ובני אלהים שהמה מערכות העליונות והתחתונות הריעו יחד תרועת מלך, וזה היה סימן טוב לבריאת הארץ עכ"ל, אכן האותות וסמנים הללו נעלמו מאתנו ואין אתנו יודע עד מה, ובאמרו איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה.

ב) אות הברית בין הבורא ובין האדם הקדמוני.

ונאמר וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח וכו', ואדם אין לעבוד את האדמה וכו' ויצר ה' אלהים את האדם וכו' ויטע אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר, ויצמח ה' וכו' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראשית ב'), כי קודם שנברא האדם מיני דגן ועצי מאכל המיוחדים למאכלו, עדיין לא צמחו, ועמדו הצמחים הללו על פתח הקרקע, וכשבא אדם ראה בראיה מורגשת לעין, נטיעתם וצמיחתם מאיד האדמה, והתחכם בהם שהמה מיוחדים אליו, וזה הוא האות המורה על מעלתו וחשיבותו, וכן נאמר פקדת הארץ ותשוקקיה וכו', תכין דגנם כי כן תכינה, תלמיה רוה נחת גדודיה, ברביבים תמוגגנה צמחה תברך, עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהלים ס"ה) ונאמר שאלו מה' מטר וכו' יתן להם לאיש עשב בשדה (זכריה י'), ועשב השדה הוא מיני דגן המיוחדים למזון אישי האדם, כאשר הבאתי ראיות ברורות בחלק א' דף ל"ב ול"ג, וזה היה אות הברית כי עשבות מיני דגן אשר צמחו אחרי יצירתו והשתעשע בנטיעתם, נתנו לו אות על התנשאותו מגדר שאר הבריאה

ג) אות הברית בין הבורא יתעלה ובין נח

דעתי נוטה לדעת ר"הו (א) ז"ל, מאמנו כתוב בתורה, כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ וכו', ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה וכו' כי בתחלת הבריאה לא המטיר ה' על הארץ להצמיח הדשאים, אלא איד יעלה מן הארץ להשקותה ולהרוותה, וכמו שעד היום ארץ מצרים אינו שותה מן המטר אלא הנהר עולה ומשקה, ונהג העולם מנהג זה עד המבול, שם נאמר אנכי ממטיר על הארץ וכו', וכמו שנשתנה העולם בכמה דברים ע"י המבול, וכמו שדברו ע"ז חכמים רבים, ולפי שלא המטיר לא היה נראה קשת לבני אדם, כי לא יראה הקשת בענן כי אם ביום הגשם, ועל כן אמר השם לנח אחר המבול, את קשתי נתתי בענן, כלומר מאז נתתי את קשתי בענן, ולא נראה עד הנה ליושבי הארץ, כי לא המטרתי על הארץ, ומעתה והלאה שארוה את הארץ במטר השמים תשתה הקשת, וזהו שאמר, והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן, כלומר שאצוה הענן על הארץ להוריד גשם, ונראה הקשת לאות ברית וכו' עכ"ל. ולכן בזה יש הבדל בין גשם לאיד וטל, כי העננים ישאבו לרוב חלקי המים בלי מספר מאיד העולה מן הים, ושמה יתמלאו ברקיע שמים (דיש אטמאספערע), וכל אשר הרוח ללכת ילכו, עד כי נלחצים אל אויר הקר המורידים מטה, ויפלו חלקי מים לארץ. ולכן יתהוו מהם גם מאורעות רעות מטר סוחף או התבקעות הענן (וואלקענבראך) אשר יסחף תלמי שדות וישחית זרעים, ושטפו בתים ויסחפו שמה עכ"ל. לא כן האיד וטל העולים מן הארץ, שהמה הקיטור העולה מן הארץ, והוא לא ירד מן השמים ושמה לא ישוב, כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה. ולכן כל הלילה עורר האויר בספוגיו את חלקי מים שבכנפיו ויש בה לו לסבול אותם, ואין התבקעות הלא נשמע ויוחם, כי הוא בלתי אפשריי, ולכן זאת אמרה התורה ואיד יעלה מן הארץ, הארץ דייקא ולא מן הים, ובקושטא אמר (ולא כפי' הנאור, כי הוא נמשך לפסוק הקודם לו, אל כי לא המטיר) כי עד עתה לא המטיר, ועתה עלה איד מן הארץ, והודיעה התורה בזה כי בתחלת הבריאה לא המטיר גשם על הארץ להצמיח הדשאים, אלא איד יעלה להרוותה ולהשקותה, ולכן וייצר ה' אלהים את האדם · ואף שלא המטיר ה' עוד על פני הארץ · עכ"ז אפשרית היתה במתכונת הטבע להמטיר כמו שהוא במצרים, כי אף שהמטר לא שכיח שם, מ"מ מציאותו אפשריי · ולכן הטל היה רק לברכה, הגשם הוא אם לשבט אם לארצו, ועיין בשיר על הבריאה · ולהתם המטאה, בא גשם סוחף, ופתח ה' ארבות השמים, והבן ·

וטל יליד הארץ, מקור הברכה יתן לנו אלהים בימי הקץ, ושמיו יערפו רסיסים ונטפי טל, כנאמר ברעיפו שמים מטל ושחקים יזלו צדק · ואין בזה שום סתירה לדברי חכמינו, כי הקשת כבר נברא בימי בראשית, כי אלו ואלו דברי אלהים חיים · כי הכנה נוצרה ומוכנת מקדם, שלהט השמש מתילד הקשת באויר לח, רק שכבת הטל היה טרם לאת ההרסה · לכן לא היה נראה לעין בימי נח, רק אחרי בא הגשם, ובהצטרפות הקשת עם הגשם, הוא כי לא היה קודם לכן כלל, ואות הקשת הוא להפלאות עניני הברית הקדושים אשר בארץ המה, וכהגשל לפי עובדיהן דרובן דבני נשא, וזה אמת קיימי כי העננים נכנסו באויר המסובב אותנו (אטמאספערע) רק אחרי המבול, וקודם המבול לא היו נוסעים ממקום למקום ממעל לראשינו ; ואם ענן נח ודק עלה מן הארץ, והמה שבגלגלי השמש היו עוברים בו עד הגיעם לארץ, ולכן מזה תבין אף שכתב הרמב"ן שבעל כרחינו נאמין לדברי היונים שתלהט השמש מתילד הקשת, והמופת נגד עינינו בכלי המים, עכ"ז היה בריאה חדשה, כי ברא

הערה (א) ומה שאמרו חז"ל עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן פי הארץ פי הבאר, ופי האתון והקשת והמן וכו', ובמשמע שכבר נברא הקשת בששת הימים, אבל זה אינו שום סתירה לדברינו כי הדברים הנמנים נברא כאלו יתנבק רק שכח, וכל אחד היה עתיד שיצא לפועל בזמנו, וכן הגשם נטבע באויר המקיף את הארץ שיכנסו בו עננים, ויתרסס בו רושם הקשת, וזה לאות ברית, ולזה אמרו שנברא בערב שבת בין השמשות ויצא לפועל בימי נח ואמר אל נח בעגני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן, וזה אות ולא יהיו „עבים קשים והמזיקים כי בהשתפכם יופסד העולם, ויכסו פני האדמה וישחיתו את עצם הארץ, רק רפוים מעט, ויהיו מכוגלים לעצור תמונת הקשת, וכך פי' את קשתי נתתי סדרתי שיהיה בטבע, והאב"ע פנה לדרכו ואמר שהשמש חזק אחר המבול אור השמש והלבנה, הרבה, לזה אות הוא כי עתה יתחזק אורם וירד על הארץ ונראתה הקשת. אף שטעה בסבת התרשמות הקשת בענן אחר המבול מ"מ הלצתו ופירושו בפסוק אמת ·

בזה ה' כניסת העננים באויר המכובב כל מדינה ומדינה (אטמאספערע) בימי המבול, וקודם לכן לא היו עננים כלל מעכירים ניצוצי שמש מעבור עוד, למען יתרשם בהם הקשת, ומטעם זה לא היה נראה קשת בענן קודם המבול, ולא יצא לפועל עד ימי נח, וחדשה. נברא ה' היה העננים (וואלקענבוג), והיא בריאה חדשה, שבענן יעצור תמונת הקשת שיראוהו בני אדם, והודיע ה' לנח הקשת אשר נתתי בענן הוא יהיה מעתה ועד עולם לאות ברית; וטבע הקשת התהוה מניעת ראייתו קודם המבול מהעדר העננים המעכרים תמונתו, ואם גם מתילד עתה מלהט השמש, מ"מ חדוש תמונת הקשת הנעצר בענן, אחרי המבול הוא לאות עולם, על השחתות הילידה בסבת קלקול אנשי האדם · ואם תחקור התנאים המיוחדים לראיית הקשת, אז תבין כי הוא מהנאות להיות אות על ההבטחה האמורה פה, ונאמר והיה לאות ברית ביני ובין הארץ וכו' ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר · והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה, בכל בשר אשר על הארץ, (בראשית ט') וכתב הש"ס ולא נראית הקשת לעיני בני האדם למטה על הארץ, אלא בתנאים מיוחדים דוקא; ואלו הם א) בעת הזלוף הגשם קודם פסיקת המטר, הב') שאין כל כיפת השמים מכוסה בעבים, כי אם מקצתו ג) בעת אשר עדיין לא הגיע השמש לרום השמים למעלה מ"ה וכו', ד) שהעננים יהיו באופן המסוגל לזאת ר"ל שאינם כ"כ עבים וקשים ומצוקים, אלא רפוים מעט, ה) שהעננים יהיו במצב המסוגל לזאת, ר"ל שאינם כ"כ רחוקים במרומים אבל קרובים לארץ עכ"ל · ומה נעמו דברי רלב"ג נתן השם טבע שיראה קשת בענן כשיהיו מימיו מועטים, ויהיו ממנו הזלוף בהלום, ולזה היה הקשת הוראה על הפסק המטר וכו', הנה יתאמת שלא יהיה מבול בהתהוות הענן פעם אחר פעם כשיראה בו הקשת, כי אז יתאמת שלא יתכן שיהיה אז מבול, אבל יפסק ותמעט ירידתו, והנה גזר השי"ת שאחר התחלת המטר, זמן בלתי ארוך יראה הקשת ויפסק המטר ההוא בדרך שלא יהיה עוד מבול וכו' אות על הברית וכו' שלא יהיה עוד מבול לשחתם ולא יעברו עוד מי נח על הארץ וכו' וזה האות לא היה לנח לבד וכו' אבל שם אותו יתברך קיים וכו', והנה לא היה מציאות הקשת אות, כי הוא נמצא על דרך הטבע אבל היה אות בראותו השם יתברך לנו בעננו ענן, עכ"ל, וזה הוא מתנאי א' וד' המיוחדים אל התרשמות הקשת בענן, והוא מורה על מיעוט החלק המימיי בענן, ומתנאי הב' הקשת הוא אות ברית על קיום הארץ, כי אפשר מצד שטף מים שיקרה במקום מה מהארץ הפסד, וגם אין כל כיפת השמים מכוסה בעבים בעת ראיית הקשת, בהכרח שהמקום שאינו מכוסה לא עליו יהיה הגשם, והוא לא יפסד עם הפסד החלק ההוא מהארץ, ולכן מורה הקשת שסדור הטבעי אשר שמהו ה' לנמצאות, איננו מגיע אל הפסד הארץ בכללה· ואם יגיע ההפסד במקום אחד לא תפול כוונתו בהילידה, כי בקיום השאר תושלם כוונתו יתעלה בכל אופן, ולא יהיה מים על הארץ לשחת כל הישוב ולא אים אל ויכוב וזה הוא קיום הברית ונצחותו· וכתב החזקוני כי סתר פנים, חושך ואפילה סמנים לרעה, ומראה הוד הקשת הוא מראה כבוד דמות ה' והוא סימן ישועה ורחמים, על כי כבוד ה' נראה בענן, ואיננו מבין מה שהרעישו בזה ספר הברית והאחרונים על האבן עזרא, שאמר שקשת נתחדש בימי נח, הלא הרמב"ן עמוד העולם, אור הגולה, ושום עיקש או פתלתול לא נשמע משפתיו, גם הוא הודה בזה שאין בקשת שום אות ומופת ונתילד מלהט השמש, מה אנו וחלי עפר נגדו, ואם איזה מאחרי התלמוד אינם מובנים לנו לפי שטחו, לו חכמו שכילו יבינו אותם לאמתתם, ואין בהם שום ניגוד לא לדעתו ולא אל המוסכם מאנשי האדם כלם, ואין בזה שום סתירה לא לדברי חז"ל ולא לדברי כתבי קודש כאמרם גיא בן הנום סמוך לירושלים, והקשו הא כתיב אין כל חדש תחת השמש, (ופי' הרלב"ג רוצה לומר שאי אפשר שתשתנה הטבע ממנהגו), ותרצו ההוא לאקרובא שתא, רוצה לומר שלא היה בזה המופת דבר מחודש במוחלט, כי מציאת פתיחת פי הארץ בזה האופן הוא דבר יתכן שימצא על מנהג הטבעי, לא היה מחודש כי אם באורך הזמן עכ"ל, וכן היתה בבריאת הקשת, שהוא התחדש את עצמו על המנהג הטבעי באורך הזמן, ותנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית; ועל המטעים אורחותם מדרך האמת, ומעמיקים לסתיר עצה מה שהפכו משיגים החושים, המה יפלו ברשת החטא ומחבירי איוב וגם עליהם נאמר כי לא לפניו חנף יבוא וכו', וכבר כתב הב"ע מהנזק המגיע אל התורה מהליך בעדה שלא כדרכה, ממה שיחלוק עליה כדרכה, וגם רש"י מאור עינינו פי' במס' אבות הקשת הנראה לעין ביום הגשם; אעפ"י שלא נראה עד ימי נח, נוצר ועומד היה מקדם עכ"ל, וגם הקליר תקן מראה הקשת כעששית בענן, וזה בדרך טבע · ולכן אם העבים עבים וגבים לא יכלו ניצוצי שמש לעבור בם, ולא יתרשם ·

יתרפס בהם הקשת, והטפות הנכות היורדות ונהם
אגם לברכה וימטירו על כי תשחת הארץ. וכן אם
הענן נח ורק אי אפשר שיתהוה גם בו קשת, כי
אינו נרשם בו, וניצוצי השמש עוברים בלי מפסיק
עד הגיעם לארץ, ומאחורה וינגה יתהוה שנת בצורת ג׳
והעננים הרפוים מעט כמה מדיקים גשמי
ברכה והטפות יורדות מהם בנחת, לכן הקשת
המתרפס בהם לבד לאות ברית, וע״ז נאמר וייראו
יושבי קצות מאותותיך, מוצאי בקר וערב תרנין,
פקדת הארץ ותשוקקיה וכו׳ תלמיה רוה וכו׳ עטרת
שנת טובתיך וכו׳ וגיל גבעות תחגורנה וכו׳ יתרועעו
אף ישירו (תהלים ס״ה), וטעם מוצאי בוקר, האותות
היוצאות והנראות בבוקר ובערב בעבורם ירננו בני
אדם והמה גשמי נדבות, כי בימים ארוכים בקיץ אינו
נראה הקשת בצהרים, רק נראה בחצי היום הנקרא
בוקר ובחצי היום הנקרא ערב, וע״ז יכוין
המשורר מוצאי בוקר וערב, וזה פי׳ חדש
ואמיתי, וע״ז אנו מתפללים (מחזור ת״ב) דלה
לעב מועגן, באות קשת עוינת ענן, וכן
יספר החכם הארסט כי בשנת תקע״ו (1816) היה
גשם רב, ורקיע שמים היה מלא מעננים כגשים
והעבים ולא הופיעה בהם נהרה, והעננים היו חזקי
הערפליות ולא נרשם בהם מראה הקשת, אז אבלו
אכרים עובדי אדמה על הטוב ועל שעורה כי אבד
קציר אדמה; גם הבודמים הילילו, כמעט ראו הקשת
בענן, אז רננו ושמחו יחד, כי ידעו שהיו נעצרים
המים, ועל זה אנו מברכים זוכר הברית ·
וע״ז התפלל הכה״ג ביוה״כ שנה טלולה גשומה
אם שחונה, והעבים הגשים מעכבים המימות השמש
להוריד אל הארץ, ולפי הוצעותי יתורץ קושית
הרמב״ן במה שאמרו כי יאמר את קשתי נתתי בענן,
ולא אני נותן, אכן אם אנו מסכימים שכניסת
העננים מרחוק באויר המסובב (אטמאספהערע)
היה היזוק לבד, ונתינתו בענן היה נמסך
מאליו, כי האור כלא הוליד מעצמו מראה הקשת,
לזה אמר נתתי בענן, (וגם אם אנו אומרים
שהעולם היה מתהדרם קודם המבול דרך הגינה,
רק מכח השגחה האלהית או היו גשמים יורדים בעתם
רק בלילה (כמו בא״י בסוכות) א״כ לא היה מבוא
כלל לשתראה הקשה ואין בזה קושיה כלל), וכ״כ הב״ע
שמראה הקשת הוא ענין טבעי נכר ומפורסם לעינינו
בהזדמן הסבות, אשר א״א לספק בו בבוש פנים
וכו׳, ועתה ראה את מעשה ה׳ כי נורא הוא,
בתתו אות אמת וברית קיימת לא יעבור לעד לעולם
וכו׳, מהידוע שהקשת בל יראה ובל ימצא רק בביאת
העננים חלושים, וחלק העולם מעונן, ובקצתו
השמש הולך ואור בגבורתו, עד כי לזה אמרו הטבעיים
שהראות הקשת אחרי הגשם הוא סימן להפסק המטר,
ואם יום בנא הוא, סימן להתחלת המטר, וזה הענין
ודאי יתחייב להתחלפות טבע המקומות השם וכו׳,
ומה שקנו מהמוסר והכנעה שלא יבואו לידי עונשים
הכוללים לא כלל העולם ולא חלקיו וכו׳, ואין אות
בהית גדולה מזו, כי ברית כרותה לעולם עם שופטי
כל הארץ וכו׳, וכי לא ירעו ולא ישחיתו בכללם לא
ישלחם כלה מעל פניו וכו׳, וחזר והודיעו שאין
הבטחה זאת הברית כי אם אל הכלל לא אל הפרט,
כאמרו לא אוסיף עוד להכות את כל חי, (כל דייקא)
עכ״ל, ועל התהוות הקשת אנו מברכים נאמן
בבריתו וקיים במאמרו, כי המאמין בהשגחתו יתעלה
אינו מסתכל בלבושא דהאי עלמא, רק על הסבה
התבונית שהיא תחות האי לבושא, ומאמרו מחקק
בספר התורה חקוק ג״כ בעולמו, ובריתו נרשמה באותות
העולם · וכ״כ המשכנוי (אין יעדעם זיכטבא־
רען דאס אונזיכטבארע זו ערבליקען),
ומה שכתב הרוו״ה בשם מהר״י קארו דוחק מאד,
וגם המעטער היוני מודה שהקשת הוא אות לבני אדם,
ובודאי קבל השמועה מאבותיו, והקאנדינאפייער
אמרו שהקשת הוא גשר המגיע משמים לארץ, והוא
נבנה מאת האלילים; היומם הגשימו ועשו מקשת
ליליות אירים, והיא משולחת להודיע לבני אדם שמועות
רבות ממרומי שחק; נשא ומגבה תורת ה׳ התמימה,
היא מאירת עינים ·

ג) אות ברית האיש הישראלי, ונאמר בו ויהי אברם
וכו׳ וירא ה׳ וכו׳

אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים, ואתנה בריתי
ביני ובינך וכו׳, אני הנה בריתי אתך וכו׳, והקימותי
את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורתם לברית
עולם וכו׳ ואתה את בריתי תשמור וכו׳ זאת את
בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם וכו׳, והיה לאות
ברית ביני וביניכם וכו׳ והיתה בריתי בבשרכם לברית
עולם, וערל זכר אשר לא ימול וכו׳ את בריתי הפר,
(בראשית י״ז) · כבר הצענו בענין הברית, כי כל
עניני הבריתות הנאמרים בתורה אינם אלא חוזק וקיום
הברית הראשונה שהיתה מתחלת הבריאה לעולם וזה
הברית עם מעשה שמים וארץ, והברית עם נח
והברית עם אברהם וזרעו אחריו, נתחזק זה הברית
הקדומה ונתקיים קיום חזק, אי אפשר להבטל, כי הוא
קיים במאמרו, וה׳ מצוה ומהווה הבריתות האחרונות
למען להוציא העולם מכלל תוהו ויעמידו במציאות
בלם, ותראה מראה כבוד ה׳, וכמו שזה הברית

לקיום העולם והעמדתו כן יקויים בו לעתיד בסוף
ים תכלית העולם, ולכן ע"ז נאמר בנח הנני
ם את בריתי אתכם, והקימותי בריתי אתכם ,
ברהם נאמר אני הנה בריתי אתך , וזה מוסב על
ית שכרת כבר בינו לבין עולמו, ועולם כהבטחה
בלא ימוט ברית הראשונה לתקון העולם לא מנת
ן ולא מאברהם וזרעו אחריו, ולא כמו שפי'
ובפ"ן הקימותי בדרך הווה , כי או היה לומר
ימותי ביני ובינך, מה זאת אחד או אתו, כי
מורה על הברית שהיה כבר , ועל הברית החדשה
ר רק את"כ בנח זאת אות הברית אשר אני נותן
ו ובינך, ובאברהם נאמר והקימותי בריתי ביני
ך ולהמשך המציאות וקיומו הבריתות החדשות הללו
רחיות כמה , וכמו שמערכות התולדות המתחלפים
צבהנים, פעם יתנהגו על ענין אחד פעם בחלופו,
יום על שרוח אלהים באופנים והוא מנהיגם ,
פלגת חכמתו ועוצם השגחתו וחיוב השלמת כוונתו
ויבים בבחינת המקבלים השינויים, כן הבריתות
התחלפות והשתנות הוא כוונת פועל חכם בלתי בעל
לית, וזה לחיזוק וקיום הברית הראשונה בהתחלת
ירה המותנה עם עולמו ולתת לו שארית, וכמו
ים וכחות המחבילות אינם יכולים לאבד העולם
בגלו, כן עומד במאמרו ובבריתו נאמה מכוונים
ל הוצאות השלימות ועל תכלית מניעת המסדרת
הככו, באמרו כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה
נו', וע"ז נאמר שומר הברית וכו' ונאמר מבטח
אין ימים שאון גלים והמון לאומים (תהלים ס"ה) ,
ראיה לדברי כי לכלן נאמר וקראת את שמו יצחק ,
הקימותי את בריתי אתו (בראשית י"ז) , ולא מצינו
וכרת ה' ברית עם יצחק, רק הוא מוסב על הברית
ואברהם שכרת כבר, ולכן לא אמר ביני ובינו ,
כן נאמר ביחזקאל וזכרתי אני את בריתי אותך בימי
נעוריך וכו' ונאמר והקימותי אני את בריתי וידעת כי
אני ה', וע"ז אמרו גדולה מלה שאלמלא היא לא
ברא הקב"ה את עולמו כי הברית האחרון הוא סבה
אל השלמת ברית הראשונה וזה אמת , וגם החכם
הגדול מו"ה וו"ה האריך לבלי מרך. דע לך קראו
נפים שהמלה ענין עמוק מאד ,

דע לך , שהאדם הקדמוני נברא בגוף זך ונקי, ולזה
נברא מהול, רק הוא בחטאו נמשך ערלתו
הקלקול דבוק עמה ביותר חלציו , בשארי חלאים
כבאים בירושה ובמשפחה, באמרו כי משורש נחש יצא
צפע ופריו שרף מעופף (ישעיה י"ד) , ומצאתי
ברית ק בשנברא אדם הא' לא היה בו הערלה, כי
נברא מהול, וערלה לא נמשכה אלא בזוהמת הנחש
שהטיל בחוה , גם באכילת עץ הדעת טוב ורע נוסף
הרע ונדבק בערלה, ונמשך אותו הרע באותו המקום
בפריעה ונעשה רע וכו' עד אברהם שעיר מזרח ונזדככה
אותה והוסא, וכמו שאב מחייב את בניו בזיבות שחטא את
הכא ולרעת, כן התחייב האדם הקדמוני וזרעו אחריו
בחסרון הערלה מבטן ומהריון , וכמו שחזיר הביתי שמזון
ממזונות הראוים לו אין לו שן חד מחזיר היערי, ורק קלקול
החזיר היערי שהעתיקו אל מעמד ההשתובבות הצמיח לו שן
בלחי, כן קלקול האדם אשר הכניס בגופו המזון הבלתי נאות
הוא הוציא את הערלה מתוך גופו החלקי , וכמו
שדם נדה נתהווה בסבה אחר הפגם כן נתהווה הערלה
אחרי הפגם , וכמ"ש ש"ה כי כל השרשים של מיני
מחלה נמצאים בקרב באדם ואם מזבל הגוף בהנהגה
לא טובה או ע"י החטא, או דומה לקרקע זבולה ,
ומוציא השורש מתוך האוצר וצומח ומגלהו עכ"ל ,
ואם תשאל מה זה הערלה ענין קלקול כלל ? דע לך
מה שכתב הב"ש העור המותר הוא מרבה יותר
התאוה, ומעורר בעליו בהפלגה אל פועל הזמה , אם
תלדו אם מגד הנקבה וכמו שאמרו הז"ל שנבעלה לגוי
קשה לפרוש , והמלה דוחה ריבוי הכוסף והערבות
לתאות ההומריות עכ"ל ואין זה מהזרות שיהיה זה
מהחסד האלדי לתקן בהתחלתו מה שעוות אביו
הראשון , ואם האבר קטון יש באדם משביע רעב
ומדרכו לפרוע פרעות והוא סבה להמיתו בבני עולמות ,
אין זה רחוק כלל כי המילה מסוגלת להכניע הפלגת
התאוה , והיא מעמדת את האדם על שלימותו
כמו שהיה אדם הקדמוני יציר כפי הבורא
יתעלה, וכ"כ הש"ע כי הערלה סבת ריבוי המשגל ,
וריבוי המשגל סבה שלא יהיה דביקות בין הבורא ובין הנמצאי'
אחריו והוא נברא לקיום המין לא להרבות במשגל ,
ואחר קיום המין, ראוי שישוב לנפש לתת לו החיים
הנצחיים והתמידים עכ"ל, ואינה ממעטת המילה כי
אם הזימה, אבל לא הראוי לקיום המין, וכבר הנסינו
בח"א כי נספק הוא כי העמים הנימולים יפרו וירבו
במאד מאד יותר מאינו נמולים , וכן הוא בטבע כי
כמשגל הנעשה מהתאוה אינו מסוגל כ"כ לקיום המין
כמו כמשגל שהוא בכוונה טהורה לקיים מצות הבורא
והבן :

ומזה תבין שהאיתנים מוסדי הארץ, הנבחרים לקיום
ברית ה' את עולמו, היו נולדים מהול ,
כי מרס, שאברהם בדק את עצמו, ומצא עצמו מהול ,
וע"ז אמרו ותרא אותו כי טוב נולד בשהוא מהול
(סוטה י"א) , כי אלה ענינים מורים שלא הנולד
מהבקש הטבעי, והאל יתברך נתן בסדרי המערכות כי
יתחדשו חדשות בנולדים , והמה שלימי ההנהגים אשר

בהם יתפרסם העולם בכללו עם ההנהגה הכללית , וזאת היא הבחירה האלהית (דיא ערוועהלונג) וכמו שמאכילת עץ הדעת נמשך יצר לב רע מנעוריו כן נתרשם החטא והפגם בבשר ע"י הערלה , ונמשך לו הדבר המגונה בסבת קלקולו והערלה הפנימית מהלב נתהוה עם הערלה החיצונית מהבשר, והרלב"ג אמר אל תחשוב כי הסרת הערלה תהיה בה חסר אבר כי זה ממותר הטבע לא שהוא הכרחי לקיום המין , ולכן תראה שכל הבהמות הם על זה ההדמות כאלו הם נמולים, עכ"ל ולכן בטעם המה מאמרים בשיעור את הודוונס (ברונסטייט) ולאן הטבע כמו שהטביע ה' בבריאה ראשונה לא עשה דבר לבטלה , והאדם נברא בגוף נקי ולב טהור ונקרא מהול , רק בחטאו המשיך עליו החסרון , ועתה הרוח נבראת חסרה בלב הנולד , והגוף נברא חסר , ובא לעולם בבית חשוך ואפילה , והיצר הרע הוא מונע גדול לעלות לאדם למעלה, כי בעבורו ואלדו רוב העולם הולכים לאבדון , והתורה מאירה להשיב הגוף אל כנו וישליך המותרות ויעמידו על הממוצע, ואת הרוח למקומו הטבעי וזה לב חדש ורוח חדשה· לכן הילודים הנעדרים מכל טוב בה יזכו לחזות בנועם ה' (ש"ט) , וקיום המקודש שהוא שמיני אנו עושים זה אות ברית להציל זרע קודש מדינה של גיהנם כמ"ש שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו וכו' ויהיו כמלאכי עליון פורשים כנפיהם למעלה והנה בזה יתעלו כל הנמלאים מקטנם עד גדולם , ויהיו להם מגמת פניהם להדמות ליוצרם והתשוקה הזאת תהיה טבעית לכל הדברים , שהוא תכלית הנועם אשר יזכו אליה יראי ה' ; עכ"ז אין המילה מכוונת רק להשלים הגוף לבד, כי לולי זה גזה ה' המילה ג"כ לשארי אישי האדם בבריתו את נח, ונאמר ויעמידה ליעקב לחק, לישראל ברית עולם, ואמרו זה המילה, אבל לא לשארי אומות שאינם מזרע אברהם, כי עקר המלה הוא טוהר הנפש וזכותה , ואמרו הנודר מהערלים מותר בערלי ישראל, כי בקיום התורה והתעסקם בה יהיו מהולים בכל חלקים , וזרע קודש מצבתם , ואפי' יהיו ערלים בגופם מולים יחשבו , ולכן נתנה המלה לאברהם אבינו קודם שיוליד את יצחק כדי שיהיה תקונה (ב"ע) מושרש ומוטבע בקדימות כל הדורות , כדי שיהיו הבאים אחריו כלם אמונים בחק שלימותו (עכ"ל) ועז"ו נאמר ומה האחד זרע אלהים (מלאכי ב') ולכן המום הקל הוא ערלת בשר, והמום החמור הוא ערלת הלב, וכ"כ הכ"ח עקר המלה בטוהר הנפש אשר בישראלי מבטן ומהריון, מצד שרשו הקדוש תחת בנשמות אצולות מתחת כסא הכבוד ומהגופים הקדושים

הנולדים מאברהם אבינו אשר ממנו מוצבנו והוטב ונקראים זרע קודש שאפי' יהיו ערלים בגו (א) ועז"ו כי כל הגוים (הײדען) ערלים וג יתפרש על כל מול בערלה (ירמיה ט') וזה א בשרם בערלה וערלים בגופם , מ"מ הם נחשב למולים מצד קדושת גופם וטהרת נשמתם הטהורה והקב"ה רוצה לחרף אותנו , מחרף אותנו באמ לנו: שאע"פי שאנו נמולים בחצוניות אנו ערל מערלה הפנימית, שהוא עקר הערלה, אשר לא תא הערלה בקטנות כי אם בגדולות כולו האי , ואולי הערלה עקר מושבה בלב , וכמ"ש ומלתם את ער לבבכם (והנמשך) וערפכם לא תקשו עוד, וכיון הי ערלה בלב ומשם תפרד ותתפשט אל כל שנ האברים , כי המלך אל כל אשר יחפוץ יטה האדם, לכן בהמולכם ערלת הלב , אז ערפכם ל תקשו, ועז"ו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם (בר' ל"ה) בתוככם דייקא , שהסרה תהא מתוכיו לבבכם, דהיינו ערלת לבבכם , שלא נתרצה בהם אלהי נכר אשר בידם, אלא יעקרו ממש , עקר ע וערלת לבבם אשר בתוכם וכו', בשעה שנכנס דו לבית המרחץ וראה שעמד ערום , אמר אוי לי שא ערום מן המצות , כיון שנזכר מילה שבבשרו נתישבה דעתו , פי' כי המלה לא חשבה למצוה אצל שנימול בקטנות , ואין ראוי להחזיק לעצמו טובה עליה ולכ אמר אוי לי שאני ערום מן המצות, כיון שנזכר שעקר מילה להיות הישראלי מהול מערלת לבבו שערל ותיקון מעשיו ולקיים המילה שלא למשוך ערלתו על יו הקלקול המעשים עליהם נתנחם , כי אעפ"י שנמול בשמיני ללידה הרי הוא כאלו הוא מוהל עצמו תמיד בכל יום , וכ"כ שמורה לא נתנה מצוה זו להשלים החסרון היצירה רק להשלים חסרון המדות , כי מטעם זה נחשב לישראל שקיים מצות המילה ומל עצמו ומקיים המילה בטהרה וכו'· וכיון שהמילה הוא טוהר הנפש וזכותה א"כ נקרא טהר לבב מהול אף בהיותו ערל בשר וכו' , ועז"ו אמרו מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב , והאשה שאינה נצטוית במילה מ"מ נצטוית במלת הלב עכ"ל· אבל עקר טעם המילה אל איש ישראלי הוא שיש בו אות , וזה סימן קבוע בגוף שאנו עבדים למקום , ולכן נעשה האות בבשרינו, ולדעת הפועל המיוחד לנו שהוא להחזיק באמונת מציאות הש"י ואחדותו , ולכן בזה האות אינם מחוייבים שארי האומות , שאינם מצווים בזה הענין , כמו שהרחבנו בא"ח , ודם המילה הוא לאות , ועז"ו נאמר בעצם היום

הערה כגון מת אחיו מחמת מילה .

היום הזה נמול אברהם וכו', ונאמר ואברהם וכו' בהמולו בשר ערלתו, כי אף שמלה עצמו מהול מ"מ הטיף ממנו את דם הברית, כי הדם הוא האות, והוא הכניסו בברית; וכמו שספר טאציטוס מקדם בארץ ארם אם כרתו שני מלכים ברית, אז הדביקו יחד אצבעותיהם והטיפו מהם דם ברית ולקקו אותו בפיהם • ומיכעעלים כתב שבארץ מצרים הכומרים היו נמולים, ולזה כאשר רצה ה' להכניס את אברהם בבריתו ולהקדישו ולחנכו לכהן אליו, אז שם בו אות הכהנה, ולזה מסכימים דברי חז"ל שאמרו זה שלקחה ממלכי צדק ונתנה לאברהם ולזרעו (נדרים ל"ב), מה הוא החותם אשר שם בבשרו, ומזה יפורש המדרש שלא אגריפס וכו' מאחר שקב"ה מחבב את המלה, למה לא נתנה ביו"ד הדברות אמר לו כבר הזכיר עליה שנאמר עתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, זו ברית מילה, וכמו שנאמר זכר לעולם בריתו וכו' אשר כרת את אברהם וכו' ולישראל לחוק עולם שהוא מורה על המילה ובזה יפורש היטב סיפה דקרא, ה' היה מורז אותם לשמור את בריתו, שזה הוא המילה, ואם יקשה מה תכלית הברית? ע"ז אמר והייתם לי סגלה מכל העמים, כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, (יתרו) ונאמר כהני ה' תקראו (ישעיה), ועל זה ברית התורה כי ראוי הוא שהכהן יהיה פרוש ומובדל מאמר העולם ולא יהיה להוט אחר הזנות, ולזה נעשה החותם בבשרכם וזה הוא בשימור הברית, והוא סימן שאנו מיוחדים להיות כהני ה'! וע"ז צוה ה' לאברהם היה תמים, ומשם צוה לזרעו אחריו תמים תהיה עם ה' אלהיך • וע"ז אמרו גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם, על כל הדברים, (וע"ז נאמר ונתתי לזרעך אחריך את הארץ והייתי לכם לאלהים, ואתה את בריתי תשמור), וכך דרשו חז"ל אם מקבלים המילה, הם מקבלים אותו לאלוה • ופי' הרמ"א אף שבפסוק הנה דם הברית נאמר גבי קרבן, מ"מ מוסב ג"כ על דם הברית המילה, באמרו למען יעמדו ימים רבים ופן תשכח את הדברים האלה, נתתי ברית המילה לאברהם, כדי שיהיה לו הכנה ללמוד תורה ומצות (עכ"ל) ויהיה כהן לאל עליון • וכתב הספורנו בשר הוא כינוי לאבר המשגל בלה"ק כמו גדלי בשר (יחזקאל י"ו) זוב מבשרו או החתים בשרו מזונו, וזה בהיות אות הברית בזה האבר המסבב תאוות במין יורה על ההנאות המכוון בברית, אבר התולדה יורה באות אשר בו על המשך הברית על הבנים, וע"ז תקנו אשר קדש ידיד מבטן וזה לכוונת עולם, ולזה צוה להטיף דם ברית ולהסיר הדם האחם הנגרר בערלה, המעורר התאוה יתירה, ובפרט כבר אמרנו לעיל כי המשתה היה אמונות הברית ועל פרסום קיום התנאים, ולכן נאמר גם באברהם אחרי המילה וירא והנה שלשה אנשים וכו' ויאכלו (שם י"ח); והמילה הכניסו בברית קודש והיא מביאה לידי מילת הלב, וע"ז צותה התורה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה (אף שלא הגיע לעונשין) וכו' ורגמוהו וכו' (דברים כ"א) (א), כי אם המילת בשר לא היתה מועילה לו להיות סר למשמעת אבותיו, לזה ורגמוהו כי לא ערל בשר ולא ערל לב יבוא בקהל ה', וכאשר לא חמל האב הישראלי על ערלת בשרו בהיותו שמונת ימים כן לא יחמול ולא יכסה דמיו בהגדלו בסבת ערלת לבבו ונאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין בו מים (זכריה) • והבן • ובפנים הספר בעניני קוצץ בן קוצץ, ארא"ך, אחר שחטא אדם הקדמוני וזרעו נטו אחריו, הדם הוא אות הברית, הדם הוא היצר הרע אשר הכניס האדם הא' בגוף ע"י מאכל הבלתי נאות לו, הדם הוא היצר הרע הבוער בלבב פריצים ורשעי ארץ, ולכלות הדם הנפחת והמטריד האדם פרטי והמין האנושי משלימותו נגעווה, לשפוך הדם המים והוא אות הברית! וכמו שהתקון הנעשה בשורש הגוף יועיל לתקן כל שארי הכחות הגופיות כן התקון הנעשה באישי האדם ע"י ביעור החטאים מגיע אל תוצאת הכוונה שעלתה במחשבה תחלה, וכמו שצורך אל גוף אדם השלמה ותיקון כן יש צורך לעולם השלמה ותיקון, וזה בכלות פשע ובהתום החטאה; וכמו שברא ה' את עולמו בלי שום רע, כי אין דבר רע יורד מלמעלה ואין חסרון בבריאה, כן ברא ה' את האדם בגוף זך ונקי, והוא משך בהרהורים רעים את ערלתו ונפגם גופו בערלת בשר ובערלת לב, וזרעו אחריו העתיקו בחטאתם ונתהוו רשעי דור דור, והדם עתה אות הברית, והוא מכוון אל תשובת אישי האדם אל מעלתם, והוא מכוון לחזור עטרת העולם ליושנה • וגנאי הגוף שהוא ערלת לב ובשר, וגנאי העולם שהוא הקוצץ בן קוצץ, בהסירם, אנו מרחיקים הנזק המגיע לאדם פרטי והמגיע לכללו של המציאות, ומזה תבין שאולת ערלת בשר מורה על הכוונה הנתונה לאיש הישראלי, והיא מורה הסרת ערלת לב, והדם הוא אות

הערה (א) וגדול עונש ערל לב שהוא בסקילה כבן סורר ומורה, מעונש ערל בשר שהוא בכרת בידי שמים שנאמר ונכרתה הנפש (לך לך) •

הברית

אות הברית, ותשלום צורת האדם הוא ביד האדם בהסיר הערלה, ותשלום צורת העולם הוא ביד האדם אם יתמו חטאים ורשעים עוד אינם. והמשלים תכונת גופו והמשלים תכונת העולם המה אוהבי שמו, והשלמה הזאת מכוונת מאישי האדם. וידוע מה שכתבו המקובלים: כי ברגע המשגל והזיווג תפעל מאד המחשבה, וזאת יחשבו באותו רגע לתכלית התולדה להקים זרע, לקיים מצות פריה ורביה לבד, יצא ממנו ולד צדיק וישר, ובהפך כאשר יחשבו להנאתם ותאות המשגל יצא ולד רשע וכו', והנולד מן המשגל שהוא, יקנה איכות של המחשבה מגונה מן התאוה; והרשעים המתלאים תאותם בזונות היפות וכו' ולא יתחברו לנשותיהם כי אם בעת שעלה ברצונם להקים זרע, ונמצא עושים המצוה בלי שום פניה כי אם לשמה, לכן יולידו לפעמים צדיקים גמורים, וחכמים מופלגים עכ"ל, וגם חכמי האומות מודים לזה, ואם הערלה מעורר בהשלגה אל פועל הזימה, אם מצד הזכר אם מצד הנקיבה, (כמו שאמרו שהנבעלת לגוי קשה לפרוש), וריבוי התוסף בשעת הזווג הוא סבה לחסרון התולדה, כי הנולד מן המשגל ההוא, יקנה איכות של המחשבה המגונה מן התאוה, וכאמרו הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי (תהלים נ"א), ופי' המפ' שלא כוונו אב ואם בתולדתי אלא להנאת עצמם, ובכן נטה טבעי להטוא עכ"ל, ואם המילה הוא להמשך וקיום זרע אברהם המיוחס לבד אל כהנת ה' (ערבאדעל דעם מאנעטייאיסמוס), לזה היו מסרבים להנשא את בתם לאיש אשר לו ערלה, כי הוא מוליד ביותר הזרע הפגום, וע"י הערלה תתחמם באשה בהתעברה ממנו בחטא המחשבה, ואיננו עושים לרוב פעולת המשגל להוליד, רק להשביע יצרם, ומזה ימשך כי בזה יופגם הזרע לעבודת השם, וצורך לו אז תיקון ביותר ויגיעה מרובה לתשובתו אל דביקותו בהשם. וע"ז אמרו בני יעקב לא נוכל לעשות הדבר הזה, לתת אחותינו לאיש אשר לו ערלה, כי חרפה היא לנו (בראשית ל"ד), וע"ז נאמר נואף אשה חסר לב וכו' וחרפתו לא תמחה (משלי ו'), כי הנולד מהתשמיש הבא מהתאוה איננו מסוגל כ"כ לחול עליו חכמה ומדות טובות, כי נוא הם אדומיו וכוסף לתאות הגשמיות, ורצה ה' בעניינים אלהותיים, לזכך החומר הגשמי העבור מישראל, ולמען יהיה מוכן לקבל שפע הנבואה (עכ"ל), וע"ז אמרו המושך ערלתו כדי שתתכסה העטרה אעפ"י שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק עוה"ב, ונאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי, וכתב הב"ש והערלה היא בעצמה, כטבור שו איזה דבר שרוע הנולד ממותרי החומר, שהוא גנאי לאיש הישראלי והוטל עליו לסלקו, ולהסיר החרפה ממנו עכ"ל. כי לזה הבדיל ה' את עמו ישראל, להיות לו לעם, ותהיה הורתם בקדושה וחינוכם בקדושה, והרבו אנשי אלהים לעצמם לקח להם נשים מבנות הערלים, משה לקח בנשואין בת מדין, יוסף אסנת בת פוטיפרע, דוד מעכה בת תלמי מלך גשור וכדומה להם, ורק בשבע עממים יש איסור בזה, אבל לא בשארי עמים, אבל לא מצינו בכתבי קודש שנתנו אישי אומה הקדושה בנותיהם לאישי שארי האומות, ודע לך; מ"מ אף שהשארי האומות אינם נמולים, מ"מ אם המה מהולי לב יש להם חלק עולם הבא, כאמרם חסידי אומות העולם יש להם חלק עולם הבא, כי לא יבוא לפניו ערל לב לבד ולא ערל בשר, כי ה' שומר ברית נח עם זרעו אחריו עד אחרית הימים ונוצר חסד לשומרי ז' מצות שנצטוו בו. והברית חדשה של אברהם אבינו איננו מבטל הברית הקדומה, שהיה עם נח ובניו. (א) אכן ישראל המפיר ברית, ענוש יענש מאת ה', ונאמר וערל זכר אשר לא ימול וכו' ונכרתה הנפש ההיא מעמיה וכו' (דייקא) (בראשית י"ז), כי החותם בבשר הוא אות ברית קודש, בבחינת ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר להם (ישעיה ס"א ו'), ואם זה דבר ידוע שאברהם היה ראשון לנכנסים בבריתו של הקב"ה, כן אנו בני בריתו נשתדל בעיון ובמעשה אחריו; מה הוא ירד בחקירה אמיתית אל הכרת בוראו, כן אנו נרדפה לדעת את ה' באמרו דע את ה' אלהיך; מה הוא פרסם יחודו ואלהותו בפי הכל, וחזק האמונה האמיתית בלבבם שנאמר ויקרא שם אברהם בשם ה' כן נתעורר ג"כ לעבודתו יתעלה ונפרסם כבודו בעולם, וע"ז אמרו לכל זמן, וזמן היה לאברהם שנתנה לו המילה, כי הוא מכוון אל השלמת כוונת היצירה, וכתב הכ"ה סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם זו ברית מילה, וטעם הנעשה אות קבוע בבשר על אמונת היהוד לא ישתנה לא יסור מעולם, ונאמר והיה לאות ברית ונאמר ונחלתא

חתם

הערה (א) וכמו שאיש ישראלי הפרטי התמים ופועל צדק הוא במעלה העליונה ככהן הגדול, הן גוי העוסק בתורה (אשר נגה ה' אותו) הרי הוא ככהן הגדול, ואין הכהונה לבדה אמצעי אל קנין שלימות, שאף שארי אישי האדם יש להם מבואות רבות אל קנין שלימותם, וכן דרש ר' מאיר מנין שאפי' גוי העוסק בתורה הרי הוא ככהן הגדול וכו' (סנהדרין).

אתם באות ברית קודש, וכל מי שהוא נמול הוא נכנס בברית (וחיוב מוטל עליו לפרסם היחוד) ואות זה בבשרינו, סימן שאנו חלק ה' ומקודשין לשמו ·
ומטעמים שונים האמורים פה ·

ד) אות ברית בין הבורא יתעלה ובין זרע אברהם בכלל ונאמר ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' ויאמר במה אדע וגו' ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת ואיל משולש וגו' ויבתר אותם בתוך וגו' וירד העיט על הפגרים וגו' ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו וגו' ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך אתן את הארץ (בראשית ט"ו), מקודם לכן אמר הבט נא השמימה וגו' כה יהיה זרעך, ופי' הספורנו קחה לי עגלה, להיות ברית, למען יהיה דברו, גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל, וכן באר משה רבינו באמרו לא בצדקתך וגו', ולמען הקים את הדבר אשר נשבע אתה בא לרשת, כי כבר הצענו כי הבריאות החדשות שהיו מתרגשות לבוא לעולם, אינם אלא חוזק וקיום הברית הראשונה שהותנה בין הבורא ובין עולמו מתחלת הבריאה, וכן בברית הבורא עם אברהם וזרעו נתחזק ג"כ הברית הקדומה ונתקיים קיום חזק, ולכן מברכותינו יבורך האמונות בכללו, כנאמר שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו (תהלים), כי אין תכלית זה הברית להשגת הנאים המגיעים אל תועלת הקונה והמקנה, רק הוא ברית קודש (דער הייליגע בונד) המכוון אל השלמות הזולת, כי ברבות השפע אלהי על העולם או העמים כן ירבה וכן יפרוץ על זולתם, ויסובו מעיינות השפע הזה ברחובות פלגי מים ישקו כל צמא, והיא ראש כל השמחות, ולכן לא הבטיח ה' לנו נחלת כל הגוים ומשכנות העמים כלם, כי אם מזרע האדם הקדמוני נתיישבה האדמה, א"כ לא יבצר מה' ג"כ כי מזרע אברהם תהיה הארץ מיושבת; אבל אין זה דרך ה', כי לא חפץ ה' בכליון שום אומה, אם לא שלם עונה ומלאה סאתה והיא במדריגת קוצץ בן קוצץ, (כי אין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה כנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה, ונאמר כי לא שלם עון האמורי עד הנה), וכאשר הכניס אברהם ובת זוגו אישים נכריים תחת כנפי השכינה, (כאמר את הנפש אשר עשו בחרן ונא' ויקח אברהם וגו' ואת כל יליד ביתו ואת כל מקנת כספו, כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם), כן הפועל המיוחד אל זרעו אח"ז הוא להשתלם המצואים מכל אומה ואומה, ולהודיעם אמונות ה' ואחדותו, ולקדש שמו בפעולות הטובות וזה הוא הברית קודש; ואם ברית קיום העולם הוא תכלית ברית הקודש הזה, לזה הוא גזר דין שאינו מתקרע וכמו שגזר דין דבוק בהנהגת העולם, ואין בו שום התנחמות וחרטה, וכוונת הבריאה תהיה מושלמת באחרית הימים בדרך כפיה והכרח (כאמרם אף בדור שכולו חייב) כן גזר דינו יתעלה דבוק באומה הישראלית, וכמעט בדרך כפייה והכרח ישלים ה' באישיהם תכליתו יתעלה כאמרו חי אני נאם ה', אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגו' (יחזק' כ') ·

ולכן בהבטחה הראשונה שאמר לו כה יהיה זרעך, האמין בו בלי שום אות, כי הוא ידוע כי כל יכול ולא יבצר ממנו מאומה, רק על הבטחה שניה שזרעו ירש ארץ ועל ידיהם יושלם תכלית היצירה, כאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, על זה היה דואג; כי כל הבטחות הללו מהקב"ה המה על תנאי, וזה אם יקיימו מצותיו ויהיו ראויים, אז תחול עליהם השפע אלהי אבל אם לא יקיימו ויהיו בלתי ראויים, ההשגחה תהיה מסתלקת מאתם ויעמוד אחרים תחתם, כי זה דרכו כאמרו אתה ידך גוים הורשת תרע לאומים ותשלחם, ע"ז היתה שבועתו יתעלה, וזה אף שיהיו בלתי ראויים ביד חזקה ימלוך עליהם, ונאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם, לכך בקש אברהם הברית מאת הקב"ה, שהרי שבועותיו בלא תנאי הן, כאמרו בי נשבעתי כי לי תכרע כל ברך (ישעיה), ואם בפירוש נאמר ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול, כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה (יחזק') לזה היה צורך אל הברית ושבועה אם גם יחטאו הבנים ולא יזכו, לא יסור ה' הבטחותיו, ולא יחזור בהם, והפועל המיוחד להם להחזיק באמונת אלהותו ואחדותו יהיה בתורת ירושה שאין לה הפסק ועל זה נאמר ואותך לא אעשה כלה, וזה הוא זכירת הברית וזה הוא הענין הנעלה ושמינו קראת בשמיך, כי מה שנחית מתמן הוא דאתקריאת בהאי דיוקנא הוי"ה; זה הפועל מיוחד אל אישי ישראל, וע"ז אנו מיחדים כל יום שמו אחד· וכמו שהכוכבים במסילותם לא ישנו תפקידם, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני (ה') כל הימים (ירמיה ל"א), והטובות הללו שהבטיח לנו אבינו אברהם בירושה. אינם הטובות הזמניות רק טוביות הנפש כנאמר ועשה משפט וחסד אז טוב לו, ולכן האמין על הבנים ולא שאל אות, אבל על הענין הנעלה הזה שיהיה מזרעו גוי קדוש וממלכה קדושה;

ומהם

ומהם יצא שלום העולם, בזה נסתפק, שהבטחות הללו יהיו תלוי על תנאי ואם ירעו בניו אז יעמוד אחרים תחתם, ולכן שאל ע"ז אות, וע"ז נאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. וע"ז כתב הב"ע מה שהוציאו מאור כשדים בהשגחה הנפלאה גם שכוונת הגאלה היתה אלא מה שמוכן ומזומן שינתן לו הארץ הזאת, היא ארץ החיים לירושה, אשר קבלתה הוא סימן מסור בידו לארץ העליונה וכו' ראה שהיא קשה להגיע אל האדם בשגם הוא בשר ויצר לבו רק רע, נוסף על שאר המעכבים המשיגים אותו ואז אמר כי אירשנה, ולא אתגרש ממנה ברוע בחירתי אז בעונש מעיקר, כי לא על עצמו בלבד היה מבקש כי אם על הזרע, כמו שלא על הירושת הארץ התחתונה לבד הוא מכוין כי אם לשתיהם כאחד וכו', והעקר הצלחת הנפש ואמתתה וע"ז שאל במה אדע, וע"ז השיבו כי תיקון הזרע ושלימותו כדי שיזכה בירושת הארץ לשיזכה לירושת נחלתו הוא הגלות והשתעבד בארץ לא להם, כי אז יכניע לבבם הערל ואז ירצו את עונם, ואח"כ יצאו מגלות להתהלך לפני ה' בארצות החיים, וכן אמרו לפי שלא נתקררה דעתו של זקן לזמן שאין בית המקדש קיים, הראהו לו שעבוד מלכיות, ונתרצה אברהם בזה (כי השעבוד מלכיות הוא מכוון אל קיום ברית אברהם), וכן אמרו אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם, כי צורם מכרם זה אברהם אבינו, וה' הסגירם שהסכים לדבריו, ועצת שניהם עצת שלום עליהם, להחיותם לעד לעולם וכו' עכ"ל, ואם חפץ אברהם שיהיה זרעו אלוה הגוים, ולו יקהת עמים, וזה הפועל המיוחד לו כהנת עולם ולפרסם אמונת ה' ואחדותו, ואל הזוהר המלוחלח הזה יחוייב לבלתי התגאל בפעולות המגונות השרון המעשים ועיון רב, ובתנאי הזה יתמיד ה' קיום זרע ישראל, ואלך שיצר לב אדם רע וישמן ישורון ויבעט, לזה היה צריך ה' להביאם במשעול היסורין ובכור העונשים, למען לא יגרשו מנחלת ה', ויסתפחו בו וישובו אל ארץ אחוזתיהם. (צ"ע) ויש לפניו יתעלה קצבה למרק בה האנשים לברר וללבן עונותיהם, או לשכין אותם ולסעדם שיהיו ראויים לקבל את הטוב, ובשרו שהבנים אשר בקש עליהם יהיו ראויים אל מלאות כוונתו יתעלה בבריאה, וזה הוא שובע שמחות את פניך (עכ"ל). וכ"כ הרי"א כי העם המעותד לקבול הדבור האלהי (ולפרסם כבוד ה') יצטרך בהכרח להסיר מתוכו כל טומאה ולכלוך, ולזכך נפשו מכל דעה ואמונה נפסדת, וכמו שיכניסו באש את הכסף ואת הזהב לבטל מהם כל תערובות רע אשר בהם כל מוטה, לבררה וללבנה כראוי וכו' ראתה חכמתו העליונה שקודם שיתדבק בהם הדביקות הקדוש האלהי, יבואו בגלות ועינוי, כדי שינוסו ויתבררו ויתלבנו בו, ובהיותם זכים וטהורים יוציאם משם וכו' ויתפרסמו באמצעותם בעולם האמיתיות האלהיות עכ"ל. והיסורין והעונשים המגיעים אל עם ישראל (בדרך נחות) הנה מאמת שצורם שהוא אברהם אבינו מכרם, אל העבודה הנשגבה וה' יחדם אל פועל הנעלה, והוא הכניסם בברית לתת להם לירושה כהנת עולם. והבן כי עמוק עמוק הוא.

ועל אותות הברית הזה אמר קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותור וגוזל וכו'

ויהי השמש באה ועלטה היה, והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וכו', ופי' המפורש כדמות תנור העולה עשן מתוכו ובתוכו לפיד אש וראה כבוד ה' מתוך תנור עשן ולפיד אש כמו וירא מלאך ה' אליו בלבת אש, (שמות י"ג) ופי' הרמ"א האש והעשן היא השכינה המוחשת שנראתה בהר סיני כמ"ש ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל כי הוא מורה על הגילוי והדביקות האלהי, וע"ז נאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית (לך לך). לא מצאתי עוד פירוש נכון על הענינים הללו למען דעתם על בוריים, מ"מ הפסוק מודיע כי בין בתרי העגלה גו ואיל ותור וגוזל עברה השכינה, ונראתה לו כתנור עשן ולפיד אש, ואלה הדברים היו אותות הברית.

את ה הברית בין הבורא יתעלה ובין בני ישראל. ונאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן וכו', ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה וכו' והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש, ויעל עשנו כעשן הכבשן, ויחרד כל ההר מאד ויהי קול השופר הולך וחזק מאד וכו' (שמות י"ט) ונאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן (שם כ'), וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וכו' ויקח ספר הברית וכו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם, ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וכו' ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, ויחזו האלהים ויאכלו וישתו וכו' וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן וכו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר (שם כ"ד), כתב הזוהר ת"ח בשעתא דברא קב"ה עלמא, לא איתברי אלא על ברית, כד"א בראשית ברא אלהים, והיינו על ברית וכו' עד דקיימו ישראל על טורא דסיני וקבילו אורייתא וכדין אתקיים עלמא, וכבר הארכנו בענין הזה, ומהצעותי יובנו דברינו מאליהם, ולכן גם הברית הנעשה מסיני היה לתת קיום

קיום וחיזוק אל הברית הקדומה שהיה בשעתא דברא קב"ה עלמא, ולכן הקולות הברקים והלפידים ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר, וענן כבד וקול השופר כמה היו האותות הברית (וע"ז אמר דוד אשר שמענו ונדעם, ואבותינו ספרו לנו נפלאותיו אשר עשה, ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל, אשר צוה את אבותינו להודיעם, למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם, וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח); ותקנו ע"ז במוסף ר"ה: אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשיך, לדבר עמם, מן השמים השמעת קול קולך ונגלית עליהם בערפלי טוהר, גם העולם כלו חל מפניך ובריות מראשית חרדו ממך, בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות, ותשמיעם את הוד קולך, ודברות קדשיך מלהבות אש בקולות וברקים עליהם נגלית, ובקול שופר עליהם הופעת. ע"כ.

וכתב הברית טבע אבותינו המקבלים הראשונים, תמצא שהיו בטבעם בנים לא אומן בם

לכל דבר כמ"ש עד אנה לא יאמינו כי בכל האותות אשר עשיתי בקרבו (במדבר י"ד), כי לא היו בטבעם ממהרים להאמין, אבל לא האמינו בשום דבר, אלא אחר כמה חקירות ובדיקות ונסיונות רבים, עד שהיה יותר מהראוי כנאמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז), לא תשכלותם אלא מחכמתם וכו', אבל הענין האלהי הוא כוהב טהור וככסף מוזקק, אשר יעמוד חי ושלם בכל כור ומחקר, ואם המה קימו וקבלו עליהם ועל זרעם את התורה לחק עולם, בלי ספק שהדבר ברור כשמש וכירח יכון עולם וכו' עכ"ל. ובהאמנת האותות בנתינת התורה יש לי ענין חדש בזה, כי יש בדברים הללו ענין קשה מאד להבינו, כי כבר אמרו אפי' העמיד החמה באמצע הרקיע אין שומעים לו, ואמרו אין משגיחין בבת קול, ועכ"ז אנו בנתינת התורה היינו מייחסים האותות אליו יתברך והיינו סומכים עליהם כאמרם הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, (במדבר י"ב) וכבר כתב הרמב"ם שהמאמין ע"פ אותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף עכ"ל. ואם אין מהראוי כלל להביא ראיה על הנבואה מאותות ומופתים, מפני שיכול להיות שהם מעשה אנוש ותחבולותיו, ומדוע במעמד הר סיני היו כדאים האותות והמופתים לסמוך עליהם? מדוע הם לבדם נאמנים ובטוחים, כי בדבר ה' נעשו, וכבר כתב הברית בעצמו וז"ל: וכן לא יהיה ההתבוננות באותות ובמופתים (מהשתהדש דבר) אלא אף גם אם יעשה

נוראות ונפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ, ובכל הגוים מיום הוסדה אין שומעים לו, כי כמה אותות ומופתים יכולים להיות על ידי חכמה ותחבולה, ודברים בגו, והוא מסבות מתהוה בתחבולותיו; ואם הם האותות ומופתים הנאמנים, והבטוחים שאי אפשר לבני תמותה לעשותם בשום אופן, בלתי ה' לבדו באמת מעשה אלהים המה; אבל כדי לנסות את העם כנאמר כי מנסה ה' אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' (דברים י"ג), גם לא יהיה התבוננות בדבריו ובתמונותיו אם יהיה מקובל ומרוצה לשכל האנושי, אם לאו עכ"ל. ולפי הדברים הללו קורה הכמת אדם לעמוד איך היו נאמנים דברי ה' במעמד הר סיני? איך נתאמת לדור המדבר שמפי עליון יצאו, והם חכמת אלהים קדושים? אבל ממה שהצענו עד עתה תבין הטיב הענין על בוריו; כי זה הענין מרומם לחכמת אדם, בהתבוננות לא כביר, בהבינו כי יש תכלית לכל חלקי המציאות, ולזה בעלתו ישאל, מה התכלית להמציאות בכללו? אם יש תכלית להחלקים, לא יצוייר שלא יהיה תכלית לכללו של עולם! ע"ז משיבה הנבואה בשעתא דברא הקב"ה עלמא, לא איתברי אלא על הברית, וכל אופני הנהגת מערכות התולדות פונים להשלים תכלית הנעלה הזה, ומזה תבין שהבריאות החדשות שהיו מתרגשות לבוא לעולם, תכליתם היה לתת קיום וחזוק אל הברית הקדומה שהתנה קב"ה בשעת כניסת הבריאה מאפס אל היש, ולכן גם נח אף שראה שהנה אמת נכון הדבר שהקשת בא בטבע מחמת קרני השמש והעננים, מ"מ ממה שנחדש לו מראה חדשה של הקשת, כי קודם המבול לא היה נראה הקשת, היה לו לאות ברית, כי היה צורך לעולם לברית חדשה מפאת קלקול מדור המבול, והשם סדר לפי רצוני הקדום שיהיה חדוש זה האות בזה העת, לתכלית כריתת ברית החדשה; ואף שחדוש אות הקשת לא היה דבר יוצא מגדר נמוס הנמנאות, מ"מ המסתכל בהענין הנעלה הזה כי חדוש הברית היה סבה לחדוש האות.

ולכן אף שהאותות היו דברים שאינם יוצאים מגדר נמוס הנמצאות, מ"מ מפני שרוב אנשי העולם היו אז משוקעים בעבודת האלילים וכמעט נשלה כוונת הבריאה, לזה הבינו שיש זמן אל ברית חדשה, כי הגיעה אליהם הסודעה מכרת הברית, ומכריתת ברית החדשה נוסף היות בו התחדשות האותות, שהמה סימנים אל כריתת הברית, כי בזולתם לא יצוייר כריתת הברית, כי האות הוא רושם על הכנס בברית! ואם השם יתברך הוא נמוס הנמצאות וסדרם ויוצרם, בזה האופן יתכן אם יעבור אומה קשת בברית.

הברית, שיהויה שיתן אותות בשמים ובארץ כי הוא אלהי העולם (ותבל ומלאה אתה יסדם), לסימן על האמת! — • והדברים המתחדשים הפך מעלה הנמוס אשר סדר השי"ת להמציאות. וחדוש הברית הוא סבה אל חדוש האותות; ואף שנפתנה: אולי תכונת העולם וחדוש האות אינו יוצא מגדר הנמצאות, מ"מ חידושו מעיד על היותו אות, ועל השינוי הנתהוה בעולם, ומזה יתבאר שיש לחדוש האותות נמוס וסדר, וזה הנמוס הוא מסודר בהכרח בהתחדש העולם. ומי שיגיד חידושם קודם בואם בהכרח הוא נביא, כי רק מה שבמקרה לבד הוא מתמיד, כי אין השתלמות אפשרי בענין הנפעל, אבל הפועל בכוונה ורצון הוא פועל שינויים וזה לתכלית השתלמות הנמצאים, כי סוף מעשה במחשבה תחלה, ובהמשך המציאות הוא פועל שינויים המסובבים אל תוצאות כוונתו יתעלה בכללו של עולם. ובמציאת השינויים בזמנים מתחלפים יש ראיה על הפועל בכוונה ורצון כפי מה שגזרה חכמתו והזמן האחרון הוא תכלית שלימות פעולת היצירה. ואם נהוג בין המלכים אם אחרי שנכרתו ברית, ופשע אחד מהם והפיר הברית, ובאו מריבה וקטטה בינם, יכרתו ברית חדשה, כן להקב"ה עם פועלו, אם רשעת הרשעים הכניסה פירודא בין העלול ובין עלתו, אז מקים ה' את בריתו הראשונה ע"י בריאות חדשות, והאותות מעידות על אמתתם. וע"ז נאמר הנני אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט). ולכן כמה שאמר חשה להם לתת להם תורה חדשה, וה' עוז לעמו יתן, והכניסם בברית, לזה היו צריכים אל האותות המאמתים הברית, והאותות הללו היו כדאים להאמין בהם שהוא ציר אמונים מאת ה'.(א) ולכן בזולת האמנת האותות, תפול האמנה בבריאת ברית חדשה, כי האותות המה סמנים על כריתת הברית, ובהעדר האותות אין אנו בטוחים ונאמנים באמתת נתינת האמת החקים והמשפטים אשר לא שערום אבותינו, וזה ענין חדש, ואין לך לשאול בזה מה יועילו האותות לדור אחרון, אשר עיניהם לא ראו אותם, ולא השתדלו ע"י החקירה, לדעת אמתתם? הלא יש אחריהם הרהור ומחשבה, אולי לא חשו אבותינו בחקירות ובדיקות אחריהם, ואיך נוכל לסמוך עליהם? אבל התשובה היא: כי נתינת דת חדשה וכריתת ברית חדשה, היו צריכים אל אמתתם כדרך שאחרי כורתי בריתות, האותות הללו, ואלו ספרו אבותינו נתינת דת חדשה וכריתת הברית, והיו שותקים מהאותות, אז היה מקום להבחינה אנושית לעורר ספיקות, אולי האמונות והחקים ח"ו המה מחשבות אדם ועלילות מלעדי השכל האנושי, אבל בהאותות הללו יבין כל משכיל, שעבד ה' משה הוא לרבים, ונאמן הוא בשליחותו כי אמת ה', וע"ז אמר ואבותינו ספרו לנו נפלאותיו, אשר עשה, ויקם עדות ביעקב וגו' למען ידעו דור אחרון וגו', וישימו באלהים כסלם, (תהלים ע"ח). ומזה יתורץ קושית הב"ע מדוע לא חשב הרמב"ם אמונת הנסים לעקר? אבל בודאי היא בכלל אמונת התורה, וזה שהכחשה בהאותות תהרוס האמונה בנתינת דת חדשה, כי האות הוא חותם האמת שראוי לסמוך עליו, כי התורה מן השמים ונבואת משה היתה דברי ה', ואם מנה הרמב"ם אמונת התורה מן השמים לעקר, אז אין צורך כלל להעיר על הדבר התלוי בו, ולא יצוייר בלעדו, כי כריתת ברית חדשה הוא סבה אל האותות והבן כי עמוק הוא. והנה הברית שהדת נתנה בפרסום היותר אפשרי, כי היה במעמד הנכבד ההוא ששים רבוא אנשים, מלבד טף ונשים והנלוים להם, והיה במקום ישר, ובארץ מישור, וההר בוער באש עד לב השמים, וקול השופר הולך וחזק מאד, וגם כל העולם כלו חל בהגלות מלכינו על הר סיני, ארץ רעשה וגם שמים נטפו מים למען דעת כל עמי הארץ המעמד הנכבד ההוא, ואמרו בגוים מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקוטרת מור, וחכמיהם משיבים טעם להם ה' עוז לעמו יתן עכ"ל. ואין הברית בסיני הברית הקודם, נהפוך הוא יתן קיום וחזוק לברית עם נח, ונאמר ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים, כי לי כל הארץ.

ומה נעמו דברי ספורנו אעפ"י שכל מין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים, כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם, מ"מ אתם תהיו סגלת הסגולות, כי לי כל הארץ, וההבדל ביניהם פחות ויתר הוא כי אמנם לי כל הארץ, וחסידי אוה"ע יקרים אצלי בלי ספק. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבוא כאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו כי מציון תצא תורה עכ"ל. ולעתיד אחרי השתלמות הנמצאים נאמר וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה' (ישעיה ס"ו). ופי' רש"י מן העמים המביאים

הערה (א) והאות הוא צל"ח (דאס אונטריגליכע קעננצייכען. איינעס אונמיטטעלבאר פאן גאטט בעווירקטען בונדעס) וזה הוא שיטי הגדול הנכר לאות ברית חדשה.

המביאים אותם ומן המתאים וכו' עכ"ל ונאמר אשר
ברכו ה' צבאות לאמור ברוך עמי מצרים, ומעשה ידי
אשור ונחלתי ישראל (שם י"ט) · וזה אנו מבינים
גם שארי האומות ראוים לברכה ולגדולה · והפועל
המיוחד אל הכהן, הוא השתדלותו בתוצאת שלימות
זולת, ורק כן ראה עולם חדש, והתורה של האדם
הקדמוני לא חלה עליו, מפאת זה נתבטלה פשיטותה
של מצות אכילת עץ הדעת, כי לא היה העץ הדעת
בעולם אח"כ, אבל העולם החדש הזה לא נתחדש
משעת מתן תורה, ולכן הברית עם נח על מכונו
עומד, רק נוספת שם ה' והנך האומה הישראלית
לכהונת עולם ·

לכן אמרו ש' מצות לבני נח נשנו ונצטוו
במרה, ולכן אנו מזכירים ברית של נח במוסף
של ר"ה, אבל לא הברית עם אדם הקדמוני, מצד
שעולם החדש של אחרי המבול, כבר חלף הלך לו הברית
עם האדם הא', כי בטול המצוה תלוי במציאת
הדברים הגשמיים המדובר בם בעולם, ובהעדרם,
אין זכרון לברית הקדומה; כפי מה שיהיה לעתיד,
נאמרו, הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי
ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים וכו'
(ירמיה כ"ג) · ואמרו, מצות בטלות לעתיד, אם
מהעדר הדברים הגשמיים המדובר בהם, או מטעמים
אחרים, ועז"ן נאמר, אל תזכרו ראשונות וקדמוניות
אל תתבוננו הנני עושה חדשה עתה תצמח (ישעיה
ל"ח) (ושם ח"ג) · אבל כל זמן שאין אנו רואים
שמים החדשים וארץ החדשה, ברית נח וברית תורת
משה עומדים בתוקפם ובגבורתם · ועז"ן נאמר, כי
הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ורק אז) ולא
תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב (ישעיה ס"ה) ·
ובל זמן שהשמים הנושנים והארץ הנושנת עומדים,
עדיין לא בא עת השלימות, ושארי האומות עומדים
בבריתו של נח, והאומה הישראלית עומדת בברית
התורה, ומי שרוצה להפר הבריתות הקדומות הללו,
ולומר שאין מצות נח לאישי האדם ומצות
התורה לבני יעקב עולמית ונתבטלו, אין
שומעין לו, כי עדיין ישנו העולם הנושן, והמצות
נוהגו כל ימי עולם, והבריתות החדשות שכרתו אנשי
אלהים, היו לקיום ולחזוק הברית הקדומה, כנאמר
ויכרות יהושע ברית לעם וישם לו חק ומשפט בשכם,
ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים
(יהושע כ"ד) · ונאמר ביאשיהו, ויעמוד המלך על
העמוד ויכרות הברית לפני ה' וכו' להקים את דברי
הברית הזאת הכתובים על הספר הזה ויעמוד כל העם
בברית (מלכים ב' ג"ג) · וכן אמר עזרא, ועתה
נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים (עזרא
י') ·

ולכן הבריתות החדשות המה מגיעות לקיום ברית
הראשונה, אבל לא להרסו ולהפירו (איינע
אללמעהליגע רעליגיעזע פערפאללקאמ„
מונג דעם מענשענגעשלעכט'ס) · ומי שמוחזק
כבר לנביא, אם יצווה לעוברי דברו להוראת שעה,
וזה לקדושת שמו ית' ולפרסמו, לעקר מצוה אחת מהמצות
הכתובות בתורה (חוץ מע"א), שומעים לו · ואחרי
הזמן ההוא המצות אינם בטילות, רק ישובו לקדמותן ·
אבל לעקור את התורה מקצתה או כלה, טרם הראה
ה' לנו חדשות ולא נתגלה העולם החדש, והדברים
הגשמיים המדובר בהם עומדים לפנינו, לא נתנה לנו
רשות לנטות אחריו, וזה מתנגד אל הנבואה הקדומה ·
ועז"ן נאמר כי לי כל הארץ, כי השגחתי עליה וחפצי
בהשתלמות האומות · ולכן תהיו ממלכת כהנים
ויגיע מאתכם תועלת לשארי אישי האדם, שיקרבו
באמצעותכם לעבודתו של מקום, כי המה הצינורים
המריקים שלימות לעולם, ומתמציתם ימלאו שבע
כל האומות · ונאמר, שומר הברית והחסד
לאוהביו ולשומרי מצותיו (דניאל) · ואות הברית היה
מסוגל להביא את העם אל האמונה בנבואת משה
שהיא דברי ה', ועז"ן אמר הנה אנכי בא בעב הענן
(ושמעם) בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך
יאמינו לעולם כי פועל האות לעיניהם שיתברר כי
הוא מורה על ברית חדשה; ואות הזה היה קולות
מרעידים וברקים נפלאים; וחדש ג"כ קול דומה לקול
שופר, והיה חזק מאד, והתכלית שפלא הוא למען
היותם אותות הברית · וגם משה מצדו נתן ג"כ אותות
על קיום וחזוק הברית באמרו ויבן מזבח תחת ההר,
ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל וכו' ויקח
משה חצי הדם וישם באגנות, וחצי הדם זרק על
המזבח ויקח משה את הדם ויזרק על העם, ויאמר
הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וכו', ויראו את
אלהי ישראל ותחת רגליו כמראה לבנת הספיר וכעצם
השמים לטוהר וכו' ויחזו האלהים ויאכלו וישתו (שמות
כ"ד) · והאותות הללו מורים שקבלו ישראל את הברית
א) בנה משה מזבח ומצבה, ב) חצי הדם זרק על
הבוץ העם וחצי הדם שם באגנות (רלב"ג) כי כן דרך
כורתי ברית לחלוק דבר אחד לב' חלקים באמרו והמה
כרתו אותו לשנים ויעברו בין בתריו, ג) וזריקת הדם
ד) התענגו בתענוג נפלא מפני עלות השגחם בזה
המושג היקר המפורסם אז (עכ"ל), ה) עשו משתה
ושמחה אחרי כריתת הברית כי כן התעודה בישראל ·
והכן ·

וזה

ומזה תבין שהתורה המנהיג כללות העולם, אופן הנהגתו הכוללת לכל הנמצאים, הוא הברית, ועל הברית העולם עומד, והבריתות המה יתנו קיום וחיזוק לברית הקדומה המותנה עם מעשה שמים וארץ. והאותות המה חיזוק ההתאמות בכריתת הברית, ועל קיום האות ונוראתו אמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן, כי עב הענן הוא החשך והערפל אשר מתנו היו הקולות והברקים, וזה ברא ה' חדשה בארץ אשר לא נראתה ולא נשמעה בכל הדורות, והפרסום הנפלא מורה לכל, כי עת לה' היה לעשות ברית חדשה בארץ, ומשה כוון גם בבנין המזבח וגם בחלוקת הדם לחצאין, חציו על המזבח וחציו על העם, כדי שיהיה ברית טוב בניהם, ואצילי ישראל כוונו באכילתם ושתייתם בסעודה של מצוה, לתת סימנים אל קיום הברית. ועל אלה האותות נאמר: ה' בצאתך משעיר בצעדך משדי אדום, ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, הרים נזלו מפני ה', זה סיני מפני ה' אלהי ישראל (שופטים ה'), והאותות היו סבות שיאמינו בני ישראל בכריתת ברית חדשה ויקבלו המצות, וזה שהמציאות בכללו תלוי ועומד מקיום הברית, ונאמר אלהים בצאתך לפני עמך, בצעדך בישימון סלה, ארץ רעשה, אף שמים נטפו מפני אלהים, זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל וכו' רכב אלהים וכו' אדני בם סיני בקודש וכו' ואף סוררים לשכון יה אלהים (תהלים ס"ח) זה בעת מתן תורה שנאמר ויחרד כל העם במחנה, אף שמים נטפו כאש עד לב השמים שהעלה אדים זה ג"כ רעש שנאמר ויחרד כל ההר מאד, אדני בם סיני בקודש, ופי' הספורנו אשר בם גלל האל יתברך את סיני בקודש לקדש בו את ישראל כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. חבקוק אמר אלהי מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה, כסה שמים הודו ותהלתו מלאה, ונגה כאור תהיה, קרנים מידו לו, ושם חביון עוזה (שם ג'). ואלה האותות המפורסמים היו מורים על התיסדות ברית חדשה!

אותות הברית באחרית הימים, ונאמר הנה ימים באים נאם ה', וכרתי את בית ישראל ובית יהודה ברית חדשה, לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו' אשר המה הפרו את בריתי וכו' כי זאת הברית וכו' אחרי הימים ההם, נתתי את תורתי בקרבם, ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים וכו' (ירמיה ל"א), ונאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג'), ונאמר והיה באחרית הימים וכו' והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וכו' כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים (ישעיה ב'), ונאמר, וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם (ירמיה ל"ב) ונאמר, והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וכו' ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותמרות עשן, השמש יהפך לחושך והירח לדם, לפני בוא יום ה' הגדול והנורא וכו' (יואל ג'), ונאמר כי קרוב יום ה' בעמק החרוץ שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם, וה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו, ורעשו שמים וארץ וכו'. וידעתם כי אני ה' אלהיכם שוכן בציון הר קדשי (שם ג'), ונאמר ושמתי בהם אות וכו', האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי, והגידו את כבודי בגוים (ישעיה ס"ו), ואז יתגלה האל לעיני כל ישראל (הברית) והפרסום ב יושבי תבל, וידבר בעצמו עמנו בכל האופנים שהיו ביום הגדול של מעמד הר סיני, ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחד כי פי ה' דבר (ישעיה מ'), ואז יהיה העולם חדש, כי לא יהיה דבר רע ודבר טמא בעולם, כנאמר לכלא פשע ולהתם חטאות, ולכפר עון ולהביא צדק עולמים (דניאל ט'), ויקבל למטה מה שקיימו למעלה, ואז יוסיף ה' שנית את ידו לגלות לנו את כבודו הגדול והנורא, ביתר שאת וביתר עז ממה שהיה על הר סיני, ואם יתמו הרשעים, ולא יהיה ערלת לב ויצר הרע כנאמר ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך וכו' (דברים ל'), ונאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי לב האבן מבשרכם, ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל ל"ו), ואם לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיה ב'), לכן לא יהי' אז עוד הדם אות הברית, רק אם ידעו הגוים, כאשר דבר ה' כי אני ה', נאם אדני ה', בהקדשי בכם לעיניהם וכו' וזרקתי מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל ל"ו), והמים טהורים יהיו באחרית הימים אות הברית, כי לא יהיה צורך לאות הדם, כי יבער ה' אז את החטאה מקרב הארץ ושחט למלאך המות, כנאמר ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ, ונאמר ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמיה ל"ב). כי הנפש המתאוה והנשמה האלהית המה שני יצרים, והלב מתחלק לשתי לבבות, פעם יצטיירו היצר טוב אל הפעלת המעלה, ולפעמים יצטיירו היצר הרע אל הפועל המגונה, כי החומר איננו זך בטבעם, כאמרו כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אכן אם יעביר ה' רוח הטומאה מן המציאות, אז יהיו אישי האדם זכים וברים, ויהיה להם לב אחד, ולא יאמר בהם חלוקה

אה, והוא יעשירו אל היך אחד ׃ ונאמר וכרתי להם ברית שלום, והשבתי חיה רעה מן הארץ (יחזקאל לד) , ומזה אין צורך כלל לא אל שפיכת הדם מהלב ולנוח יגרו, כי לא יבוא השחתה בלב נכון של אישי אדם, כי המה נקיי הגוף ; ואין צורך אל שפיכת דם המזיקים בין באדם ובין בשארי ברואים, כי ה' מעביר המזיקים ורוח הטומאה מן הארץ · לכן על ברית שלום הוא, האות הוא המים הטהורים, ולא הדם · וכן נתקדשו הלוים במי חטאת (א) כי היו מיוחדים לעבודתו של מקום ולא לצאת למלחמה, ונאמר והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים (במדבר ח') וע"ז אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל מי מטהר אתכם ולפני מי אתם מטהרים לפני אביכם שבשמים (יומא פ"ח) ולכן הברית חדשה באחרית הימים, יהיה לבני ישראל, רק הם יהיו אותות ומופתים הגדולות והנפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ, וראו כל בשר את מראה כבוד ה', אבל טרם יוסיף ה' שנית את ידו, ברית התורה המצויה עתה בידינו, לא תהא מחולפת, לא עוד ונכרתה הברית חדשה עם עם ישראל (ומה שהגיע לשארי האומות, אין לנו לדרוש ולתור ולדעת עניני אמונתם, די לנו אם אנו יודעים שמקיימים שבע מצות, ודורשים ועוסקים בהם ויעשו את העם בהם, ואלה המה גרי ותושב ועליהם נאמר גר ותושב וחי עמך, ואנו מחוייבים לאשר ולהחזיקו, כי יש לחסיד אומות העולם מעלה עליונה ככהן הגדול וכמו ששלח ה' יונה אל נינוה כן יש מבוא להאמין כי ישלח ה' אל שאר האומות שלוחים להשיבם מעונם, כי לא נטלה מהם צלם אלהים, וחפץ ה' בצדקם, והעמים עודים בסגולה כפי מדריגתם בעיני ה', ובמצרים נאמר, והיה לאות ולעד וכו' כי יצעקו אל ה' מפני לוחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעיה י"ט) עכ"ז אנו מאמינים שלא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, כי הואיל לעשות אותנו לו לעם, והוא גזר דין שאינו מתקרע, ובאחרית הימים ישלם תכלית העולם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב) והחכמים הגדולים מהאומה הישראלית, אשר בגדולתם העמים מתאשרים, כלם הודו בזה, כי טרם הראה ה' אותות העולם החדש, וישמיענו ה' שנית כבודו לעיני כל חי, אינני עוד כריתת הברית החדשה אל האומה הישראלית · וכן דעת החכם הגדול והפילוסוף שאיתי מהו' משה מדעסויא ז"ל ;

ועל עת השלימות נאמר כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח, כן אדני ה' יצמיח צדקה ותהלה לכל הגוים (ישעיה ס"א) · והברית האחרונה יהיה עקר, ושארי הבריתות הפרטיות הראשונות, יהיו טפילות לו, והישועה תהיה תשועת עולמים ולא תסור עד עולמי עד ·

ב) האות ומופת על פרסום כבוד ה', וזה בקיום ובהתמדת הפועל הטוב, ובכליון מעשה הרשעה והחטאה, וזה מעיד על מציאות הכח האלהי בעולם · ועל סדר האותות ומופתים הללו, כתב הב"ע, זה מלאך במדת החסד, והוא טבע חכם, המבחין בין צדיק לרשע, ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו · והמעלה בסדר כזה הוא, שהוא מורה על שם כבוד מלכותו, רמזי היות כל מה שנעשה מהמציאות כלו ; ומהעניינים המתחדשים בהם תמיד, לא על דרך חיוב (כמו שאמרו הטועים) שיהיה לו ולמציאותו בהם צורך או קנת הצורך, אלא שהכל ברוא לפי רצונו ומדת חכמתו לפי תועלת הנמצאים · וזה השבח הוא כולל ג"כ אמיתת מציאותו, וגדול ממנו להפליא, עכ"ל · והסדר האותות הללו, הנעשים לכלות ממלכת החטאה מקרב הארץ, המה מביאים את האדם אל האמונה האמיתית במציאות כח הנבדל מחומר, ובהנהגה ההשגחיית · וטבע הרשעים גמורים הוא לגלות מומם כנאמר, לא ידע עול בושת, ויגרש הרע לא יניחם להיות שוקטים ובוטחים, אלא לגלות החטא ולפרסמו כמ"ש והרשעים כים נגרש וכו' (ישעיה) והמה רוצים לכלות שם אוהבי שמו ית' מן הארץ, וטבעם יעוררם לעשות רשעיות גדולות ומפורסמות, והם הגזל והניאוף והשוד והחמס לעניים ··

ולכן זה הוא חרפה ובוז וקלון, כי גודל הרשעה נתפרסם לעיני כל, והמה מטרידים האדם משלימותו, ותפול על ידם ה"ע כוונת היצירה, כי המה מביאים את האדם ליפסד מזה העולם ומעולם הבא · ולזה נקרא ה' צבאות, שהוא עושה מלחמה ברשעים לכלותם מעל פני האדמה, ומלחמה היא לה' צבאות להכרית אותם, ולא ישאר מהם שורש וענף ·

וכ"ל המשכיל, (רעליגיאן איזט דיא אנערקעננונג איינעס העהערן איבערזיננליכען אינ דעם דאס מאטעריעלע אין פערבינדונג שטעהט, וואדורך איינע אונמיטטעלבארע קוועללע דער געוויססהייט אינ דער פערנונפט בעווירקט ווירד) · וכ"כ הב"ע, והנה כשיושכל ענין המעלה הזאת, ימצא באמת שהוא טבע נפלא מתחייב משלמות הבריאה שיוכרח מציאותו לצורך ההנהגה

הערה (א) ופי' מי חטאת הוא מן תתחטאני, וכן פי' הבאור, המים נקראים כך על הנקיון, והסרת החטא הבא על ידם ·

שהנהגה ההשגחיית· ואמרו חז"ל, דמה שאין העולם מתקיים בכך, ושתף עמו מדת רחמים, כי הוא טבע נכבד ומעולה, וגם הוא חכם ומבחין בין צדיק לרשע ופעל בהם, ובאשר להם זבכל הנהגות כלם בעבורם לא כמו שנזדמן אלא כמו שיאות לפי מעשיהם, כמו שאמר המשורר, מי חכם וישמור אלה, ויתבוננו חסדי ה'· וזה כי טבעי הנהגות הנבראים באותה מדת החסד שנשתתפה למדת הדין, שעליה אמר, אמרתי עולם חסד יבנה, כי הוא החסד מעל לשמים· הסדר הראשון הוא המפורסם לא דעת ולא תבונה בו, אבל נוהג על ענין אחד בלי השקפה למה ולמי ולמה ומתי, כי הוא התנאי שהותנה עמו בעת הבריאה, כמו שאמרו חז"ל, וישב הים לפנות בוקר לאיתנו, לתנאי ראשון, זשוא שיהיה נגר ונדבק כבתחלה, אמנם השני הוא הטבע הזה המעולה הפועל ברצון ובחינה שכלית, אשר הוא ג"כ התנאי שהותנה עמו על טבע הבריאה וכו', וענין הנסים על הדרך המפורסם בהם דצונו שהטבע גמור שינהגו במנהגם, וענין הנס שישתנה מטבעו המיוחד בעת ההיא ואחר ישוב למנהגו, וצורך התנאי מעת הבריאה היה לבד להתרחק מהחש האל ושינויו וכו', כי התנאי הזה הוא טבע שני בפני עצמו כולל כל הנהגות, עד שלא יתצא נמצא מכלם שיבוא הצורך אליו מצד ההשגחה, שלא יהא נכון ומזומן לכל מה שיאות לו לעשות בהפך הטבע המפורסם וכו', ומאם ראוי לספוק ולגזור שכל מעשה בראשית היה נכנס בתנאי הזה, וזה אי אפשר אלא כפי מה שאמרנו, והוא במציאות הטבע החכם הכולל כל הנהגות כשיתבוננו אלו אצל אלו, הראוי להתבונן מדריגות מרותיהם אשר המעולה מכולו, ואשר אליו פונות כל הנהגות במעלה, זכבוד הוא האדם וכו', הנה הוא מה שיעשה זה הטבע השני על יד האבות הקדושים ושאר הנביאים והחסידים אשר הם מרכבת המשנה אשר לו גלגליה ואופניה, אשר על ידם יתנועעו כל הנהגות, לפי טבע החכם אשר הוטבע בהם וכו', ולזה הוייב לשמוש זה הטבע המעולה שימצאו שם בכל דור ודור אנשים מעולים שומרי תמונתם וצלמם שיגיעו כל הנהגות כסדרן וכהילכתן באותו היחס הנפלא וכו' שעליו אמרו חקים שחקקתי בהם שמים וארץ, עכ"ל· והדין בשתוף רחמים מעיד על מציאות כח אלהי הפועל בעולם והפועל באדם, וכמו שהנשמה האלהית באדם גדול המעלה, מולכת על כל חלקי הגוף וכחותיו, ומכנעת אותם הכנעה גמורה בפניה, עד שלא תהיה תקומה לכל אחד מהם כי אם לעבוד עבודתה ולהשלים רצונה ותאוה, ורצון וחפץ; כמה אהבת צדק ושנאת רשע, והפעלת המעלה הנשלמת מאת השלם, אשר מכוונת אל קיום הטוב ואל כליון הרע, הוא אות ומופת על מציאות חלק אלה באדם כן השכינה בעולם, היא המטרונ' שיושבין לפניה ראשי הנהגות כלם. ושריבן כי כלם במדריגת החומר לה, ואין צריך לומר שצורות היסודות והצומח נכללו בו גם כל צורת החי, ואם תכניע טבע הנהגאים כלם להשלים פעולה שלימה וזה הוא כליון רע וקיום הטוב, או בזה האופן ערגש לנו טבע הנכבד והמעולה, והוא הכח אלוה הפועל בעולם, ואלו היה העולם בכללו וגוף האדם על דרך אחד בלתי משתנה, יש מקום לאמר כי אין מציאות לאלהות במציאות, אכן האותות והמופתים המבטלים כח הטבע המפורסם, והמציאות מסוגל אל ההשתנות והשינויים אינם גורמים הריסתו, בזה אנו מבינים כי הוא הבורא א) ומאתו נברא העולם והוא הטבע בו בתחלת היצירה בתכלית שיהיה מתהנה, ב) שהוא מנהיג עולמו, והוא מבטל כח הטבע המפורסם ומשדדו, וזה רק לקיום הטוב ולכליון הרע; כי אף שטבע הנכבד והמעולה מחייב כליון הטוב וקיום הרע מ"מ צורך לזה בעולם, כלים למען להשלים הרצון הנעלה הזה, כי אלו היה העולם בתכונה כמו תכונת גוף הכבש והשה, לא יצא התכלית המכוון בבריאה עולמית, כי התכונה לא תהי' מסוגלת או אל ביעור החטאה, כמו שתכונת השה אינה מסוגלת להנקם מהמזיקו רק ע"ז אמרו חז"ל שהתנה הקב"ה תנאים עם עולמו, וזה הוא שיהיה מסוגל אל התמורה כפי שינוי המקבלים· ואם קיום החטאה וגאולתה מבטלים כוונתו יתעלה, כמו שהיתה במחשבה תחלה, לזה יאחז ה' ית' במשפט ויש לו שני ידים בעולמו, יד או כלי לעשות דין ומשפט; ויד או כלי לעשות הטוב ולהשפיע רחמים וחסד, וכמו שהנשמה האלהית מבדלת חלקי הגוף, ותהפוך טבעו אל הפך מהותו ואיכותו, ומבחירה ותשוקה אל הטוב תשתנה אל התיעוב והגיעול מהרע, ופועלת התמורה שאהבה אל שנאה, כן אנו מכירים כבוד ה', אם ישדד מערכות התולדות, למען לכלות החטאה ולתת חיזוק וקיום אל הטוב· וסדרי העולם המה מיוסדים לפי הטבע המעולה והנכבד כמו שסדרי הגוף נכנעים באדם גדול המעלה תחת ממשלת הנשמה: וכמו שהצדיק הוא אות בעלמא כן הוא יתעלה הוא אות בין צבאות שלו·

וכ"כ המנהג חדשה, וז"ל, העליונים פועלים, והתחתונים מתפעלים ומקבלים פעל העליונים הן לטוב הן למוטב, וכל תנועותיהם ושינוייהם ומעשיהם התחלתם וסבתם העליונים, אבל צריך שתדע, כי תמחוק ותחלש פעולת העליונים כפי הכנת המקבלים

המקבלים, שאם ישתדלו להיטיב דרכיהם, הנה תהיה כל השפעת העליונים בעזרתם, ואפילו אותם שאין תולדותם נאותה להם כ"כ, וזה לא מפני שהם משנים פעולתם, אבל תשתנה הפעולה ההיא מפאת הכנת המקבל, אחרי אשר תחול עליו וכו', והמערכות נערכות בדפוס העליונים המנהיגים אותם ע"כ. והשגחה זאת היא מיוחדת במה שאחר הטבע, והנהגת העולם מתגלגלת והולכת על ידי מאורעות ממוצעים השונים זה לזה, עד הגיעה אל התכלית המבוקש שהיה במחשבה תחלה. ולכן טרם שנכרתה ברית חדשה; נעשה נס בעולם, וזה הוא כליון החטאה, ובזה נתפרסם כבודו יתעלה, ואישי האדם המה מוכנים אז להיות מהנכנסים בבריתו יתעלה.

אותות והמופתים המורים על כליון הרע קודם בריתו של נח. כאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וכו', ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים, כי נחמתי כי עשיתים וכו', ונאמר ותשחת הארץ לפני האלהים, ותמלא הארץ חמס, וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה וכו' ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וכו' והנני משחיתם את הארץ (בראשית ו"ו). ונאמר ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה וכו' וימח את כל היקום וכו' וימחו מן הארץ, וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה (שם ז"ן).

כבר הבאתי ראיות נכוחות מחכמי הטבע, כי מאורע המבול איננו מתנגד כלל אל מהות העולם ותכונתו, ודעת החז"ל מאמתים נבוני העולם, באמרם כי נטל ה' כוכב מה (ומכנים אותו בשם כימה), והכניס אותו באויר המסובב את הארץ, והביא מבול לעולם. וכן אומרים חכמי הטבע, כי מקריבות הכוכב הזנבי אל הארץ נתהווה המבול, ולא לבד שאין אנו ממעטים ומחסרים בזה ענין הנפלא מהמבול כלל. אף אנו מגדילים ומרוממים את כבודו יתעלה, כי הוא אלהי העולם, ונראותו (הב"ע) כי יצאו אנשי הדור מכלל חוטאים במעשיהם לבד, ובאו לכלל רשעים גמורים ואין להם תקנה, כי במה יושע (עכ"ל). גם יוסיף פה המיד תפול ח"ו כוונת היצירה בעולם ולא תבוא הבריאה אל השלימות המכוון ממנה. אז היה רוח אלהים מרחפת על [illegible], (מפאת המניע השלימות באדם, למען לא יתבטלו סדרי העולם בכללו), כי היה נכנס כוכב באויר המסובב את הארץ והציף העולם, וגם נארהסטער יספר מהכנסת כוכב שאשטער (בלשון פרסי) באויר המסובב את הארץ, ולא היתה הקבלה, אלא שמשו המולגש בימי המבול.

ולכן אם אנו מחליטים, כי הגלגולים מאותו המבול נתגלגלו מכוכב הזנבי, אין בזה שום חסרון, כי עושה העולם יגיש הרבה ויתנו סדרי מערכות השמים, ועושי דברו, וזה הוא הסימן הנפלא על טבע חכם שהוא מעמיד העולם ומקיימו, וטבע הנמצאים שהיו נכנסים בהללו של המלאכות יכנעו לפני המלך אשר בראם, ולכל אשר יהיה שם רצונו ללכת, ילכו אחריו, והטבע העולם העליון מפרסם אז הטבע המעולה מהתבונה האלהית הפועלת תחות לבושא דהאי עלמא. וכריתת הרשעים גמורים הוא סבה אל הוספת שלימות בשרידים אשר ה' קורא, להמלט אותם מהפסד, והנותרים בעולם ישלימו עצמם. ואם בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (איוב) בהכרח שאפלו יתעלה באיבוד רשעים ובקיום הישרים בלבותם. ובזה ההתבוננות יזדרזו לקנות השלימות המכוון בבריאתם. ועל"ז נאמר, ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע, ויאמר אך פרי לצדיק אך יש אלהים שופטים בארץ (תהלים נ"ח), ונאמר יתמו החטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם וכו' הללויה, ואמרו לא אמר דוד הללויה עד שראה במפלתן של רשעים, ולכן נעימות הנגהון על הרשע גמור, זה הוא ההתפארות אשר ישמחו בו כל ישרי לב, כי בזה יכירו הכל וידעו כי הצדיק נושע בה', כי ישועתו תשועת עולמים, והתשועה מגעת עד כסא הכבוד, ומגעת אל תוצאות השלימות המכוון ביצירה, והיא מסירה חרפת יצרי לב הרעים האומרים כל היום איה אלהי המשפט, כי כליון הרשעים גמורים הוא אות על השגחתו יתעלה בעולמו, ולזה האותות הללו היו קדומות אל כריתת ברית חדשה, ואף שיש להמבול מים סבה טבעית וזה מקריבות הכוכב הזנבי אל הארץ, עכ"ז הטבע לא היה מחויב המבול מים מששת ימי בראשית, משום שאלו לא נתקלקלו הדורות לפני המבול, לא התקרב הכוכב הזנבי כ"כ בזמנו, שיסבב השטפה (איבערשוועממונג) לארץ, ורק התקרב אל הארץ כשעור שתשאר הארץ בכמותה ובאיכותה; ונודע הענין בשנת מאות האחרונים שכמה וכמה כוכבים זנביים נתקרבו לארץ, ולא לבד שלא היו פועלים הריסת הארץ, אף היו פועלים פעולת רב בגשמים, (וידוע שהיין היותר חזק הוא היין משנה שנראה בו כוכב הזנבי ונקרא (קאמעט וויין)), ונאמר כי ישרים דרכי ה', וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ד).

ומזה תבין כי כמו שהבורא יתעלה צופה ומביט עד סוף כל הדורות, והעבר והעתיד וההווה ידועים לו במאמר הם דבר אחד, מ"מ ידיעתו אינה

מכרחת

מכרחת הדברים, כי הוא יודע לבד הדברים האפשריים, והבחירה לאישי האדם לעשות טוב ורע, ואינו גוזר בזה הענין, כן תכונת העולם כפי מה שהם בטבעו בשורש מה שהוטבע אינו מחייב שיתחדש ברע או הטוב, כי הטוב נברא בכח, והרע ג"כ נברא בכח, וכל הטבעיים מעותדים אל ההויים ויכול לעשות עמם כרצונו ואין מי שיעכב, והתמורות בגאתן המה לצמח המקבלים, כי מהשעור התמורה ברב או במעט, נמשך הרע או הטוב, וזה הוא ברוח האלהים אשר באופנים, וכפלגי מים ישם לטבע שירצה מטבעיו וזה לפי דעת המקבלים, (וזה הוא הענין הנעלה שלא ידע הרמב"ם כלל, מפאת שנעלמו ממנו דרכי הקבלה והזוהר), והתמורות הללו אינם פועלים הפסד העולם, כי רצון האל וכוונתו בקיומו והעמדתו כאמרו כי לא תהפוך בהשחתת העולם, ולכן ברא הש"י זה המציאות והטביעו על אלו התמורות ויתחדש מהם הנפלאות בעת חדושם אם לטוב אם לרע וזה כפי מעשה התחתונים והשכינה בעולם היא כנשמה בגוף, והמופת מורה שיש אלוה בעולם, החפץ בטוב בהחלט, ומאוס ברע בהחלט, ובעשיית האותות והמופתים נתעלה הקב"ה, ואנו מבינים עי"ז אמתת הכח האלוה מהתבונה האלהית החפצה בטוב ומואסת הרע וגודל מעלתה, ויתאמת אל החוש מה שנתאמת כבר בתבונה הנטועה בקרבינו· וכ"כ הש"ע השער לידיעת הש"י, הם הנסים והנפלאות הנעשים ע"י הנביאים, כי בעבורם נודע שמו הגדול וכו' שיש אלוה בעולם שאין כמוהו, ושאין לו ב', ושהוא משגיח בזה העולם השפל, נותן לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, והנה נאמר בנסים הנעשים לפרעה בזאת תדע כי אני ה' וכו', ובאותו העת לא היו יודעים שיש סבה אחת נבדלת בעולם אלא ליחידי סגולה, רצה הב"ה שיתפרסם שיש אלוה בעולם ואין שני לו, ושהוא מושגח לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו לכ"א (א) וכו', אבל עתה הרצון לפי שיודע לכל, שהעולם בידו ושיש לו יכולת לשנותו לכל דבר וכו', וידעו כל השומעים את גבורתו כי יש נאצל מהווה הדברים ושיכול לשנות מטבעם וכו', ויש התחלה הראשונה (עכ"ל)· וזה שתכונת העולם הוא על אופן הזה והטביעו על אלו התמורות, וזה שיהיה מסוגל אל תוצאת מעשה חסד ואל תוצאת מעשה הדין כפי הכנת המקבלים, למען תבוא הבריאה אל תכלית השלימות המכוון ממנה·

ולכן כליון הרשעים גמורים, בהחרמים במיתים המפורסמים בניגוד של עולם, הוא אות בעולם, על כח אלוה השופע בו·

ועז"נ נאמר ה' בהיכל קדשו, ה' בשמים כסאו, עיניו יחזו, עפעפיו יבחנו בני אדם, וסמיך ליה ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו (תהלי' י"א) ופי' המפ' כי הנבחן הוא המתקיים, ואשר שנאה נפשו אבד ושבר מן העולם עכ"ל, ולזה היו מסוגלים האותות והמופתים המכלות החטאת ומקיימים הצדקה, להכבד ולהקדש את ה' בהם בעיני כל באי העולם, והשוכנים את הרשעים גמורים בטומאתם יקנו הידיעה מן הכולל אל הפרטי, כי כמו שיודע ה' דרך צדיקים ופעולתם לעולם עומדת, ודרך הרשעים תאבד ולא תעשינה ידיהם תושיה, כן הוא יודע ה' הצדיקים ושכרם אתו, ונאמן בעל המלאכה לשלם שכר המעשה הטוב, כי אלו כפירת הבודים דברים מלבם אמת, והשם עוזב המציאות לחסרונו ולזה ימצא בזרוע הסדור, מדוע מיוחד במנהגו של עולם כליון ואבדון אל הרע, וקיום והתמדה אל הטוב והנאות? מזה אנו יודעים שאם המשגיח והיכול רוצה בעבודה המיוחדת אל הצדיק, בהכרח שישלם לו ג"כ כמעשהו, כי לא יעזוב מלאכיו עושי רצונו בחפץ ובחירה אל שאול ואבדון, והידיעות הללו הנקנות לנו באמצעות האותות והמופתים המה מביאים את האדם אל תכלית שלימותו; ובהמציא ה' ה' דברים מחודשים והוית הפליאות למען להתם פשע ולכלות עון, או יתקדש שמו בעולם, והשלימים נעתקים אל מדריגה נשגבה, ממה שהיו קודם לכן, ויוסיפו שלימות בזולתם· וזה היה בימי המבול, ואות השלם בדור הוא אם יגלה ה' אוזנו לסודו, למען להציל את עצמו ואת נקיי עון מאבדון ומות, ונאמר כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, (עמוס ג') ונאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה (בראשית י"ח); וזה היה בדור המבול נח, כנאמר ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וכו' עשה לך תיבת עצי גופר וכו' (שם ו'), וכ"כ המורה ואות הנביא שהודיעהו השם בעת אשר יאמר בו מה שיאמר, ויפעל הדבר כמו שהם בטבעו בשורש מה שהוטבע, וזה אם הוא כמו שתראהו הוא מורה על מעלת האומר· עכ"ל:

האותות והמופתים בבריתו של אברהם

ונאמר כי ידעתיו (ותכלית ההגה) למען אשר יצוה את בניו

הערה (א) בזה טעה כי אין השגחה פרטית מוחשת בעולם, רק מה שאנו מרגישים הפעולה שלימה בנעשית בעולם, שהיא כליון הרע וקיום הטוב, והיא האות·

בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה' על אברהם אשר דבר עליו, ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה, וחטאתם כי כבדה מאד, ארדה נא ואראה, הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, ואם לא אדעה, (וי"א כ"ר) ונאמר וה' המטיר על סדום ועל עמורה, גפרית ואש וכו' ויהפוך את הערים האל וכו' ואת צמח האדמה, וכו' ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וכו' (בראשית י"ט) ונאמר ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד (שם י"ג) ופי' רש"י רעים בגופם וזה רוע התכונה, חטאים בממונם, לה' מאד, יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו, ואלה המה סמני קוצץ בן קוצץ, ולא היה בניהם מוחה כאמור בהם כל העם מקצה (שם י"ט) ולכן לא נרפאו מחלי חטאתיהם הפחותות עולמית, והסימן היותר מבוער הוא הפועל המגונה מאד שהוא משכב זכר, כי אם גברה התאוה בהם באותה שעה לבד היו מתפייסים בבנות לוט. אבל המה היו חשנים לעשות הפועל המגונה שהוא יוצא מקו הבקש ומטבע הברואים וזה משכב זכר.

וכ"ז אמרו ונדעה אותם, וכבר נודע מה שכתב הכ"ח כפי גודל החטא ככה תגדל הטומאה, אמנם כאשר אגדל החטא ויהיה חוץ מטבע האדם ככה תגדל וכמת הטומאה, ואם יהיה זקן אשמאי ויעשה חטאים כבחורים קשה הוא, ע"ד וזקן נואף שהוא אחד מן הדברים שאין הדעת סובלתן וכו' והחטאים היוצאים מקו הבקש ומהשכל וטבע האדם, אין ראוי לקראם דרכם, כי אין לו דרך לעשות, רק השם המתייחס אליהם הוא עלילותם כדברי מהם כעלילה שלא כדרך טבעם עכ"ל. ועלילה הואת באנשי סדום היתה משכב זכר. ולכן היו בהם כל סמני קוצץ בן קוצץ, וע"ז אמר הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, אם ההתבררות מרוע תכונתם שלא יתכן שישובו ממעשיהם. וע"ז נאמר ויהפך את הערים האל וכו'.

וידוע שאנשי סדום תקנו בניהם שלא יעבור אדם בארצם, ולא יכנס אכסנאי בבתיהם כדי למנוע מהם מלעשות צדקה לעניים, ולכלות רגל עוברי דרכים מארצם. ומזה תבין שלי שלי שלך שלך, זו מדה בינוני ויש אומרים זו מדת סדום (אבות ה'), לי נראה פירוש הדבר בזה, ותבין אמת, וזה יחיד שלא ירצה להיות לחבירו והוא אינו רוצה להיות ג"כ מנכסי אחרים, ושונא מתנות זו מדה בינוני, אבל עכ"ז יתן כפי ערכו אל קופת הקהל תמידו, ובזה יושלם תקון העולם; ועוברי דרכים אינם נזוקים ג"כ כי העוסקים בצרכי הצבור המה מחזיקים ידי עני ואביון, ולא יושבת רגל ארח מביתם. ולכן יחיד הנותן חלקו ככל אשר ישית עליו ואינו רוצה לצור יותר, הרי זו מדה בינונית, ובמה שאינו רוצה לעשות לפנים משורת הדין ואינה רוצה לוותר ביותר, משום זה אינו נקרא רשע ולא יתאכזר בזה על העניים, כי המה מקבלים די סיפוקם מקופת הקהל, ואינו רוצה להתחסד עמם ביותר, בחשבו כבר קבלו העניים די והותר כפי ערכם, ולמה יפזר מעותיו שלא לצורך, ואם יוסף על ערכו בזבוז מעותיו הרי זה מחסר ממונו, ובכר לו לא יוותרו אחרים ג"כ עמו כ"כ, כי מדת הקמצנות ישרה בעיניו, ויאמר כמו שאני הי בצמצום ובקצב כן ראוי לכל אדם לחיות בצמצום וקצב ולכן זה הוא בינוני, כי רק מצד שחס על ממונו, משום זה אינה רוצה לותן יותר ממה שצריכין אותו, ואינו רוצה ליתן לעני יותר מכדי מחסורו, אבל קבוץ האישים המסכימים לעשות תקנות פחותות, כמו שעשו אנשי סדום, או הרעה הזאת גלויה ומפורסמת, והסכמה הרעה היא מדה מגונה עד מאד, וע"ז אמר התנאי אם הכנסיה אומרת: שלי שלי, ושלך שלך, ודבר אין לי אדם, זו היא מדת סדום, ואלה המה רשעיות גדולות ומפורסמות מסדום ועמורה, שהסכימו על חקים המפסידים ישובו של עולם, וזה בסוד אישי החברה ועדה. ואלה המה שונאי הקבוץ והחברה כי בזאת הצדקה אנו מחוייבים ליתן אותם בדין תורה, ואם מסרב גובין ממנו בעל כרחו כדאמרינן משכנין על הצדקה, וקבוץ האישים המסכימים על תקנות פחותות המכוונות להשבית רגל עובר אורח מארצם, כמנא שימותו העניים ברעב ובחוסר כל, זה דבר שאין הדעת סובלתו, והמה מפסידי הקבוץ מהרסי ישובו של עולם, וע"ז אמר התנאי שהיא מדת אנשי משחית וזו מדת סדום. ונאמר הנה זה היה עון סדום אחותך, גאון שבעת לחם, ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז), ובמה שהסכימו על הנבלה וזה לכלות הרגל מבניהם זה סימן השחתתם, ונאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה. ופי' הבאור זעקת העשוקים אשר ישועו מרוע רשעתם על אנשי סדום, ורבה היא שהיא גדלה והולכת. וע"ז פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם (תהלים ל"ד). ועל זה אמר עמוס הנה עיני ה' בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה (שם ט'), והאות היה שהככר הירדן שהיה כלה משקה (לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה) כגן ה' כארץ מצרים. סובב ה' מהפיכה גדולה ונתהוה תחתיו ים המלח, וכתב בעל שבילי עולם רבים מהנוסעים יעידו כי עוד ימצאוהו שרידי תמונות הערים ההם. וכי לקחו מהם חלקי אבנים והיו לבנים מבחוץ ושחורים מבפנים,

גיד

גיר מנופצות את התפוררו בין אצבעותיהם, ומימיו מלוחים מאד ומרים מעט עכ"ל · כי ישנו במניאות גבמי גפרית ואש, ע"ז מעיד החכם ווארמיום כי בשנת (1646) היה גשם שוטף בקאפענהאגען, ברחובות לא עברו אנשים ברגל, והאויר היה מלא מאידי גפרית, ואחרי אשר הקלו המים מעל פני חומת, היה שכבת הגפרית סביב ודיה דומה באיכותו ומהותו לגפרית הנמצא בינינו · ולכן ההנים ס' ענני גפרית ורוח זלעפות בעגול הנשימה מסדום ועמורה, ונאמר במצרים וה' נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה וכו' ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, (וארא) וזה שהאויר הנלהב ירד לארץ · והמה שבעירו חלקי השמנוניות שהיו פורחים באויר, והמה הדליקו את נטרי נאפטא שהיו מתחת לככר הזאת, והאש הזה נדחק בעמקי האדמה, ושבב המהפיכה הנוראה האמורה בתורה, ורוב הככר הזאת עתה ארץ מלחה וחרבה, סלעים חשופים, אשר לא יעטפו בר אף לא עשבות השדה, ועפרות האדמה הזאת מבול מאפר ומלח, כנאמר גפרית ומלח שריפה כל ארצה לא תזרע, ולא תצמיח, ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו (דברים כ"ט), ועל שממות שולם מהככר הנזכר מעידים סטראבא, טאציטוס, דיאדאר סיציליקא, והתיירים אשר תקרוב באו המה טהעפענאט, שאו ופאקאק והמה מעידים כי אין שום דג ממיני דגים לא ימצא בקרבו, והדגים הבאים עד הים המלח באשדות הירדן, (אשר ישתפך מימיו לתוכו) שבים מיד ובאים מול שבולת המים (שטראמאויפווערט'ס) אל הירדן, אכן אם המים יתגברו ואין להם יכולת להשיב, מיד בכניסתם בים המלח ימותו; וגם פאלנעע (אשר דרכו לספוק בכל דבר שלא חקר ודרש אחרי אמתתו) מודה כי אין שום בע"ח נמצא בקרב הים המלח, ועל סביבותיו וגדותיו לא יצמח צמח האדמה (רק מכחיש בספור מעוברי דרך שאמרו כי גם בעלי כנף לא יוכלו לעופף על פניו, כי עיניו ראו שהעורבים לקחו ממימי הים להביאם אל קנם ומחזיקים אותם בהם), וקללת אלהים בככר הזה לעולמי עד, ועדים רבים וקנים ישישים אבני אמונה שראו עמודים, ומשואות הבנינים בעת שהיו מימי הים המלח מעטים · — וענין אמתת ספור התורה יתחש לנו עד היום הזה במדינת נעאפעל, וזיציליא ובאמעריקא הדרומי, ובפלך ליסבאבאן, וידוע כי הארצות הללו המה מבורכות מאד במגד גרש ירחים ויגדלו שמה גפן הטוב ואחרי מיני פירות ועצי יער, כי האש הנעצר בבטן האדמה לוהט מתחת האדמה, ומזה יצמחו כל צמחי וזרועי אדמה; ואם ההמיונות

מהאש תתגלל יותר מכדי שעורו (הברית), ואם האויר החם הקטוריו היוצא ביד חוקה מתלהב באויר כברק היוצא מן הענן, ואחר הרעש אש, בהיותו יציאת האויר שמחוממם מעוכב מפגישת הקושי של מקוטר שטח האדמה, שעליו ירעש כלד ההוא אשר לעמתו יגיח וכו', והרעש כי יקרה במדינה, מה' יצא הדבר, בהשגחה מאת ה' מן השמים וכו' ונאמר ותרעש הארץ ממקומה בעברת ה' צבאות (ישעיה י"ג), ונאמר מקצפו תרעש הארץ (ירמיה יוד) עכ"ל · ואחרי הרעש, הארץ למדבר שממה, כי הקיום הדבר נמשך אם הוא עומד בשעור הנאות לו, והפסדו נמשך מהתוספות כמתרבה עליו יותר מכדי שעורו · ולכן אין זה להכחיש כי מהפיכת סדום ועמורה הי' בא מהטבע היסודות, מ"מ אם לא הרעו אנשיו את מעשיהם, הרבה עם ה' פדות מכל מקרה רעה, כי היסודות על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, ואם הברק הצית את נהר נאפטא בסדום או שהעלה ה' נשיאים מקצה ארץ שהיו מלאים מאידי גפרית ואש והמה התלהבו באויר (כי אף שהשמש יצא על הארץ, ובצד מזרח לא היה ענן מ"מ היה אפשרי שנסעו הנשיאים מאחרי פאות העולם), מ"מ האות היה שידעו אברהם קודם לכן, וגם הוא שהגיע לנביא הודעה בו טרם נעשה הדבר, ונאמר בלוט ויחזיקו וכו' בחמלת ה' עליו וכו' ויאמר המלט על נפשך (בראשית י"ט) ·

ומזה אנו מבינים שמהפכת סדום היתה בכוונה ורצון מאתו יתעלה, וגודל רשעתם היה סבה אל חורבנם, כי אין שום אדם בעולם שידע מקודם מקריות תבל, ומי הגיד לנו מלפנים הרעש בארצות החמים, אם הארץ תהיה כגן עדן דשנה ורעננה, וכמו רגע תהיה לשממות עולם וירד באונה והמונה ושאן בה, מי גלה אוזן איש אחד לאמר: משחית אני את המקום, אבל בחשיכה יתהלכו לא ידעו ולא יבינו מאומה, וע"ז נאמר המלט על נפשך! כי איננו יודע מה שיהיה, כי כאשר יהיה מי יגיד לו (קהלת ח'), וע"ז נאמר (סדום) ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכה ד'), רק כתבי קודש הנתונים ממנהיג העולם, אשר בידו מערכות התולדות בכמה עומקי דברו; והם מנהגים הברואים כשפלים, ואם הרשעה גדלה והולכת, ואם הכרח מכריח לבטל מנהגו של עולם, אז יגלה אוזן בחיריו למען הצילם מנזק, וע"ז נאמר ועת ומשפט ידע לב חכם, כי לכל חפץ יש עת ומשפט, כי רעת האדם רבה עליו (קהלת ח') וע"ז נאמר עין ה' אל יראיו, למיחלים לחסדו, להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב (תהלים ל"ג), ועיני ה' היה במבול אים אל נח, ועפעפיו

שבהם במהפכת סדום את לוט ובנותיו, והודעה ממקריות הללו היו מגיעות מאתו יתעלה אל נח ואברהם מקודם כאמרו ועת ומשפט, ידע לב חכם, ונאמר כי לא יעשה ה' כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס) וזה האות, ואין אנו מקטינים בזה, אם אנו אומרים שאין מנהגו של עולם היה מנגדו, ואינו יוצא מגדר נמוס הנפלאות, רק אנו מגדילים בזה את כבודו יתעלה, ואם סדר ה' נמוס המציאות שיהיה מסוגל אל השתנות, והוא מושל על הסדור הזה, ומרוצת הטבע ומנהגו מכלה הרעה ומתמדת הטוב, מה לנו ענין נעלה מזה, והנה היה אם הודיע הנביא החידוש טרם בואו, והשגחה לבדה היא די לנו להבין כי הדברים המתחדשים הם מסודרים מאתו יתעלה, וכל תנועות הטבעיים מעשיהם והתהלכם ושינוייהם, שבהם העליונים, וכמו שסבת שינויי הגוף באה מכח הנפש האלהית כן שינויי העולם באים מאתו יתעלה, שהוא אל עליון, והמערכות נערכות בדפוס העליונים המנהיגים אותם· ועוד סימן בזה, אם בתוך המהפכה עינו אל יראיו להציל ממות נפשם, בזה ניכר לעין כל ימין של הקב"ה השולטת בארץ·

האותות והמופתים קודם ברית התורה·

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כי ידעתי את מכאוביו וכו', ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם וכו' (שמות ג'), ונאמר ואני אקשה את לב פרעה, והרביתי את אותותי, ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז'), ונאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וכו' (א) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל, אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי וכו', והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים (שמות ו'), ונאמר כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, למען שיתי אותותי אלה בקרבו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, ואת אותותי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה' (שמות י'), ונאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב, למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, ושמתי פדות בין עמי ובין עמך (שם ח'), והפלא ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים, ולא ימות מכל בני ישראל דבר וכו', וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד, (שם ט') רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (שם), ובמכת החושך נאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שם י'), ובמכת בכורות נאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלא ה' בין מצרים ובין ישראל (שם י"א), ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים (שם י"ב), ונאמר כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים, וישב ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם ט"ו)·

מכל מה שהצענו עד עתה, קורא נעים, תבין שכל הניסים והמופתים (אשר הם מורים על כריתת ברית חדשה) שנתעלו מהם הנביאים בהודעה קודם ביאתם, היו מפורסמים לעיני החולקים ולא יאמרו עוד, מעשה תם ומעשה הרשע הוא מכלה, וע"ז נאמר לכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, (דברים ל"ד) ובהיותם המופתים גדולים ונוראים, או ילמדו אישי האדם מהם לחזור למוטב, ויהיו דורכים דרך השלימות, בראותם שנענשו שכיניהם וייסרו אורחותיהם בהנהגה ויפלסו מעגלותיהם בפלס במאזני משפט, והפרסום הזה מסוגל מאד להשפיל אויבי ה' ולהשקיט כל הכופרים בהשגחתו יתעלה, כי על עשיית המופתים הללו לא ישאר הספק שאפשר שנעשו באיזו חכמה או תחבולה טבעית, כי מי נתן למשחית בינה להבדיל בין תם ובין רשע? ובהפעלה שלימה כמכלת הרעים ומתמדת הטובים בזה אנו בוחנים אמתת השגחתו יתעלה, והיא חותמו ממלכו של עולם, והיא טבעתו, וע"י המופת נתאמת האמונה במציאות כח התבונה האוהבת צדק ושונאה רשע, ולא ירחקוהו השכל; כי שפחה שאין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, יש פקפוק וערעור איה אלהי המשפט? ומנהג העולם כפי מרוצתו מנגד אל התבונה, אכן המופת מתבאר בפרסום גדול כליון הרע והתמדת הטוב, ואי אפשר שיפול אח"כ הספק באמתתו, למה שהושג בחוש שהאמונה במציאות התבונה האלהית בעולם מחוייבת, לכן הפעולה שלימה הנקראת אות ומופת היא מושגת לחוש, ושבתה תשער הנפש אח"כ, וכמו שאם אנו רואים שהאבן המגנטש מושך ברזל אליו, אז מחליט השכל

כי

הערה (א) גם מזה ראיה לדברי כי הקימותי את בריתי גבי נח מורה על הברית שעבר, כי גם פה יורה על הברית שהיה כבר שכרת עם אבותם, וזה הוא הברית בין הבתרים, וע"ז אמר וגם אני שמעתי נאקת וכו' ואזכור בריתי. וזה הוא הברית בין הבתרים ששם. כתיב וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי· ועיין לעיל דף ג' ע"ב ודף י"ב א'·

כי סבת השאיפה, הוא הכח המושך הדבק באבן המאגנעט, כן אם אנו רואים פעלה אחת מכלה את החטאה ומקיימת את הטוב בהחלט, אז יאמת השכל אין זה כי אם מכח התבונה האלהית, הרודפת אחרי קיום הטוב וכליון הרע וממנה שדוד מערכות התולדות והשכל יוכל לאמת שזה דבר אמת, מפאת שהתבונה הדביקה בנשמת שדי השוכנת בקרבינו המושפעת בנו בשעת בריאותינו היא משתוקקת ושואפת ג"כ לכבלים פעולה שלימה כזאת, המכוונת אל קיום הטוב וכליון הרע, ונתברר לנו אז ע"י הניסיון כי כמו שהנשמה שופעת בגוף כן השכינה שופעת בעולם, וכמו שיתאמתו מציאות הכחות העלעקטריציטעט, והמאגנעטיזמוס, והכח המושך מהגשמים הם רק ע"י הניסיון, כי הושג לחוש בזה לאנשים רבים שהם שלימי ההשגה, ובודאי ראוי להאמין במציאותם כן משערים בשכל אחרי שהושג בחוש האות והמופת המכלים הרעים ומקיימים הטובים, אמתת התבונה האלהית המושלת בעולם, ותמנה נחשבה הפעלה הנזכרת כזאת, ולא תשאר הנפש בסתירתו, כי לא יצוייר בזולתה פעלה כזאת, כאשר לא יצוייר בהעדר כח המושך שאיפת הברזל אל המאגנעט, וקיום העולם וטוב סדרו מאביד הרשעה והחטאה, ומקיים הטוב והצדקה לעולם .

ומזה הענין תבין שאמות המשך מפועל הניסים האמיתיים (הרי"א), שאין בהם דחייה, ולא צד מצדדי הראיות, ותחבולות בהכרח, ומבלי בחירה ורצון יאמין האדם בראותם כי כמו שבעיון השכלי ההקדמות המופתיות, יחייבו התולדה בהכרח, ויצוייר בנפש הדעת ההוא שהוליד המופת שהוא אמת, אין עוד מלבדו, ואין לרצון ולבחירה מבוא בידיעה האמתי, הניקנית מפאת המופת, לשיהיה אמת או לא יהיה, כי הידיעה האמיתית היא המסכמת בנפש עם מה שחוץ לנפש, (עכ"ל) .
ולדעתי כי אין הניסים אות ומופת על ורותם ויציאתם שההיקש, רק הניסים מכריחות נפשינו להאמין בהכח התבונה הפועל אותם, מפאת ההפרש שיש בהם בין הטוב ובין הרע, ובין עובד אלהים ללא עבדו, ובזה יקנה הרואה אותם אמונה קיימת .

ועז"ן נאמר נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע (תהלים י"ו) כאשר רואים שבפועל כפיו נוקש רשע, אז יאמרו איזי האדם, שה' אוהב משפט, והכליון מתייחס אל העון, וע"י המשפט הנעשה הנה ה' מושג אל עיני השכל ; ואף שמהותו נעלמת מעיני כל בשר, מ"מ המבחן האמיתי הוא מצד נפלאותיו, והאיש המשכיל הרואה פעולות שלימות אשר מהם נמשך קיום והפסד, אז ישא עיניו אל

ויגרש המחברים במחברת אחת שני ההפכים, בנושא אחד, וידע שהרצון הטוב היא המעמיד העולם והמקיימו, ועז"ז פי' הכ"ה אמרו לאלהים מה נורא מעשיך, והפי' אמרו לאלהים מה נורא, ר"ל שהוא יתברך נורא מאד, במה תאמר מהיכן דעת שהוא נורא והלא מהותו נעלמת מעיני כל חי, לכן פירש לך מעשיך, שמצד מעשיך אנו מכירים שאתה נורא אתה, ומהו המעשה מעשיך ברוב עוזך יכחשו לך אויביך, הוא שאפי' ברוב עוזך זה שאתה מראה בעולמך בכל חלקיו, ועכ"ז ברוב עוזך שאתה מראה לבחיריך עכ"ז יכחשו לך ולהנאותך אויבך, והם האויבים המכחישים מציאותך, ואין הדין עמם, כי הראוי והדין הוא שכל הארץ ישתחוו לך וכו' כי ילכו ויראו מפעלות אלהים, ומהם תוקח אות ומופת עכ"ל. לכן המופת היותר ברור אשר בו מושג לעיני השכל הרצון הנעלם השולט בעולם, בזה יתגלה שמו ויתעלה, ואם מרוצות הטבע ומהלכה לרוב אין האדם יכול להשיג מסתריהם, ומפאת שלא ידע טעם המושג ולא ישיג הנעלם שבהם, ולכן אינו יודע להחליט כי המושג וגזירותיו אמת, אכן אם ימשכו ברגע אחת מפעלה אחת ברוגז והרחמים, נמצא השינוי נמשך מהכנת המקבלים, ועז"ן נאמר משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (תהלים צ"ט), והשתי מדות דהיינו משפט וצדקה עשאם יחד, וזה הענין מורה על כח אלה ההפך הטוב במה שהוא טוב ומקיימו, והשונא הרע ומאבדו, וזה הענין לא יצוייר שיפול בהזדמן, ובזה יפארו ה' וירוממו הסוררים האומרים לית דין ולית דיינא, ויכירו גודל מעלתו ולא יאמרו עוד שהכל מקרה, ועז"ן נאמר רחוק ה' מרשעים ותפלת צדיקים ישמע, (משלי ט"ו) ופי' הכ"ה שרחוק ה' מרשעים ובלתי שומע אליהם, שהריחוק הוא מצדם וסבת מעשיהם המחייבות כך ז"ש רחוק מה', והריחוק נמשך ומתחייב הרשעים שמתרחקים ממנו, והראוי שבאותו רגע תפלת צדיקים ישמע, נמצא השינוי נמשך מהכנת המקבלים ; והכנת המקבלים לבדה גורמת השינוי, אבל הוא יתברך חלילה לו מכל שינוי, ועז"ן אמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' להורות שהשתי מדות ההפכיות אשר נראה בהם השי"ת למשה, באחת לדין ובאחת לרחמים לזה נודע וניכר גדולת שמי ה'! • עכ"ל .

ואזה תבין כי פרעה היה יודע שם אלהים אמנם שם ה' נתקשה בו (הש"ל) כי מעולם לא שמע שמועה זו הוא מ"ש לא ידעתי ה', שתיבת ה' לא ידע ולא נגלה לו, הוא חשב בדעתו לי יאורי אני עשיתיו, ואין אומר השב, ולית דמחה בידיו, ולהיות הפך ב' לנמו אל פרעה שהכל מאתו יתברך

אלא

גלא בקרי ובזדמן, ויראה פרעה בעיניו איך יד ה׳ עשתה זאת, ומה׳ יצא כל דבר, ולעומת זה בא דברו לאמר מתי מאנת לענות מפני, ואתה מחזיק ברשעך, ר״ל מאנת להודות בשינויי והמכות הבאים עליך הם מפני. שאלו אתה הדית הקלתים מעליך, ולכן שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן תודה בשלח עמי ויעבדוני, כי זה יורה שבא השינוי וקבלת עליך דין שמים ושלחת העם לנפשם, (עכ״ל) · ומזה תבין הענין הנעלה כמופת הוא המעשה המגיע אל קיום הטוב ואל כליון הרע, וע״ז אמרו יפה אור אלו מעשיהם של צדיקים, וחושך אלו מעשיהם של רשעים, וע״ז נאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו ·

ומזה תבין, שבמופת הוא היא הוצרת במחברת אחת שני הפכים בנושא אחד, וימשכו ברגע אחת מפעולה אחת דין ורחמים, ובזה תקנה הנפש אמונה קיימת הכרחית, ואף שלמעשה הנס יש סבה טבעית, מ״מ זה הוא האות שהוא הפך מנהג הטבעי, מפאת שנמשך ממנו ברגע אחת דין ורחמים, בזה אנו רואים שהוא מעשה ה׳ כי נורא הוא · וכפי מנהג הטבעי, כיון שנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, ובזה לא טעו אחרי המצריים האומרים שיש שתי רשויות טיפאן האליל הרע, ואזירים האליל הטוב, והם שתי אלהות, האחד הוא פועל הרעות, והאחד הוא פועל הטובות · ובהיות הנס בעיני רואים דבר מוחש אמיתי, אין ספק בו מבלי דחייה לעיניהם, כי הנס בעצמו פועל חיזוק באמונה הנקנית ממנו ומסוגל לכך, מפאת שמנהג הטבעי שהתמיד בלתי מבחין בין טוב לרע, ואם ימשכו בפעולה אחת ברגע אחת הרוגז והרחמים, בזה מגיע לנפש האמונה מבלי בחירה ורצון, כי היות הדבר האלהי סבה אל הפעולה הנפלאת הזאת, כי התולדה מחייבת כך, וזאת היא הבחינה אמיתית בהמופתים שהמה מורים על הרצון הנעלה השולט בעולם הבוחר בטוב ומואס ברע, וכל אדם לא ישקפק באמונה הזאת. ויאמר, מי אלוה מבלעדי ה׳, מפאת הברגש שיש לו מהרצון הנפלא הזה הדבק בתבונה האלהית, שמטבעה ג״כ להיות אוהבת הטוב בהחלט ומואסת הרע בהחלט, והנשמה האלהית באדם מסכמת אל רצון האלהי הנתגלה והנתפרסם בהמופתים, וזו היא הבחינה אמיתית, כי הפועל נסים בעצמותם בהעדר הענין הנזכר, יש בהם ערעור וספקפוק, ויש מקום אל מחשבה רעה לדמות בהמופתים, אולי ה׳ לא פעל אותם! ואם קרה שבלי מבין בהם, אולי חכם הטבעי הגדול אתי, ימצא טעמם וסבתם, אולי יש בהם צד מצדדי הרמאות והתחבולות, או שנעשים בלהט וכשוף; והדור הנולד יאמר: מדוע אאמין בענין הנסים ואודה שורותם ויציאתם מהקש הכלל, הבריח הדור המדבר להאמין, שסבתם היה הכח הבלתי בעל תכלית, אולי אבותינו בשמעם אל הנביא, לא עיינו במעשיו כראוי, ולא נכנסו בבחינה וניסיון, ולא השתדלו בהשתוקקות גדולה לדעת האמת? ואומרים, אם אחרונים לגבי ראשונים כגמדים לגבי ענקים, מ״מ אנו עומדים על כתפם, ואנו מבינים ביותר תהלוכות הטבע ומרוצותיו, ומה שהיה נראה לאבותינו דבר זר יוצא מן ההקש, אולי אם ישובו הדברים הללו בזמנינו, בל יהיו זרים כלל, ולא יהיו מופתים · והבחינה אמיתית מאנשי הטבע תורה שבתם שיש בהם מרמה ותחבולה או אחיזת עינים! והיודעים בחכמת התולדות והטבעיות, יורו לנו הסבות הפועלות השינויים הללו? אבל על פי הוכחותי יוסרו השאלות הללו מאליהם, כי המופתים שהיו מסוגלים אל קיום הטוב וכליון הרע, היו מורים על התבונה האלהית השולטת בעולם, והיא המשנה הטבע כרצונה הנעלה; והפועל המבחין בין הרע ובין הטוב, לא יתהוה מאי זה דבר שיזדמן וכפי מנהג הטבע · והבחינה האמיתית תורה אותנו, כי הפעולה העליונה הזאת היא מיוחדת לבדו אל כח נבדל מהחומר, והוא פועל שינויים כפי הכנת המקבלים, ומפאת שהוא ברא דברים הטבעיים, אזה יש לו ג״כ כח לשנותם, וע״ז נאמר, לעושה נפלאות גדולות לבדו (תהלים קל״ו) · ונאמר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך (שם פ״ו), וזה הוא ידיעת שם ה׳; כי הוא סודר המערכות ומבטלם מפני רצונו הנעלה הדבק בו, או שמשנה הדברים מתכונת למתכונת אחר, ולא מפני שהנסים היו יותר זרים אצל הטבע, ויהיו נפלאות מופלגות ושיהיו סבותם וענינם נעלמים ונסתרים, ויפלאו מהם בני אדם מאד, עבור זה המה חוקים ונרשמים בבני אדם ובעם נולד, כי לזה יש תבונות רבות, כי יש פתחון פה, מדוע לא יעשה הקב״ה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר? רק מפאת שנתראו פעולות נשגבות המחברות במחברת אחת שני הפכים בנושא אחד, דין ורחמים, ובבחינה הזאת כל אדם חוב בו, כי זה מפעולות התבונה האלהית, ובזה נתאמת הפנות האלהיות במכות מצרים, שראו בני ישראל על הים שתי ידים, יד שהיה מיימין לזכות, ויד שהיה משמאיל לחוב· לכן המופתים הם הנס העומד למעלה אליו אישי האדם ידרושו, ויקנו ידיעה שלימה אמתו יתעלה· ושלימות המופתים הללו הוא מיעוטם, וזה למען לא תבוטל

הבחירה החפשית, שהיא לבדה מסוגלת אל הרבות שלימות בהנשמה האלהית הנטועה בקרבינו, וכל מי שיראת אלהים בלבבו, יבין, כי די לנו בקבלת אבותינו ובניסים הגדולים המפורסמים להבין כוונת היצירה, ולהשלים חפץ העליון לאשר שלחו הנה. וזה שהוא א) בעל הכחות והיכולת השב"ת והוא מקיף המציאות בכללו והוא מנהיג הטבע כרצונו, ומחדשו ומשנה אותו כחפצו, והוא השליט על כל הנמצאות, ונותן להם מציאות השווה ואין מעכב בידו. ב) שעמו התבונה האלהית החפצה בטוב נמאסת הרע, והרצון הדבק בה הוא סבה אל השינויים המתחדשים בעולם; ושני ענינים כללו הוא להודיע שיש מציאות לדבר הנבדל מהחומר שהוא למעלה מהטבע, ואלה המופתים מיוחדים לפנות האלהיות. והאות והמופת הוא „הדבר אשר יעשה השם בזולת המנהג הטבעי, וימשכו ממנו ברגע אחת דין ורחמים„ ואין הטעם בהם שיפלאו בהם בני אדם, כי אין אנו משגיחים אם יש בו זרות מועט כפי שורש הטבע, ורק על זה אנו משגיחים אם ימשכו ממנו דין ורחמים ברגע אחת. וזה הוא מורה על היות דבר אלוה, ומורה ברצונו היה סבה אל המציאות והוא סבת הנהגתו. ועלת המעשה היא באה מעצמה בזולת סבה ועלה הקודמים, ויש בפנימיותו של אדם חוזק אל סבה זאת, מפאת התבונה האלהית הנטועה בקרבנו, ואין בזה הפרש אם היודעים בחכמת הטבע נכנסו באותה הבחינה, כי יש לכל אדם מבוא בחקירה זאת, אם עיניו רואים ואזניו שומעים השני הפכים בנושא אחד, אז כל אדם יחזה בו כח אלוה החפץ בקיום הטוב ובכליון הרע, ואין על הראיה הזאת תשובה כלל, וע"ז נאמר, ויגל אזנים למוסר ויאמר כי ישובון מאון.

לכן הסמנים שאלה המופתים מאת ה' היו, והמה אמיתיים, היו שלשה.

סימן א' אם היו מחברים בחוברת אחת שני הפכים בנושא אחד, וזה דין ורחמים, ודין היה לכלות החטאה, והרחמים היה להתמדת הטוב, ומהפלאה תודע אופן ההשגחה האלהית. וכ"כ הב"ע, ואת הכוונה המיוחדת באלו המכות לא הוצרך אל שיעשו בה בריאות חדשות בהפך המנהג הטבעי לגמרי, רק שהתבאר ההבדלה וההכרח אפילו בדברים שקלתם הורגלו להתרגש בעולם; ונאמר, ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, ופי' רש"י, שהפדות יהיה הדבר המבדיל, וזה פנת השגחת ה' בפרטי העולם. ונאמר, למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל (שמות י"א).

סימן ב' אם הנביא מייעד אותם טרם ביאתם, וזה מורה שעומד בסוד ד', ושהוא איש עצתו, ולכן הנסים והנפלאות המה אותות על אמתת נבואת הנביא, כי הודעת חדוש המופתים קודם נפלם לא תגיע כ"א לנביא. ואם המערכת גורה כן, לא היה הנה ידע עת הגזירה.

סימן ג' הניסיון בהסרת המכה, ועלת מלאכו נאמן ביתו ישלים, וזה ע"י תפלה והעתרה, ויסכים ה' אל תפלת ישרים, שהיא רצונו, ובמאמר התפלה נרחיב בזה.

ולכן הענינים הללו מורים שאין המופתים מתחייבים מפאת המערכה, כי לולי זה לא היו סובלים שני הפכים בנושא אחד, וזה דין ורחמים, ולא היתה הודעתם מגיעה אל הנביא טרם ביאתם ולא היתה התפלה פועלת הסרתם, ואלה המה הראיות העיונות החזקות על המופתים ויש בהם מיופי האמות וחוקא; כי על מציאות בלתי בעל תכלית לא היה מרד כלל אל המופתים כי בזה מודים גם העובדי אלילים וקוראים אותו אלהא דאלהא, (א) כי זה מה שהשיגו הדשים גם ישנים שיש בהכרח נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה, אבל על מציאות השגחתו יתעלה באופן כפי שמחייבת תבונת האדם, וזה הוא שפועל קיום הטוב וכליון הרע, ולהרבות שלימות בעולם שהוא סבת הויותו, ע"ז מורים הפלאים והידיעה הזאת היא דבר נמשך מאליו על פי חוקי הגם המוחש ואמתתו, ומגיע לנפש מבלי בחירה ורצון. ואלה ההבדליים המה מבדילים בין אותות כומרי קדם ועובדי אלילים ובין אותות המאמינים באלהותו יתעלה, וגם העוללים ויונקים יוכלו להעיד ע"ז מה שראו, והענין מעיד על אמתתו, וע"ז נאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז להשבית אויב ומתנקם (תהלים ח') ואות והמופת מביאים את האדם לידי אמונה, ובזה יצדק הרי"א שהראה לנו כי העשרה מכות הן בהתחלתם והן בסדרם אין בהם

הערה (א) וכ"כ האשכנזי (ווען עס אין אונזערער פארשטעללונגען גיבט, אלס פערנייאונג דעם ענד, ליכען גיבט, וא האבען וויר דורכאויס קיינע פארשטעללונגען פאן גאטט, ער איזט איין אונגעדאנקע).

בהם שום ניגוד אל מרוצת הטבע ומהלכו, ואם יש בהם סדר הטבעי, או יהיו חזוק אל כח המוני בהאמנתם ; כי גם זה ענין נעלה, שבהתפעלות ביסודות, אין בו דבר מנגד אל הטבע רק שרוח אלהים באופני העולם, ולכל אשר יחפץ יטם, ורק הכח המתגלה בהמופתים שיש לו יכולת לפעול הדבר ותמורתו, זה מעיד על היות דבר אלוה בעולם ויתאמת מציאותו ; וע"ז נאמר ואמרו לי מה שמו וכו' ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה וכו' אהיה שלחני אליכם (שמות ג'), ופי' הספורנו כוונה המיד על ענין אחד מצד עצמו, ומזה יתחייב שיאהב המציאות, וישנא כל הפסד מנגד למציאות, באמרו כי לא אחפוץ במות המת, ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאות, וישנא העול והאכזריות המטים שקלקול אל העדר והפסד, ובזה שנא החמס והאכזריות המצריים נגדיכם. וע"ז נאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים וזה מצד היותו שונא האכזריות והחמס, וראיתי את הלחץ הנפלא אשר מצריים לוחצים אותם, ואם לא הוציאם משם עתה, כמעט שהופר בריתי עם האבות כי לא יוכלו ישראל לסבול את העבודה הקשה וזה הלחץ הנפלא' והמכות והאותות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה באמרו בזאת תדע כי אני ה', בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ, למען תדע כי לה' הארץ למען שיתי אותותי אלה בקרבו, ולמען תספר וידעתם אתי ישראל והמצריים, וגם כשהטביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה', וישראל יכירו ויספרו לדורות גדלי ונוראי (עכ"ל). ולדעתי ע"ז נאמר בקרב שנים תודיע ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג'), וזה האות מה שיספרו לבניהם עד דור אחרון, ואין צריך אל בחינה אחרת מפעלה כוונת חכמה יתירה, ואין בדברים הללו נפילת הכזב והטעות בהם, ובקריעת ים סוף נאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. וכו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שם י"ד). ויש שבוש יתירה בהאמנתם מאה שאנו מאמינים באחרי סיפורים מצד שיש בהם צד אלהות.

ומזה תבין מה שאמר הרי"א שעשרת מכות אשר הכה הקב"ה בהם את מצרים יהיה בהם סדר טבעי, וסדר השגחיי, הנה קדמה מכת הדם, באמרו קח מטך וכו' ויהיו דם, והיה דם בכל ארץ מצרים וכו' (שם ז') בזה אמרו הכופרים כי הוא דרך משל כאמרו השמש יהפך לחשך, והירח לדם (יואל ג'), ואמרו שטבע הנילוס יהפך לצבע אדמדומית שיהיו נראים מימיו לדם, וספרו שגם נהר ההולך במורדי הר הלבנון, ושמו נהר אדוניס, כל שנה ושנה יהפכו מימיו לצבע אדום ; וגם מאנדרעל יספר כי ראה שהמים מנהר אברהם היו אדומים מאוד, וכאשר נכנסו המים במימי הים, גם המה נתהפכו והיו כאורך רביע מיל אדומים, ומזה היה המנהג המבוער לעובדי אלילים מקדם, וחגגו ימי אבל (טרויערפעסטע), ואמרו כי בעת הזה נפצע אליל אדאניס על הר לבנון, ומזה יתהוו המים אדומים, גם לוציאן יתעולל בהם ; וגם מספרים כי בלייפציג נהפכו המים לפני שער טהאמאס (טאמאסטאר) בשנת 1631 למספרם, לדם, וזה שנתהוו אדומים, ונתן שוואמדאם טעם לזה, שהשתנות הזאת הוא מאת התולעים הרבים שיתרחשו במים, כי כן ראה בשקתות המים ביער פינעננעם במדינת צרפת ; ופעליקס מחברי ספר במסעיו כי מימי הנילוס יתהוו אדמדומים כל שנה ושנה, וזה בעב"ס בסביבות הפירמידען ; וגם פאקאק יספר כי בעת עלות הנילוס על כל גדותיו, יתהפכו מימיו לפעם לצבע ירוק, ולפעם לצבע אדום, והשתנות הזאת הוא לערך ארבעים יום, ובימים הללו ישתו ממימי היאים ובורות ומשארי מקוה מים שהיו חופרים בקרקע, ומוציאים מים ושותים מהם, וע"ז נאמר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור, כי היו לואים בחפור בורות למצוא מים, ונאמר ויחפרו כל מצרים סביבות היאור כי לא יכלו לשתות ממימי היאור ; וגם מאיללעט יספר מהשתנות הנילוס אל צבע אדום וזה בעת עלותו (שפיגען דעם ניל'ס), ובשבת עפוש המים אם יעמודו זמן מה בכלי, או ישרצו בו מיני תולעים רבים ; וסבת השריצה הנזכרת הוא מייחס אל רוח דרום, כאשר שם ביואר, וגם היצובר אורח אנטעס יספר כי לפני עלות הנילוס מימיו נאים וברים כמימי ריין בשווייטץ, ואחרי עלותו אז המים מביאים חלקי העפריים האדומים והשחורים וישתנה צבעו, ואם הוא גדול ועצום על המעלה העליונה, אז יקראו היושבים שם, את מימיו מימי אדומים (מאָ אכמאר, ראטעס וואססער), אכן תשובות רבות בדבר, מנא החכם בורדוש א) כי המאורע ממכת הדם היה בחודש שבט (פעברואר בלשונם), כי במכת ברד יסופר כי הפשתה והשעורה לא נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעל (שמות ט'), וקציר שעורים הוא במצרים סוף חדש אדר או בתחלת חדש ניסן, ובזמן הנזכר איננו עולה עוד הנילוס, והנוסעים במצרים מספרים שבעלות הנילוס ישתנה צבע המים, אבל לא קודם לכן, ובנינו במס' עזיות, שמשפט המצריים במצרים היה שנים עבר הודש. ואם הברד היה באדר, א"כ היתה מכת הדם בחדש שבט, ובזה החודש הנילוס אינו עולה

כלל

כלל. ב) וגם יספר משה והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור וכו' ויהי הדם בכל ארץ מצרים, (שם ח') וזה המאורע לא יקרה לעולם בימי עלות הנילוס; ועל סימן כזה יורו דברי ה' והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור, ג) משה יספר כי התמיד מכת הדם חק שבעת ימים, וכפי ספור הנוסעים, אורך זמן ההשתנות כהוא עשרים יום. ויש בענין זה מקום לדרוש, ולתת טעם שבעבור זה לא משך ה' מדת ימי מכת הדם ביותר, כי מיעוט הימים בו היה מסוגל אל הודיה והכרה בברואים, שיד ה' עשתה זאת; ויהי' לאות נאמן לעיני בחינתם, ולא היתה ההשתנות כפי מנהג הטבעי, כי לולא זה לא הספיק לו מדת שבעת ימים, ולזה התכוון ה' במכת הדם שתהי' באופן שיצא מהקש הטבעי, ולזה יודו ויאמרו שמעשה אלהים הוא, כי הוא דבר מופלא משל הטבעי; והוא נכון.

ולכן הספורים הנזכרים מהתהפכות מי יאור לדם, אין מגרעים הנס ממכת הדם כלל; ובמה שמכחישים שמכת הדם היה בהויה אמיתית גמור, והנילוס לבדו היה מיוחד אל הכאת משה, וכ"כ הרי"א וראיתי מי שכתב שבפעל הכאה לא נעשו המים מיד ה' בפועל, אלא שנהפכו בטעמם לטבע דם, והיו דם בכח קרוב וכו' (עכ"ל) והמה מחזיקים אמתת סיפורי התורה, כי המאורעות שיספרו חרטומי מצרים וכומרי יון ופרסי והינדו, יגלה שקרותם בקבל, כי אין אנו רואים מאורע כדומה לו בזמנינו, ולכן המה שקר זיוף, כי המה נמנעים אל הטבע בזום זה, ולזה המה הכל מעשה תעתועים כזב ושקר.

ולכן גם בעת עשותם כמו אותם בעליהם ולא גילוהם, אכן משה אמת ותורתו אמת, ואלהי העולם הוא אלהי העברים, ולזה עשה הפיכת מים לדם, והשאיר ה' לנו עוד שריד כמעט בהשתנות מימי הנילוס כל שנה ושנה, והרבה מכות היו מופלאות חדשות, מפאת שהיו נמנעים אל הטבע בזמן מה, אבל לא היו נמנעים בהחלט. ולמען הבין אמתת הספור, כהתהפכות הנילוס ממשה נעשה בפרסום גדול בפני המצריים בגלוי, כי כן דרכו של איש האמת לעשות מעשיהו בלי העלם וכיסוי, והפרסום הוא סבה אל האמונה; ולכן אף לדרכיהם מוכרחים להודות שבסמני מכת הדם אנו מכירים שהשתנית נסתבב מאתו יתעלה, וזה בסבת יציאתם מן מרוצת הטבע הנהוג בו, וזה שלא התמיד עשרים יום, והמים היו עכורים שמתו הדגים מהם, והשתנותם היה קודם זמן עלות הנילוס, אין זה כי אם אצבע אלהים, וה' נגפו. מכת הצפרדע, הצפרדע הוא במציאות במצרים, ונודע טבעו ומהותו, וגם בזה אמרו כי מעפוש מי היאור מנבלות הדגה ובאשתם שרץ היאור צפרדעים לרוב, והם לברוח משם, יצאו אל היבשה ונכנסו בבתי מצרים, גם בזה הענין יש סימן המורה על נס מיוחד, ואם גם סבת הויתו היה בטבע, כי כבר הראינו כי מדוע יסדר ה' הטבע, ויביא חיות משונות מצפון אם כחיות הארליים יוכלו להיות כלי זעמו ושבט אפו, א"א אופן מכת הצפרדע כפי שיסופר הוא אות, באמרו ותעל הצפרדע ותכס ארץ מצרים, וברחו מן הים מפני השרהון, ולא שמענו עד היום שהצפרדעים יהיו נכנסים במספר עצום כ"כ בחצירות ובבתים ובשדות, כי בטבעם המה חיים כדגים, וזה למעלה ממנהג הטבעי שיעלו מן הים ויבואו ליבשה. ואם במנהג הטבעי שישרוץ היאור הצפרדעים, כאמרו, ושרץ היאור צפרדעים, מ"מ הפלאה היתה עלייתם אל היבשה והתמדתם שם. וגם בהסרת הצפרדעים היה אות שלא באו כפי מה שנזדמן, ונאמר ע"ז למען תדע כי אין כה' אלהינו, וסרו הצפרדעים וכו' (שם ח'), מכת הכנים אמרו שבסבת העפוש הדם ועפוש הצפרדעים שמתו בארץ ויצברו אותם חמרים חמרים, נתעפש העפר ונפסד מזגו והיה לכנים. והכנה הזאת ישנה במציאות במצרים פרעוש והיא נקראת קאקערלאקע, או קיכענשאבע, והמכה שהיא עכבת באחייה כל בעל חי, והיא מכאבת לא לבד אדם ובהמה, גם היא משחתת כלי עץ ושארי צרכי בית, ומחבלת הבגדים ויעשם כבגד יאכלם עש, והנס היה שהיה בסדר ההשגחיי להיות מכה מן המכות שהביא הקב"ה על המצריים, ובהיות העפוש כללי בכל עפר ארץ מצרים, נתעפשה הארץ כלמה (א) והוציאה מיני שקצים ורמשים ותולעים וחיות רעות הנקראים ערוב (ב). ובסבת כל העפושים האלה, נפסד עשב השדה ולחם האדמה, ונתחדש הדבר במקנה בבקר ובצאן ובסוסים ובגמלים; כי מהנבלות שהיו מושלכים לצבורים בשדות

הערה (א) הדברים הנאמרים פה לקוחים מהרי"א, והוספתי עליהם כיד ה' הטובה עלי.
(ב) הרשב"ם פי' ערוב על חיתי זאבים, שדרכם לטרוף בלילות, כדכתיב, זאב ערבות ישדדם, וכתיב, זאבי ערב לא גרמו לבוקר וכאשר מאדם אדום, כן מערב ערוב שהזאב ערוב הוא שהולך בערב, עכ"ל. ולדעתו הוא שם תואר, כי הדגה מתה, והצפרדעים היו מונחים חמרים חמרים לדיראון

בשדות ומכרמים ובאלה נסתבב שינוי מזג האויר , כי נבלות הבעלי חיים הבלתי מדברים לפרדעים וכנים וגם הערוב שבלי ספק בני אדם המיתו הרבה מהם , היו מסבבים הדבר ביחוד בבעלי חיים הבייתים הסמוכים למקומות הטפוס , כמו שנבלות האדם מסבבות הדבר בבני אדם , והדבר הוא טבעי , שיפשט מפלך אל פלך הסמוך לו , וזה מסיבוי האויר . ואע"כ היה מהראוי שיבוא אל ארץ גושן ועכ"ז אמר והפלה ה' בין מקנה ישראל וכו' ועשה ה' עמהם להפליא . אבל גם באותו הטפוס אלו באנשים . השחין פורח אבעבועות ; כי אם היות הטפוס נבלות הבעלי חיים הבלתי מדברים , לא הספיק להביא דבר ומגפה באדם , הנה סבבו השחין הרע , שהוא חוזר ופורח אחרי שיבאש , והוא כמו השחין הכולל שהתחיל בזמנו , . קוראים אותו הולי אבעבועות , אשר הוא הפסד כללי בליחות , מבלי הפסד הרוחות . ולכן השחין ולא הדבר , ואם היתה מסבה , שלא יתאדם הדבר או בבני אדם , כדי שפרעה יוכל לסבול המכות כלן עד העשירית האחרונה שהיא מכת הדבר בבכורות , (א) וכו' ונכה בסבת האדים העולים מעפוש הארץ לעליוני האויר נתהוה הברד , ולזה היה בו מטר מפני אדים המתפשטים , ואש מתלקחת מפני עננים הנגששים , והקולות היו מפני התחככות העננים היבשים בתוך האדים הלחים , והתנועעם לצאת מהם ולעלות בקלותם למעלה בטבעם , שזה הוא סבת הרעמים , והלפידים בתוך המטר והברד , וגם בסבת רדת הברד והאבנים , עושים הברקים המלהיבים , ואחרי המטר והברד הרב , נושבות הרוחות הזכות אשר בהם ישובו המים , ויזדכך האויר מעכירותו , וכן היה במבול ויעבר אלהים רוח על הארץ וכו' , ולזה בא אחרי הברד , מכת הארבה בכח הרוח ההוא , והוסר גם כן בכח הרוח ההפכי , שהוא רוח ים שנשא את הארבה ממצרים והלאה לצד מזרחי דרומי , דרך נטיתו שהוא פאת ים סוף ; כי אז תשש רוח הקדים ונחלה חזקו , מפני תוספות חום המחוז ההוא על מקום מקורו , ויתכן שרוח הים התחיל לנשב בערב בכל הלילה , וכבוא הבוקר והגיעו לים סוף נהלם , אם מפני חום ים סוף , ואם מפני רוח מזרחי שנשב בבוקר , ובבוא שתי רוחות יחד זה כנגד זה , לא יכול הארבה ללכת אנה ואנה , וכאשר הרוח קדים לא יכול להוליך הארבה להלאה , ורוח ים היה חזק , תקעו בים סוף באשר הוא שם , (ב) ומפני שרוח ים סוף הוא לח מאד להיות מקורו גם למערביותו , כי הרוח המערבי לח במצרים מכל הרוחות

לדיראון , ואין זה מהזרות שזאבי ערבות הריחו מרחוק הפגרים , ומסרחון הנבלות באו לארץ מצרים , וזה בצוות ה' , כי כן דרכם להריח מרחוק בדי המלחמה , והמה נזונים מפגרים , ובאשר חללים שם המה . וכתב הבאור , וראוי היה שיבאו גם ארץ גושן , כי כאשר יעלו החיות ממעונתם , קלים הם ללכת בכל הארץ . אכן ה' עשה ההבדלה וההפרשה , וזה ענין נסיי . וע"ז אמר רבי יהודה הערוב היה חיות מעורבבות דובים ואריות ונמרים . ורב נחמיה א' מיני צרעין ויתושים .

(א) ואמר אחד רצה למצוא בהמכת שחין אות מיוחד , וזה פיח הכבשן , וזה הפך המנהג המכוער מכומרי מצרים , שהיו מביאים קרבן אדם , והיו שורפים אותו על מזבח אליליהם , ואספו את אפר האדם , וזרקו אותו לאויר לכל פאה ופאה , ובחרו לקרבן זה , אדם אשר שערותיו אדומים , כי זה סימן שהוא נכרי וזר . ולכן הראה משה בזריקת פיח הכבשן , שהוא מסבב נזקם והוא הלקה האויר והפסידו , והיה עושה השחין אבעבועות והיה זורק מהפיח לכל רוח , למען יבושו ויכלמו מרוע מנהגם , ויבטלו אותו , ופיח הכבשן מקרבן אדם , שהיו חושבים שהוא לברכה , הראה משה פיח מכבשן שהוא היה מעבה האויר והפסידו , והיה לאבק , וכשהיה נוגע באדם ובבהמה , שהאויר שנתחמם היה עושה שחין , והבן .

(ב) ומכת הארבה איננה יוצאת כלל מהיקש הטבעי , כי כן אנו רואים עד היום כי גדודי ארבה באים מארצות קדם ואוכלים כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ , ואנו רואים ג"כ כי בנסיעתם על מימי ים האמצעי ואחרי ימים , יאבדו וימותו , והרוח קדים הביא אותם אל מצרים מארץ מולדתם וזה ממדבר הערביים בזמן משה , וכן הוא מנהג הטבע עד עתה , כי בערב המה לרוב מאד עד שהמה מאכל רוב בני אדם תדיר , רק הצדדים שהיו יוצאים בו מהיקש [הטבעי היו א) מפאת שמסעות הארבה אינם שכיחות כ"כ במצרים , וכן מעיד האססעלקוויסט , שאין רגילות הארבה לבוא אל מצרים , והזרות מורה על ענין נסיי , ב) ומה שלפניו לא היה כן ואחריו לא היה כמוהו , ג) שהעתרת משה היתה פועלת הפסקתו .

הרוחות, לכן בהיותו חזק מאד, העלה אדים עבים על כל גבול מצרים, ולא נהפכו למטר, כי טבע מזוג מצרים וחומו, מונע העננים מהמטיר, ונשארו עליו בעובי גדול ומכופל, והיה החשך במצרים שלשה ימים רצופים, ולא עברו משם להלאה, לפי שאותו רוח ים החזק, לא עבר מים סוף לסבות שאמרנו, הרי לך גם כן איך נתחדש החושך במצרים שלשה ימים עם אפלה עבה, שנעשה בסבת ריבוי העננים הימיים, המחשיכים את האויר, שהביא רוח הים שנשא את הארבה, וכן הוא בענגלאנד שהאויר שם לח ביותר, ובני יעלן בימי כסלו עננים ואדים מכופלים ויהי חשך ואפילה בכל הארץ, ומונע ניצוצות השמש מלירד על הארץ, והנה היה מאד שבמנהג הטבע לא היה נכנס מעולם כאיד הקטורי הזה במצרים, ומכ"ש שישארו העננים בעובי גדול ומכופל שלשת ימים רצופים, שיהיו מונעים העברת אור השמש על הארץ, ובעד הכוכבים יחתומו. וכ"כ הרמב"ן, החשך לא היה אפיסת אור השמש, שבא שמשם והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפילה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים, ע"כ אמר נטה את ידך על השמים, להוריד משם חשיכה גדולה נופלת עליהם, והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העבים לא יתקיים הנר וכו' ואלמלא כן היו משתמשין בנרות, וזהו שאמר הכתוב, שלח חשך ויחשיך (תהלים ק"ה), כי היה שלוח חשך לא אפיסת אור השמש בלבד. וכתב הראב"ע, והנה בים אוקיינוס יבוא חשך עב שלא יכול להפריש בין יום ובין לילה, ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות, עכ"ל. ומה ששנה ה' טבע ארץ מצרים לטבע ארץ אחרת, זה ענין הפלא, ואמנם מכת בכורות הוא היה המכין אליה החושך, כי האויר העכור העב, הוא הסבה היותר חזקה בדבר כמו שכתבו הרופאים, וכן היה במכת בכורות. גם בזה הרחיבו פיהם ואמרו, שידוע כי הדבר והמגיפה ידבקו לרוב באנשים החזקים והבריאים, והחלושים ימלטו וינצלו, כי כן מנהג הטבעי, ואמרו כי הבכור בן הנעורים (טרם שנתקלקלו אושי המין האנושי) על הרוב כחו של אדם וראשית אונו, והבכור הוא ראשית תגבורת האדם, ולזה היו מעותד הבכור ביותר אל פגישת הדבר, לפי שהיה בטבעו חזק ובריא אולם ומוכן ליום רעה של המגיפה. אבל תשובות רבות בדבר, תשובה הא' היא, שאנו רואים עתה, כי לפעם הבכור הוא חלוש בטבעו, והנולד אחריו הוא חזק ואמיץ כח, ומה שאומרים כי זה מתהוה מקלקול של אדם אח"כ, אינו נראה, כי משה אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה, וכן הוא מנהג הטבע עתה; ואיננו נכון כלל להבדיל בין קלקול תגבורת האדם במהלך הטבעי, ובין אריכת ימי חיי אדם, ועוד אמרו אני ה' שהבחנתי בין טפה של בכור וכו'. ב) שהפלאה היותר עצומה, באמרו, ועברתי וכו' והכתי כל בכור בארץ מצרים וכו' והיה הדם לכם לאות וכו' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים (שמות י"ב). ועוד נאמר, קומו צאו מתוך עמי וכו' ולכו עבדו את ה' כדברכם (שם י"ב ל"ג). ופי' הח"ו, כי האמין עתה שבני ישראל הם בנים למקום, והשגחת הש"י דבוקה בם, והאמין שהם נבחרים מן העמים לעבודת השם (ולפרסום כבודו) ואלהים קרובים אליו, והיא הפלאות שהכנסיות ישראל המה מוכנים לדביקות האלוה וקבול התורה ואור הנבואה, ושכל מה שאמר משה מתחלה ועד סוף הכל אמת, עכ"ל. וזה הסימן המיוחד אל הפליאות עמה ביחוד, שהיה בדבר אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים, בנגפו את מצרים. ג) ועל התפארות הזמן (ב"ע) המיוחדת אל המכה הזאת הנפלאה, נאמר, כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וכו', להראות לעיני הוזיהם ויודעי עתיהם, כי לא היתה בעת אשר בגבה מאתו ית' לעשות כרצונו וכו', ונאמר, כי בחודש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, ותרגם אונקלס דעבד לך ניסין בלילה, עכ"ל. ונאמר, רגע ימותו וחצות לילה יגועשו עם ויעבורו (איוב ל"ד). ולדעתי, הנה ידוע שמעשה כשפים היה לרוב בחצי הלילה, וכן נאמר גבי שאול, ויבואו אל האשה לילה (שמואל כ"ח), ונאמר, דרך רשעים באפילה, והחצי הלילה הוא מסוגל אל החרטומים לפעול הפעולות זרות, או שחצי הלילה מסוגל אל אחיזת עינים לראות מה שאינו, ולכן החרטומים מכחישים פמליא של מעלה, ולכן העלימו מעיני בני אדם מעשיהם במבואות החבוכות במזבעליסקען ובפירמידען ובבתי ההלולים שלהם, ואם הלילה מסוגלת להבעית את האדם, לכן עשו אז הפעולות הנאותות והתנועות הראויות לכשפים, ומלד שלא היה בדבריהם תוכחת מוסר, לכן נקראים כשפים שמכחישים פמליא של מעלה, באמרם כי ברצונם להטות בלהטיהם המשפיעים הטובים והרעים כפי הצורך, בזולת שום הכנה בהתחתונים, והוא בהפך ממה שאמתים מאמיני היחוד, האומרים שהמערכות נערכות בדפוס העליונים המנהיגים אותם, והדברים המתחדשים הם מאתו ית' לבדו, כאמרו אין עוד מלבדו כתיב, ולכן החרטומים בלהטיהם המה מכחישים פמליא של מעלה, ואין סדר לפי האמנתם בפמליא של מעלה, ולזה נצבית

הפעולה

עולה הנפלאה מחכת בכורות בחצי הלילה, כי גם
סה כוחת המסוגלת אל מלאכת הכשוף איננו שגבה
ונו ית' לעשות כרצונו, ומזה ילמדו המצריים , כי
נבה תעתועים לפתי כומריהם (לפט הוא מעכין
אי והפלא (מיסטעריען)), ויבינו כי כל תנועות
בעיים בכל הזמנים והשעות, שבתם הבורא העליון·
"ז אמרו, אני ולא השליח וכו', וכתב הר"א, מתו
יתה פתאומית בלי חולי, כמנהג המיתה הדברית
זנק הוס הטבעי אשר בלב, מפני שאיפת הרוח
עסד במזגו, עכ"ל· והיתה הפלאה היותר עצומה
יתה המכה הזאת בחצי הלילה, פתאומית וכוללת
ל בתי מצרים; והיתה צעקה גדולה בכל ארץ
ריס, וזה בשעה אשר היא לפי אמונתם הנפסדת
זוגלת אל מעשה כשפים, והחרטומים שהיו מסיתים
שיאו אותם עד עתה, כי יצילו בלהטיהם את ארץ
ריס מידי אלהי העברים, עתה בחצי הלילה ראו
ובותיהם ובושו מהבטחותיהם , והמתעסקים בעניני
וף , בעיניהם חזו , כי הבל ותוהו המה, כי
ושפיים הרעות ישפיעו רק כרצונו יתעלה בכל העת
עיתים ; ובאמצעות האות של מכת בכורות יאמינו
ומתת השגחתו בתחתונים, ממה שמבחין בין טפה של
ור ובין טפה שאינו של בכור, והבדיל בין טפה של
ור ישראל ובין טפה של בכור מצרים , ולא נכנס
זויר המעופש בבתיהם של ישראל, וזה הוא הדילוג
מכת בכורות, ויתישב בנפשותם של ישראל ויראו
יכין, שהעובדים אותו יתעלה יגאלו מדבר באופל
לך, והמבזים והמקללים אותו וכופרים באלהותו
ודפי הבל וריק ימותו, וזה בזמן המסוגל לעבודת
אלילים, וזה הוא משפט - ההשגחיי, משגיח על
והביו ומשנאיו ימתיהם, וכל זה מפלאות תמים
עים, והבינו הקרובה שישנה בין היוצר הגורם הזה
ין שוכני בתי חומר· וגם בקריעת הים נאמר ,
יבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם
ומה וכו' וירדפו מצרים וכו' אל תוך הים וכו' ,
יסר את אופן מרכבותיו וכו' וישובו המים ויכסו את
רכב וכו' לא נשאר בהם עד אחד, וירא ישראל את
יד הגדולה וכו' (שם י"ד) · גם בזה פערו פיהם
מכחישים ואמרו : שבקיעת הים סוף היה ענין
טבעי, וזה ע"י עלות המים וירידתו (עבבע אונד
לוטה) , אף שעלות המים וירידתו תעיד שבמאורע
קריעת ים סוף איננו נמנע בהחלט, וזה יורה על
זמת הספור , מ"מ עשרה נסים נעשו לאבותינו
קריעת ים סוף, ומהם נודעו לנו הפלאתם, (יין

לבטן) (א) הנה הא', ויבוא בין מחנה מצרים ובין מחנה
ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה, הרי שהיו
באותה הלילה שתי העננים ; עמוד אש נוסע לפני
ישראל להאיר להם, ועמוד לעשות מבדיל בין שתי
המחנות· הנה הב', וישם את הים לחרבה, פי'
אע"פ שמטבע הדרך החדש הזה, להיות מלוחלח
ומטושטש ברפש ודומן, וההולכים עליו יטבעו רגליהם
בו, נעשה חרבה וגריד· הנה הג', מוליכם בתהומות
כסוס במדבר לא יכשלו, (ישעיה ס"ג) ותהי דרך
סלולה בים סוף· הנה הד', ויולך ה' את הים ברוח
קדים עזה וכו' והמים להם חומה , והפליא השם
לעשות כערמות כגלים וחומות משני צדדי הדרך, ולא
זזו ממקומם, וזה טובה גדולה לישראל, שעי"כ ראו
את מעשה ה' כי נורא הוא· והנה הה', לגוזר ים
סוף לגזרים (תהלים קל"ו) , והיו המים עומדים
כמראה ספיר וזכוכית לבנה, כדי שיראו אלו את אלו
וישמחו וירננו יחדו וכו', עכ"ל· ועוד יסופר שם
משארי הניסים, ועיין·
מ"מ מהעניינים הללו אנו רואים, כי קריעת ים סוף
הוא ענין למעלה מהטבע, א) כי בלתי מוחש
לנו בעליית וירידת המים שיעמדו המים כמו נד מזה
ומזה משני צדיו על מקומם, ולא ינועו· ב) ומה
שלא היו המצריים יודעים תנועותיו מפאת שהיו שוכנים
במדינות הקרובות אל הים סוף, ג) ועל ההלהלה
מיושבי פלשת ואלופי אדום כאשר שמעו השמועה
מקריעת ים סוף, ואם היה לפי מנהג הטבע מה יש
בזה ענין בעתה וחרדה? ד) ובמה שקרקע הים שהוא
בדרך הטבע רך ומטושטש מטיט ומחומר מן המים
בנפו עליו, מאז ועד עתה, ממה נעשה גריד ויבש?
אלא שהכל היה בדרך נס, והפלא היותר גדול היה
תשובת מימי הים על המצריים והליכה ביבשה מבני
ישראל, וזה האות על מנהיג העולם החפץ בטוב
ומקיימו, ומואס ברע ומבטלו· ועל פרסום הנס
מקריעת ים סוף מאמתים סיפורים שונים מהקדמונים
אשר השאירו לנו כותבי הקורות מעמים השונים ,
וכן אמרה רחב , כי שמענו כי הוביש ה' את מי
ים סוף מפניכם (יהושע ב') · המחבר דיאדאר
מזיציליקא יספר, כי עם אחד קטן ודל, ששכן
על שפת הים סוף , הנקראים איכטאפאגען בלשון
יון או אוכלי דגים, ישנה עוד בהם קבלה מאבותיהם
מקריעת ים סוף, ואמרו, כי עלות המים (פלוטה)
היתה גדולה ועצומה בעת אחת, ולשון הים (מעער,
בוזען) היה לחרבה, והיו רואים קרקע הים נהרב
ועם

הערה (א) עד כאן יכנס בדברי מדברי הרי"א ·

ויבש; ואח"כ שבו המים בירידתם בזרוע עוזם, וכסו קרקע הים עד כל גדותיו. מחבר ארטאפאנוס יספר (ודבריו נעתקים בספרי אייזעביוס), כי כומר אחד מהעליאפאלים, ספר לו שמאורע מקריעת ים סוף, כמו שיסופר בכתבי קודש, ונוספת שם ע"ז מה שלא נזכר בתורה, כי רבים מהמצריים מתו באש. וכן ספרו הז"ל, עמוד ענן יורד ועושה אותו (וזה מריבוי שפיכת המים, יוזרמו מים עבות והיו עושים החרבה לטיט ורפש), ועמוד אש מרתיחו, וטלפי סוסיהם משתמטות, פי' האש מרתיחו היה נעשה כופת בוערה, וטלפי סוסיהם משתמטים ואופני מרכבותיהם נגרפים מן האש, ורצה ה' להענישם בסדר האמור, מצד שאין בו שנוי סדרי בראשית, וזה דרך הנהוג כפי הטבע, רק יש בו ענינים רבים שהמה למעלה מהטבע.

דע לך קורא נעים שאומה המצרית במצרים לא היתה על המדריגה הפחותה כסדום ועמורה, ויהיו חייבים כליה גמורה כרשעים גמורים וזה מג' טעמים, א) ידוע שהיו עוסקים בישובו של עולם, ולאומות הללו יש עוד תקנה ואינכו מהראוי לכלותה מעל פני האדמה ולא ישאר שריד ופליט, ולכן כאשר ישבו בחשך לא באו עליהם בני ישראל והמיתו כלם כאיש אחד. ב) הסבה אל השעבוד מבני ישראל היה בתחלה רק המלך חדש שקם אחרי מיתת יוסף, והסכימו לעצתו והיא המגונה העצומה לשעבד אומה אחת, ולמכר אותה לעבדים ולענות אותם [בסבלותם, אבל קודם לכן הטיבו עם אבותינו, כנאמר וירד אברם מצרים לגור שם (בראשית י"ב), ונאמר ביעקב אביך ואחיך באו אליך, ארץ מצרים לפניך היא במיטב הארץ, הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גושן (שם מ"ז), ואם גם נתפתה פרעה לקחת שרה לו לאשה, מ"מ לא לקחה בחזקה, כמו שנאמר בסדום ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבור הדלת (שם י"ט), וע"ז נאמר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (דברים כ"ג), בהשמעות שהטיבו המצריים עמנו קצת, ולא האבידו ולא השמידו אותנו באופן שיסתבב [לנו כלייה גמורה מעל פני האדמה. ג) האומה לא נתחייבה עדיין כליה גמורה, מפאת שעודים היו בתוכה אישים יראי ה', כנאמר הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט'). ואם תשאל על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה חרי האף הגדול הזה? וגם הרוח הן הניע שאלות רבות בזה הענין, ואלו הם, אם השם ב"ה מקנא לשמו הגדול על עון ע"ז בעבור חומר העון עצמו, למה שלא עמים רבים ביד משעיהם, והניחם דור דור בגילוליהם בשלוה ובהשקט, שהרי מפורסם שמקצה אל ועד קצהו דורות רבות היו מכעיסים ובאים, ונוטו במקומות רבות שעמים וממלכות היו עובדים לפסילים ולא חרה אף ה' בם כמו שחרה אפו על ארץ מצרים ואיך יקנא השם ב"ה לשמו הגדול בעבור שוטים ופתיים המקלקלים, אם אינם יודעים רזונם כלל.

דע לך שתי סבות היו בעוכרם;

סבה א', בודאי המצריים היו או במעמד החוטאים ולכן נאמר בהם לבד ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו וכו', כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו, ומה שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על כלו (שם י"ד), אלה היו החרדים ע[ל] דבר פרעה, ומהם היו היועצים והשרים היועצים רע במדינה, ובודאי היה בהם השר מוכים והנוגשים אשר הכביד העבודה על העבריים, כנאמר למען ענותו בסבלותם (שם א'), ונאמר והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך (שם ה'), והמה לבד נתחייבו בעונש אבל לא הנשארים, וע"ז נאמר וענו אותם ארבע מאות שנה וגם הגוי אשר יעבודו דן אנוכי (בראשית ט"ו), וכן תבין שהיו במדריגת החוטאים ולא במדריגת הרשעים גמורים, מפאת שהתרה ה' אותם, והכוונה היתה בהתראות הללו, כאמרו, אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו וכו' ישלח דברו וירפאם וכו' (תהלים ק"ז), והמוסר מביא אותם לדרך החיים ונאמר ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי עוני, ויגד להם פעלם ופשעים כי יתגברו, ויגל אזנו למוסר ויאמר כי ישובון מאון, אם ישמעו ויעבודו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים (וזה הדרך הישר פותח ה' לפני כל בריותיו) ואם לא ישמעו בשלח יעבורו ויגועו בבלי דעת (איוב ל"ו), וזה הוא הכלל המקובל לנו (י"ל) שהוא ב"ה רב חסד וגם כשנפרע מבריותיו נוהג כפי דרכי טובו, ועל כן תחלה יתרה בהתראות שישובו מפשעיהם, ואם לא ישמעו יענים בהדרגה, תחלה בקל ואם ישמעו מוטב ואם לאו יענים בחמור, וכן בכל פעם אחר פעם, כי ע"י התוכחות, יעלו גילוליהם על לבם, ויתנו אל לבם וישובו מעונותיהם, ואם לא יועילו לכלם יועילו למקצתם. ובפעם אחד הודה פרעה באמת באמרו ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שם ט') (עכ"ל), ובזה הבין החטאה גדולה בשעבד אומה שלימה לעבדות, ויש בהמכה תוכחה ללמדו מוסר שלא בא עמה בסבה הזאת בברית; נאמר וברכתם גם אותי (שם י"ב), בזה הודה שעליהם נפלה הבחירה הגדולה אל פרסום כבודו והם בני אל חי, ובשביל השם דביקה בהם, שהרי בקש מהם ברכה וכדרך ואברכה מברכיך

חברתך, גם שם יש הוראה נאמרו השתחוו אל ה', ואין הוראה גדולה מזאת שנכנע לבו לחלות פני חברתי אלהינו וישתחוו בשמו אל המלך הגדול ה', ובזה הודה ולא בוש כי ה' מלך על כל הארץ, וגם היה עול ואין בשעבוד האומה הישראלית לעבדות, מפאת שלא לקחה פרעה במלחמה לשבי (כפי החוקים שהיו מונהגים אז באומות הגבורות), והיו נכנסין אל בתיהם והיו חוטפים בניהם ובנותיהם, והודה בזה בהתוכחה הגדולה הוא אות על עונש הגדול, והתראות הללו מורים שרוצה היו במדריגת המוטאים כי אלו היו במדריגת רשעים גמורים, הלא בהם אין שייכות כלל ההתראה חירון, כאמרו זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב, חמת למו כדמות חמת נחש, כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נ"ח), וכאשר לא שת פרעה ועבדיו (אשר היה נותן שם והשומרים לפניו כל היום) לבם לתוכחה הנוראה, אז תם השבר ונשלחה הכוונה העליונה, ולכן היה הוא ועבדיו בקריעת ים סוף כמעט במדריגת קוצץ בן קוצץ, מפאת שלא שתו לבם הפרל להכנע לפני ה' ומרדו במרים, כי כל השב בהעדר לב שלם ובזולת נפש חפצה, רק מגודל התוקפת ומכובד צרה, בסור התוקפת ובהפסק הצרה, יחזור לסורו. והמכות של הים היו לסבה זאת בלי התימה והבן.

סבה ב' מצרים היתה אם עבודת האלילים, (עניפּמען" אונט דיא מוטטער דעס היידענטוהמ'ס), ומשם נתפשטה ליון לכפתור ולשארי מדינות, ותכלית התוכחה הגלויה היתה על און עבודה זרה, וכל היודע קורות העמים הקדמונים, ידע כי העבודה זרה על אופן היותר שלם, היתה בתחלה במצרים לבד; כי עובדי אלילים באופן היותר גרוע, המה עובדי פעטיש, ואלה עובדי התיבה עץ קטנה ואבן, ולכל דבר המתגדל בלי שום השכלה והבחנה, ואינם עוסקים בישובו של עולם, עליהם נאמר, דאה והתירן, ואלה שנגרה השחתה עד גבול זה אין להם תקנה, ובטלה מהם צורת האדם, ואין עוד קשר בינם ובין רחמי יוצרם, כי אין תקוה שישובו מפשעם בעבור שכבתה נורתם וכבדה אזנם משמוע תוכחה ולהטיב לא ידעו, ויחשבו בעיני ה' כאפס ואין, ואינם עוד בגדר אדם, ונפסק חוט של החסד מעליהם, ויניחם ה' באולתם עד יבוא יומם, ולא יחמול עליהם ביום נקם, כי אין המוסר מועיל להם, ומעבירם מן העולם כי תהו והבל הם; אכן העבודה זרה כפי מה שהיתה במצרים היתה המלאה גדולה של תועבה מהבוחרים, כי המה היו מודים בסבה הראשונה, באמרו, כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים וכו'. ופי' התלמוד, דקרו ליה אלהא דאלהא, ונפלו בטעות, כי האלהים נורא עד מאד ואין השם רואה ואין השם משגיח בארץ, ועזב התחתונים למערכות התולדות, וכפרו בהשגחתו, ולזה אמרו, עולם של הפקר הוא, ואמר לי יאורי ואני עשיתי (יחזקאל) לזה דמו מחשבות און, ואמרו, אם אין אמונה אמיתית, אז יש צורך להגזמה, כי כמה פחדו, פחד אם ישרשון מחשבות האון האלה בין המון העם, אז תגבר השחתת המדותיהם, והשחת המדינה כלה ותאבד היא ויושביה, כי השחתת הדעת הוא סבה אל השחתת המדות, כי אם ישכים האיש המוני אל הכפירה בהשגחתו היא מביאה אותו אל אבדון והפסד והשחתת המדות (גאטטלאזיגקייט פיהרט צור זיטטענלאזיגקייט).

ולכן מזה נמהו העבודות הזרות והמשונות שבהם עבדו אליליהם, ויסדו לחוקי העבודה טומאות רבות המגיעות אל קיום החברה (סטאאט), ויחפאו על הכוחות שבהם מונהגים מערכות התולדות דברים אשר לא כן, ויחסו אליהן הפחיתיות למען יחשובו האישים ההמוניים שהם דרכים מתוקנים, ולזה בממלכת האליל של מצרים, תקנו תקנות גרועות והעבודה הפחותה בעבור שתתמיד אמונתם הכוזבה בהאמנת העם, כי זה הענין מחריד לב אדם וטבעו, ולא יפותה הנפש מתאות היצר, ולא יבוא להכלית ההשחתות, בעבור זה בלבד אל עליהם העונש האלהי, כי נגלית כפירתם בחוזק שבוא לבורא ית', כי ממצרים יצא קאדמוס, משם יצאו אישים להודו וחינא, וזה מקצה תבל עד קצהו, תחת שהעבודה האמיתית מיוחדת לבדה לפרסם השגחתו ית', והמה בחרו בהפכו, וזה לפרסם האמונה הכוזבה והשפלה, והיו מטעים בהם אישי האדם, ובזה הכעיסו ה' והעלו חימה בהיותם מחללים כבוד ה', ומחסרים אישי האדם משלימות המכוון בהם, ולזה הענישם בעונשים מופלגים, למען הודיע ליצורי עולם, שיש פועל עליון שהוא מקור כל הכחות והפעולות, והוא לבדו למד את האדם דעת בריתו. וע"ז נאמר, אני ה' הוא שמי, וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מ"ב). ונאמר, למעני למעני אעשה כי איך יחל, וכבודי לאחר לא אתן (שם מ"ח). וע"ז נאמר, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, ואמרו בקנאה אני נפרע מהם מע"ז אבל חנון ורחום בדברים אחרים. ונאמר, אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ (שם ס"ב).

ומזה תבין, שהיו המצריים עוסקים בישובו של עולם, ולא היו מתירים לעצמם הגזל והחמס, ולכן למדו חכמת המדידה, למען ידעו אחרי הצפת הנילוס כי ישוב איש אל אחוזתו, והתועבות המאוסות בעצם בשאט נפש, היו מכוונות אל קיום הכנסיה (צור ער,

האלטונג דעם שטאאט'ס) כמו קיבן האדם המצריים שהמה היו בוחרים תמיד איש ששערותיו אדומים, ובס׳ים הללו נתודע להם כי הוא נכרי בארץ מצרים, כי למצריים היו שערות שחורות, ויש בענין זה צוות פרעה, באמרו, ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים, אם בן הוא והמיתן אותו (שמות א׳)· וזה הוא מפחד ריבוי הבולדה, כאמרו, הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו וכו׳, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שם)· ולכן כמו שעשה פרעה התועבה מריגת הילדים לחוק, כן עשו החרטומים התועבה מקרבן אדם לחוק, והתירו שניהם זאת לעצמם, לפי שישרה בעיניהם, מפאת שכל חברה מעם אחד במדינה אחת מחוייבת לקבוע חוקים אל קיום הכנסיה, כי בהפסד הכנסיה יופסדו אישיה, ונולד זאת התחבולה להמצאת אלילים והתעוללו עלילות ברשע לחפאת אל תועבתם· וזה היה גם כן סבת החק מכומרי המולך, ששרפו הילדים על מזבח האליל, וזה מיראה פן ירבו אנשי החברה, ומהעדר המחיה והפרנסה לכל אחד מהם, ילחמו איש באחיו ותהיה מבוכה נוראה במדינה, ולזה המעיטו מספר אנשי המדינה ע"י קרבן הילדים, ותקנו בזה תקנות השולות אל תועלת קבוץ המדינה, רק שנשעו מקדמונה של עולם, כי הכחישו בסגולת צלם האדם ורצו לפעול קיום החברה במוסכות זרות מעבודה זרה, ולא יראו מעונשים נפשיים, כי לא האמינו ביתרון האדם, וע"ז אמרו הבה נתחכמה, ונאמר אל תתחכם יותר למה תשומם (קהלת) כי כל הדתות הרעות היו מעניני חכמת הסליל (סיידניסע פאליטיק), כי אמרו, לנו החכמה ולנו הכח לעשות הטוב בעינינו! ופרעה ויועציו חרטומיו שריו וחכמיו היו במורדי אור, וכל התועבות שעשו המה, היו עושים בעצת כהניהם וחכמיהם, ולכן היה דבק אח"כ בכהניהם, ונאמר, אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה, איך תאמרו אל פרעה בן חכמים בן מלכי קדם, איה איפוא חכמיך, ויגידו נא, וידעו מה יעץ ה׳ צבאות על מצרים (ישעיה י"ט)· מזה משמע שהיו חכמים מקודם, ובמעשה הגלחים נאמר מעשה חכמים כלם (ירמיה י׳), בהכרח שיש בו לד חכמה, רק אחרי שנתנו עצה נבערה, הסיר ה׳ בזה הענין חכמתם, כי ה׳ יעץ ומי יפר, ומי יוכל להמלט מהגזירה האלהית· וע"ז אמר, נואלו שרי צוען, כי לא באו בסוד אלהים, ואיך יעיזו לדעת העתיד לבוא, וזה מה יעץ ה׳· ולכן מזה תבין שחוקים לא לא טובים היו מעניני חכמה, [ולא היו חפצים אח"כ לעמוד על האמת, והוגאים מי שיעמידם על

האמת, כי ע"י התוכחה ברורה יוכח להם לבאר מאולתם ונורך אל ההנהגות הפשעים שעשו·

ומזה תבין דברי חכמינו ז"ל, בוא וראה כמה גדול השלום, שאפילו עובדים ע"ז כדור אנוש הקב"ה מאריך להם, שנאמר חבור אפרים הנח לו (הושע ד׳ י"ז) וכשהן במחלוקת נאמר חלק לבם עתה יאשמו, ופי׳ הר"ח, כל זמן שהם בשלום, שיש ביניהם דרכי החיים, אות שאינן משחיתים בהשחתת הדעת, ולכן יאריך להם עד שישובו בתשובה, כי רואה השם שיש בהם דעת, ויש תקוה שישובו מפשעיהם· אבל כשהן במחלוקת, כדרך אנשי רשע וחמס, הבוגדים איש ברעהו, חלק לבם עתה יאשמו·· ולכן החקים לא טובים והדתות הרעות היו כדי שיתחברו, ויתקיים הקבוץ ע"י ההסכמה המשותפת לכלם, ולקהל חקה אחת לכלם, כי החברה והשתוף הכרחי לאדם, מ"מ חטאת מצרים היתה גדולה בזה מצד שהתאמרו לחוק חקים גרועים ביד רמה, כדרך הכהנים בעיניהם המלעיגים על חוקי ה׳ שהמה מצות בני נח, והשתבשו אנשי האדם בדעות נפסדות בראותם תמורות העולם טוב ורע ואמרו שישנו שתי רשויות, פועלי הטוב שהמה אוזיריס ואיזיס, והפועל הרע הוא הטיפאן, והמציאו כמה מיני תועבות ליראתם, ונתנו על האלילים סימני גדולה להורות על ממשלתם וגבורתם, ויתפארו באלה בני אדם גדולי ערך· ומהם יצאו חושבי על ה׳ רעה אל ממלכות אחרות למען לפרסם עבודות הגרועות· ולכן נענשו במכות רבות, למען לפרסם שאליליהם אין בהם מועיל, ולא יעניש ה׳ מצד נקמה חלילה, כי מי יוכל לעשות לו דבר, כי אין החוטא עושה בחטאיו לו כלום, אבל מצד שהוא אוהב המציאות וכל המעשים, ורוצה בקיומם ולא יחפוץ בהשחתת העולם, ולמען להצילו מאבדון ההחלטי המסבבת הממלכה החטאה של עבודה זרה המפרסמת גילוליה ותועבותיה בכל מחוזות העולם, ותפול ח"ו כוונת היצירה, לכן החריץ ה׳ בכליון חרוץ, להרסה ולנקותה ולהסיר אלאת העולם, כי נתלית כפירתם בחוק הפרסום שהוא לבורא ית׳ לבד, ובמה שחשבו החוק הזה לזולתו· המה היו בוזים כבוד ה׳ ומקילין בכבוד עליון, והמה היו מביאים להעדר מציאותו יתעלה מהאמנת עמי הארץ, לכן העבירם כמו חיות הטורפות המזיקות את הבריות· והאומה המצרית היתה במדריגת המסית, כי כל מגמתה היתה להדיח אנשי האדם, וזה משכחתה את הש"י· וע"ז אמר דוד, הלא משנאיך ה׳ אשנא, כי הם משנאי ה׳ שמשניאים אותו בעיני הבריות, ומדיחים אותם מיראתו· ואמר קודם, אשר [יומרוך למזימה, וזה שאומרים על אלהותך דברים כפי מזימתם הרעה, והם

שריך

שריך ושואליך בנשאים אך לשוא, והנה משחתם בם הן בדרך הטבע כפי תוצאות יצרם, וגם נגד הטבע בדרך שוא ואפס, ולכן אלה המופתים היו מספיקים ליישר לב האדם ולהביא פחד אלהים בלבם, ואם לקחו רק יחידים מוסר מכל אומה ואומה, או לא בטלה כוונתו יתעלה, והטובים שביותר הטעמים יתנו בזה כבוד לאלק הכבוד וילכו בתורותיו, אם יסורו ממוקשי המות ומאלה התועבות שעשו אבותיהם לשיקוציהם וגילוליהם. ויחידים שאינם רעים כ"כ מתנחמים ועוזבים פשעיהם, נשגב ה' אז בלב החוטאים, לדעת כי שם ה' עליון ומושל בקרב הארץ, לתכלית זה בחר ה' ארץ מצרים למושב ישראל, ודן את המצריים, כי יוכיח אותם במופתים קשים, להראות לבאי עולם שיש ענין נשגב מדרכי הטבע, והוא בירר להם השגה הגדולה שהוא אדון מושל לכל הברואים, מושל בכלם כרצונו, ואם יוכיח ה' אותם במופתים קשים, על ידיהם יודו על אשם ועל חטאם, כי סכלים ורשעים המה, כנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם (שמות ז' ה'), למדנו שע"י סדרי המכות שיבואו עליו ביד ה' החזקה, ידעו מצריים כי ה' הוא האלהים, ישובו ממועלותיהם ומפשעיהם, ילמדו תועי רוח מוסר ממזרח שמש ועד מבואו ובכל דור ודור יבינו כי בקום אלהים לשפוט הארץ לא יקומו עובדי אלילים במשפט. והטעם המסותר המיוחד אל פרסום כבודו, יצאו ביד רמה. ועל ידי הנפלאות שאינן נהוגים בעולם, יודיעם אלהותו שבכל אשר יגזור כן יהיה.

ומזה תבין שהכומרים נטו אחרי ע"א מהשחתת הדעת, ותשחתם בם, ואמרו לית דין ולית דיינא, ולית עלם אוחרן ולית למיהב אגר טוב לצדיקיא, ולית למיפרע מן רשיעא וכו', עכ"ל. ורק המה המציאו הפסילים מעשה ידי אדם העומדים על תלם מיתים ראשונים, למען יזבחו ויקטרו להם וקבעו לחוקי העבודה הדברים המביאים היצר והתאוה, כי יצר לב האדם נוטה אחר התאוה, ואחרי שהתקפו הטפשים בחטאיהם ובגילוליהם, מרוב הרגל התגברו חטאתיהם על דעתיהם, ונדמה להם שאין בהם רע כלל, כי גם אליליהם חפצים בדבר הזה, והאמינו דבר שהשכל נודע לכל אדם, והשיאו בפניהם לדון משפט מעוקל, והשחת קבוץ הביאם להשחת גדול, והלכו מדחי אל דחי, ואלה הדברים המחטיאים לבו של אדם, אכילה ושתיה וזנות, והדברים האלה התקינו בעבודות הזרות והמשונות. ואמרו לא בקשו ישראל לעבוד ע"ז, אלא להתיר עריות בפרהסיא, כאמרו, כי בשירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה (דברים יח). ואמרו, אדק בע"ן ושו אוכל ללכת בשרירות לבי כמו כל עובדיהן שעשו כן לאלהיהם. והדברים שדעתו של אדם אינם מכרעתם, וזה האכזריות מקרבן הילדים וקרבן אדם, הסכימו לעשות מהשחתת הדעת זה למען ישתכר בהם קיום התרה והתמדת הקיבוץ, וקבעו בדרכיהם הרעים חוקים לתועלת הנזכר למשפט עבודת אליליהם, והמה היו שנואי החכמה העליונה, שהיא מדת הטוב; ואם הניח ה' שארי ממלכות החטאות עם תקנות גרועות בעולם ובחקים הרעים, מ"מ האומות העושים התועבות בשאט נפש ובפרסום גדול, אם יאריכו במעשה רשעיותיהם, או חסרי לב משארי אומות ינטו אחריהם ויתירו לעצמם לעשות כתועבותיהם, ומה יעשה לשמו הגדול? ולכן זה לבד היה סבה לכליון ממלכת האליל, ובגללו אל עליהם עונש אלהי, ובגלל הפרסום באה עליהם הצרה הגדולה, וע"ז נאמר, כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו (ויקרא י"ח). ונאמר, ולא יהיה (מצרים) עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם (יחזקאל כ"ט). ואומר עליהם איש שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו (שם כ'), והכליון התעורר על אדון המציאות, ובלבבם הבינו והשיגו דרכי טובו ית' באמצעות כחות נפשם, כי נשמת האדם היא בדמות אלהים, ומן הנגלות דנו בשכלם על הנעלמות, אף שהוא נמנע מצד עצמו, מ"מ נראה להם בפעולות נשגבות דמות כבודו ית'. וע"ז אמר ישעיה, אזכיר תהלות ה' וכו' בוקע מים לפניהם לעשות לו שם עולם וכו' נהגת עמך לעשות לך שם תפארת (ישעיה ס"ג), ושם תפארת הזה הוא הפך מן תפארת אדם לשבת בית (ישעיה מ"ד). וע"ז אמר, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב). כי מספר ערי מצרים היו מספר אליליהם והיו משתחוים אל הנילוס, לצפרדעים ולחיות ארץ, לבהמות שדה לכוכבים ומזלות וגם המלך בעצמו היו עושים לאליל, והפסילים שהיו עושים היו בדמות צבאות השמים ובתמונת כל בעל חי, ובאמצעות האותות והמופתים, אז ראו בני אדם כי הבל וריק ומעשה תעתועים המה יחד, ויחזו פחד ה' והדר גאונו, ובהם יתוקן העולם במלכות שדי, ואנשי משחית שהמציאו התועבות לא יעלו על לב לעולם. ולראיה בזה, כי בחצות הלילה שהיה מסוגל אל להבי כומרי מצרים, בו היה נודע כי אין במעשה הצלמים ועבודתם ממש, ולכן גם המצריים בעצמם שברו וכתתו את הצלמים, כמו שעשה אברהם בצלמי תרח אביו, אחרי שבחן, כי המצאת

הצלמים

באלהים הוא מעשה שגעון, ולכן בזה עשה ה' בהם שפטים. ונאמר, אף יצעק אליו ולא יענה, ומצרתו לא יושיענו (ישעיה מ"ו).
כבר פירשנו בח"א דף מ' ע"ג ובאלהיהם עשה שפטים (במדבר), ונאמר [ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב), מלך שהמה עבדו לבהם בנוא אמון, ונאמר ושבר מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מ"ג), והאמינו שהשמש וכיוצא בהם מושלים מעצמם, עבדו לנילוס לשור אפיס ואנוביס וקראקאדילוס, וגם למלכם יחסו ענין אלהות, ואמרו שראוי לכבד ולעבוד כל הבריות הנכבדות והשפלות, ובמכות ששלח ה' לשפט ארץ מצרים באלילים נלקו ידם, חושך על פני הארץ ואור חשך בעריפיה; מימיהם הפך לדם ובאש היאור וגם הדגה (שהוא שם הכולל לשוכנים במים, וגם לקראקאדילוס) מתו (א)' ונאמר כי היה השחין בחרטומים וראו הבוטחים בהם כי לא יושיעו לעצמם ואיך יהיו המה נעזרים בהם, ויד ה' הויה במקניהם אשר בשדה וגו' בבקר ובצאן כו', ועל הלילה של מכות בכורות: וכל בכור בהמה (שמות י"ב), אשר בין עמודי מקדשיהם אפים ואנובים כרעו נפלו, ונאמר וה' הכה וכו' מבכור פרעה היושב על כסאו, (וגם הוא היה מיוחד להיות אליל כידוע כי המה עשו תבנית המלכים החיים לעבדם ולייחס להם אלהות, ואמר, לי יאור ואני עשיתי (יחזקאל כ"ט). ואף כי אחרי מותם אמרו שנעתקו מן האנושית ונעשו אליל), ובזה הענין עשה ה' שפטים בכל אלהי מצרים, וע"ז נאמר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שם ח' כ"ב), בהכרח שהן הם התיישים אשר המצריים עובדים אותם, ועכ"ז ויקחו להם איש שה לבית אבות וכו' ושחטו אותו וכו' ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות (שם י"ב), ובזה ראו הסכלים המשקעים בתועבותיהם כי הבל המה ונתנו כבוד לאלהי ישראל, ובזה קנא ה' לשמו הגדול המחולל בין עובדי אלילים האלה, כי המה הרשיע בעצמם וגם הכשילו בשקריהם אחרים שהיו הולכים לתומם, והמצריים היו במדריגת המסיתים, והקרובות והרחוקות ממנה יתקלסו בה טמאת השם (יחזקאל כ"ב), ונהיו ראוים שיאותו בפרסיא, למען יכירו באי עולם ידעו כי אין באליליהם כלום, ולא יזבחו עוד לשעירים אשר הם זונים אחריהם, וע"י התוכחת המגולה ישובו מטעותיהם ויגיע אל לב ההמון בכללו כי ה' לבדו מלך על כל הארץ, וע"ז נאמר את אשר התעללתי במצרים (שמות י'), ופי' רש"י על כמה מעשי גנאי חרפה ושחוק, ומה שהם היו מתלוצצים עד עתה על האמת יתעולל אלהי האמת בהם על פתיותם וסכלותם, ודמה התוכחות האלה לאותן שמוכיחים בהם את הילדים להכלימם ולהרפם ולהסיר מהם אולתם, ונתנה ה' חרפה לגוים קלסה לכל הארצות, ועל ידי היד הגדולה יתנו אל לבו וידעו כי אני ה', והמופתים בעצמם היו תוכחות מורגשות לעיני הרואים כי הבל ותוהו נסכיהם ויתברר להם האמת ישובו מכסילותם ויאמרו אך שקר נחלנו, וגדול ה' ולתבונתו אין חקר והוא הסבה הראשונה לכל דבר ועושה נפלאות גדולות] לבדו, והדברים נאמנים ומעידים על עצמם, ואת היא הנקמה העליונה הנוקמת מן ממלכת האליל, וע"ז נאמר כי ממזרח השמש עד מבואו גדול שמי בגוים, ומזה תבין האזהרה לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, (שמות י"ד) ונאמר ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז) (ב), וכתב הרמב"ם (בספר המצות) הוזהרנו משכון בארץ מצרים לעולם כדי שלא נלמוד מתעביהם ולא נלך בדרכיהם המגונים, והקשו עליו יש תימה על הקהלות השוכנים במצרים, וגם רבינו המחבר בעצמו הלך לשם וכו' ורצו לנטות אחרי דעת הרא"ם שפי' על לא תוסיפו, לא אסרה התורה אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים, אבל משאר ארצות מותר, והקשה ע"ז הגאון מו"ה אלעזר פלעקלס אם הטעם שלא נלמוד מדרכים המקולקלים א"כ לי"ש מא"י למצרים לי"ש משאר ארצות, ולא ידעתי קושיתם כלל בזה הענין, כי הרמב"ם הגיע בפירוש (ה' מלכים ס"ה) מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבשעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה, עכ"ל.

ומזה תבין שעיקר האיסור הוא היורד להשתקע שם, והטעם הוא שמעשה מצרים היו מקולקלים בעניני

הערה (א) וכתב הר"ח כי מכת כינים היתה תוכחה על עון ע"ז שעבדו לבהמות, לכן להתעולל בהם על תועבותיהם הוכו בכינים, ובזה הלך גם את האלילים אשר השתחוו להם וזה להכלימם.
(ב) כי בפ' בשלח יש מקום לטעות שנאמר שם דרך ספור דברים בגאולתם ממצרים, אבל בפסוק השופטים משמע צווי, ומזה מוכח דהאי קרא דבשלח הוא נמי צווי (אב"ע ומהרב"א).

בעיני ע"א יותר משארי הארצות. ותיראה פן יפתה איש הישראלי אחריה ויעבוד הפועל המיוחד לו וזה לפרסם יחודו, ולכן אסרה התורה לא תוסיפו לראותם, עוד, וכן פירש הירושלמי לישיבה (דייקא) אי אתה חוזר, אבל חוזר לפרקמטיא. ומזה נמשך שעקר האיסור על האומה בכללית כאמרו ולא ישיב את העם מצרימה (העם-דייקא), וכן נאמר ובפ' בשלח לא תוסיפו לראותם. עקר האיסור על האומה הישראלית בכללית (וזה מיראה שעבודת האלילים שהיתה על אופן היותר נעלמת במצרים תהיה גורמת לה כי תטוש את עמה, ותקבל זור ישפתה), ועכ"ז החוב מוטל ג"כ על כל איש ישראלי היורד אל מצרים שיחשוב תמיד כן בעת הכניסה, וכן בעת שכוונתו שם שלא ירד אלא לגור שם, ומזה תבין נוסח ההגדה וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור, ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע שם אלא לגור שם, שנאמר ויאמרו וכו' כי אין מרעה לצאן וכו' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן (בראשית מ"ז), כי הסבה אל נסיעתם היתה לבדה לגור ולא להשתקע, והיו אנוסים ע"פ הדבור, כי היה רעב בכל קצוי העולם, ובזולת זה לא ירדו אבותינו אל מצרים, מפאת שידעו כי הממלכת האליל ממצרים שהם מבטל הטון נוכח פני כל תושב ועשתה גלולים לטמאה, וזה היה מנגד אל הפועל המיוחד אל מטה אברהם, שהוא פרסום כבודו יתעלה, כי כל אחד ואחד היה דורש לעמים רבים, והיו מקרבים אנשים לעבודתו יתעלה, ולכן לא בחרו אבותינו אותה לישיבה, רק חשבו כל עת על החזרה, ובעיניהם ראו כי ארץ מטמאה היא; ומזה אם אנשי האומה הישראלית רואים כי אין להם מחיה בשארי ארצות, ובמצרים יש להם מבוא רב אל פרנסתם. בזה יש התגלות רב לשכונתם שם, כי מה לי רעב ללחם מחסרון מיני דגן, ומה לי רעב ללחם מחסרון הפרנסה, וגם אנו אנוסים בזה על פי הדבור באמרו והשיבך ה' באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף לראותה (דברים כ"ח), רק עיקר האיסור תלוי מהכוונה, שלא יחשב לישב ולהשתקע שם, ובזה מתורצות הקושיות מאליהם, כי קהלות השוכנים המה אנוסים ע"פ הדבור, כי כן יעדה אמת ה', רק אם ימרדו בה' אם יעלה בהם מחשבה רעה להשתקע שם, וגם הרמב"ם בעצמו כאשר ירד למצרים לא חשב לישב ולהשתקע שם, ובזה יש התגלות רב לשכונתו שם, ונאמר בירמיה על גלות בבל בנו בתים ושבו ונטעו גנות וכו' קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו' ודרשו את שלום העיר וכו' כי בשלומה יהיה לכם שלום (שם כ"ט) הרי כמעט הישיבה להשתקע, ועכ"ז אמר להלן אל תבואו מצרים ידוע תדעו, כי העידותי בכם היום וכו' אשר חפצתם לבוא לגור שם (שם מ"ב), לכן עקר האסור הוא על הרצון המשחת שהמה היו חפצים לבוא ולגור, ואינם אנוסים כי לא היו עדיין הסבות ההכרחיות וזה הרעב, והעדר המחיה לשכונתם בארץ מצרים. כי כל הארץ הכשדיים היתה לפניהם, והיה להם לבחור הארץ אשר אינם עוברים בישיבתו על מצות התורה, ואלעכסנדריא איננה מטעם זה משום דעברי אהאי קראי לא תוסיפו לשוב; כי המה בנו בתים וישבו במצרים רק להשתקע, כאמרם, מי שלא ראה דיופלוטין של אלכסנדריא של מצרים, לא ראה בכבודן של ישראל, ואמרו, כמין בסליקי גדולה היתה וכו' (עיין סוכה דף נ"א), ותקנו תקנות שהיו מחלקים הגולה לכתות כמו המצריים (קאסטען); וכשאכסנאי נכנס לשם, היה מכיר בני אומנתו, ולא היו מעורבין, אף שכוונו לש"ש כאמרם; ונפנה לשם ומתפרנס משם הוא וביתו, ולא כהמצריים שבהרגו איש נכרי בשערות אדומות לקרבן אליליהם, מ"מ מרדו בקונם, כי לא הורשה לנו ישיבה של קבע (בפרטות אל קבוץ הישראלי) במצרים, ואיענשו, וזה שהחריב אותם אלכסנדר, אבל היורד למצרים להשגת מחיתו ופרנסתו, ומחשבתו טהורה לבלתי השתקע שם, אין בזה שום איסור כלל, וזה אמת, ומקום הניחו לי להתגדר בזה. מהוגעתינו עד עתה, תבין שהיו שתי סבות אל עונשי המצרים.

א) הסבה הראשונה, היתה עיקר הודעה אשר הפלה ה' בין מצרים ובין ישראל, כדי לקיים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ולכן היתה כל מכה ומכה מיוחדת במצרים ולא בישראל, באמרו בדם נאמר, ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור, הראיה שהגוף היה (מ"ש) משיב אותם לבדם, וישראל היו שותים מימי השיחים, ובמכות השחין אמר, כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים, ואמר בברד, רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד. בארבה, ויעל הארבה על כל ארץ מצרים. ואמר בחשך, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. וכן בקריעת ים סוף, ובמכת בכורים אף שלא ביאר, מ"מ הוא ידוע שלא ענש בני ישראל, (עכ"ל). ונתייחדו אל הש"י כי הוא דיין האמת ואלהי המשפט. וכן נאמר, אלהי שיתמו כגלגל, כקש לפני רוח, כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים, כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם וכו' ויבשו ויבהלו וכו' וידעו כי אתה שמך ה' לבדך עליון על כל הארץ. ונאמר, ונתן ה' אלהיך

את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך (נצבים). ונאמר, ואת שופטם ישמע ויושיעם (תהלים קמ״ה). וזה מרשעים המרשיעים ועושים עמהם רע, והוא ינקום נקמתם ועושה הישועה אל יראיו והשמדה באויבים אשר רדפום בלי פשע, בבת אחת. ונאמר, כי השקיף ממרום קדשו וכו׳ לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה (שם ק״ב), ואין יכולים ליהם המופתים אלהמערכת, כי המערכת אינה מבחנת בין טוב לרע.

ב) אכן מסבה הראשונה הנזכרת פה, היה יכול ה׳ להמית המצריים כולם כאיש אחד, רק הכוונה העקרית היתה כדי לפרסם שמו בעולם. וכמו שאמר הכתוב; למען ספר שמי בכל הארץ, ובכל מכה ומכה הכירו שאין ממש באליל אחד, ונמשך בזה תועלת לכשרים, שאמרם, כאבדן זה כן אבדן זה, וישובו אל ה׳ וירחמם, ומפאת שחפץ ה׳ בתיקון העולם ולא בקלקול מעשה ידיו, ולזה לא החליף האלילים כלם בבת אחת, ונתן ריוח בין חליפת אליל לאליל זולתו, וזה אחד לאחד (כ״י). ונאמר, ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה׳. וזה הוא עונש השגחתו בכל אשר נעשה בשמים ובארץ, ונכר ונדע ונתפרסם אלינו, כי כל מה שיהודש בטבע הוא מאתו יתעלה, מפאת הקפתו אותם. וגם הוא כמו נסה עלינו אור פניך ה׳, וזה הוא שידעו כל העולם ואליו גוים ידרושו כי אין עוד מלבדו, והמופתים הראו האפיסות מכל אליל ואליל, ואין בכל אחד מהם ממש, ובזה יתראה שם וגדולת מלכו של עולם, (דער שטורטץ דעם היידענטהום, פערהערליכט דען גלאנץ דעם מאנעטייאיסמוס).

וע״ז נאמר, מקדש ה׳ כוננו ידיך, ה׳ ימלוך לעולם ועד, ופי׳ הש״ט, זה תכלית הכל, וזה שאותו הבית יעשה בהשגחתו יתעלה, באופן שיהא לכסא לכבוד מלכותו, וימלוך הש״י על העולם כולו בכבודו ויהיה מלכותו נצחי וקיים; והנה הורה לנו בזה משה, שלא היתה כוונת השם לגאלם להעלות אותם מארץ מצרים אל ארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש, אלא כדי שיבנה ב״ה באופן הש״ית המלך עליהם, והוא התועלת הנפשי לא התועלת הגופיי, (והתועלת הגופיי הובטח) רק השכינה שהוא עוזר ליושבים בה, להמשך השפע האלהי, כי לא יתכן שישתדל האדם להשלמת נפשו עם היותו חסר לחם ושמלה ושארי הענינים הצריכים אל הגוף, אבל תכלית כל התכליות שתבנה בית המקדש, כדי שיהיה ה׳ צבאות מלך עליהם, ויהי רצון שזה הבית תבנה ותכונן באופן שימצאו בה כל השלימיות, בענין שיהא אורה של ישראל בלבד, אבל אור כל העולם כלו. (עכ״ל).

ממה שהצענו, תבין, שהאומה המצרית לא נתחייבה עדיין כלייה, מפאת שלא היתה במדריגת רשעים גמורים או קוצץ בן קוצץ, כי היתה עוסקת בישובו של עולם. והמאור שבהם יחזירם למוטב, וע״ז אמרו, מעשי ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה, ואמרו, עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב״ה, למה אתה רוצה להטביע המצריים, כלום הטביעו את בניך או הרגו וכו׳, ועיין. ואמרו, אין הקב״ה חפץ באבידתן של רשעים, לפי שהכל בריותיו, איזה יוצר מבקש שיתשברו קנקניו. אכן אם אין הקנקן ראוי לקבל שמן, או יתהפך היוצר. ולכן נאמר ונתתי את שבות מצרים, והשיבותי אותם ארץ פתרוס וכו׳ (יחזקאל כ״ט). ונאמר, ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בתוך ארץ מצרים וכו׳ ונודע ה׳ למצרים וכו׳ ושבו לה׳ ונעתר להם ורפאם (ישעיה י״ט).

אותות והמופתים מהברית האחרונה,

גם באלה הנסים, תהיה בהם ההפלאה ביותר עצומה, ההודעה להנביא טרם נפלם, וע״ז נאמר, הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא (מלאכי ג׳). וכבר הצענו במופתי מצרים שני טעמים וסבות, ואלה הטעמים והסבות יהיו ג״כ בברית האחרונה ובמופתים האחרונים.

א) הסבה הא׳ היא שיהיו המכות מיוחדות לפועלי און לבד, ולא לישרים בלבותם, וע״ז נאמר ואמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכו׳, גם נבנו עושי רשעה וכו׳ אז נדברו יראו ה׳ וכו׳, ויקשב ה׳ וישמע וכו׳ והיו לי אמר ה׳ צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים ועושה רשעה קש וכו׳ אשר לא יעזוב להם שורש וענף, וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וכו׳, ועסותם רשעים וכו׳ (מלאכי ג׳). והמופת יהיה, שהרעה המכלה הרשעים לא תשיג את יראי ה׳ השמה הצדיקים, ולא לבד שינצלו מכל רע, אף ישמחו בלב טוב, והחמה המלהטת הרשעים תרפא הצדיקים, ויתפרסם זה הנס לכל האומות, וידעו באמונה שלימה כי לו התשועה. ונאמר, לכלא הפשע ולהתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עולמים וכו׳ (דניאל ט׳). כי יטהרו מחטאתם, ולא ישאר שום

הארית, ויהיו באופן הראוי אל ביאת צדק עולמים · ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם, והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכו', יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו (שם י"ב), ונאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פועלי און (תהלים ק"א), אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (ק"מ) ונאמר שומר ה' את כל אוהביו, ואת כל הרשעים ישמיד, תהלת ה' ידבר פי, ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד (שם קמ"ה), ונאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה (ק"ד) · ופי' הספורני, זו מדת טובו, להודיע שיעשה זה בסוף בלי ספק · ונאמר יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה (תהלים ק"ז) · וזה בשוב ה' שבות ציון, ועי"ז אנו מתפללים, וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ, ונאמר הללו את ה' כל גוים, שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו, ואמת ה' לעולם הללויה (שם קי"ז) · ומה שגבר עלינו חסדו, אז יהיה שבח האומות אותו יתעלה על רב גדלו ומדת טובו · וידעו כי נשגב ה' לבדו, ולא יאמינו בהבליהם, ויהללוהו בתוך קהל ועדה ·

ב) השבח הג' היא כמו שנאמר הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך, ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (תהלים ק"ו), ונאמר לשמוע אנקת אסיר, לפתח בני תמותה לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים, בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ה' (ק"ב), ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, הריעו לה' כל הארץ (שם צ"ח), ונאמר הגידו שמים צדקו, וראו כל העמים כבודו, יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים, השתחוו לו כל אלהים (צ"ז), ונאמר יזכרו וישובו אל ה' כל אפסי ארץ, וישתחוו לפניך כל משפחות גוים, כי לה' המלוכה ומושל בגוים וכו', לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (כ"ב), ופי' הה"ח, אם היות להם מושל הנה הם ימליכו עליהם לך אתה ה' · ויכירו כי לה' המלוכה בכל הנהגה ומושל בפרטות בגוים · ויכירו משגיחם וישתחוו לו · ונאמר, ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לחפור פירות ולעטלפים וכו', ונאמר קודם לכן, ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב'), כי ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו אשר עשו לכם ידיכם חטא (שם ל"א), ופי' הרד"ק, כי עוד היום עובדים בקצה ארץ המזרח אלילי כסף וזהב וישליכו אח"כ, כי לא הועילו להם · ולחכמי געאגראפי נודע, כי ישנם עובדי ע"א באפלאנד אפריקא אזיא אמעריקא ואויסטראליען, ואז מפחד יראת ה' ומהדר גאונו, ישליכו כדומן על פני חוצות האלילים וכנבלה הנשלכת לכלבים, וירמסום ברגליהם, ויהיו כקש לפני רוח, כאש תבער יער, ואז יתקיים כליית האלילים · ונאמר, והכרתי פסיליך וכו' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך וכו', ועשית באף ובחימה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכה ה') · ונאמר, כדנה תאמרון להון אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו, יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה (ירמיה י'), ונאמר, הבל המה מעשה תעתועים בעת פקדתם יאבדו (שם) · וזה הוא פקודת אלילים לעתיד, ואז יאבדו ויכירו באי עולם אלהי כל הארץ · ונאמר, אליך יבואו מאפסי ארץ, ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו, הבל ואין בם מועיל, היעשה לו אדם אלהים, לכן הנני מודיעם וכו', אודיעם את ידי ואת גבורתי, וידעו כי שמי ה' (ירמיה ט"ז), וזה בימות הגאולה, וכשיבואו יתודו על עונם ויתמהו, איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה · ונאמר כי אז אהפוך וכו' לעבדו שכם אחד (צפניה ג'), והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד) · וזאת התפלה של ויאתיו כל לעבדך וכו' וידרשוך עם לא ידעוך וכו' ויזנחו את עצביהם ויחפרו עם פסיליהם, ויטו שכם אחד לעבדך וכו' · ועי"ז נאמר, והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' (יחזקאל ל"ח) · (דער פעלליגע שטורץ דעס היידענטהומס אונד דיא גלארי דעס מאנעטייאיסמוס) · וכתב הרי"א, שכמו שישראל כשהעבדו בגלות מצרים, שיתפרסם בצאתם אמתת מציאותו ית' והשגחתו ויכלתו · וכמו שאמר על דרך למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, אמר למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ וכו', הנה רצה לומר מין האנושי, בראותו כל האומות משובשות וכוזבות מאלילים, ואת דתי המלך אינם עושים, ואינם מרגישים באמונתו וכו', ולא תהיה פעולת ה' במין האנושי לבטלה, כיון שכל הנקרא בשמו לכבודו בראתו וכו', כדי שיגיעו אל התכלית אשר נבראו עבורו · ונאמר, והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וכו' · ונאמר, אלהי כל הארץ יקרא · ונאמר, כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו, ובאמצעות גאולת ישראל יגיעו האומות לאמתתו ית', ולא יהיו אמונות מתהלכות מאלילים · ונאמר, וידע

כל פעול כי אתה פעלתו · ויודו בעובדי היות אמונת האלילים שקר, ואשר האמינו בם רדפו אחרי ההבל ויהבלו, עכ"ל ·

ג) אותות ההכרחיות אל השבת אישי האדם, אם הרשעה גדלה והצליחה עד שבאה אל המחיצה היותר חיצונה, ותפול ח"ו כוונת היצירה, ויחזור העולם לתוהו ובוהו, אז יברא ה' חדשות, למען להפנות לבב התועים אליו · וע"ז התפלל אליהו, היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך וכו', ענני ה' ענני, וידעו העם הזה, כי אתה ה' האלהים, ואתה הסיבות את לבם אחורנית (מלכים א' י"ח) · וכן התפלל ישעי', למה תתענו ה' מדרכיך, תקשיח לבנו מיראתך וכו' היינו מעולם לא משלת בם, לא נקרא שמך עליהם, לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישעי' ס"ג) · והרד"ק פי' וז"ל ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם, כי היה לך להכין את לבם לטובה, ואין ראוי לסמוך ע"ז הפירוש, כי הבחירה נתונה לפני האדם, כמו שכתוב, ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע · האדם יבחר במה שירצה? ורבותינו אמרו, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · אבל לדעתי הקצרה, זה הפירוש הוא העקר, ואין לזוז ממנו · ומה שבלעתנו עד עתה בחיבורים הללו, קושית הרד"ק מתורצת מאליה; דע לך קורא נעים, שמערכות התולדות ומרוצת הטבע ומהלכו, המה מסודרים מאתו יתעלה, בתחלת בריאתו של עולם, ועתה הטבע כמנהגו נוהג · וע"ז אמרו, שאל פילסוף, אם אין רצונו של הקב"ה בע"ז, מפני מה אינו מבטלה וכו', יאבד עולמו מפני השוטים, אלא עולם כמנהגו הולך, והשוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין · ד"א הרי שגזל סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע, דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו הולך והשוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין · וכן הבא על אשת חבירו, דין הוא שלא תתעבר, אלא עולם כמנהגו הולך, והשוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין · דאמר ריש לקיש, לא דיין לרשעים שעושין סלע של פומבי, אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי בעבירה וכו' ע"כ (ע"ז דף ב') · ולכן זה כלל גדול בסדר העולם הזה, כשחטאו האבות, אז מורישים התכונה הפחותה לבניהם אחריהם, ואם אוחזים מעשה אבותיהם, אז התכונה הפחותה שבה אליהן קנין חזק, וזה הוא הסוד של פוקד עון אבות על בנים, כי כל דור הנולד האוחז במעשים הפחותים מאבותיו, אז לא יספיק לתשובתו עונש קטן, כי כבר הושרש בו הרע מעט ונסתבך בעבירות שיבוך מה, ואם הם היו המתחילים בזאת התכונה הפחותה, היה מספיק אל מוסרם עונש קטן · אבל עתה כי האב הוריש להם תכונה גרועה, אז לא ייסרו אל בשיגיעם עונש גדול, ולכן עד דור רביעי אין הקב"ה חפץ באבידתן, כי הקנקן ראוי לקבל שמן, כי אף שהכנות הטבעיות יעוררם להיות רשעים, מ"מ לא יתחייב בזה שיהיו רשעים, כי יש בתכונה ידיעה לדעת הטוב ולבחור אותו, ולדעת הרע ולרחוק ממנו · אבל בדור הרביעי, אם אוחזים הבנים מעשה אבותיהם, אז המה רשעים בהשחתת הגוף ורשעים בהשחתת הדעת, וזה הוא הרשע גמור הנקרא קוץ בן קוץ, ויכנס במגילות רשעים גמורים האמורים מבטן אם, כאמרו, זורו רשעים מרחם וכו', כי מעת הויתו היה מוכן לחטוא, ומרשע הזה נסתלקה הבחירה, ולהטיב לא ידע, כי השמן לבו ועקוב מכל ואנוש מי ידענו ואזניו הכבד ועיניו השע; ואחרית הרשעים הללו נכרתה, והרשע הזה עומד ברשותו של בסטרא דשמאלא, כמו שאין הערוד ממית אלא החטא ממית, כן אין הרשע הזה ממית רק החטא ממית, כאמרו, וה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו · ונאמר, וגם הרשע ליום רעה, ונאמר, הוי אשור שבט אפי ומטה בידם זעמי, ומשבירו מן העולם כאשר מעביר ה' כל משחית שיש בריבויו הגעה אל הפסד המציאות · וע"ז אמרו, אם אין הקנקנים ראוים לקבל השמן, משברם היוצר · כי הבחירה מהלב תלויה מאתו יתעלה, כאמרו, פלגי מים לב מלך לכל אשר יחפוץ יטנו · ולכן אם אי אפשר לפעול פעולה קטנה או גדולה, אם לא יצטייר הדבר תחלה בלב, לכן הרשע מסור ללבו העקוב והנשחת, וכאשר לא ירגיש בסריס תאות המשגל, כן סגור השער לה' שהיא התבונה האלהית הדבקה בנשמת ה' השוכנת בקרבנו, בפני רשע גמור, ולא יכול לעמוד עוד על שניה, כי הציורים המושלים בו בטבעו, לא יניחוהו להתאמץ להדבק ביוצרו ית', וע"ז נאמר, לא יתנו מעלליהם לשוב אל ה' כי רוח זנונים בקרבם ואת ה' לא ידעו וכו' בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו כי חלץ מהם (הושע ה') · וע"ז אמר ישעיה, לולי ה' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו (א') · וזו המדריגה השפלה והפחותה שכל העומד עליה אין לו תקנה, כאמרם, רשעים אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה, כי אין בידם לתקן יצרם המתאוה · וכן היה גבי פרעה ויועציו, כי לא היה לו בחירה כלל לעזוב גילולי יצרי לבו הרעים, ולהעביר הרוח הטומאה מקרבו, כי הרשעים בגופם מחיתי נפשם לא ימצאו בטבעם לא עוזר ולא סומך לעשות הטוב והנאות (אייז אונכפרא,

געשבע־ליכער

שפרשפרליכטער סטרעבער), ולכן נלבדו בעבודה רעה. וע"ז נאמר, ורוח קדשך אל תקח ממני, כי זה הוא מדריגת קוצץ בן קוצץ: ונאמר, וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים, ונשחת הכלי אשר הוא עושה, כחומר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות, הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאום ה' (ירמיה י"ח). וכן הוא הרשע גמור, שהוא כלי נשחת, ומשברו היוצר ויעמד אחר תחתיו: ומזה תבין היטב, אם מרוב הטבע ושכלו מחייב מרוב פשעי האבות שתטנף הפחותה אל הנולדים, אז יבואו אנשי מעלה בתחינתם! ואומרים, אתה הסיבות לבם אחורנית, אתה הקשית לבנו מיראתך, אתה תתענו ה' מדרכיך, ובתפלתו שיפרד ה' מערכות התולדות ויכין לבם אל הטוב, כי הבריאה חדשה היא עזר אלהי ממרומים, והוא כולל בעצמו סגולות נפלאות, כי ה' נותן כח גדול בלב להעביר הציורים הרעים המושלים בו בטבעו, ויצייר בו ציורים חדשים טובים, וזה הכח האלהי הוא למעלה מטבע הנהוגה בנו, והוא מצייר ציורי דעת בנפשם להשיג השגות קדושות ביראת ה' וגדלו ובדברים עליונים. וע"ז התפלל דוד, ורוח נכון חדש בקרבי (תהלים נ"א). ונאמר, ורוח נדיבה תסמכני (שם). וע"ז נאמר, ונתתי לכם לב בשר, ולכן אם הלב עקוב ונשחת הנטוע בגוף קוצץ בן קוצץ הוא בעוברו, ונוסר ממנו הבחירה ומוכן לתאוה מיום היותו, בזה התרעמו אנשי אלהים כלפי מעלה, ואמרו שהוא ית' חייב אחור לבם, על שנתן כח אל היצה"ר במנהגו של עולם, כי יביא אותם עד דכא. וע"ז תרגום יונתן, וידעון עמא הדין במעבדך להון נסין וכו' כבעמוד, שעל ידי הנס הפלא ישוב את לבם ליראתו ית' כבעמוד, וכמו שהנסים והנפלאות במעמד הר סיני היו מסוגלים להסיר לב האבן מבשרם ונסתלקה מהם זוהמת הנחש, ואף שהיו במצרים עובדי ע"א, עכ"ז השירו הנסים גילולי לבם, כן הנס של אליהו היה מסוגל אל קנין לב חדש, וזה לעשות בעתיד ברוח נדיבה מעשים נכבדים; וזה הבטיח ה', ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו), ופי' רש"י, לאחר שיגלו במצרים שלשה דורות, הרביעי ישובו לארץ, כי כלב בן חצרון מבאי הארץ היה, וזה הוא הדור הרביעי שהיה צורך לו לאתו לחירות, כי אם נשתקעו במצרים בטומאתם היו באים אל מדריגת קוצץ בן קוצץ והיו חייבים כיסור מן העולם, ושמדו יתעלה הצריך להם הגזירה רק עד דור רביעי ויהיו נוטים אל תשובה ויש להם תקנה, ולולא חטא המרגלים שבו כלם לארץ כנען, ובקודם בואם היה בכך שלם עון האמורי, כי אם בנו האמוריים או לא החרימם, והיו פונים לארץ אחרת, והמצות אל שכרתם לא הבטיחה ה' אותם או כלל, רק שהאריך ה' אפו גם להאמורי עד דור רביעי. ובדור הרביעי נתמלא סאתם והיו במדריגת קוצץ בן קוצץ, ויצאה הגזירה לכלותם, וע"ז נצטוו במעמד הר סיני, כנאמר והביאך אל האמורי וכו' והכחדתיו (שמות כ"ג), במשמע שנתחייבו כליה תיכף בזמן יציאת מצרים, ולדור הרביעי שלהם נגזרה הגזירה מכלייתם ומתשובת שבות ישראל. והמקובלים אמרו, שכבר נכנסו ישראל ונשקעו במ"ט שערים של טומאה, ואלו ח"ו נשקעו בשער החמישים, לא היה אז לכם תקומה, ולזה נגלה ה' אליהם להוציאם מהקליפות והטומאות ההן. כי גם בני ישראל היו עובדי ע"ז, וזה הוא ענין מדריגת קוצץ בן קוצץ, וכן היה בימי אליהו כמעט הדור רביעי מעת מלכות החטאה של ירבעם, לזה התפלל, שלא יהיו משוקעים ברע, כי יהיו באים אל התכונה הפחותית מקוצץ בן קוצץ. לזה התפלל אליהו, ואתה הסיבות לבם אחורנית, אם יעדיפו להחזיק בפשעיהם, אז יבואו אל המדריגה של קוצץ בן קוצץ, שאין לו תקנה מפאת שבטלה בו הבחירה הבאה מהנשמה, ואם קנו בטבעם קנין חזק מהנטיה אל החטאה, אז מערכות התולדות ומנהג העולם מחייבים מניעת הבחירה, ובזה לרוב פשעם המנע מאתם התשובה, ויהיו כפתן חרש האוטם אזנו לקול מלחשים; ומזה תבין על בוריו הספור מאליהו, שהוא התקדש השם ברבים, כאמרו, חי ה' וכו' כי היום אראה לפניו, ולא ירא ממנו, המלך אמר לו, האתה זה עוכר ישראל, והוא השיבו, לא עכרתי את ישראל כי אם אתה וכו' ותלך אחרי הבעלים, ועתה שלח קבוץ אלי את כל ישראל וכו' אוכלי שלחן איזבל וכו' והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים וכו' עד וישחטם שם (מ"א י"ח). וזה הוא ענין נעלה מאד, וכמ"ש הב"י יש לו השואה ודמיון עם מעמד הר סיני, מה כנוס לפני הר סיני דיינו בהשתעבדות לפני הש"י, כן דיינו להתקבץ על פי נביא אליהו לפני הר הכרמל, ע"י משה קבלו ישראל עבודתו של מקום, שנאמר, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ואליהו קבלו על ידו ואמר ה' הוא האלהים. ודור אליהו מי' שבטים ודור המדבר שהיה בימי קדם במצרים נשקעו בין בטומאות, והמערכות חייבו כמעט הסתלקות השכינה מהם, לכך הוצרכו לקרבם לפני הר סיני והר הכרמל ויקבלו אלהותו ית', וכמו שפסקה זוהמתן של ישראל לפני הר סיני, כן פסקה זוהמתן לפני הר הכרמל. וע"ז נאמר, ולא ענו אותו דבר, והיו מסופקים ולא ידעו להכריע ולהבחין בין האמת

ובין השקר ולא הבינו לנטות ימין או שמאל, ולזה היה צורך אל הנסיון, כדי שיבחינו האמת ויכנסו בלב שלם לעבודתו, כי לא עביד הקב"ה ניסא לשקרא, ובחר אליהו הנסיון מהורדת האש, ובעל כרחם נכנסו נביאי הבעל עמו במבחן, כי כבר הסכימו ע"ז העם, כנאמר, ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר· כי המה הודו לדבריו, למען יוכר האמת מן השקר, כאמרו, והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים, המפורסם בעולם לאלוה אמיתי· ומצאתי בזה ענין נאות, וז"ל הכ"י, בחר אליהו בהורדת אש להיות דבר קל לנביאי הבעל לעשותו ע"י תחבולה אנושית לשום איש אחד שביב מתחת למזבח הבעל שיתן את האש בעת קריאתם, הבעל עננו, והאיש ההוא יצית האש, ואליהו בטח בה', כי הוא יכרית האיש אשר ירצה לעשות הפועל ההוא, ויהיו בפחי נפש· וכ"ה במדרש, ויפסחו על המזבח אשר עשה (לשון יחיד), וכי הוא עשה, הלא הם עשו, אלא מלמד שחיאל בית האלי עשהו נבוב ושמו אותו בתוכו, ואמרו לו, כשתשמע את הקול מיד תתה האש אשר בידך והדלק מתחתיו, גזר זמן הקב"ה נחש ונשכו ומת ע"כ· ולזה נתפתו נביאי הבעל בנסיון הורדת האש, כי נתנו לבבם לעשות מה שעשו, והמה אמרו בלבבם, זו השתחכמות וערמימות מחיאל, לעכב ענייתם באש, שאלו ענה מיד היו מפספסים ומתפשים ומונאים בערמה· וע"ז נאמר, ויקראו בקול גדול ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפוך דם· ובזה הודיעו אל חיאל, הגיע העת ואל תאחר בו, ותם לריק כחם, ואין קשב, כי כבר נתבטלו ממנו חושי ההקשבה· וע"ז נאמר, ויהתל בהם אליהו, וכאשר התעולל ה' באלילי מצרים, כן היה היתול גדול לאליהו, ושמו של הקב"ה נתקדש על ידו· וזה היה חלק ראשון של קידוש השם, כי בהיתולו הראה אליהו להם כי הבעל ומעשה תעתועים המה יחד, ולא אלהים המה, והנה היה שהתנכלותם בהביאם חיאל תחת נבוב המזבח לא הועילם, כדי שלא ימצאו מקום להשמט· אכן חשש אם לא ירד האש על פרו, אז ישאר אחוז בחבלי בוז, וימצאו עלילה לבטל המבחן מעיקרא, ויחלל ש"ש על ידו· וע"ז אמר, לא אזוז משם עד שתמסרני בידם, כדי שיהיה הכל בעבודת השי"ת מתחלה ועד סוף, ויתבאר בדברים היוצאים מהטבע שלא יוכל לעשותם זולתי השי"ת לבדו· וע"ז אמר אליהו, גשו אלי ויגש כל העם אליו וירפא את מזבח ה' ההרוס וכו' לאמר ישראל יהיה שמך וכו' ויעש תעלה כבית סאתים סביב למזבח וכו' ויאמר מלאו ארבעה כדים מים וכו' ויאמר שנו וישנו, וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים· אליהו לא היה רוצה להקפיד כלל ולראות מעשיהם, אם יש ערמה בדבר, כי לולי זה אולי יהרגו אותו כי הם היו רבים, ולא הכניסו עצמם לנסיון, רק הוא היה מראה את עצמו כאלו לא היה שום ערמה בדבריהם, ולא רצה לראות מעשה הבנין, אם יש איש טמון שם, והרשה להם לעשות, כי היה מובטח שלא יכלימוהו, רק אח"כ אמר גשו, אין אני כנביאי הבעל שעושים במחשך מעשיהם, שלא יראה אדם תחבולות הכוזבות· ולכן לא הקפידו ולא היו שואלים לראות בהתחלה מעשיהם, למען יתברר שאין בו רמאות, תא"כ אני שלוחו של מקום, אני עושה מעשה לעין כל· ויאמר: ה' אלהי אברהם וכו', היום יודע כי אתה אלהים בישראל וכו' ענני ה' ענני, וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים ואתה הסבות לבם אחורנית· וזה הוא שידעו כי ה' אלהים אמת ואין זולתו, והוא כי יש אלהים בישראל (והמה מיוחדים אל פרסום כבודו) וענני כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם, וכמו שבמעמד הר סיני נתברר להם אמתת מציאות השי"ת, כן יתקדש שמך בהורדת אש מן השמים, ולא ישאר מקום לטעות, כי בדברך עשיתי זאת· ולזה תלה הדבר בזכות אבות, כי זה הפועל המיוחד לזרע אברהם עבדו מברית של בין הבתרים, לפרסם כבודו יתעלה, ואם עזבו בני ישראל בריתך, אז מוטל עליך להחזירם לעבודתך ולקיים השבועה אשר נשבעת· והוא גזר דין שאינו מתקרע, וזה הוא שם הגדול אשר נקרא עלינו· ואם נזורו אחור יכין לבם כי הוא תוכן לבות, ויקנו לב חדש ורוח חדשה, וישובו לעבודתו, וזה הוא למען שמך הגדול, ולא היה בזאת התפלה שום זרות· וזה למען לא יתהללו בו העובדי ע"א ויתעללו בו זרים, רק הביא לדידיה ונסיב לכלאי עלמא, ואמר, וידעו העם כי אתה ה' האלהים, ואם ישתבשו לחבוד אותי במעשה כשפים, בזה יבינו כי יש לי חכמה יתירה מנביאי הבעל ואת נפשי הצלתי, אבל מה תעשה לשמך הגדול? וזה ענין תפלת גדולי המעלה, כי מניחים לדברים המגיעים לעצמם ונסיבו לכולאי עלמא, וזה אל השלמת תכלית היצירה, והתכלית השני שלא יעדיפו הפושעים להחזיק בפשעיהם ויסוגו אחור, רק ישובו אל ה' ויחיו· וע"ז נאמר, לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד· ונאמר וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים; וקיימו וקבלו היהודים מלכותו ועבודתו כבעמוד, ונתביישו מעונותיהם, והכפל לחזוק האמונה· ובקנאו לה' אמר תפשו את נביאי הבעל וכו' וישחטם שם· ומזה תבין תכלית המופת, וע"ז אמרו חז"ל, אלמלא

שלא מהראות הללו נתמוטטו שונאיהן של ישראל, חד דכתיב אשר הרעותי, ונאמר כי כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל, ונאמר והסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר, רב פפא אמר מהכא ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו (ברכות פ"ה) · ואנשי אלהים השיחו בזה דבריהם כלפי מעלה, וחזר הקב"ה והודה לדבריהם והשכים שכן האמת · לדעתי הכוון אלמלא ג' מקראות נתמוטטו רגלי שונאיהם של ישראל, לא יתכן שיהי' מובן, על התאוות היצר בלבו של אדם (כאמרו, כי יצר לב האדם רע מנעוריו) טענה אמיתית במשפט, כי זה אינו · כי כל זמן שהאדם הוא במעמד החוטא ולבו נוקפו בעשותו הפועל המגונה, והכמת אלהים שבקרבו מיסרתו, ויש לו בחירה, א"כ ראוי ליענש למה שיש בשכלו ידיעה לדעת הטוב ולבחור אותו, ולדעת הרע ולרחוק ממנו ואינו בורח שיעשהו, ונתנה הבחירה לאדם שינצח היצ"הר ויוכח ליום הדין · ואין הנטיה יתירה אל החוטא הכרח ואונס כלל; ואם האדם ירד למדריגת קוצץ בן קוצץ אז הוא חוטא בהחלט, והפסיד התבונה שהיא נופפת בקרבו חכמת אלהים, והוא חסר לב ופושע מבטן, וזה שירש בדור הרביעי התכונה הפחותה מאבותיו, וגילולי יצרי לבו הרעים עולים כל היום ולא יכול לשוב אל ה'. והוא כמעט מוכרח לעשות הפעולה המגונה, כי אין לו גבולת לבחירתו לכוף את יצרו הרע, ולא יוכל לדמות ליוצרו, אז הוא נמשל כבהמה, ואז בטלה ממנו צורת האדם והריגתו נכרתה כמו שאר מיני מזיקים שיכריתם ה' להועלת קיום העולם, ואין בזה הטחת דברים כלפי מעלה, כי כמו שאין מדת נקמה בהכרית המזיקים, מפאת שאין תכלית מציאותם עולמית, רק הכליתם כפי זמ.ס, וזה לעשות שליחותו של מקום · ואם עבר זמנם, נעקרו מהעולם, כן קנאת ה' נגלות ברשעים גמורים ונקמתו מקוצץ בן קוצץ ויתמוטטו לגמרי, ואין בם שום אכזריות, כי הוא אל קנא ונוקם, וזה מטעם שהוא אוהב המציאות, ולמען להצילו מאבדון בהחלט, וזה מרשעים גמורים המאבדים את העולם שנברא בי' מאמרות, והפול כוונת היצירה חי', לכן גזר דינו אל הכרתתם מהעולם, ואין בזה קנאה נקמה ונטירה, רק האהבה אל המציאות מחייבת כליון קוצץ בן קוצץ, והיא לבדה סבה אל האבדת הרשעים גמורים · וכמו שאין חמלת העולם על הנחש, לפי שהוא עומד בתפקידו כי הוא מוכרח לעשות הפועל המיוחד לו, מ"מ השכל מחייב להאבידו ולהמיתו מפאת הנזק המגיע ממנו; וגם מטעם שהוא בטבעו אינו מסוגל כלל אל קנין תכונה טובה. כן אין חמלה כלל על כליון קוצץ בן קוצץ, וזה אחד שהמה מטרידים אישי האדם משלימותם ומעכבים עת השלימות, ואריכת אפים שינו מועלת להם, מטעם שאינם מסוגלים אל התשובה ולא יכלו לשוב אל ה'. וא"כ עונש החוטאים המיוחד אל תשובתם והכליון של רשעים גמורים, בשניהם אין הטחת דברים כלפי מעלה וטענה במשפט · רק מה שאמרו חז"ל אלמלא וכו' רגליהם של ישראל זה ענין אחר · כי כבר הרחבנו בזה המאמר, כי הבורא יתעלה נטע אילנין אי אזלו יאות, ואי לא אזלו איעקר להון, ונוטע אחרים תחתם, ונאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע, ועשה הרע בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להטיב אותו (ירמיה י"ח) · ואם האומה הישראלית מיוחדת אל פרסום כבודו יתעלה, וה' בחר בנו לתכלית זה מכל העמים · ונאמר, לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא, וישראל שבט נחלתו, ה' צבאות שמו (ירמיה י') · ולכן אם עוזב האומה ישראלית ברית אלוהיה ורחקה מעליו והלכה אחרי הבלי אלהים אחרים, מהראוי שיתיר ה' קשר אהבתה אליה ויסיר ממנה השגחתו יתעלה, ויעמוד אומה אחרת תחתיה, ויתמסר אליה הבחירה הנשגבה (דיא ערוועהלונג) לפרסם כבודו יתעלה, ונאמר, ועמי המיר כבודי בלא יועיל וכו' שתים רעות עשה עמי, אותי עזבו מקור מים חיים, (ובזה מאסו בבחירתו יתעלה אל פרסום כבודו, ובזה מאסו בטוב) לחצוב להם בארות בארות נשברות אשר לא יכילו המים (ירמי' ב') (וזה שהמירה כבודו יתעלה בגנות האלילים ובזה לא לבד שעזבה הבחירה המיוחדת לה, אף היתה פועלת אל הבטלת רצונו יתעלה) · ונאמר, ואת גילולי מצרים לא עזבו (יחזקאל כ') וא"כ היה מהראוי שינחם ה' על הטובה אשר אמר להטיב עם האומה הישראלית, כי כן דרכי הנהגתו · אבל לזה כרת אברהם בריתו את ה', וזה גזר דין שאינו מתקרע · וזה שבחירתו יתעלה תהיה דבוקה בהשרידים אשר ה' קורא, ואם גם רובי אישי אומה ישראלית חוטאים, עוד יהיו האישים הנותרים אנשי סגולה, אשר בהם יקויים הבטחתו אל אבותינו, ומציאות אלה אישים הטובים המה בכל דור ודור, והקב"ה מסדר המערכות וההולדות ומשפיע בטבע הנולדה אליהם תכונה טובה, אשר בה יהיו נעזרים לקרב אל עבודתו יתעלה · ואמרו, לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל וכו', להפר בריתי אתם שהעמדתי רבי וחכמי הדורות כי אני ה' אלהיהם לעתיד לבוא, שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם (לכלותם בימי הגלות ויתמידו עד ביאת עת השלימות) ·

וכו׳

וכמו שאבינו אברהם פרסם ה' והכריז בעולם, כנאמר, ויקרא בשם ה', כן תחול הבחירה על זרעו אחריו שיפרסמו אמיתת מציאותו ית' והשגחתו, ובזה יקבלו שיעור רב מהשגחתו יתעלה עליהם · ונאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו (מ"א י"ט), ונאמר ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (שמות ל"ב) · ובמעשה מרגלים נאמר, אכנו בדבר וכו' ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (במדבר י"ד); ועל זה הענין עמדו אנשי אל בפרץ, אם נתקרבו אישי האומה אל הפרצה אשר כמעט אין להם תקנה כלל ונתחייבו כמעט כלייה, אז התפלל משה, למה ה' יחרה אפך בעמך וכו' למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וכו' (שמות ל"ב) · וזו הטענה הראשונה, שהאותות והמופתים במצרים היו מיוחדים אל פרסום כבודו יתעלה, ובכלייות האומה הישראלית אשר נתגלת בשבילם מקודם, אתה מעכב ביאת עת השלימות אל העולם בכללו, ועתה יחזרו אנשיו לסורם ולא יודו במדת חסדו וטובו, שזה עקר הכרתו; רק יאמרו ברעה הוציאם · וגם במשה לא יאמינו, כי יאמרו העולם לטובתו פעל ועשה כל אלה ולא פעל לטובת זולת · והטענה השנית היא זכור לאברהם ליצחק וכו' אשר נשבעת להם בך וכו' ונחלו לעולם (שם) · וזה גזר דין שאינו מתקרע, ואם הרעו ג' דורות בעונם, מהראוי לך שתקרע ה' שמים ותרד ותעשה נסים ותברא בריאה חדשה וישובו מעונם למען לא יבואו אל השחת הגמור מקוצץ בן קוצץ ויתחייבו כלייה · (וע"ז נאמר, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' לא מאסתים וכו' ונאמר וזכרתי להם ברית ראשונים וכו' להיות להם לאלהים (ויקרא כ"ו) · ופי' הספורנו, שהוצאתי כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש · ומה שהשחיתו, יתקיים אז אחר קבוץ הגליות · ומזה יובן אף שהפלינו במרי, מ"מ לא השליט האויבים עליהם לכלותם; ואם אינם ראויים שתדבק בהם ההשגחה מצדם, הנה תדבק בהם ההשגחה מצד האבות, וזה שלא יכלה זרעם ותופר בריתי אתם, עכ"ל הרלב"ג · ואמר ר' חייא אם ראית ברית אבות שנתמוטטה הדבק בגמילות חסדים, שנאמר כי ההרים ימושו וכו' וחסדי מאתך לא ימוש, ואמר ר' אבא זכות אבות לעולם קיימת ולעולם נזכר (א), שנאמר ולא ישכח את ברית אבותיך, ופי' הב"ע ישנם שני טעמים

בדבר

הערה (א) לדעתי דעת ר' חייא היא שברית אבות לבדה אינה מספקת להמנע כליון האומה הישראלית; רק עקר הברית שעליה העולם עומד, היא הברית הקדומה הכרותה בינו יתעלה ובין מעשה שמים וארץ, וזה מה שאמרו נחית מתמן ואיתקרי בההאי דיוקנא הויה, וזה הוא יחוד שמו; כנאמר לא למענכם אני עושה כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים, וכמ"ש הב"ע כי ישראל כלי אומנתו, וכמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר, ואם יכלה אותם, יפסיד כל התורה אשר טרח להגעת זה התכלית הנכבד, ויצטרך לבנות עולם חדש לעשות לו שם תפארת, עכ"ל · ומצד זה קיום האומה הישראלית תלויה בקיום העולם, וע"ז נאמר כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (ישעיה ס"ג) הפירוש האמיתי הוא, ואף שברית האבות אינה מספקת לעמוד בפרץ, מ"מ בריתו את מעשה שמים וארץ (וועלטאלל), ולהשלים כוונת היצירה היא סבת התמדתם, ויקפוץ אפו ברחמיו סלה, והיא סבת הגאולה · אכן דעת רב אבא היא שברית אבות לעולם קיימת, כי זולת זה היה אפשרית הראשונה יחליפם באומה אחרת, ויבחר עם אחר אל פרסום כבודו, וגם האפשרות השנית היא כי יבער החוטאים מהאומה הישראלית, וכמה אינם ראויים אל הודעת כבודו יתעלה, ויקיים הבטחתו בהנשאר הראויים לפרסם כבודו בגוים, ויקיים בריתו בהנותר · וע"ז אמר ה' למשה, ואעשה אותך לגוי גדול (שמות ל"ב ובמדבר י"ד) · ובשניהם נתמוטטה ברית אבות, בענין הראשון נתבטלה כלה ובענין השני נתמעטה מקצתה · לזה אמר ר' אבא זכות אבות לעולם קיימת, וזכירת הברית היא סבה כי ישיב ה' חמתו מהשחית החוטאים, ויעשה לעתות מיוחדות נפלאות, למען יאמינו בדברו, ונאמר שכחו אל מושיעם וכו' נפלאות בארץ חם וכו' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית וכו' וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו, ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהלים ק"ו) · ולדעתי הברית הראשונה היא קיימת לעולם, ושמינו קרא בשמו יתעלה, וזה למען לא תפול כוונת היצירה, והוא בדרך כפייה והכרח · ואם רוב ישראל ח"ו חוטאים, יקויים הבטחתו בהשאר השומרים הברית; וזה גזר דין שאינו מתקרע · רק התפלה מאיבי הירושלמיים וזכירת ברית האבות היא פועלת

אם

בדבר אם יחטאו ונתחייבו כלייה, כי ישום ה' עיניו גם להאיר להם ברכה עד תום גלותם ויפקדם בדבר ישועה ורחמים, וזה למען שלא יתחלל שמו בגלותם. כמו שטען משה בעדם למה יאמרו מצרים וכו', ונאמר ביחזקאל, לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים. וע"ז אנו מתפללים, ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, וזאת דעת ר' חייא, כי מה שיביא גואל לבני בניהם למען שמו הוא עושה, כי איך יחל לעיני הגוים ; והטעם השני הוא שלא יגזור דינם אל הכלייה. זה משום ברית האבות אשר נשבע להם, וע"ז אנו מתפללים, זוכר חסדי אבות, כנאמר ולא ישכח את ברית אבותיך, עכ"ל. ופי' הב"ע, כי ישראל אומנתו, וכמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר, והנה אם יכלה אותם בחטא, יפסיד כל הטורח אשר טרח להגעת זה התכלית הנכבד, ובבחינה זאת כביכול איהו דאפסיד אנפשיה, כי כל פעל למענהו, ותם לריק כחו וזרועו הנטויה אשר עשה עמנו להפליא, ויצטרך לבנות עולם חדש לעשות לו שם תפארת. ואם שעל האמת לדור דורים שנותיו, מ"מ הוא דומה אל לבלי תועלת, וגם הבאים אחריהם אינם בטוחים שלא לחטוא בהם, ומזה הצד ראוי לאדון למחול על כבודו כי איך יחל, ובמדרש אמר ר' אבין, משל למלך שהיה לו שדה בור אמר לו לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם, הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ, כיון שראה המלך כן אמר מה אני מבקש כרם שעושה חומץ, קוץ אותה, אמר לו אדוני המלך כמה הוצאות הוצאת עד שלא עמד, ועכשו שעמד אתה מבקש לקצצו (ויצטרך לנטוע כרם אחר ע"כ, ולהוציא הוצאות גדולות להגיע אל גבול הראשונה) בשביל שהוא כיצר לכך החמיץ, ואינו עושה יין טוב. כך כשעשו ישראל את העגל וכו' אמר משה לפניו, רבש"ע הלא ממצרים הוצאתם ממקום עובדי ע"א ועכשו נערים וכו' המתן להם ותלך לפניהם, והם עושים לפניך מעשים טובים וכו' ואמר למה יאמרו מצרים, ימשך לו ממנו ח"ו דופי ושמץ גנאי כביכול וכו', ותתן פתחון פה למצרים לאמר אלהיהם של אלו תשש כחו כנקבה, כנאמר במרגלים, מבלתי יכולת ה', ואמר זכור וכו' אשר נשבעת להם בך, כי שבועתו אל האבות מעכבה לכלותם, ואיך כלים והם אינם כלים, עכ"ל. ונאמר ואותך לא אעשה כלה (ירמי'). וכמו שאינם יכולים אישי אומה הישראלית לפרוק עול פרסם כבודו מעל צוארם, כן זכירת השבועה פועלת כשתעלה עליהם חמתו לכלותם להמליץ בעדם לבלתי כלותם, וע"ז אמר, ילך נא ה' בקרבנו וכו' ויאמר הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וכו' וראה כל העם וכו' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך, ומשה בחירו עמד בפרץ הצילם מאותה הכלייה. וע"ז התפלל אליהו ה' אלהי אברהם יצחק וכו' ואם גם ישראל אינם זכאים מ"מ זכירת הברית וחיבת התפילות מחייבים התנחמות על הרעה הנגזרת, ולא יסור בחירתו (ערוויהלונג) מהם, וזה להראות בהם גדולת וקדושת שמו והם יפרסמו כבודו יתעלה. ולכן ס"ו אמרו, אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו שונאיהם של ישראל, כי הלא נאמר בטבע האפשרי שיביאו אישי האומה הישראלית אל השחתת הגוף והשחתת הדעת, ויהיו במדריגת רשעים גמורים, וילבש ה' בגדי נקם תלבושת ויכלם כלייה מוחלטת ; כי התנחמות אפשרי רק כל זמן שיש באדם מבוא לתשובה, כאמרו

רגע

אם המרו בעצתם וימוכו כמעט בעונם, לא יעברו המחילה וישובו למדריגה הפחותה מקוצץ בן קוצץ שאין לו תקנה כלל. וכ"ה האשכנזי, (פערשטאקקונג איזט, גאטט האט זיינען גוטען גייסט ענטצאגען, דער מאראלישע טאד, דיא פעלליגע אונטיכטיגקייט אונד אונעמפינדליכקייט פיר דאס גוטע, מיט גענצליכער פערפעהלונג דער מענשליכען בעשטיממונג.) וכדי שלא יועתקו אל מדריגת קוצץ בן קוצץ, ולא יהיה להם אז תקומה, לזה פועלת התפלה עם זכירת ברית אבות, כי יעשה ה' נפלאות בעבורם, ויקנו לב חדש ורוח חדשה, ואף שהמה בזמן העתה בלתי ראויים, מ"מ ישובו אל ה' וירפאו, וגם בהם תקויים הבטחתו אל אברהם והיה ברכה, ובהם תדבק השגחתו יתעלה. וגם כמה יודיעו בגוים את נפלאותיו ויעשו לו שם תפארת. וע"ז נאמר, פדה נפשי מעבור בשחת וחיתי באור תראה, הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים (איוב ל"ג). וזה הוא באדם פרטי, כי דור רביעי מרשע גמור הוא במדריגת קוצץ בן קוצץ ואין לו תקנה, וע"ז אמר כי חסד אל פעמים שלש עם גבר ולא ארבע. אכן עם האומה המיוחדת אל פרסום שמו, יעשה ה' נפלאות פעמים רבות (תהלים ק"ו מ"ג) וגבר חסדו עם הבלתי ראויים, עבור הבטחתו שהבטיח לאבותינו. וזה אמת הן בתורה הן בנביאים והן בכתובים וגם במאמרי חז"ל.

רגע אדבר וכו' לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו וכו' ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות (ישעיה י"ט). אבל אם ננעלו כל שערי התשובה וגזר הדין מחייב לכלותם כמו אחר המבול סדום ועמורה, כאמרו נלאתי הנחם (ירמיה). אז תפלת ישרים רצונו, ומאהבתם אל המציאות, ומהשתוקקותם אל ביאת עת הגאולות ומחיבתם אל אישי האומה הישראלית, התפללו שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. ואם באו אישי עמך עד דכא, אז תאמר שובו בני אדם. וזה מטעם זכירת הברית והשגבת עת הגאולות. וע"ז אמר יחזקאל וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים אשר חללתם אותו וכו' לא למענכם אני עושה וכו' וזה הוא מגד שהמה קרבו כמעט לתכלית ההשחתה אשר כמעט אין להם תקוה כלל, רק הבטיח והסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו וכו' (ל"ו). וזה שיברא ה' בריאה חדשה בהם, ויחדש תכונת הגוף כמקדם, וישפיע רוח קדשו בהם, למען יפרסמו כמקדם כבודו ויתנו לו שם תפארת. וכן אמר מיכה, ושמתי הצולעה לשארית, אספה הצולעה והנדחה אקבצה, ואשר הרעתי, ואם גם טבע המערכות יחייב שיהיה להם בהולדה תכונה פחותה מקוצץ בן קוצץ, וזה הוא מה שאמר ואשר הרעתי, כי תנועת הטבע ומהלכו מאתו יתעלה, מ"מ אסדר המערכות ואשימם כמקדם לגוי עצום לפרסום יחודו, וזה הוא מה שאמרו חז"ל, הן כלאי וכחי הן כלאי חיוב, הקב"ה מביא הגאולה, כי הקב"ה ישנה המערכות בקץ הימים ויקרבם לעבודתו. ולולי אלו ג' מקראות היינו חושבים שאפשרי שגם האומה הישראלית תהיה חייבת כליה ואבדון, כאמרו לולי ה' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו, ויתמוטטו שונאיהם של ישראל, לזה הבטיח ה' שאם בשה האומה הזאת כמעט עד תכלית ההשחתה, בכל צרתם לו צר, ויברא ה' בריאה חדשה וישובו מעונם ויקנו לב חדש ורוח חדשה, ויהיו מסוגלים אז כמקדם אל פרסום כחו יתעלה, כי כבר תלה ה' כוונת הבריאה בקיום האומה הזאת. ונאמר, כי שמי בקרבו (שמות כ"ג). ונאמר והשבותי את שבות יהודה וכו', וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי וכו', והייתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ (ירמיה). ועל זה אנו מתפללים ושמינו קראת בשמך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. וכמו שלא יחזור העולם לתוהו ובוהו, כי אם עשה לאשר ברא, כי לא יתהפך בהשחתת העולם, כן לא יכלה האומה הישראלית עד שעשה לאשר שולחה הנה. וע"ז אמר ישעיה, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וכו' ולחם לאוכל, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו (נ"ה) וזה תכלית האחרון מהמופתים והניסים, שיהיו מסוגלים לשנות התכונה הפחותה מהחוטאים, ויקנו לב חדש ורוח חדשה, וישובו לעבודתו יתעלה, ויפרסמו כבודו, ואל תכלית הזה כל אופני המערכות שונות, והבן. הנה אמת, אשר לא קדמני שום אדם בזה.

ומזה תבין תכלית האותות והמופתים, כי עצת ה' הוא להראות בהם את כבודו גדלו והשגחתו מעת יצירתו את העולם, (דאס גייסטיגע איין דער נאטור, דאס היניינלייכטען דעם איבערנאטירליכען איין דאס ווירקליכע). ואם בעת אחת נתמוטטה עצתו קצת בהיות דרך רשעים צלחה וידם תקיפה ועודים המוניים באפריקא, אזיא ואמעריקא העובדים אלילים בעבודות מגונות, והחושבים עץ ואבן לאלוה, מ"מ אנו בטוחים כי יקים ה' מחשבות עמים ודעתם ישכל, כי עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור, וכשיכרית ה' הרשעה מקרב הארץ ויכרת זרע עמלק, כנאמר, מלחמה לה' בעמלק מדור דור, אז ינועו כל אלילי העמים מלפניו, והעמים עובדי אלילים ישובו מפתיותם ואשרי הגוי אשר ה' אלהיו יהיה (כלי חמדה) אפילו מן הגוים ואומות העולם, (עכ"ל). ויתר שאת והתפארות תהיה אז לאומה הישראלית אשר בחר ה' לנחלה לו ולפרסם כבודו יתעלה. וכמו שמופתים הקדומים היו מכוונים אל התקרבות הקץ ועת הגאולות, כן המופתים האחרונים יהיו מכוונים אל ביאת עת הגאולות. והקב"ה מחשב הקץ לעשות, והוא ידע העת לחננה כי יבוא מועד. וחידוש האותות והמופתים הוא מסוגל לבדו, למען יקבלו אישי האדם כלם עול מלכותו, והיה ה' אחד ושמו אחד.

האמונה

דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני וכו' בא דוד והעמידם על י"א דכתיב מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך וכו' (תהלים ט"ו), בא ישעיה והעמידם על שש שנאמר הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע וכו', וכתיב הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג), בא מיכה והעמידן שנאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ה' אלהיך (מיכה

ו'), חור ושעיה והעמידן על שתים שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וכו', אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה (מכות כ"ד), ופי' רש"י שבתחלה היו צדיקים והיו יכולין לקבל עול מצות הרבה, אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כ"כ, ואם באו לשמור כלם אין לך אדם שיזכה ובא והעמידן וכו' כדי שיזכו אם יקיימו זאת מצות כללו, וכן כל שעה הדורות שלמטה הולכים ומתמעטים (מכות כ"ד). הקושיה מפורסמת וכי באו לבטל כל שאר מצות, והרמ"ה הרגיש בזה וכתב לא למימרא דא' עבד הנהו לחוד זכה לחיי העוה"ב, דא"כ בטל עונשן של עבירות וכו' דקי"ל דמאן דמקיים ליה להורה כלה מסייע ליה הקב"ה וכו' וכיון דחזי דוד דהוה מתמעטי דרין ואזלי, בעי רחמי ואוקמינהו להנך מיה"ר אאחד עשר וכו', וכתב המהרש"א גם זה דחוק. ובעל עקרים פי' בזה וז"ל שאין הכוונה לומר כי בעשיית י"א או ג' מצות מקנה לו שלימות האנושי המדרגה שתושג מצד כל המצות שבתורה, אלא שכל אחד מהנביאים היה מתכוין לעשות כללים כוללים מצוה רבות מהתורה וכו' כדי שעל ידם ישיג האדם המדרגה הגדולה מהשלימות, כי לזה שקשה על כל אדם להעמיד על עצמו תרי"ג מצות ומנה דוד י"א שהם כוללים לחדות טובות וכו' עכ"ל. מיהו הא דקאמר כל העושה מצוה אחת כאלו קיים כלה, לא משמע כפירושו, והנראה כפי מה שפירש הרמב"ם וז"ל: וכות מעקרי האמונה בתורה, כי יתקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות בוראו כראוי ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא שיעשה לשמה מאהבה וכו' לחיי העוה"ב, כי בהיות המצות הרבה א"א שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ובשלימותה וכו', וע"ז אמר תורה צוה לנו משה שהם תרי"ג מנין המקבלים וזה שדקדק לומר לנו, אבל אצל הנותן ב"ה אינו רק מצוה אחת והיא שבה אנכי, והיא אוצרת השתוף, כי התכלית בריאת האדם לא היה רק לכבודו יתברך, וכל מצוה כן לאו והן עשה הרי הוא נכלל אצל הנותן באנכי ולא יהיה לך, וכל מצות התורה כאחד הם חשובים לו, ואמר דוד בא והעמידן וכו' לפי שיטתינו זו כוון דרוב מצות התורה מתרי"ג המצות אינם הוויים שיזכו בהם לחיי העוה"ב, אלא במעט אנשים ובמעט מהזמנים, כי יש הרבה מצות שהם לכהן ולא ללוי וישראל וכן להפוך ויש לנשים, ויש שנוהגים בזמן הבית והתלויות בארץ, גם בלאוין א"א שיזכה בהם אם לא בא עבירה לידו והוא נזהר ממנה, וא"כ במה יזכה לחיי העוה"ב בקיומן ויאמר שבא דוד והעמיד דבר זה על י"א כללים שהם כוללים חלק גדול מהתורה בכל זמן מהזמנים, ולכל איש שבהם יזכו לחיי עוה"ב בקיומן ואמר שבא דוד והעמיד דבר זה על י"א כללים שהם כוללים חלק גדול מהתורה בכל זמן מהזמנים ולכל איש שבהם יזכו לחיי עולם הבא, בא ישעיה והעמידן על ו"ו כללים היותר מצויים ושאין אדם נמלט מהם, וכל אחד כולל חלק גדול מן המצוה וכו' בא מיכה והעמידן על ג', שהם יותר כוללים ומוסכמים גם בדת הנמוסית וז"ש דכתיב הגיד לך אדם מה וכו' שהיא דת אלהית, כי באלו שלשה הדברים הדת נמוסית מתורה מסכים לדת אלהית והם משפט ואהבת חסד והצנע לכת, אבל אמר שיש יתרון לדת אלהית שהיא מעורר שלא לעשות המצות בשתוף ד"א רק לש"ש והוא שאמר והצנע לכת, שאף בדבר המפורסם וגלוי לא יאמר האדם כך וכך ווו המצות עשיתי, שאין זה רק ליהורא ולכבוד שמו, שהוא שתוף ד"א ואין זו מתכונה שלימה שתהיה מצוה לשמה, וא"כ ק"ו לדברים שדרכן לעשותן בצנעא כגון הצדקה (שמלבד זה אסור לעשותה בגלוי שלא יתבייש המקבל וכו') כי לא נברא האדם רק בשבילו יתברך לקיים העשייה ואמר בא חבקוק וכו' שנאמר וצדיק באמונתו יחיה, וע"ז רמז דוד כל מצותיך אמונה ר"ל שכל המצות נכללים במצוה ראשונה שהיא אמונה ששמענו מפי הגבורה והיא היותר כולל לכל בר ישראל בכל עת והיא אמונה וכמו שהעמידה חבקוק וכו' עכ"ל.

וגם אלה הפירושים אינם נוחים לי, על פירוש הב"ע הקשיתי לשאול, כי דרכו הוא דרך הפילסופים מימי אריסטאטעלעס, צענא, עפיקור, חכמי אנגליא, צרפת ואשכנזי והראשם הפילסוף קאנט, וגם שמה חשבו לשום כלל אחד ליסוד אל בית המדות (מאראלפרינציפ) אשר אין להוסיף ולגרוע ממנו, וכל אדם יחזה בו חובותיו (פפליכטען) המוטלים עליו לעשותם, ואין צורך לו לשנן שכלו ולחשוב חשבונות, כי אם ילפתו ארחות החובות בעניני העולם, אז הכלל המונח הוא אור לנחות אותו ולדעת בו לעשות מעשיהו, ונתמכו רגל כל דורש במעגלות הכלל הזה; אכן אח"כ מצאנו ראינו חסרון כל כלל וכלל, ובלתי נשלמים ואינם מכילים היסוד האמיתי מהם, למען יהיו נמשכים ממנו חובות האנושיות כלם, לכן בטעות שנפלו פילוסופי דור דור יפלו אנשי אלהים אשר רוח ה' נוססה בהם, ועל דבריהם אנו חיים. וגם לא הבינותי כלל, איך יהיו הכללים האלה כוללים כל המצות שבתורה, כגון איך יהיו הציוויים חרפה לא נשא על קרובו, ואת יראי ה' יכבד, ונבזה בעיניו נמאס, לכללים למען מצוה בהם שארי מצות הפרטיים התלויים

האלוהים בהם? ומה ענין תרי"ג מצות לכללים כללו שהמה מדרכי המוסר? מה שהמה כללים כוללים מצות רבות כמה כמצות ואהבת לרעך כמוך, ואהבת את ה' אלהיך וכציווי תמים תהיה עם ה' אלהיך, ואמרו, כל מעשיך יהיו לשם שמים. באלה המצות נוכל להבין בעיון לא בהיר את שאינו נאמר מהנאמר בהם, ואת שאינו כתוב מהכתוב בהם. אגב שהמה מודיעים העלה (דער גרונד), ומסגלת ידיעת העלה, שהיא מולדת העלול מעצמה, אבל אין להמצות הנזכרות בהכללים ובישעיה סגלה כזאת, מפאת שהמה פרטיים בעצמותם, ואינם נאותים כלל להסתעף מהם שארי מצות, ויש ליישב מעט ולומר שהראשונים שהיה לבם רחבה כפתחו של אולם, הורשה להם העיון וההתבוננות בתרי"ג המצות כלם, וזה מטעם שבכל דורות שלאחריה היו הולכים ומתמעטים ונעלמו מהם שרשי המצות. לזה הגבילו אנשי אל החקירה והעיון רק על איזה מצות, אשר אין צורך אל דרישת טעמם ושרשם וסודם התחכמות יתירה, ויסדים המה לכל מבין; מ"מ דעתי אינה מיושבת בזה, כי בדברי רבי שמלאי הנזכרים יש בהם יסוד כדת, ויש בהם עוד כוונה אחרת העמוקה בזה. ולדעתי יש בדבריו ענין אחר, כי מובא בספר עבודות בשם הר"ן על השאלה, מדוע ההבטחה בתורה היעודים הגשמיים לבד, ולא התבארה ג"כ היעודים הרוחניים, שבאלה מיוחד התכלית האחרון והאושר הקנוי אל הנפש? וע"ז השיב, אין ספק שהאמונות בזמנים ההם היה ענינם נוהג על הדרך שנוהג משפט האמונות וכו', ר"ל שהיו כלם מבטיחות על הגמול העתיד לנפש אחרי הפרדה מהגוף, והיו מרחיקים עידיהם, כי מצד שלא היו נוחלים באמת, לא היו יכולים לתת אות קרוב ומוחש; וכשבאה תורתינו בין אותן האמונות, כמו שנבדלה מהן במעלה, כן הבדילה יעודיה. ר"ל שאמתה אותם מה שלא היו הם יכולים לאמת, וכמו שהיה יסוד ענין יציאת מצרים שעל ידו נראה שהענין האלהי דבק בנו, מה שלא יכלו החרטומים לעשות, אבל נלאו ברוב עלתם, כן המשיכה יעודיה, שיראה עין בעין שהענין הזה לא הוכל תורה אחרת ליעד, ולו הבטיחה על הגמול בנפש אחר המות, נראתה היא ויתר התורות שוות, ולא תודע אליה בענין יעודיה מעלה עליהן, כי אחרי היות כלם מבטיחות על דבר בלתי מוחש היתה כל אחת יכולה להתחזק ולומר שאמת אתה. ולזה לא הוצרכה התורה להמשיך יעודיה על עניני העולם הבא, אבל המשיכה סיפוריה על ענינים שהם מאמתים זה בלי ספק, עכ"ל. וה"ה התפארת ישראל, שכל דת שתעשה כמו דת משה מניח בדבר שנראה לחוש שהיא אמיתית, ולא כמו שאר דתות שמניחים דבר שלא נתברר אמיתתו, ולא נקרא זה ברור אם יאמרו שנודע לראשונים אותות ומופתים, כי אפשר לזה ההכחשה, עכ"ל. וע"ז אמר ישעיה, מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אשר עצתי תקום וכל חפצי אעשה וכו' הראשונות מאז הגדתי ואשמיעם פתאום ותבאנה. ואם ההתבררות הדברים ההוגים המה עדים נאמנים על אמתותם; מזה תבין שהיא היתה פתח אמונתינו הנשגבה, ה' הבטיח אל אברהם אבינו אשר יסד אותה, ונברכו בך כל משפחות האדמה, ויאמר לו הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם, ויאמר לו כה יהיה זרעך. ונאמר, והיה באחרית הימים וכו' ונהרו אליו כל הגוים וכו'. ונאמר, כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד. ונאמר, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ובקורות העמים (פעלקער, געשיכטע) יתחילו היעודים כללו להתברר אמתתם, כי חצי מספר המין האנושי על פני כל הארץ, מאמין עתה באחדות הבורא.

התבררות הנזכרת היתה גם כן לאומה הישראלית, בעת היותה על הארץ אשר נתן לה ה'; מאשר הבטיח אליה, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם וכו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים (דברים י"א), ונאמר את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וכו' והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' (דברים י"א), ונאמר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וכו' ובאו עליך כל הברכות וכו' והיה אם לא תשמע וכו' ובאו עליך כל הקללות וכו' (דברים כ"ח), הכי לא באו הברכה והקללה אשר נתן משה לפניהם? כל הנחשלים ונגפו אויביהם אחריהם ויגנסו בני ישראל אם לא אבו הלוך בדרכי ה', אכן בימי דבורה בשמואל דוד שלמה ויחזקיהו ישב ישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. וגם עד עתה נראה התבררות אמתת התורה באמרו והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ וכו' וכדומה לזה.

ולכן ע"ז אמר ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני וכו', ועין בעין ראו אז כי בקיום התרי"ג מצות ובעבודה האלהית ימשך ויתחייב כל הטוב, ובזה היו יודעים בני ישראל שהיו נוחלים דת אמת (מלבד קבלתם בזה מאבותיהם), ושארי דתות לא היו יכולים לתת אות קרוב ומוחש כמוהו! בא דוד והעמידם על י"א, דע לך שהענין המקדש הוא מכוון לפרשם

לפרסם שמו יתעלה, כאמרו מקדש ה' כוננו ידיך, ה' ימלוך לעולם ועד (בשלח), באופן שיתגלה בה כל השלימיות, בענין שיהיה אורה של ישראל בלבד, אבל אור כל העולם כלו, וימלוך הש"י על העולם כלו בכבודו ויהיה מלכותו נצחי וקיים; וע"ז התפלל שלמה גם אל נכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וכו' למען ידעון כל עמי הארץ ליראה אותך כעמך ישראל, ובימי דוד נתוספו על ישראל מאה וחמישים אלף גרים, (יבמות ח') והמה לא היו גרי צדק רק גרי תושב דכתיב ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו, וימצאו מאה וחמישים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ויעש מהם וכו' סבל וכו' חוצב בהר וכו' להעביד את העם, (ד"ה ב' ב') · וכ"כ הרד"ק, וקראם גרים לפי שלא היו מניחין לעבוד ע"ז, כי אות הוא שהעלם שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו, והמה היו גרי תושב כמעט בדרך אונס, (כי ישיבת א"י היתה מחייבת לבלתי עבוד ע"ז) · כי גרי אמת שהיו משותפים עמנו בדת הישראלי, לא היו עבדים כלל, כאמרם עבדי הם ולא עבדים לעבדים, וע"ז שאל דוד מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, ופי' המפרשים, אהלך הוא אהל מועד ומשכן ה' אשר בהליכותם היו מושגחים מאתו יושבי ארץ כנען, והר קדשך הוא הר ציון, כי בשכון הארון בציון יתראה שמה קדושתו, וע"ז העמידן על י"א, ואמר הולך תמים, וזה הוא כמו שצוה ה' לאברהם היה תמים · וזה שכל תכלית כוונתו יהיה לכבוד בוראו והאמין בה' בהחלט, וכאמרו, תמים תהי' עם ה' אלהיך וכו' ואמר ופועל צדק וכו' · כי בכל אלה גם הגרי תושב מצווים בהם, ואנו מצווים באלה המצות לעשותם גם עמם, והם עמנו ואנו עמהם משותפים במצות הללו, ומחוייבים בהם, ואלה המצות המה הענין שבהם בבחינת היותם אדם ולא יפרידם כלל ·

וע"ז אמרו כספו לא נתן בנשך אפי' רבית דנכרי, וזה יורה על גירי תושב שהיו גרורים על ישראל, ומתוך שנספחו עלינו אנו מחוייבים להחיותם כמ"ש הטור איסור הריבית הוא משום שאנו מצווים להחיות כל נפש מישראל, ועכו"ם אין אנו מצוים להחיותו לכן מותר ליקח מאתו ריבית משא"כ בגר תושב שנאמר בו כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, והוא הגר לדעת הרמב"ן אף שאוכל נבילות, מטעם שאנו מצווים להחיות הגירי תושב המקיימים שבע מצות, וכבר הרחבנו בח"א, וע"ז נאמר זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה (שם כ"ד), כי הדת האמיתי שביאם אל הצלחת החברה והמדינה ולקבל הוד היתה חקה אחת, כי כל אישי האדם אינם נבראו אלא לפרסם כבודו יתעלה וכבודו נראה רק מצד בני אדם, כי ברב עם הדרת מלך · בא ישעיה והעמידן על וי"ו והזכיר לבד הולך צדקות ודובר מישרים ומואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד, אוטם אזנו משמוע דמים, ועוצם עיניו מראות ברע, באלה הצווים אין שום זכרון מאמונת היחוד ושארי הדברים, אך הוא הסדור השכלי לבד מבלי הערה אלהית, כי הנימוסית ג"כ תתקן הנהגת האנשים ותסדר עניניהם באופן נאות אל שיתוקן קבוץ המדיני, ואם גם אל זה גם מגמת הדת האלהית, מ"מ אין באלה הטוב האמיתי אשר הודיע ה' ע"י נביאיו ואין זה הסדר אשר סדר ה' על ידי שלוחיו, ודע לך כי בימי ישעיה כבר נפלו ברשת הע"א, ועפ"ז אמרו חז"ל ואותי עזבו ואת תורתי שמרו, הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו, (א) כי המאור שבה יחזירם למוטב, וכן אמרו חבור אפרים הנח לו, ואמרו, כמה גדול השלום אפילו עובדי ע"ז, הקב"ה מאריך להם אף, וכשהן במחלוקת חלק לבם עתה יאשמו, ולכן ע"ז הוכיחם ישעיה בתחלה, לו יהיה ביניהם דרכי החיים, ולא יהיו מושחתים בהשחתת המדות, או יהיה להם תקנה שישובו מפשעיהם ולא ילכו

הערה (א) וביאורו שאצל שהתורה תסדר ג"כ דרכי היושר, אשר מהם יתוקן הקבוץ המדיני, באופן נאות ושלם, ותשאר ותתקיים החברה (שטאאט) בין האנשים, ויהיה כל אחד מנוצל מכף מעול וחומץ · ומזה יקים לשאר הדברים, ותן חכם ויחכם עוד, ולזה מסוגל העסק בתורה להחזיר את האנשים לעבודתו יתעלה, ומזה יבטחו אח"כ בה, ויאמינו כי היא מיושרת ג"כ אל השגת ההצלחה הנצחית, והיא הודיע הטוב האמיתי כדי שישתדלו בהשגתו, ותודיע הרע האמיתי כדי שישמרו ממנו, וזה הוא המאור שבה יחזירם למוטב, וישתדלו אל הטוב אשר סדרה התורה להם, וישמרו שלא יטרידם רוע סדור קבוציהם מהשיג ההצלחה האמיתית, ולא לבד שיתוקן להם קבוץ המדינה, אף ישיגו ע"י ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי אשר אל זה הוא מגמת הדת משה, ומשאת תתעורר אל השלימות האנושי, הנה זה אות היותה אלהית, ומתוך העסק שלא לשמה, יבוא האדם אל העסק לשמה, ויבין כי משפטי ה' אמת צדקו יחדו (מעט מזה מנ"ע) ·

הברית

ילכו בדרך אנשי החמס הבוגדים איש ברעהו, ובסוף תוסבל הכנסיה (סטאאט) ויושחת הקבוץ, והקלקול יגיע אל הפסדם וכליונם, ויותרו אגודת החברה, ויאשמו ויתחייבו גלות ומתבל יגידוהם• וכ"כ האשכנזי, (אהנע איין געזעטץ אדער איינע רעגעל, קאן קיינע געזעללשאפט זיך בעשטעהנד פערהאלטען, וואדורך זיא דען וויללען דער איינצעלנען בעשרענקט)• ועי"ז אמר, התבררות אמתת החקים הללו נמשך מקיום הכנסיה ומהתמדת החברה• ועי"ז הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים; וכן נודע כי השבת המדות המה מרומים ומצודת סלעים לכל אומה ואומה, ומשגב ומסעד אם יבוא צר ואויב בשעריה• ופי' המפרשים, הולך צדקות שהיה מונהג והורגל לעשות צדקה ומשפט וכו', והאומה הנוהגת את עצמה במדות הללו, איננה יראה כלל מפני האויב, כי בטוחה היא כאלו מרומים תשכון במקום שאין היד שולטת בה, ומצודת סלעים תשגבה, ולא יכול שום אדם להלחם בה• ולפי שהמקום עם היותו גבוה ומבצר, עוד יכובש מחסרון לחם ומים• לזה אמר, לחמו נתן, שמאכלו יהיה שם לשובע, ומימיו נאמנים שלא יפסקו, עכ"ל• בא מיכה, הוא בחן וראה כי אין תקוה אל התקיימות קיבוץ אישי הישראליים במדינתם והדורות מתמעטים, וכן אזור בו ישעיה והעמידם על ב'• לכן המה שנו בתוכחתם אל יחידי סגולה, ואלה שלשה מתוכה כוללים כל מצות שבתורה או רובן, כי אם עשות משפט יכלול כל הדינים שבין אדם לחבירו, ואהבת חסד יכלול כל מיני גמילות חסדים, והצנע לכת עם ה' אלהיך יכלול כל הדברים שבין אדם למקום• וכמו שפי' המרש"א, שהמעשה יהיה בשתוף טהרת כוונת הלב, וע"ז הגיד לך וכו' ומה ה' אלהיך דורש וכו', ופי' המפ', כי לא בא הש"ת כ"א להעמיד המין האנושי על מתכונתו ולהביאו לתכלית מה שנברא בעבורו, שהוא לטוב לך כל הימים ולחיותך; וזה כל האדם• ושעיה חזר והעמידן על שתים שמרו משפט ועשו צדקה, והוא השתדל לזרז מאד על המדות הפועלים הקיום הזמניי בתחלה אף בזולת האמונה, וזה אף לאיש ישראלי הפרטי• וע"ז אמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות• והתבררות אמתתם יתגלה באחרית הימים, באמרו, ואותי עזבו ואת תורתי שמרו, הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירם למוטב (ירושלמי, חגיגה)• וכאמרו, כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות• ונאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד• וכמו שהוכיח בתחלה על השבת המדות אל האומה הישראלית, כן הוכיח. אח"כ כמו כן את האיש הישראלי הפרטי, ועי"ז גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה, כי קרובה ישועתי לבוא, וכן אמרו גדולה צדקה שמקרבת הגאולה• עד שבא חבקוק וראה רק חמס וריב בארץ, כנאמר, עד אנה ה' שועתי וכו' ואמר ותעשה אדם כדגי הים, וכרמש לא מושל בו, והוא עמד על משמרתו וחפץ לראות ההתבררות באחרית, והבינו ה', כי עוד חזון למועד, ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו, כי בא יבוא לא יאחר (חבקוק ב')•

דע לך קורא נעים, כי הרצון הנעלה העולה בנשמתינו, אשר דרכו לאהוב הטוב בהחלט ולשנוא הרע בהחלט, (דיא איינער אונמיטטעלבארע וואהרנעהמונג דער זיטטליכע פערבינדליכקייט צום גוטען), והמחייב עונש לרשעים ושכר לצדיקים, היא הנשמה המשותפת לרובי אישי האדם (חוץ מקוטן בן קוטן אשר בא אל השחת הדעת והפליג בעול, זה לא ידע להטיב, והוא לבד אינו מבין ההפרש בין הטוב ובין הרע), והרצון הנעלה הזה הוא אות על מציאות הדבר הנבדל מן החומר באדם, וזה הוא הכח האלהי הנטוע בו, כי מה שיורגש האדם פנימה, אין לספק עוד באמתתו• וכ"כ האשכנזי, (איינע ווירקליכקייט איזט, געגען דערען אונבעדינגטע געוויסהייט זיך ניכטס סאגן בריגגען לאססט, דאס אונמיטטעלבארעס (עמפינדונגען, וואהרנעהמונגען) אנזוערס בעוואוסטזיין אלס נאווייסע ווירקליכקייט געגעבען איזט)• וכתב רמ"א, שם. רוח יפול על ההרגשה בנפש המרחף על כל אגפיה, והמתפעל מאמתת הדבר המעורר אותו, עכ"ל• והרגש הנשמה יש לו יתרון על שארי הרגשות הפנימיות, מפאת שהרגש הזה היא המעלה המדותית השוה לכל אדם, כי שארי המעלות יתפרדו אחת לאחת, כי אין אדם נולד מוכן בטבעו לכלם, ועל כן ידע האדם האחת ולא יקח אחרת כלל• ואנחנו נראה בחוש שמלאכה נפרדות לזה אחת, ולזה אחת כפי מה שחייב טבע כל אחד ואחד מהאנשים• וזה אנו רואים שהמה טבעיות ונמשכות אחרי תכונת הגוף ומזגו, יש שטבעו הכינו למדת גבורה, ויש למדת החמלה ולא לזולתן• אמנם המעלה המדותית היא משותפת לכל אדם, והיא המעלה האישית הנראית בכל אדם• לכן המעולה שבהרגשות היא קנין תבוניי בנפש, והיא שלימות הגורה הכוללת אישי אדם והמשלמת חכותם• ומפאת הכרת הנפש השופעת בגוף, יכיר האדם בוראו בעולמו, (דיא אידענטיטעט דעס גאטטליכען אונד מענשליכען גייסטעס, אלס זועלבע דער גייסט אללער וואהרהייט

איזט

ז), וע"ז נאמר, חלילה לאל מרשע ושדי מעול, כי פועל אדם ישלם לו, וכארח איש ימצאנו (איוב) · היו צועקים וקוראים תגר הרבה בני האדם, התלונה הא', אם היו רואים שאין עונש מגיע אל הרשעים, והטובות אינם מגיעות אל הצדיקים, היה סבה שימלא לב האדם לעשות רע· וע"ז אמר שלמה, אשר חוטא עושה מאת רע וכו', אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, על כן מלא לב בני אדם בהם לעשות רע (קהלת ח')· התלונה הב' הוא במעשה הנעשה תחת השמש, שהמעשה הטוב אינו יוצא בשלימות אל הפועל, ומעשה רשעים יוצא בשלימות אל הפועל, ואם הצדיקים אינם מגיעים בהשתדלותם התכלית המבוקש, ובמעט בבל כחם יכלו, והרשעים בהשתדלותם מצליחים ומשיגים מבוקשם ולא יגעו לריק, ומונעים חיצונים אינם עומדים לעומתם, כאמרו הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבוקר יעשוה, כי יש לאל ידם, וחמדו שדות וגזלו, ובתים ונשאו, ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו (מיכה ב'), וע"ז אמר הכתוב הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת (איוב י'), ואם אין מונע עומד לפתח הרשעים ומצליחים במעשיהם, בלבבם יחשבו כמרי, שמעשיהם טובים נכוחים ורצויים לפניו יתעלה, כאמרו ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה (שם ט'), וע"ז אמר ירמיה מדוע דרך רשעים צלחה (ווה התלונה ב' בכל מעשיהם השחיתו מצליחים, ובזה טועים שהאדם בלתי מושגח בפרטי מעשיו) שלו כל בוגדי בגד (וזה התלונה הא' היא שנמצא צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים), לכן שתי תלונות הללו על זכות הרשע ועל רעת הצדיק, ועל השתדלות הרשע שמועילו בהשגת מבוקשו ומעשיו מצליחים, ועל השתדלות הצדיק שאיננו מספיקו אל השגת תכליתו, ההכנות שישנה המה הנה אל הגעת החפץ, אלה העניינים מביאים את כל האנשים לספק בהשגחה, הטענות הללו החזקות, אשר יטעון בה השכל מצד מה שהוא בכל אנושי, אשר אליהן מונע מהמעשה אשר אליו מתחזקת ההבנה · (דער פערשטאנד איזט אונגרוהיג בייא דער וואהר נעהמונג איינעס ווידערשפרוכעס)· והעניינים הללו מרידים את החוטאים מאחור ולתקן מעשיהם כי אינם יודעים שמעשיהם מקולקלים, ומשיבם אחור ימינם לשוב מחטאתיהם, ויכחשו בה' ויאמרו לא הוא, והם כופרים בהשגחתו הפרטית. ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, אם אישי האדם המה כדגי הים הנצודים שהמה נעזבים להמקרים!! וע"ז כשהיו רואים:

ואת אנשי אלהים בעיניהם היו מצטערים צער גדול, והיו מתלוננים ע"ז, ואף שלא היה להם ח"ו שום ספק בהשגחתו יתעלה, מ"מ מהידיעה שהאדם מתפעל מהמורגש ומושג יותר ממה שיתפעל מן המדע באמתות, היו פחדו פחד שהעניינים הללו יטרידו אנשי דורם מאמונתם, והוא יהיה סבה שימלא לבם לעשות רע, וכל איש הישר בעיניו יעשה באמרם לית דין ולית דיינא, והקב"ה מונע באלה העניינים דרכי התשובה, ואדרבה שיהיה פותח שער לחוטאים, וע"ז סי' הב"ע הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י'), ואמר הטוב לך שאתה שלם בתכלית השלימות והמעלה והאדם גבוה בערך מעלתך שתעשוק ממנו חקו, ושלא ישיג השלימות שאפשר לו כפי כח השכלי שנתת בו, ותעזבהו על צד התיאום, כן אל כביר השכלה בפעל, והוא אשר להגיע את מין האדם אל השלימות שהוא כחני עליו, ואחר שיש בו שכל בכח ראוי שיעזור אותו השם יתברך להוציאו אל הפועל ולא יעשוק ממין האדם השלימות שאפשר לו להשיג, שזה היה חסרון בחק השי"ת שהוא יכול על כך · עכ"ל ·

ומזה תבין דברי חבקוק גם הוא התרעם על זה בענין מסבה הנזכרת, ואמר עד אנה ה' שועתי וכו', התלונה הא' היא למה תראני און ועמל תביט ושוד וחמס לנגדי וכו' והתלונה הב' היא כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל וכו', ואמר הלא אתה ה' מקדם אלהי קדושי, לא נמות ה' למשפט שמתו, וצור להוכיח יסדתו, כי הנביא לא זז מהאמין השגחתו, לזה אמר שהתאמרות הרשעים גהורים הוא מצד ההשגחה על אחרים שהם חוטאים בזי להפרע מהם כאמרו הוי אשור שבט אפי ומטה בידם זעמי (ישעיה י'), וכן נאמר על נבוכדנאצר מפץ אתה לי, כלי מלחמה ונפצתי בך (ירמיה נ"א), (דאס בעזע אדער איבעל ווירקט ענטוועדער אלס שטראפע מיטטעל אדער זיכנעמיטטעל) · מ"מ קרא תגר ושבק לדידיה ונסיב לכלהי עלמא טהור עינים מראות ברע וכו', למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו, ותעשה אדם כדגי הים, כרמש לא מושל בו וכו', על כן יזבח לחרמו, ויקטר למכמרתו, כי בהמה שמן חלקו, ומאכלו בריאה, כי החרם ומכמורת המה האלילים אשר התיחסו אליהם הפעולות המגונות והשבו על ה' תועה, ואם גזירת ה' החפץ בטוב בהחלט אינה עומדת לעמתם בהצלחת רוע מעבדיהם, והשתדלות הצדיק אינו מועיל ויגע לריק, אז יאמרו רוב העולם עזב ה' את הארץ, והמה נוטים אז אחרי הבלי אלילים

אלילים ויסבלו; ואמר והשימותי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי (הושע ב') ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה (שם). ויתפתו אחרים אחרי השקוצים והגילולים וזה בעבור התועלת המדומה שבהמה שמן חלקם ומאכלם בריאה, ויעבירו אנשי האדם משלימותם ושערי תשובה יהיו נעולים בפניהם, וע"ז אמר העל כן יריק חרמו ותמיד להרוג גוים לא יחמול, ואם גם תצדק בשפטך אכן הטוב לך לעשוק ממין האדם השלימות שאפשר לו להשיג, ותתמנע דרכי התשובה מהחוטאים, ותפול ח"ו כוונתך הנשגבה ביצירת עולמך? וע"ז אמר על משמרתי אעמודה וכו' ואצפה וכו', ומה אשיב על תוכחתי וכו', כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא לא יאחר, כי ארוכת אפים איננה שכחה לפני כסא כבודו, כי הוא מסבב סיבובים ומביא עצות מרחוק, להפר עצת רשעים ולא תעשינה ידיהם תושיה וישלם לאיש כפרי מעלליו. ודברי הנביא שהקב"ה אינו גובה חובו לעולם, יבוטלו בסוף מאליהם, והרשע נכשל בסוף במעשה הרע שעשה והזיק לאחרים כמו שאמר ברשת זו טמנו נלכדה רגלם, ואמרו כל האומר הקב"ה ותרן יתותרו מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דליה (בבא קמא נ'), ונאמר חרב פתחו רשעים וכו' חרבם תבוא בלבם (תהלים ל"ז), ונאמר הנה כתובה לפני לא אחשה, כי אם שלמתי (ישעיה ס"ה ו'), חה שלא אחשה לשלם העונות אל חיק החוטאים, ויבושו החושבים על ה' תועה, והצועקים על משפטי ה' בלי שכל ובינה, ונאמר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי, לי נקם ושלם, לעת תמוט רגלם, כי קרוב יום אידם (דברים ל"ב), וקץ מעשה הצדקה הוא בהשארות והתמדה וקיום; ועל השאלה מהעושק של שלימות מאישי האדם, שאפשר להם להשיג ולא יגיעו אל המעלה הראוי להם? אמר הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, גם בזה הענין יש התגלגלות רב אל הנהגה האלהית, ויש מבוא אל השכל האנושי להבינו, כי הנשמה הוא חלק אלוה שבאדם, נתנה ה' בשרשי יצירתו, והרצון הנטלה החופש ברע והמשתוקק אל הטוב ועלול אל קנין שלימות, הוא להשגת תכלית מה נכבד יותר מאחרי בע"ח שאין בהם לא תוספת ולא גרעון כלל, וזה היתרון הנמצא בו יורה שהוא נחשב בעיני השם יותר מכל אחד מהם, וראוי שתדבק בו ההשגחה האלהית כפי שעור יתרון התבונה, יותר מהם, וכ"כ הרמב"ם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם אלהים, שעקר החבה היא שנודעת לו מעלתו ומכיר ביתרונו. וכתב הב"ע ואמר ותחסרהו מעט מאלהים וכו' כשאני מעיין ביצירת האדם ורואה אני השלימות שביצירה שיש בו כח שכלי (ותבוניי), זה יהיה שחבה הא מעורב בו על יד שכלו ויש בו מדעת קונו, ולא שכן הוא, אני אומר שיצירתו ילקת רא"ה אדירות שמך ומעלתך וכו', והנה מן הכח הש הנמצא באדם שהוא מעט מאלהים, נוכל לק רא"ה, על היות אדיר שמך בכל הארץ והיות השגח דבקה במין האדם השכל, עכ"ל.

וזה הענין תשובה על טענת חבקוק באומרו ותעש אדם כדגי הים וכו' וזה יורה כמעט מיעוט מעלת האדם, ע"ז אמר אף שמהמאורע הנראות בעולם החיצון בעת ביאת השודד ומרג הארץ, ובלבול הסדר בהנהגת האדם, מטעים האדם לאמר שיהיה נעזב ומשולח ובלתי מושגח בפי מעשיו, אבל הכרת מעלתו בטבע יצירת נשמתו ב ראיה ברורה וחזקה על החסד שעשה ה' עם האדם, כשנתן לו בטבעו הכנה אל קנין שלימות ולה השלימות המיוחד לו, וזה היתרון הנמצא בו שה התבונה האלהית, היא אות חזק על מעלתו ובו יתאמ ויתברר אליו השגחתו מכל המאורעות החיצוני המטעים והמטרידים אותו, כי באלה יקצר מדעה רק מחסרון ידיעתו, ומה שהוא חסרון בחק ש האדם הבעל תכלית, ואינו רואה העתיד, והעברו נשכחו מאתו, אינו חסרון בחק שכל הבלתי בעל תכלי אשר ערום העתיד נגדו ואיננה שום שכחה לפנ יתעלה, והנסתרות והעברות גלויות וידועים לפניו ואם קצרה חכמת אדם לעמוד עליהם, אין לנו רשו לדבר בהם, כי עכ"ז נאמנו מאד, כי ההתאמתו התבונה בלבו של איש ישר היא גדולה ויתירה מהמורגש ומושג בחוש החיצון, והיא תביאהו א האמונה האמיתית בהשגחתו יתעלה, וע"ז אמ אסף עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם וכו' ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני וכו' ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג). ונתאמת שמדרגת הטבע ומהלכו חכמת אלהים קדושים, והמה ארחות חיים. וע"ז אמר חבקוק, הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, עפלה הוא חן ויעפילו לעלות אל ראש ההר, ותרגם אונקלס וארשעו למיסק, ורצונו הנפש העפלה החושקת לדפק הקץ, וזה מפני הספיקות המבוכות והשאלות העצומות העולות בקרבה, לא ישרה נפשו בו, כי פירודה מושלת בקרבו, וזה מפני השני הפכים, וזה העולם החיצון והנהגתו, אם יתאחרו פועלי און כפי המוחש והמורגש, והעולם הפנימי שהוא הנשמה אשר מטבעה שונאת רשע ואוהבת צדק, והנפש לא ישרה בו ואין אימון בו, מפאת שהיא

אושבת

אהבת מחשבות זרות, והשמנות בחזיונות מגד
הרעות הנמצאות בעולם במה שמביאות אותה לידי כפירה •
והמתבוננת בצרות כללו, סופו שיבחיש בהשגחתו
יתעלה, ואומר שעזב ה' את הארץ, והנהגת העולם
היא בלי סדרים וצדק, ולית דין ולית דיינא • ושאלות
כללו מדיחים את הנפש ומבלבלים דעת האדם,
(קיינע רוהע הערשט אין דעם צווייפלער'ס הערצען)
ואמר וצדיק באמונתו יחיה,
ונאמר, ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי
כליתי, אכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי (ישעיה
מ"ט) • ונאמר, לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה וכו'
והיה טרם יקראו ואני אענה, עוד הם מדברים ואני
אשמע (שם ס"ה) • וזה הוא מדרכי האמונה, שעם
שהעולם הזה הוא כפי המדומה איננו בהשואה עם
ציור התבונה הפועלה בקרבינו, אז יאמין הצדיק, כי
תחות לבושא דהאי עלמא שופט השופט צדקות, ונכון
לבו בטוח בה', כי הוא ישים העקוב למישור,
והרכסים לבקעה, ואז יהיה בהשואה גמורה העולם
החיצון עם העולם הפנימי • ועי"ז כי עוד חזון למועד
ואם יתמהמה חכה לו, כי בוא יבא לא יאחר • ונאמר
משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה', סמוך
לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וכו', צדקתו
עומדת לעד קרנו תרום בכבוד, רשע יראה וכעס,
שיניו יחרוק ונמס, תאות רשעים תאבד (תהלים
קי"ב) • ונאמר, בטוח על תוהו ודבר שוא וכו'
קורי עכביש יארוגו וכו' קוריהם לא יהיה לבגד ולא
יתכסו במעשיהם, מעשיהם מעשי און (ישעיה נ"ט) •
ופי' כמש', כמו במלאכת העכביש אינה באה לבגד
ואין לה עמידה וקיום, כן מעשה הרשעים לא יבואו
לגמר מעשה ולא ימצא בהם תועלת כלל ולא יהיה
להם קיום והעמדה, עכ"ל • ולכן הנהגת העולם
בשתה אינו (כפי המדומה) בהשואה עם ציור
התבונה, וזה שקורא ידיעתינו בפרטיים, ועי"ז נקרא
עלמא דשקרא • אבל ה' מבטחינו, והוא יסבב
סיבובים וימלא כל משאלות תבונתינו, ויבדיל ה' בין
עובד אלהים ללא עבדו, ויגמור ה' מעשה הצדקה,
ודרך רשעים תאבד • וכל מה דעביד רחמנא לטב
עביד (יעדע בעגעבענהייט לייטעט דיא פארזעהונג
אם ענדע צום גוטען) •
ואזה תבין ההבדל האמיתי בין אמת ובין אמונה,
האמת הוא שאם יסכים הציור בנפש עם המצוייר
שהוא במציאות חוץ לנפש (איבערייןשטיממונג דער
פארשטעללונג מיט דעם פארגעשטעללטען געגענ-
שטאנד, איזט דיא וואהרהייט דעס בעגריפ'ס) • ולכן
האומר על לבן שהוא ירוק, הנה זה הוא שקר, אף
שהמוכה בחולי ירקון יודה לו, מ"מ רובי אישי האדם
העומדים בבריאותם (ואין בהם קלקול התכונה),
מכחישים אותו ומסכימים יחד שהוא לבן • ואזה אנו
גוזרים אמתת המוחש לפי ההסכמה האמיתית מרובי
בני אדם; וכן הוא בכח ההרגשה פנימית בנפש,
שהוא נוטה אל אהבת הצדק ושנאת הרשע, והאומר
על רע שהוא טוב, ועל טוב שהוא רע, הרי זו כזב,
אף שרשע גמור יודה לזה ואומר על רע שהוא טוב,
מ"מ רובי אישי בני אדם לא יבחרו בזה, ואינם
מסכימים עמו • ואזה אנו גוזרים אמתת המחשבה
לפי ההסכמה האמיתית מרובי אישי האדם, (אונ
מיטטעלבארע וואהרנעהמונג דעם איננערן זעלבסט) •
וכבר כתבנו בזה במאמר יעוד האדם (דף ט"ו),
וזה הענין האמיתי הנפלא שאיננו מוחש בה' חושים,
נקרא אמונה, או האמת הפנימי • וכ"כ האשכנזי,
(אין דער אידעע דער פפליכט איזט אונס דיא ריין
מאראלישע וואהרהייט געגעבען) • וכאשר לא יפול
בגדר הספק כלל ההבדל בין שחור ובין לבן, כן לא
יפול בגדר הספק כלל על ההפרש בין טוב ובין רע •
כי הרגשה פנימית מהצדיק יקרה היא ונבדלה מהרגשה
חיצונית מה' חושים, והאמונה במציאות הכחות
הנבדלות הפועלים בגוף האדם, זו יקרת האדם
ומעלתו, (דער אינטעללעקטועללע קאראקטער איזט אלס
איין אויססערזינליכער, אונזיכטבארער אונד
אונפערענדערליכער ווילענסאקט צו בעטראכטען) •
ואם אנו אומרים שכבוד ה' מלא עולם, ואופני העולם
פונים לעומתו, אז צורך לנו להסתכל מה תחות
אילן לבושין דהאי עלמא • ואם אנו רואים שיש
רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, ומעשה הטוב כפי
המדומה בלתי נשלם, ומעשה הרע הוא כפי הנראה
נשלם, לזה מהחסד האל שנתן ע"י גילוי שכינתו
האמונה אל בני אדם, והיא נותנת לו שתי הבטחות,
הבטחה הא' היא נתינת הטובה אל הראוים אליה,
והעונש אל הראוים אליו, ועי"ז נאמר, גדול העצה
ורב העליליה וכו' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו
(ירמיה ל"ב) • ונאמר, אחרית רשעים נכרתה וכו'
ואחרית לאיש שלום (תהלים ל"ז) • והבטחה שנית
שמעשה הרשעים לא יבואו לגמר מעשה • ונאמר, כי לא
תהיה אחרית לרע (משלי כ"ד) • ונאמר, כי אם ביראת
ה' וכו' כי יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג) •
אבל היסוד שעליו נשענים הבטחות הללו אין זה כי
אם האמונה, והיא שער השמים! כמו שיתברר
הרגשה פנימית בנפש בלב הצדיק לבחור בטוב ולמאוס
ברע, וזה האמת הנקנה אליו באמונות המעשים
הטובים כן נכון לבו בטוח, שיש אל אמונה ואין

פועל, והוא מנהיג העולם והוא יתברר באחרית הימים ברצון הנעלה השופע בקרבינו, ע"י פעולות נשגבות, אשר יסכימו אל התבונה המעוררת אותנו להשלים הפועל הטוב (דאס ניכטוואהרנעהמבארע אלס רעאל געלטען צו לאססען געשיכט דורך דיא פערנונפט). אכן מי שהוא בוולת החיים האלהיים מהנשמה, ואם עודים פועלים בקרבו היצורים הרעים המבללים תכונת האדם, ולא ידע להטיב, לזה אין הבטחה בעתידות ומבטח האמונה היא לו למבטח בוגד, כי הוא נחש ינחש בשכלו לטעון טענות שוא ומדוחים המטרידים מפועל הטוב מהתבונה האלהית וכמו שנחש הקדמוני אמר כי יודע אלהים וכו' כן יטעון השכל הגד מה שהוא שכל אנושי, מקוצר ידיעתו, טענות המטרידות האדם משלימותו, וע"ז אמר הנה עפלה לא ישרה נפשו בו, ויסביר בפועל הטוב כי אין בו תכלית, אכן הצדיק באמונתו יחיה (דער פראממע לעבט אין זיינען גלויבען גליקליך), כי הוא מרגיש אמתת התפלה המדותית פנימה והוא יחיה בה. (א) לזה בנקלה יקנה מדת האמונה, כי היא מסתעפת מתכונת התבונה האלהית השוכנת בקרבנו. וכמו שהצלחת אדם ואושרו היא תלויה בידיעת יקר האדם ומעלתו ויבטח על צדקתו, כן יחיה הצדיק באמונתו ויבטח באלהיו ולא יתלונן על הנהגתו יתעלה, בידעו כי יש אחרית לפועל הצדיק; ודרך רשעים תאבד, וזו היא השגה מאמיתת מציאותו.

ומזה תבין מה שכתב הלה"ק ויש לך לדעת למה שינו הלויים החכמים הענין הזה בחבקוק ולא בדוד, והיו יכולין לומר בא דוד והעמידן על אחת כל מצותיך אמונה (תהלים קי"ט), אבל היה הענין מפני הבאור הנזכר בחבקוק ואמר יחיה, ואמר שכל המצות תלויות באמונה, ועם האמונה יזכה האדם לחיים הנצחיים האמיתיים (חיי העוה"ב), ואיננו כאמר על חיי בשרים הקצרים מפני שהאמונה יסוד המצות כלן, הוצרך להזכיר יחיה עכ"ל. ולי נראה כי מלת חיים ומלת טוב, יש לנו ב' הוראות אם אל החיים האמיתיים והטובות הנצחיות מהאומה המיוחדת אל פרסום שמו, (דאס זיטטליכע פאלקס„לעבען), או החיים האמיתיים והטובות הנצחיות מיחידי סגלה (דאס זיטטליכע לעבען איינעס אינדיפידואו'ם). אם אל החיים המדיניים והטובות הזמניות (דאס שטאאט'ס לעבען) אם אל החיים החומריים והטובות הגופניות (דאס פיזיסע לעבען), וכן הוא במלת טוב, וכבר הרחבנו בזה במבוא למאמר הבריאה ובמאמר יעוד האדם.

ומזה תבין שבתרי"ג מצות נאמר החיים והמות נתתי לפניך וכו' ובחרת בחיים וכו' (דברים ל'), ונאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח), ונאמר, ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל'). וגם דוד העמידן על י"א, (והזכירם בדרך קצרה בקאפיטל כ"ד (ב) ובקאפיטל ל"ד ועיין במפרשים). והוא גם הוא אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, ישעיה הזכיר לבד המצות המביאות אל שלום המדיני, והמה רק הפרוזדור למען לבוא אל הטרקלין החיים האמיתיים והנצחיים, ולכן לא זכר מהם, ודבר רק מקיום האומה והאדם בעוה"ז, כאמרו, הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו, ולהלן אמר כי קרובה ישועתי לבוא. מיכה באל על הטוב בהחלט, כאמרו, הגיד לך אדם, מה טוב? (וואס צו דעם צוועק דער פערנונפט שטיממט), והטיב, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ה' אלהיך, כי יש בהם מדרכי האמונה המביאים אל החיים האמיתיים, וחבקוק אמר ג"כ וצדיק באמונתו יחיה, הע"הק כתב, למה לא תיעד לנו התורה הקדושה הגמול אחר המות, ותשובתו הנעמוד על אמתת הדבר לדעת התורה הקדושה שהיא דעת עליון, וכפי הקבלה האמיתית שהיא חכמת אלהים, ובלאה אי אפשר לעמוד על האמת בשום דבר מאלה. וזולתם, ואין שלימות כלל לאדם אלא בה, אז נעמוד על כי מטבע התורה לתת לאדם קיום נצחי וחיים שאין בהם מות כלל, והחטא הוא שנה הטבע אלהי הזה

והפך

הערה (א) וכ"כ האבבנוי (זא וויא אנבויאונג איינעס דעטעללען וועזען דעססען דאזיין פעררירגט, עבען זא גוט פערבירגט אונס דיא אנלאגע דער פערנונפט גאטטעס זיין, וויר האבען דיא אהנונג דעס אורבילד'ס אין אונס צו דעססען עבענבילד וויר ערשאפפען זינד; ווער קאן איבעראיינסטיממונג דעס נאכבילד'ס מיט דעם אורבילדע אים גייסטע ערקענענט, דער האט שאן דעם איבערווינגליכסען איינען איבערצייגונג דיא דער מאטעמאטישען עפידענץ ניכטס נאכגיבט).

(ב) ובשלשתן יש בהם מדרכי האמונה, ב"ק ע"ו הזכיר הולך תמים, ובק"ק כ"ב הזכיר בר לבב, ובק"ק ל"ד סור מרע ועשה טוב.

והפך ללעג המשפט אשר שפט החכמה העליונה · ולפי זאת היתה כוונתה, אין מקום ליעוד אחר המות, כי אין מות עם החיים האלה להולכים בה, אבל יחיו חיים ארוכים בשלוה ובנעימות, ואח"כ יזכו אל מעלת הלקיחה וכו'· וכוונת התורה לתת מטבעה חיים לעושיה, וע"ז אמרו, אמר הקב"ה אדם הראשון שמע לאשתו ונתגרש, שאלמלא נדבק ושמע לי, היה כמוני, כשם שאני חי וקים כך הוא היה חי וקים, עכ"ל· ונאמר באדם הקדמוני, כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב'), כי הרגש הכאב הגדול בפירוד הנפש מן הגוף הוא ע"י החטא, והנשיקה מחסידי יה היא בלא הרגש טעם מיתה, וזה הוא החשק גדול ויותר חזק מכל חשק גופני, וכל הרגשות הגופניות בטלות מלפניו · וכן נאמר בתרי"ג מצות, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד)· לכן בעשיית המצוה תשאר הנפש בקיום נצחי, והחיים האמיתיים האלו יתחילו בעוד שהנשמה נקשרת עם הגוף, והמה סבת שלימות הנפש והשארותה וקיומה בעונג מתמיד · וע"ז נאמר, כי חיים הם למוצאיהם (משלי), כי המעשים הטובים השלימות ומתנות קיום ונצחיות, והמה מסוגלים לתת קיום אל האומה בכללית וירשו הארץ לעולם, וקיום אל האדם פרטי, כי כל הטוב והחיים ימשכו ויתחייבו בהכרח בטבע העבודה האלהית · וכ"כ הע"הק, והחיים והטובות נמשכות אחר המצות, בטבע אלהי השפיע בהם, עכ"ל· כי סדר העולם הוא מאתו יתעלה החפץ בחיים· וכ"כ האשכנזי (ווער ערוואַרטען ניכט ערשט דאס אונשטערבליכע דאזיין, איינדעס וויר אין דעמזעלבען זינד אונד לעבען, דען וואס הייסט אונשטערבליכקייט אנדערשט אלס דיא דורך דיא הההערע פערנונפטאויפנאהמע דיא זיטטליכע, גע זעעלע, פערנונפט וועלט ענטוויקעלטע, אנגע מעססענע ארט דעם זיין'ם שעפפערישער וועזען אין דער וועלט)· ואם האמונה יסוד הדת האלהית, והיא מחזקת הבטחה הנאמנה אל השגת המקוה · ולכן אמר שבחיים האמיתיים שבהם יחיה הצדיק, היא היא האמונה והיא לבדה מסוגלת להשקיט הנפש מעוצבה ומרוגזה, והיא נותנת השקט והנחה לנפש המקווה· וכמו שהבהמה איננה בוטחת על תוהו, והיא מתחזקת אל הטוב, כן הוא ית' שהוא מקור הטוב לא ימנע כל טוב, (ס"ה) והוא ית' בלתי לואה ומשגיח לעשות משפט בארץ ולהציל העשוק מיד עושקו ועושה צדקות עם כל בשר ורוח להשלימם בשלימות הנבחר כפי הראוי לכל אחד מהם, והחפץ והרצון הפעולות בנשמת אדם, וזה להטיב לזולתו, הנה החפץ והרצון אשר עומדים לפניו ית', וזה להטיב לזולתו, וזה ביתר שאת ויתר עז, כי הוא כל יכול ויודע הכל· ואם האמונה היא יסוד הדת, אל תדמה בלבבך, פרקתי עול המצות, ואאחז בסבכי האמונה, ובטוח אני שאשיג תקותי על ידה, כי היא לבדה נדרשת מאת האדם · ע"ז אמר והצדיק באמונתו יחיה, צדיק דייקא, כי כמו שחיים המדיניים ועסקי חיי שעה מחויבים השתדלות וזירוז איברי האדם, אשר בזולתם אין סבה ועלה להשגתם, כאמרו, בכל אשר תעשה, יכול לכל, ת"ל בכל אשר תעשה, (ס"ה) ד"א יוציא ה' לחם מן הארץ ע"י חרישה וזריעה גשם מורה ומלקוש, ומי זה הוא הבוטח בה' כי יצמח לו על גגו חטים לרוב או שאדמתו תוציא לו חטים בלי עמל הזריעה והחרישה, הנה הוא גבר לא יצלח בבטחונו כי זה איש בער הוא ולא ידע דרך ה' ומנהגו אשר הוא יתברך נוהג בו את עולמו, אין זה דרך הבטחון שיפסק המיסים סבות להשגת המקווה, ועקר ההנהגה במדת הבטחון הילך הבוטח בסבות המובילות אל השגת המקווה, ועכ"ז יבטח בה' שהוא יעזרהו לעשות חיל בהוצאת הסבות לפעלם, ונאמר אדם לעמל יולד (עכ"ל)· וכן הוא בחיים האלהיים, כנאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י'), וצדקה וחסד המה הסבות להשיג ע"י המקווה, ואם כפי המדומה תסובבנה הסבות הפך המסובב המקווה, או האמונה נותנת מרגוע לנפשו, ומגנת פניה שהשם יעזרהו במעשיה להשיג תקותה, כי לאדם הסבות, ולה' התכלית בכל תקוה, וכמו שאדם המדיני עוסק בעסקי חיי שעה וזורע, והספק אוכל וספק אינו אוכל, אכן לרוב ישיג המקווה ולא יחשוב אל הונאות הפליות נקלות חלושות בהשגת תקותו, כי השכל יתברר לו אמתת הבטחתו והשגת בצורת לא יטרידהו, ונאמר, כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ד)· כן הזורע צדקות וכל מעשיהו באמונה לא יפנה אל הטענות המזויפות מצד הרעות הנמצאות בעולם, כי התבונה התבררה כבר בנשמתו אמתת הבטחתו, וכאשר יבקש האדם טרפו בסבות המובילות אל התכלית, זורע וגם עובר ארחות ימים ולא ישגיח על מאורעות זרות היוצאים מהכלל, כן יבקש האדם המאמין הצלחתו במעשה הצדקה, ויש לו עילוי רב על האדם המדיני, מצד שהבטחתו בה', ואליו נאותה הבטחה· ואין לעיניו מניעת הגעת התכלית בזמן ההווה שהוא הטוב בהחלט המגיע מן השתדלותו, ואם אין מעשיו מצליחים לפי שעה, לא יחשוב כי הם לריק כחו, ולא ישוב אחור ימינו מהשתדל מעשות

המעשה

המעשה הטוב, כי הוא למרחק יביט, כי בדעתו העולם בעתה הוא רק העת הזרעה והמעשה, והעולם העתיד יהיה עת הקיץ אל בישול הקציר, וכמו שהשמש מבשלת התבואות, ואינם מגיעות הפעולות עובד אדמה לבדם, כן יגמור ה' בעדו המעשים הטובים והנכוחים מהצדיק הרצויים לפניו יתעלה· ואם גם הוא צקבר, אז נאמן הוא בעל מלאכתו לתת שכר לפעולותיו הטובות, ולא יבושו כל החוסים בו, כי לדור דור שנותיו ומן עולם ועד עולם אתה אל!

ולכן הצדיק יחיה באמונתו, וכמו שכלם אנשי בריתו מודיע לו אמיתות הדבר שהוא פועל על צד הרצון הנעלה העולה מהתבונה הנטועה בקרבו, וזה בתורת נדיבה ובחירה ואיננו פועל על צד החיוב (א), כן כלל העולם בכללו מודיע לו אמיתות השם הפועל על צד הרצון הנעלה העולה מהתבונה האלהית, ויאמין שהרצון הנשגב הזה היה סבת חדוש העולם, והוא סבת קיומו, ובתורת נדיבה ורצון התחדש עולמו, ואל התכלית הזה הוא מנהיגו ומקיימו· וכ"ב האשכנזי, (אללעס אייסערע לעבען איזט ווינבאל דעם איננערן לעבענ'ס, דאס אורשפרינגליך רעאלע איזט דאס גייסטיגע, דיא מאטעריע האט נור איינע בעדינגטע אונד אבהענגיגע רעאליטעט, דאס ניכט וואהרנעהמ-באהרע אלס רעאל געלטען צו לאססען, געשיהעט דורך דיא פערנונפט, נור גייסט קעננע אורהעבער זיין וואס ספורען גייסטיגער טהעטיגקייט אונסער-קעננבאר אן זיך טראגע, אונד נור פאן גייסט קעננע שטאממען וואס זעלבסט גייסטיגער נאטור זייע)· והאמונה הזאת היא מקרבת האדם אל קנין שלימותו, ואין להאמין הזה מקום לזוז הימנה, כי היא מתחייבת מטבע נשמתו, ולא יוכל להמיר אותה בזולתה· והנה הרצון השופט בנו מחייב לומר חלילה לאל מרשע ושדי מעול, וכמו שנוטע אזן הלא ישמע, כן הנוטע תבונה הלא יחפוץ בטוב, ואם מאורעות הרעות בעולם מביאות את האדם אל הספיקות, ויספר השכל כמעט בסתירה מאחר שהושג לנו במוש התבונה, מהאלות רשע ורע לו וכו'· לזה צורך אל האמונה, והיא מההדלת בהתרתה, (אחר שלא תקרא אמונה בשלא תגער הנפש בסתירתה)· ומיחסת סבות התאורעות אל קוצר הבנתינו, והיא מבטחת כי אין אחרית לרע, ולצדך צדיקים יהיה קיום והתמדה, (פערועהנונג דעם מיט גאטט אונד מיט זיינעם בעססערעם זעלבסט סנטצווייאטען גריבלער'ס)· והשכל יכול לצייר אמיתות הקץ בעתיד, אע"פ שלא יכול לאמת הוייתו, (איבערצייגונגם פאללע סאר-שטעללונג דעם מענשען פאן איינעס וועלטאידעאל)· ועל"ז נאמר, כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים (חבקוק ב')· ונאמר, וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ (שם)· (דיא רעליגיאן צייגט דיא ערהייבהארקייט דער פערנונפטצוועקקע)· ולכן כל מי שיש לו לב טהור ונוטה אל הטוב ועושה הטוב והיושר, אז תבוא האמונה מאליה בלבו, ואין האמונה הזאת מן הנמנעות, אחר שאפשר לשכל לצייר אמיתות הבטחותיה בעתידות· רק מי שיש לו לב עקוב ונשחת, ושמח לעשות רע, והתבונה האלהית נסתלקה ממנו, לזה מהעדר הרגשה פנימית מהמעלה המדותית, מכחיש במציאות השגחתו יתעלה, מצד שאין לו שהתבררות בלבו, ועל"ז נאמר, אמר נבל בלבו אין אלהים· ואם התבונה איננה יכולה לתת סבת הבטחות הללו, אז יש מקום ומבוא רב לשכל להרהיק האמנתם· אכן הצדיק מהתבררות התבונה הנטועה בקרבו, יאמין באמונה שלימה בלתי מסופקת בהבטחות הנבואה, ואם יתמהמהו יחכה להם, כי נכון לבו בטוח בה' כי בוא יבואו לא יתאחרו, כי המה מסכימים עם החוקקות העולות בקרבו, וזה ראיה של אמתתם· וזאת האמונה, אמר חבקוק שהיא מסבבת החיים האמיתיים אל הצדיק, ואין מקום לזוז הימנה או להמיר אותה בזולתה ולא לספק בה כלל, כי הבטחותי ה

הערה (א) ומובן פה שני ענייני הרצון, הא' הוא הבחירה בין שתי חלקי האפשריות, לכן שאמרו ברואים פועלים בחיוב, כי לא יוכלו להמנע מעשות הסך טבעם על מה שנבראו עליו, וזו הבחירה הנתונה אל האדם· הרצון הב' הוא טוב הרצון אל ענינים טובים ונאותים, ורובי איבי האדם יש להם רצון טוב, רק שחסר מהם המעשה, וזו היא הרגשה פנימית של התבונה מהמעלה המדותית, וזה יתרון האדם האמיתי, המסוגל להרבות שלימות בעולם החיצון ולהוסיף שלימות בקרב נשמתו, וזה הוא הרצון הנעלה אשר אנו המאמינים בהשגחתו מיחסים אליו יתעלה· וכ"כ האשכנזי, (גאטט האט דיא וואהל ניכט צו גונסטען דער בלאססען וואהל סאנדערן נור וועגען דער איינען ריכטונג סין דער וואהל, דיא וואהל צוגעלאססען)·

בבטחותיה מתחייבים מטבע התבונה האלהית הנטועה בקרבנו • והיא מעירה אותנו על תכונת האמת בכל הכוונות שהאמות כולו ; והנה זה האות שיותה אלהית • ואלה המה ההתבררות שהרגשה פנימית של התבונה האלהית שהמה למעלה במדריגתם מהתבררות אחרות שהמה על פי עדות החושים החיצוניים אשר עליהם העירו משה דוד ישעיה ושיכה • ויותר יש תבונה לשכל לספק בסבת אמתת ההבטחות הנזכרות, ולהבהירם אחר שיש תבונה בלב טהור הצדיק להבחין ההבטחות כי מסכימים אל התבונה האלהית • ולזה היא שורש ויסוד להדת האלהית, (נעמליך זיך דיא געטטליכע מענגער מיט בעוואוסטזיין נור אייניגקייט מיט גאטט ערהאבען האבען, נאכהער בעמערקטען זיא ערסט דיא וויכטיגקייט גאטטעס אין איינעם גייסטיגען ווילען) • וכ"כ הב"ע, בעבור שחבקוק היה מתרעם על הצלחת הרשעים ויסורי הצדיקים, אמר בסוף דבריו הכלל הזה, כי הצדיק כשיחזיק באמונתו להאמין בדברי הנביאים ולהבטחות השם ית' שהבטיח לעשות דין ברשעים ולשלם שכר טוב לצדיקים, בבחירת הכלל זה יחיה, ולא יחוש לכל המקרים המתחדשים, ויסבול הכל בסבר פנים יפות, ובזה יזכה לחיי העוה"ב, עכ"ל • לכן עקר מצות האמונה כדי לקבוע בלב ההבטחות הטובות, ולא יתרשל האדם מהשתדל בהשגת התכלית הנעלה המבוקש מאתו, ובהעדר האמונה יהיה כבוגד אדמה, השומר רוח תמיד ורואה בעבים, אשר עליו נאמר, שומר רוח לא יזרע, ורואה בעבים לא יקצור (קהלת י"א), ולא יזרע מפני ברוח, ולא יקצור מפני הגשמים לפי שירא תמיד • כן האדם בזולת האמונה ישיב אחור ימינו מלעשות יכלתו להשיג מבוקשו, כי כשיראה האדם את עצמו שהוא ייגע לריק ובאין מעשיו הטובים מצליחים ובאין מגיע ממעשיו התכלית הראוי שיגיע מהם, אז יגמור בדעתו לסכור מהתבונה האלהית הנטועה בקרבו, ועבור שלא ישיג בהשתדלותו התכלית המבוקש יאמר, שוא עבוד ה' ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מלאכי ג') • ולעקר שורש דעת הכופרים, לזה נצרך אל האמונה • וע"ז אמר חבקוק, וצדיק באמונתו יחיה, ואמר, כל מצותיך אמונה, ונאמר, שמור מצותי וחיה • וע"ז נאמר, רשע עושה פעולת שקר (שהרשע במעשים מגונים שעושה, הוא עושה פעולות שקר, וזה שפעולתו משקרות לו, ולא ישיג בהם תועלת קיומי ומתמיד), וזורע צדקה שכר אמת (וזורע צדקה היא פעולה של אמת, כי זורעו בשוה שתכון לעד) כן צדקה לחיים (הצדקה היא נותנת חיים לעושיה, והם החיים האמתיים) ומרדף רעה

לבנו זו (ימשך לו מזה הכרחת נפשו והפסידו) • כי מה שנואלים על סתירת הענין מן הכתוב, באמרו, פתי יאמין לכל דבר, א"כ נקרא פתי וכסיל המאמין בלי נסיון וחקירה • ובזה אנו רואים שגם כתבי קודש מהללים ומפארים את החוקר, ומסכילים את המאמין בלי דרישה בכדי בזיון?

פ"ו השיבה לך כי אין בזה הענין שום השואה ודמיון, כי בזה תעו רבים שחשבו שהמעלה המדותית הנטועה בקרבינו, נמשכת מהתבוננות והתחכמות השכל, שהבין שמזה תבוא השחתת המדינה והפסד הקיבוץ, ואלה משוערים בכח המשער באדם אכן באמת אינו כן כי כמו שמרגש חוש הראות אנו מבינים ההבדל שבין השחור ללבן, כן אנו יודעים מהרגשה פנימית של הנפש ההפרש בין הטוב ובין הרע, והראיה שהתבונה אמתית ומכוונת הדבר היא מצדקת ומרשעת תיכף בהשקפה ראשונה, מזה אנו מבינים כי האדם בטבעו הוטבע על דעת הטוב בהחלט והרע בהחלט, ואין צריך לתוספת כלל, וכמו שאוזן שומעת ועין רואה כן הנפש מרגשת המעלה המדותית, וכאשר היא מבנת דעת בחור בטוב ומאוס ברע, זה נמשך מטבעה שהוטבעה עליה, והראיה שרוב העולם מסכימים בזה, ורוב העולם יש להם רצון טוב; ואם גם ישנו במציאות רשע גמור אשר יאמר על הרע טוב ועל הטוב רע, אין מביאין ממנו ראיה כי בטלה דעתו אצל כל אדם, וכמו שהחולה בקדחת משים המתוק למר, והמוכה בחולי ירקון משים לבן לירוק, כן הרשע גמור מקלקל התבונה ומהלב עקוב ונשחת, (ואנוש מי ידענו) משים טוב לרע ורע לטוב, וכמו שחולה הגוף מכחיש בדברים שמאמתים החושים הבריאים והנכונים משארי אישי האדם, ובזה אנו רואים שהוטבע האדם על זה הדעת, והמורגלות שהמה בהסכמת רוב העולם המה נכונים, מפאת שבאות ונמשכות מן החוש, כן החולה הנפש מכחיש בדברים שמאמתים הרגשות פנימיות מהתבונה האלהית, שהרצון הנהגה עולה בה מאליה, והמושכלות הללו אינם צריכים ראיה כי המה תולדות החוש הפנימי, וכמו שהוא מפורסם לרוב העולם שהשלג לבן כן מפורסם לרוב העולם דעת הטוב והרע, (אוים דער אללגע-מיינען ניכט אוים דער אינדיווידועללען מענשהייט, אין וועלכער וואהנט דאס געטטליכע דיא שטיממע גאטטעס אים גייסטע דעס מענשען) • וע"ז אמר הנביא, הוי האומרים לרע טוב (כי מרוע המזג ומשפיטת שכלם שנופטים שלא כראוי, המה אומרים שמעשיהם הרעים המה טובים, כי אינם מבינים אלא מה שכנגד פניהם ואומרים מה בצע כי שמרנו משמרת ה', ולנו

שאומרים הטוב בהווה, ולא ישגיחו על העתיד) • ולטוב רע (ובאוזניהם הנפסדים נקבע להם שלא ישיגו הטוב בהחלט, ולזה אומרים כי העקר הוא ההווה ואינם משגיחים על העתיד, ותשוקת התבונה היא לריק, והיא הבל ורעות רוח) • שמים חשך לאור ואור לחשך, שמים מר למתוק ומתוק למר • כי אנשי אלהים היו מחליטים שישנו במציאות הרגשה פנימית בנשמה האלהית, והיא מכרת האמת והשקר והיא אוהבת הטוב ומואסת הרע • וכמו שמרגיש האדם בחיך ההפרש בין המתוק ובין המר, ובעין ההבדל בין אור ובין החושך, כן מרגיש האדם ומכיר ההבדל בין הטוב בהחלט ובין הרע בהחלט • וכמו שחוש הנפסד מהעין מהמוכה בחולי ירקון, רואה מה שאינו, וחוש הנפסד של החולה מהחיך טועם מה שאינו, כן מרוע מזגם ומרוע שפיטת השכל נתבטלה הרגשה אמיתית מהתבונה האלהית, ועל שתי סבות שהיו בעוכרם אמר קדוש לכן הוי מושכי עון בחבלי שוא וכו׳ וזה רוע המזג • ונאמר, האומרים ימהר יחישה מעשיהו וכו׳ ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה וכו׳, וזה רוע שפיטת השכל • וזה שלא היו מאמינים בהבטחותיו יתעלה, ושניהם גרמו להם ביאתו מגדר האדם, ובזה הפסידו הרגשתם הפנימית ונהפך הדבר שמחייבת התבונה שהוא טוב לרע, וכמו שישנו במציאות חושים נפסדים בקלקולים מהגוף, כן ישנו במציאות חוש הפנימי הנפסד ע״י רוע המזג ורוע שפיטת השכל, וע״ז נאמר, ואתה הסבות לבם אחורנית • וע״ז אמר להלן, שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו, השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (עס ו״ו) • כי הנביא מחליט שהחושים נפסדים בהם, ולכן אינם נכנסים הדברים האלהיים בהם, ולא ידעו חולי הנפש; שאם ישתדלו להחזירה לשורה, וזה על הטבע שהוטבעה עליה, אז יתרפאו מזה החולי הרע, ויבינו כמו שלא נברא העין האוזן החיך והידים לבטלה, כן לא נבראת חוש התבונה לבטלה, ורק בהיותם אטומים נמשכו חסרונות בהידיעה וההבנה, והעדר ההבנה איננה חסרון היצירה רק חסרון הנקנה ע״י רוע המזג ורוע שפיטת השכל • וכ״כ הכ״פ, למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, שהסיבה בזה החסרון הוא עוזבי שכלם ולבם הערל שממנו תוצאות חיים, והוא התחלת החושים כלם; ולכן בהיותו אטום נמשכו ההסתונות בידיעה ובהבנה; עכ״ל • וע״ז אמר הנביא; אם יקנה התבונה הישרה אשר עליה נברא האדם מא׳, אז השכל והתבונה לא יתנגדו זה לזה ולא יהיה פירוד מהסבות, ושבו ונרפאו • כי בהיותם שלימים בעבודת ה׳, אז לא לבד שהחושים החיצונים לא יטרידו האדם

מהשגת שלימות, אף יהיה נעזר בהם בתועלת עצום בהשתוקקות תבונתו אל השלמתה, והחושים פועלים אז על שלימותם להתקרב האדם אל עבודתו יתעלה; וזה שישמע באזניו הקבלה אמיתית וסדר התורה; ויראה בעיניו נמוס העולם וטוב סדרו, ומסבת שניהם יבין בלבבו כי מנהיגו של עולם הוא חכם ונבון, ואם יבטח בו לא יבוש ולא להבל כחו יכלה, ולא יעזוב ה׳ נפשות חסידיו, ובאמונתו יחיה, והתורה היא מלמדת לתקן התבונה, והיא התחבולה לקבל רפואת הנפש, והרגש התבונה יחזור לקדמותו, אבר אין להכחיש במציאותו, כמו שלא יכחיש העור והחרש את חוש הראות וחוש השמע, וכמו שהעורון נמשך מקלקול הגוף, כן נמשך העדר ההבנה אחרי ערלות הלב וקלקול הנפש • רק ע״ז יטעון השכל טענות עצומות על סתירת הענין, ויאמר אם באמנה עם הרגש התבונה, מדוע העולם החיצון איננו בהשואה עם העולם הפנימי, מדוע צדיק ורע לו ורשע וטוב לו? מדוע הסגולת המעלה איננה מגעת פעמים רבות אל השלמת התכלית, וכפי המדומה תסובבנה הסבות כפך המסובב המקווה? והסופל המגונה יבלע מעשיו? ואם האדם מוטבע בטבע יצירתו לדעת טוב ורע, אכן הוא מוטבע ג״כ לפי השכל הנטוע בו, להשתדל במעשה אשר יש בו עלה וסבה להשגתו, ומדרך השכל לראות את הנולד, ובמעשה הטוב אשר אליו משתוקקת התבונה, לרוב לא ישיג האדם בימי חייו התכלית המקווה? וכמו שהאכילה והשתיה מגיעות לקיום האדם והתמדתו, כן מהנאות שהמעשה הטוב יגיע אל קיום האדם והתמדתו, ובאמת איננו כן? וכמו שאנו מבטלים הרגשות חוש הראות אשר מרגיש מהות העץ, אשר חלק ממנה במים, שהיא שבורה ועקומה, והיא באמת שלמה וישרה; ומרגיש בספינה שהבנינים והארץ מתנועעים ואינו כן, כן אנו מבטלים הרגש הרצון הטוב הנמשך והבא מהתבונה, כי הרגשים יחטיאו האמת במוחשיהם, והשכלה האנושית שהיא החוש היקרה מבטלת אותם? ואם הטעות והשגיאה יקרה בחושים החיצוניים בהקדמותיהם וביסודותיהם, מדוע לא ניחס ג״כ השגיאה והטעות אל הרגשה פנימית מהתבונה, כי מי יחליט שהיא נחלטת מהטעות? וכמו שהשכלה אנושית מבררת טעות החושים החיצוניים, ויבורר השקר אשר עמו בעדותיהם, כן השכלה האנושית מבררת שגיאות החושים הפנימיים • ונאמר, חכם עיניו בראשו וכסיל בחושך הולך, ואם דפת טוב ורע הוא מסורסם ומוסכם הגל כל אנשי כסולם, הלא תנועת גלגל השמש היא ג״כ מסורסם ומוסכם לפנים

...! כל אנשי העולם, ושכ"ז בא קאפערניקוס
...עיר מושם על כותרו! ואזה הבין קורא נעים,
...אמונה היא הכרחית, כי ב־רום היסוד תפול הבנין
...; . וזה להסיר הפנות תוויסות מסכל האנושי;
...א מתחלת לשום שלום בין השכל ובין התבונה .
...ך לומד ומחשבה יעמוד האדם על אמת הרגשות
...יתיות, ולזה הדרך האמונה אשר יבחר המאמין
...זיתי, הוא לבטל הספיקות הנופלים על הרגשות
...שיות מהתבונה האלהית. כי נון הנפש המשכלת
...אדם כחפלה בטוב בהחלט, יש עוזה וראיה על
...אות האלוה השולט על כל פרטי העולם הגדול,
...היגו ברצונו הנעלה. וכמו שאי אפשר לעולם הקטן
...יה ויתקיים מבלי מנהיג שהוא נפשו, כן א"א לעולם
...ול שיהיה ויתקיים מבלי מנהיג שהוא אלוה. ואם
...ים מפנת ע"ז הדרך שלימותיו, לכן הבטחותיה
...נים על השגחתו יתעלה; כי אם אנו מייחסים
...יו יתעלה כל השלימיות, ובפרט שלימות התבונה,
...יא חפלה בטבעה להשפיע שלימות והטבה על
...לת, אין אנו מייחסים אותם על הגד שהם נמצאים
...', כי זה טעות גמור, כי הוא יתעלה בבהינת
...תו האין סוף הוא בתכלית ההעלם. וכמו שעצמות
...ין סוף נעלם, כן שיעורי כחות של האין סוף לא
...עו לנו. ואם אין לנו ידיעה ברורה ממהותם,
...יך והיה לנו השגה מפעות כחותיו, רק אנו מייחסים
...יו יתעלה השלימות הנמצא בכחות הנשגבות מהנפש,
...ך האשכנזי, (בויא בעטראכטונג דעם מייגפן
...ופנ'ס, סינדעם זויר דאם דיא געזעטצע, נאך
...לכעם דיא קרעפטע דעשועלבען ווירקען, דיא דער
...לאמרדמנג אדער דעס געגענשטיכען דענקענ'ם
...לבער זינד. אללעס וואם אין יענער פערזעכליכקייט
...נם מפינען אלם ענדליך ענטהאלטען איזט, מוס
...מנסך אין דער פערזעגליכקייט גאטטעס אלם
אונענדליך ענטהאלטען זיין).
...ז"ן אמר איוב, ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך
מזימה וכו' לכן הגדתי ולא אבין
...לאות ולא אדע (מ"ב). ופי' רמ"פ, מה שהעלמתי
...ממך, הוא בעבור קוצר הדעת והגבורת בחטא
...מתלונה, לכן אני בזה שהגדתי מן התברון והלאות
...', הוא בעבור כי לא אבין, ונפלאות ממני אשר
...א התבוננתי בגודל מעשיך הזה לקיצורי ולהסרוני כי
...א אדע, עכ"ל. כי הכמתך ותבונתך אין להם סוף,
...בנה הואת משרי דעת. כמוני דברו על ה' תועה:
...בוננתי בחקירת הפליאות אשר מהותם יחייב העלמה,
...ל הודיעה הנקנית לו, היא כי כל תוכל ולא יבצר
...ממך מזימה. הענין הס' הוא כי כל תוכל, כי בבחק

הגדול אשר אין לו קץ הוכל לעשות כאשר ישר בעיניך, ולא ייוחס לך ליאות וקיצור ואיכ' מנוצח מזולתך, ואין עלה עליו ית' אשר תמנע ממנו דבר ממה שהשכים לעשות, ואמר ולא יבצר ממך מזימה, זה על הענין הב'. כי הבוטח בזולתו צורך לו לדעה, שמי שהוא בוטח בו (ס"ה) יודע ומבין בכל אופני תועליותיו בלי ספק, כי אם לא ידע לא הועלם לו ההבטחה, כמו שלא יבטח החולה ברפואתו על רופא האליל שבלתי יודע מבין במחלתו ורפואתו. כי אולי מה שיחשבהו טוב לבוטח הוא יהיה בשת רעתו ואבדן נפשו (עכ"ל). וע"ז אמר, לא יבצר ממך מזימה ומחשבה בכל כחלה ונחלה, ועושה צדקות עם כל בשר, והוא מבין אופני התועליות לכל איש מין מה. ועל הנחות הללו מיוסדת אמונת הצדיק האמיתי, כי הוא בוטח בנפש הלבית שהיא נדרשת מאת האדם. ועל השאלות המטרידות את האדם מהפועל הטוב, התרתם היא שאין לנו מקוצר השגתינו וידיעה בסודות האל, והדברים הנפלאים והמכוסים הנה רבים; ואינם מהנאות לבטל בסבתם הרגש התבונה שהיא מחלטת מציאות מקור הטוב, כאמרו, טוב ה' לכל, והוא לא ימנע הטוב מהטובים. וכמו שאין אנו מבטלים הרגשות שאחרי חושים בסבת הסרון השגתינו, כן אין אנו מבטלים המושכל בהתבונה בסבת הסרון השגתינו. וע"ז אמר אסף; אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (תהלים ע"ב), והמה בשרת לבם באמונתם יחיו ואין ספק בהם, ומכירים אל נכון כי הוית אלהים טוב, וזה מסכים אל תכונת הנשמה וטבעה; והענין הזה יכנה פיכטע (דיא אנבויאונג גאטטעס אלס פרינציפ דעס זיטטליכענגעזעטצעס אונד דעס עכטלוועקס). ואמת הזה היה מכיר איוב ג"כ באמרו. ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום (י"ט), ואמר הן יקטלני לו איחל (י"ג) ואמר עד אגוע לא אסיר תומתי ממני, בצדקתי החזקתי ולא ארפה, לא יחרף לבבי מימי (כ"ז), כי מחשבתו לא היתה פגומה אף שהתבונן בדרכי אל, מ"מ העיר לבד הספק, אם הוא יתעלה משגיח בפרטי העולם הזה, כי טבע סדר המציאות המוחש הוא כמעט בהעדר השגחתו, כמו שאמר אסף, איכה ידע אל וכו' הנה אלה רשעים השגו חיל, אך ריק זכיתי לבבי (כפי' רש"י מוסב על ואמרו איכה ידע אל) וארחץ בנקיון כפי, וזה שעל הגם שומר מצות ה' ולזאת ירחץ כפיו בנקיון המעשה; ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תהלים ע"ג), כמו שהיה גבי איוב; כי כיון שההדבקה עליו צרות רבות. ולכן הטענות לא היו פוגעים מחשבת אנשי אל, ועוקים היו מחזיקים בתומתם ולא זזו מיראתם, רק הטענות

ביצלו

הצלו לבד בהם אף והימה מצד שלא נקנה להם בעיון השגת סוף תכלית ההנהגה הזאת, ונתעקשו להרהר שההנהגה מטרדת סיפי האדם משלימותם, כאמרו, קומה אלהים ריבה ריבך זכור חרפתך מני נבל כל היום וכו' שאון קמיך עולה תמיד (תהלים ע"ד) · ועז"ן לבד התרעמו, ונאמר כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן · ולכן אח"כ כאשר העיר ה' את איוב על עולם חכמתו וגדולתו יתעלה בדברים הטבעיים וחסרון ידיעת האדם והשגתו, אז מעצמו הבין כי איננו מהנאות לייחד אליו יתעלה חסרון ידיעה, רק הסוד הוא מטעם חסרון כח שכל האדם ומיעוט התבוננו, ובמופלא ממנו לא ידרשו · ולזה שבתו מתרעומתם בעת שהתחכמו על קוצר השגת האדם וידיעתו · ותנאי הג' מהבטחון, וזה שהוא ית' הוא מקור הטוב, כאשר היה חזק בלבם הטהור · ולכן לא העירו איוב כלל ממנו, ולא אמר ידעתי כי טוב אתה לכל וכל תוכל. ולא יבצר ממך מזימה, כי הודאה הזאת לא היה צריך כלל, מצד שלא זז מיראתו, כי אמר כבר ידעתי גואלי חי · וכן אמר אסף, אני תמיד עמך, ופי' רש"י אע"פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך, ולכן אם עיון השכל איננו מספיק אל השגת ענין מרוצת העולם ומהלכו, ומהעדר ידיעת סבתם יתחמץ לבב איש ישר בדריבות והקירות כללו · אכן האמונה היא תתן מרגוע לנפש הצדיק, ובאמונתו יחיה · כי טבע התבונה מחייב סדר אחר מסדר המוחש והמורגש, ועז"ן אמר, כלה שארי ולבבי, צור לבבי וחלקי לעולם · כי זה נמשך מתכונת הנשמה האלהית הנטועה בתוכינו, ואם כוסף הגוף כלה והלך לו, יש כוסף הנעלם ממנו, וזה לעמוד עמו יתעלה · והבטחת האמונה, כי ה' הטוב יתן הטוב היא כדאי אל התבונה, למען האמץ בו כי הוא צור וחוזק לבי לבל ימוטו רגלי להרהר אחר מדותיו · ועז"ן אמר אסף, כי הנה רחקיך יאבדו הצמת כל זונה ממך ואני קרבת אלהים לי טוב, (בהדבקותי אליו בעיון ובמעשה נקנה לי האמונה שהיא טוב כאשר אמר בתחלה אך טוב לישראל אלהים לברי לבב) שתי בה' מחסי לספר כל מלאכותיך (וזה בעשותו דין ברשעים גמורים אז יתעלה ה' ויתפרסם כבודו) · אכן המאמין בזולת הרגש התבונה בנה כעש ביתו; וכקורי עכביש מבטחו, מפני שהתבונה בתחלה, ואם היסוד רעוע, יפול הבנין כלה, ונהכרת כיתד תפול המשא, ואין זה מדרך אדם יקר שתעלה להאמין דברים שאין בהם לא נסיון וחקירה ולא הרגש שניתה מהתבונה האלהית הנטועה בתוכינו, ונקראים המאמינים כללו בכתבי קודש כסילים ופתאים, כי יצאו מגדר טבע האנושי, ואין בהבטחות האמונות הכזובות שום מבוא אל שכל האדם למען להחזיק בהם, ולו לא יתחבר עמהם תכונת השלום החיצון ולא הכונת השלום הפנימי ש[illegible] האדם, ואין מקום להם לא בעדות החושים החיצונ[illegible] ולא בעדות החושים הפנימיים, ובלי נסיון השכל ו[illegible] הרגש התבונה מאמינים בהבלים ובתעתועי כומריה[illegible] ומה נעמו דברי הברית: נחפשה דרכינו הנה את[illegible] בנרות ישות לבדיקה, ונראה דברי מי יקום, ע[illegible] אלילים היו מעותהים בעול הכבד ומנהגים [illegible] ומשפטים אכזרים וחוקים לא טובים, כמו שלא [illegible] בשר כלל, ולזבוח את אבותם לעת זקנותם, גם בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאליליהם, כמו עדיין אצלו כתות במדינת הודו, שהאשה או בחת[illegible] אצלם השמת הבעל, אשתו יושבת בבית של עץ ו[illegible] הנתנה על פני השדה, והאש יהיה לה בחיקה, דולק בידה, ובו שורפת את הבית ונשרפת שמה בעלה המת, ומתו גם שניהם, וכל משפחתה ש[illegible] ושמחים בזאת נפשה כי מתה, חוגגים ומרקדים ס[illegible] בית השריפה, והכבוד עשו לו במותו, עכ"ל · וה[illegible] הפניים מנגדים אם אל תכונת העולם החיצון, במה שאין אוכלים בשר, וכמעט התקיימות א[illegible] האדם במדינה לפון בלתי אפשרי, ואין זה הדרך לכל במה שהפכו השבע קיים, והמפורסם מנגדם (וו[illegible] פערווירקליכט ווערדען זאלל, אום אויך מעגליך זיין ואם הפעולות מנגדים אל תכונת העולם הפנימי, אל הרגש התבונה האלהית, וזה שריפת הילדים בילדו[illegible] והרוגת הזקנים בזקנותם, ומהוץ הדתות הנזכרות ת[illegible] ויפיד כי השבות הגחילו של בניהם הקר, ואין ש[illegible] סיבה להחזיק באמונות הכוזבות האלה. ואם רב[illegible] באמונה עושים הפעולות המגונות הנזכרות; אין כי אם משחית הדעת ושחת הלב, ונקראים נ[illegible] אוילים, טפשים וכסילים ·

ועז"ן אמרו במדרש, שדי לא מצאנוהו שגיא כח (אי[illegible] ל"ז) · וכתיב הן אל ישגיב בכחו (שם ל"ו), כי[illegible] יתקיימו שתי מקראות הללו? אלא כשהוא נותן לנ[illegible] נותן לפי כוחו, וכשהוא מבקש אינו מבקש אלא ל[illegible] כוחן, ראה מה כתיב את המשכן תעשה וכו' וכשבק[illegible] מהן לא בקש מהן אלא כפי כוחן, כד"א ראשי ביכורי אדמתך, וכשהוא נותן נותן לפי כוחו וכ[illegible] הגמל יעלה · וכשבקש לא בקש אלא לפי כוחן, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון, ואמרו; אין הקב"ה ב[illegible] בטרוניא עם בריותיו, לא בא אל האדם אלא לנ[illegible] כחו, עכ"ל (מובא מת"וכ) · וזה אות על אמתת ד[illegible] מסה, הדורך באמונתו נקרא חכם לב ונבון, כי ה[illegible] השכל האנושי בהתחכמותו, ומצד שהוא חושב הגוף וכן תכונת האדם מאגרים פיקודי התורה, ואי[illegible]

נבס

בהם התורה ונגלה לא אל מהות סדרי העולם החיצון
ולא אל מהות סדרי העולם הפנימי, ולא לבד שרוב
האנשים יכולים לעמוד בהם, אף אין צורך להם
לטרוח אחריהן ואמרו על הקרבן, מסרתי לך מה
ברשותך ושבפה שאינן ברשותך, שמא הטרחת עליך
לחזור אחריהם בהרים ולהתיגע בגבעות.

ועל זה נאמר פתי יאמין לכל דבר, כי הוא לא יבחין
בדברים אם הם נכונים וראויים להאמין
בהם, כי הוא יתפתה לבטוח בהבטחות כוזבות ועל
כבלים זולת ההתבוננות, ויש מצות בדתו מה
שהמנעו טבע קיים, ומצות אשר מתנגדות בעצמותן
אל התבונה האלהית הנטועה בקרבינו, ומתוך בחירתו
בדרכים המקולקלים ובטחתו בהם שהמה יביאו אותו
אל תכלית הצלחתו, לכן צורך לו לייחס אל דמות יראתו
שהמה האלילים, פעולות המגונות, ובזה ישתדל אם יוכה
אחריהם להתדמות אל אלילו הבוחר בעלילות הנשחתות,
ומזה יבוא להחליט, כי האל יתגשם, ישתנה או יברא
כמותו והדומים לאלו מהנמנעות במוחלט בטבע קיים,
ומקיים דברים שאין דעת האדם סובלתן ומי הביאו אל רשת
הטעות הגדול הזה, רק כסילותו במה שהאמין בתחלה
דברים שאין לו אמונה תלוי בהם להתחייב מאמנתם,
וקבל הדבר הנשמע בלי השערה והבחנה, ולזה האמין
הנמנעות בחוקו יתברך ושם בגדר האפשר מה שהמנעו
טבע קיים, ולא התחכם אם אנשי המין האנושי
יכולין לעמוד בדברים הנשמעים, ואם התבונה האלהית
שהיא מבערת תכלית כל ציווי מתישבת בהם ואינה
מנגדם, ולזה נפלו הפרסיים ברשת הטעות, ואמרו
שישנו במציאות הפועל הרע (דאס בעזע פרינציפפ),
וקראו לו אהרימאן, ולא בחנו כי הרעיון הוא רעות
מצד שהוא מנגד אל התבונה. וזה שיהיה בעולם מין
אלהות שיענה מלבו ויגה בנו איש; כי כל מהות
האלהות הן המשכינה בעולם והן מגשמה בגוף אין לנו
הכרה וידיעה, ונעלמו ממנו בתכלית ההעלם. רק
מהתבונה ומהרצון הנעלה השופע בה החפץ בטוב
בהחלט, מזה אנו משיגים שיש בכאן כח נבדלת שהיא
חלק אלוה ממעל, ואנו משיגים מעלתו יתעלה מצד
התיחסו אל הנשמות הטהורות והקדושות, וההשגה
הנפרדת מהטוב הגמור מיוחסת אליו שם אלהות, ואם
ואת ההכרה לא נשיג ממנו אי אפשר ליחס אליו שם
אלהות, כי איך נאמין בדבר בלתי נודע, והוא
בתכלית ההעלמה, ואין לו שום התיחסות לנפש. ולזה
הפרסיים והמצריים שהאמינו במציאות אליל הרע החפץ
לעשות רע, היו כסילים ופתאים, והאמינו בדבר
שעצמותו נעלם בתכלית ההעלם, והנפש לגודל מעלתה
מכחשת ובופרת מציאותו. וכ"ה האשכנזי, (דיא
פערנונפט פערשמעהט דען דואליסמוס, ווא איין
אורשפרינגליך בעזעס גרונדוועזען וועלכעס עוויג ווערע
גלייך דען גרונדוועזען, דא וויא איין קאאס דער
מאטעריא). אכן הערום יבין לאשורו, ועי' הראב"ע
בדרך הראוי לו, והדברים הנשמעים טרם יקבלם
יתחכם עליהם ויש להחכם אותות רבות בהבחנתו
על אמתתם, והאותות כללו מעידות עליהם, אם
זה הדרך הישרה מביאו אל תכלית הצלחתו בבחינת
היותו אדם, ואלה המה: אם האמונה תשים בגדר
האפשרי מה שהמנעו טבע קיים, אם התבונה מנגדת
אותה, אם יש בה לו אמונה מה משאת התכלית
האחרון המיוחד אל המין האנושי, ואם רוב העולם
יכולים לעמוד בהלוויים הנאמרים בה, ועל זה דרכיה
דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, עץ חיים היא
למחזיקים בה ותומכיה מאושר (משלי ג'), והדת
האלהית לא העמיסה על האדם שום מעמס, אשר
יקשה לו בין משאת השכל בין משאת התבונה ובין
משאת רגשות הלב, וכל מה שבה מן המצות והאזהרות
הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם, לא כנמוסי
הגוים שהיו מעמיסים דברים קשים, גם את בניהם
ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, וכל נתיבותיה
שלום לגוף ולנפש, וידעה שנפש מתאוה אל הבשר,
ומשום זה לא הזהירה על אכילת בשר, (כי היא מאת
יוצר האדם, ואיננה בדויה מאת הכומרים), עץ חיים
היא למחזיקים בה. וכמו שאדם היושב נוטע עץ
ומקיימו, וזה לסבה לאכול מפריו ולהעמידו בחיים,
כן המחזיק בתורה האלהית, הוא נוטע עץ החיים
האמיתיים הנפשיים. ואם שנים רבות יחיה, ישמח
בה. כי האדם מיוחד אל קנין השלימות ואל החיים
האמיתיים הנצחיים, ועץ החיים פריו קודש הלולים
ויאכל וחי לעולם החיים המתמידים והנצחיים, כי
העץ החיים יפריח ולא ימיש מעשות פרי, ועל זה נאמר,
ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו' והיה כעץ שתול על
מים וכו' ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות
פרי (ירמיה י"ז) ואמר ותומכיה מאושר, וזה האמונה
אמיתית משלמת האדם בבחינת היותו אדם שכליי
ותבוניי (איין פערשטענדיגעס אונד פערנינפטיגעס
וועזען). וכמו שצורך אל האדם המדיניי קבלה
אמונותיו, למען להעמיד בחיים הזמניים אותו, כי
דברים רבים צריך לקיומו, והאדם לשלימותו הראשון
והוא החיות הגשמי צריך לחם לאכול ובגד ללבוש ואל
מלאכות רבות אשר לא יספרו מרוב, והנה להיות
לו לחם לאכול, צריך לו לחרוש ולזרוע ולנכש ולקצור

ולגדור פורע מכבר ולמשען ולאמות, והדור הנולד יקבל הבטחותיו מאבותיו, כי באלה המלאכות ישיג החיים המדיניים, ובהם יהיה לו תקומה, כן צורך אל המאמין האמיתי, האמונה, כי בהשלים המצות המצווים מאתו יתעלה, ישיג החיים האמיתיים, והחכמה והתבונה יחיו האדם שהוא עולם קטן, כן בחיים המדיניים וכן בחיים האלהיים, אשר אל שתיהם יש צורך לאדם. ועז"ו אמרו, הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. ופי' ר"ל, כל מצוה ומצוה תנחיל טובה ידועה, ומה שתנחיל האחת לא תנחיל האחרת. ולכן כשתהיה זהיר בחמורות, אע"פ שיגיעוך טובות גדולות הערוכות לעומתם, תחסר הטובות הערוכות לעומת הקלות, ואם לא תהי' זהיר על הקלות, תאבד הטובה ההקנויה עליה, והקלות והחמורות מנחילים ארץ החיים. עכ"ל. ולדעתי כוונת התנאי ג"כ באם השורש המוסכם הוא היות כל המצות ביקש מהם תכלית מועילה במציאות, כי לא דבר רק הוא, ואמר, לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני וגו'. ואם לכל מצוה ומצוה יש לה שכר בהכרח, ומפני תועלת אחת זה, לזה אמר התנאי, הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, כי אם יתרשלו בני אדם מעשות הקלות, תשול ח"ו כוונתו בהם, ותאבד הטובה הקבועה עליה אשר בה מקרבים את השלימות המבוקש, ונעו מעגלותיה לא תדע, ולכן גם הקלה ועשיה במרוצה ובזריזות, כשמרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. ועז"ו נאמר, כל מצותיך אמונה. וזה שבכל מצוה ביקש ממנה הוא יתעלה תכלית מועילה, וגם היא מסוגלת להנחיל לעושיה הטובה הקבועה עליה, וזו היא האמונה הדביקה בכל מצוה ומצוה, כי האמונה מבטחת להשיג בה החיים האמיתיים והקיום הנצחי, ועז"ו ר"נ, כל המקבל מצוה אחת באמונה, כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש, ועל זה נאמר, ופערה פיה לבלי חוק. ודרש ד"ע, לבלי חקים אין כתיב אלא לבלי חק, למי שאין בידו מצוה אחת שיכריעו לכף זכות. וכך פי' ר' יוחנן, אפילו לא עשה אלא חק אחד, והעושה מצוה אחת בשלימות קונה לו פרקליט אחד, והיא מביאה אותו באחרית לחיי העוה"ב, והתורה נותנת שלימות באחת ממצותיה, כי זה סבת כל מצוה ומצוה. ופי' הא"ע, ע"ז אמר דוד, כל מצותיך אמונה כי מצותיך ופקודיך נאמנו מאד בהבטחותיהם, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וישיגו בהם השלימות המבוקש, ובעשותם יעלו אל האושר האמיתי, כי נאמנים כל פיקודיו לתת שכר טוב לעושיהם, והניסיון יתבאר, כי אמיתיים הם בהבטחותיהם, ועז"ו נאמר, סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר (תהלים קי"א), כי אם ישכים בדעתו שישגו במציאות אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (האזינו), הוה נמשך כי כל פיקודיו סמוכים בטעם של אמת לעולם ועשוים ביושר, וזה שהם מיוסדים על משפט ישר. ואם ישכים האדם שהוא יתעלה אמת, בהכרח שהוא ביקש מהמצות תכלית מועילה במציאות. ואלה המה יסודי האמונה, אשלת שיבטח האדם בהם אף את החכמה והתבונה הנטועות בהם. ובמו שאינם מנגדים המצות אל השכל, כן אינם מנגדים אל התבונה. כי הכחות היקרות שהמה החכמה והתבונה, המה סבת האמונה, ומחקקים אותה בנפש, ובהעדרם איננה שום סבה להאמונה האלהית, מזה נמשך שהיא לא תהיה מנגדת בציוויה אל הכחות היקרות שהמה סבות אל מציאותה והתמדתה בלבו של אדם. ואף שהעלמת טעם המצוה אפשרי, וזה מצד קיצור ידיעתינו וחסרון השגתינו, וזה נעלה מן השכל. אבל מה שהוא נעלה מן השכל אינו מנגדו, וחלילה שיבוא בתורתינו דבר מה שיתנגד אל התבונה (דיא רעליגיאן קאן ניא אלס געגענשטאנד דער פערנונפט ערשיינען).

ולכן הכלל הגדול באמונת המצות הוא אף שאין השכל מחייב לפעמים קיום מצוה מהמצות, אבל אין בהם שום דבר שיתנגד אל השכל או התבונה, מצד שהשכל והתבונה המה סבת שורש האמונה, והמה מחקקים בהנפש האמונה, ובהעדרם האמונה היא מדרכי הכסילים, כאמרו פתי יאמין לכל דבר, ובהכרח היסוד תפול הבנין כלה. ועז"ו נאמר, תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי (שם י"ט). כי מטבע הפתי להאמין לכל דבר, ואולי יפתוהו ויוכלו לו המדברים על ה'. אבל התורה יש לה מעלה יתירה, בשהיא נכנסת בלבו של אדם ומחכימת פתי, והיא נאמנה, מצד שמצותיה חקוקים על לוח לבו של אדם ורשומים בנשמתו, ויש בהם צד אמונה מפאת שיש לאמתתם התבררות בפנימיותו של אדם, והתבונה והשכל מחייבים אותם. ולכן מהראוי להאמין בהבטחותיה. כתב הב"ע, עדות ה' נאמנה וגו', כי החלק הגדול ממנה, נבדל מסיפורי שארי הדתות או ספרי החכמות, במה שהיה מנהגם הראוי לעורר על ענינים עמוקים והחכמה והתושיה יכוונו אל ספורים יפים וענינים משמחים בדויים מלבם, (כמו שהיה בספרי האטרוס ובדומה להם) הנודעים לחכמי האומות, והנה הפתאים השומעים אותם ולקחם כמשמען נאמרו בפתיותם, ולא יועיל להם הלמוד הזה כלל לצאת ממהותם. אמנם ספורי התורה האלהית,

עם

עם היות שהם רומזים אל ענינים נפלאים עמוקים, מ"מ הספורים האלה כפשטן הן בתכלית האמת ומביאין האמון אל שלימות נפש, בכל מה שיושירו אל הספר והמונה בכל הספורים אשר תמיד עליהם בחזוק העולם ודור המבול ואנשי הפלגה וסדום ובנותיה מגרים וקרח וכו' או סיפור האבות ושאר הצדיקים אשר יסופר מענינם מה שלא יעלם, כי כל זה מורה שהיא חכמה ומוסר בלב הפתאים, ויכניסם לברית הבדל המיוחד לאדם שהוא להיות מדבר כלומר חי משכיל ולהקנות לעושיהם תכונות שלימות, והוא ענינו שהוא אמר מחכימת פתי, וזה אינו רק השבה הסוריית בעינה, כי זה החלק הוא ממה שיהיה בו זה הפתי, ויוציא צורתו לאמתתו, עכ"ל. ואם הפעולות הטובות מחויבות טבע האדם, והתבונה והחכמה הנה מסתהם ומקורם, והמופת שהמה משמחות לב עושיהם, וכ"כ האשכנזי, (דער מאראלישע זין געוועהרט גענוס, אייזען אינט ער איין גוט), רק יתרגל לעשותן מהעדר ההבטחה, מי יגמור בעדם? ומי ישלם שכרם? לזה האמונה מבטיחה על האמת והיא מודעת כי הרגש התבונה והשמחה בהונים שמה בלבנו, עבור היותם מסוגלים להרבות שלימות בעולם ומסוגלים אל תוספת שלימות בלב עושיהם. וע"ז נאמר, כי לא דבר רק הוא מכם, כי הוא חייכם (דברים ל"ב), כי המצות אינם זרים לשומעיהם, והאמונה היא מבטחת על ענינים שאין בלבנו של אדם עד האמנה בהם, כי חיי עולם נטועים בתוכינו, והמה נוספים מהתבונה (דער מענש בעדארף רעליגיאן וויל ער מענש איזט); ואם השכל מטרדת אותם מפאת ספקותיו, אז באמצעות האמונה יחזור טבע האדם למקומו, כי היא מורה דרך החיים, מטעם שהיא מבטחת כי יש אחרית. וע"ז נאמר, כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. (דברים ל'), וכל המתבונן בהם יתגלה כי המה משיבת נפש, כי הדבר שישיג האדם בדעתו ובטוב הבנתו יבחר לו הרבה בקנין, ויש בהבטחותיהם עדות נאמן ואמיתי על התבררותם תשא"כ באמונות הבדויות שהמה זרות לשומעיהם.

וע"ז אמר דוד דרך אמונה בחרתי (כי גרסה נפשו להאבה והתאוה לעשות רצונו יתעלה, ואם ישרידו אותו ספיקות רבות, אז יבחר דרך אמונה; והבטחותיה הנאמנים מביאים אל הבחירה בדרכי החיים) (דער דיא איבערצייגליכע וואהרהייטען פערנימט איז סיכערן וועגן דער פערנונפט). המספק שויתי (והמספקים שנחרצו בדת האלהית כמה חקוקים בלבנו) וכו', ואמר דרך מצותיך ארוץ, כי תרחיב לבי (כי מה שמשמחים הלב, זה הענין מעיד על היותם אמיתיים, והטבע האנושי מחייבם) ונאמר בדרכך חייני (תהלים קי"ט). ומזה תבין כי המאמין כל דבר הנשמע מפי זולתו וזה בזולת ההתבוננות והתחכמות בו, זה נקרא כסיל ופתי, אכן הדבר שישיג האדם בדעתו ובטוב הבנתו והמחויב אליו מפאת היותו אדם, והמועיל אל קנין שלימות ואל השגת החיים האלהיים, המשתדל אל קנין דבר ההוא נקרא חכם נבון ואיש בינה, כי בו ישיג תכלית רב, וזה הוא החיים המיוחדים אליו והוא הענין המבדילו משארי ברואים וזה מעלתו, וע"ז הנה עצלה לא ישרף נפשו בו, (כי תלונות רבות בלב החוקר המטרידים אותו מהשלים מעשים טובי הערך מפאת היותם בלי סבה גלויה. ואין בהם תכלית המועיל אכן מה שינגד אל סברותיו הבדויות הוא תגובת הנפש, כי היא לא תתקרב בהם, והרצון הטוב הדבק בנשמתו מסכים אל ההפך ממה שיחייב השכל במתעב, ולזה התבונה והשכל המה בפירודה, והוא כמעט שני הפכים בנושא אחד (דער ווינדער איזט ניך זעלבסט איין ווידערשפרוך). וצדיק באמונתו יחיה, (כי נחת רוח ימלא הצדיק בנפשו בעשותו הפועל הטוב שהוא משמח לבו, הוא יתן לו התבררות אמתת החוקים הטובים, ויחייב שבהם הדרך הישרה הנכונה אל כל שלם ובר לבב וצדיק, והיא הנחה הראשונה המחייבת עשייתם, וכ"כ האשכנזי (ווען דורך איינע לעהרע דיא פערנונפט ויד געטראפפען אונד אבער געגענט פינדעט, ויא איזט זיא עם דיא נוס גלויבען נעטעהיגעט). ואם אין יד השכל משגת אחריתם לזה ישתדל להאמין באלהיו, ובהבטחותיו ידע כי לא ישובו ריקם (דער פערשטאנד מיססט זיך דער פערנונפט אונטערווערפען); והן הפועל, והן הפעולה אם לא ישלימו התכלית המכוון בהם בזמן העתה, ומה שלא ימצא תכלית היושר בכל מעשיו, זה מקוצר ידיעתינו).

ולכן ההתבררות היא אות אמיתי על קיום ההבטחות, ואם יספק המספק והוא מהמערערים והמהגים אז בהסערה הנכונה יתבונן אמותן ויושרן, ואם אין התבררות בעולם החיצון מעיד על אמתת האמונה אלהית, אז יש לצדיק התבררות אחרת הגדולה ויתירה במעלה, והיא התבררות השלימה הפנימית, וטבע האדם המחייב אהבת צדק ושנאת רשע ובחירת הטוב ומאיסת הרע, היא מחייבת כי יש אלהים בארץ שאוהב צדקה, ונפשו שונאה עלילות הנשחתות והפעולות המגונות, וכללות הרשעים אינו מפרידו משלימותו,

כי

כי הוא באמונתו יחיה ויאשר על הסוף, ואם נעלמו דרכי ה' או מ"מ קושי השגה אל קוצר ידיעתינו, ודעתו מתיישבת בהאמנתו בהבטחות האמונה · וכ"כ האשכנזי, (רעליגיאן איזט זאכע דער איבער דאס יעניגע, וואס זיא אין דער ערפאהרונג געמעס יעטצט איזט אונד שמאלס וואר, זיך ערהעבענדע פער„ נונפט) · אכן האמונות שאינם מתחייבים מטבע האדם, או רק דרכי הכסיל להאמין בהם כי מצד שאין בהם התבררות אין ראויים לבטוח בהבטחותיהם כי הרוצה לשקר ירחיק עדותו ·

ועי"ז נאמר בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטימו אליך זעקו ונמלטו, בך בטחו ולא בושו (תהלים כ"ב) וזה מדרכי החכמה, כי כמו שיבטיח השיט את מתוגו על קרש עץ במים רבים שהוא הספינה, וזה מהבטחות אבותיו שעל דרך הזה ישתכר, והשכל מחזיק אותו להאמין בהם, כן המבטיח בקבלת אבותיו בדת האלהית, הוא החכם ונבון, כי תכונתו מחייבת להאמין בהבטחות הללו, ואינם זרות לטבעו, והעבודות המכוונות בהם ימצא נחת רוח לנפשו מפאת היותו אדם כמאמר בחכמה ובתבונה, ונאמר ובוטח בה' ישוגב (משלי כ"ט), ונאמר אשרי אדם בוטח בך (תהלים פ"ד), ונאמר ובוטח בה' אשריו (משלי ט"ז), כי בנחת הרוח בנפשו מקנה השלימות ובזה יתחיל בעודו בגוף האושר האמיתי, ונאמר בטחו בה' עדי עד (ישעיה כ"ו), ועי"ז פסוקים רבים אין מספר, ועל הפכו נאמר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים (ישעיה ה'), ופי' המהרי"ש הוי חכמים בעיניהם שאינם רואים את הנולד אלא מה שהוא בעיניהם, וכן להיות הדרך הנכון להבין דבר מתוך דבר אלא אינם אלא נגד פניהם שאינם מבינים אלא מה שכנגד פניהם, וכ"כ האשכנזי (מאן קאן דאס לאסטער דאמיט בצייכנען, דאס עס דיא צוקונפט דער געגענווארט אפפערט), ומזה תבין שטבע האדם הדורך אל החיים האמיתיים, מחייב להחזיק בהאמונה, אשר בלעדה השכל מטרידו מפועל הטוב אשר אליו משתוקקת התכונה המושפע בקרבו, ולזה נקרא המאמין אמיתי חכם ונבון, כי מפאת היותו אדם וחיי עולם נטועים בו צריך לו הבטחות הללו, כי תכונת סדר עולם העליון כמעט מנגד אל הרצון הנעלה המושפע בקרבינו, אכן הבלתי מאמין או המאמין בכזבות הוא נקרא כסיל אויל ושוטה, כי הענין מנגד אל הכוחות האלהיות הנטועות בו, ויצא מגדר האדם, ומזה תבין הנבואה הראשונה בעניני האמונה וירא מלאך ה' וכו' והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל וכו' מדוע לא יבער הסנה וכו', ואמרו לי מה שמו וגו' ויאמר וכו' אהיה אשר אהיה וכו' אהיה שלחני אליכם (שמות ג'), הנה הסנה בוער באש, זה בדרך חידת הנבואה, כי הסנה איננו אוכל באש המלהט בו כן לא יכלה העולם אם החטאה נמשכה ובערה בו כאש, כי רצונו הנעלה שהיה סבת מציאותו הוא ג"כ סבת התמדתו, והבטחות הללו מחייבות אותם התבונה האלהית השוכנת בתוכינו, ואם עם יעקב בשם ישראל יכונה, ובו קשור תכלית המציאות יתחייב מזה שלא יוכל האויב לכלות אותם, ונאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה (ירמיה) ·

ועי"ז נאמר לכלן אהיה אשר אהיה, ופי' הספורנו כהוה התמיד על ענין אחד מצד עצמו, ומזה יתחייב שיאהב המציאות, וישנא כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא תחפוץ במות המת (ותקנו כי לא תחפוץ בהשחתת העולם), ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאות, וישנא העול והאכזריות המטים עקלקלות אל העדר והפסד, ובזה שנא חמס ואכזריות גדכם עכ"ל · ולא היה צורך כלל למשה רק לעורר לב איש ישראל כי ישנו במציאות מנהיג העולם הטוב, ומפאת רצונו הנעלה הוא נותן הבטחות על העתיד, ובטבע תכונת הנשמה יש צד האמונה בהבטחות הללו, כי הפקת הרצון הנעלה הזה מאתו יתעלה מסכים עם הרצון הנעלה העולה בקרבינו, כי מדרך התבונה להאמין כי ה' מקור הטוב לא ימנע טוב משום נמצא, כנאמר טוב ה' לקוו לנפש תדרשנו, טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' וכו', כי לא יזנח לעולם ה', כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו (איכה ג') · ועי"ז נאמר ראה ראיתי את עני עמי וכו' כי ידעתי את מכאוביו וכו' וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם (שמות ג') · ועל זה אמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שם ג'), ובחידת הנבואה הוא לך אות שיש נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה המנהיג העולם בדרכי החכמה והתבונה, ואם צדיקי דור נאנחים ונאנקים, או אנו מיחסים העלמת הענין אל קוצר ידיעתינו, ולזה אין אנו מבינים הטעם, אבל נכון לבינו בטוח כי יש בזה תכלית מועילם ויש אחרית לטוב, ורשע עושה רק פעלת שקר שאינו מתמיד; ואם ביאת השלימות יתמהמה, מ"מ לא יתאסר מהשלים החפץ הנעלה המושפע בנו · ובזה תתקרר דעתו של אדם, וכ"כ הב"ע הנה שתי הנהגות, האחת הטבעית והשנית אשר היא למעלה ממנה אשר לא הודו בה הפילוסופים ולא ראו את כבודה (דאס רייך דער גנאדע), והיא מושפעת מרצונו יתברך על הראוי לה וכו', ובהצמיח החיים בעלם בטוב בחירתו ירוב בהתגלותו

בהתדלותו אלו השלימיות, חשפל ארצו ומצבו הנה
באמת או צדק משמים נשקף עליו בתורת גמול עכ"ל ·
וזה הענין נהאמת לאדם מכח הרצון האלהי; והקדמה
המונחת איננה באה מהטבע, רק נמשכת מאמות
חוש התבונה המכרת האמת והשקר והאוהבת הטוב
והמואסת רע, והבחירה האמיתית היא בעצמותה ממה
שאחרי הטבע, והתבונה מחייבת מציאות מנהיג העולם
המתחדש כל יום תמיד מעשה בראשית, ובלתי משתנה
ולא יתנחם לבטלים הכוונה שעלתה במחשבה תחלה,
ולא יכנס בלב המאמין שום ספק בהבטחות הללו,
מפאת התכונה נמצאו מחייבת ההנהגה הזאת, ואין
לספר כלל בהתבוננות על אמתת הרגשות הפנימיות
מהתבונה שהיא כח רצון אלהי המבדלת בין
טוב ובין רע, כמו שאין לשער על אמתת השקפת
העין בראותו בהוא יום ומבחין מעצמו בין יום
ובין לילה, והשגה מהנהגה הנעלה היא הגעת
שלימות בעצמותה, והיא האמונה שיתחדשו הסבות
בעבור המסובבים, ויהיה נעתק העולם ממדריגה אל
מדריגה למען הגיעו אל תכלית כוונת היצירה שהיתה
במחשבה תחלה ·

ולכן מי שלא בא אל תכלית הבטחה (ולא קנה לעצמו
התכונה השלמה מאמיתות הלב), ויודע ההבדל
בין טוב ובין רע; זה נוטה למדת האמונה, והאיש
הזה מסוגל עוד להאמין בהבטחות המכוונות אל הפקת
הרצון הנעלה, וזה קיום הטוב וכליון הרע; כי
החפץ והרצון השופעים בקרב נשמתו הפה מסוגלות
להשכיל וידוע את רצונו הנעלה כי הוא העושה חסד
משפט וצדקה בארץ וכו', והנבואה היא פועלת בו
התעוררות הכנתו אל השלימות המיוחד לו, ועל"ז נאמר
ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי
ראה את עניים ויקדו וישתחוו (שמות ד'), וזו דעת
אלהים שהוא מנהיגו של עולם, לא שבאות הביאם
אל האמונה, רק מפאת הבחנת הכנתם, כי זה ענין
נאות למלכו של עולם, ולא יעשה אדם כדגי הים
וכרמש לא מושל בו, ונאמר, כי פקד ה' את בני
ישראל וכי ראה את עניים · קנו בלבם מחשבה טובה
והאמינו כי קרובה ישועת ה' לבוא, והיא הגעת
האמונה או הדעת בנפש מפאת ציור התבונה העולה
בו מאליו · והתוקף והחוק לאמונתם היו, שהבנתם
והשתכלותם באמתת הסבה הנבדלת המנהגת העולם,
ומהראוי למלכו של עולם להשגיח על ברואיו, ובזה
הענין האמינו בלב שלם אמונה שלימה, וזה הענין לבד
היה סבת האמנתם · והאות היה על שליחותו של משה
כנאמר למען יאמינו כי נראה אליך ה' וכו' (שם)
ויש בזה הענין מעלה גדולה להמאמין בעניני

הנהגים, כי האמונה היא עדות על שישנו סוד
במציאות כח הרצון האלהי באדם, המחייב עונש
לרשעים ושכר לטובים, ומי שהוא קוצץ בן קוצץ
מסרלת לבו אין לו מבוא בהשגה הנהגה הזאת,
והאמונה בדברים הללו היא אות שלא התבטל השכל
באדם כח התבונה בקרבו ויש לו תקוה, וכן נאמר
באברהם הן לי לא נתתה זרע וכו' ויאמר לא ירשך זה
וכו' ולא נאמר בזה והאמין בה'? רק אח"כ ויוצא
אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וכו' מדוע נאמר
רק בהבטחה הזאת והאמין בה'? כי הענין הראשון עם
נתינת הבנים היא תלויה מרצון אלהי, ושסיבתה על
מי שירשה כנאמר הנה נחלת בנים שכר פרי הבטן
(תהלים קכ"ז), ולא היה בזה ענין נשגב בהאמנת
הבטחתם כי זה ענין ישנו ג"כ לטתי תפל המאמינים
בארקטל ואין בהאמנה יתרון כלל, אכן ביאת עת
השלימות זה הסבה המחייבת טבע האנושי הנשגב ויש
מבוא להתבונה אל האמנתם, ובזה הראה אברהם
טוב הכוונה ועוצם הכוסף והתשוקה להתהלך את אלהים
כאשר האמין באמונה שלימה בקץ הימים, שהוא סוף מעשה
הבריאה שהיתה במחשבה תחלה, וזה היותר מעולה שאפשר
שבחק האדם, ועל"ז אמר והאמין בה' ויחשביה לו
צדקה (בראשית ט"ו), כי רוב העולם היו עובדי
ע"ז, והוא לבדו פרסם שם ה', ועכ"ז התבררה לו
תבונתו הזכה והטהורה אמתת ההבטחה, בזה הענין
יש מעלה יתירה להמאמין, ועל"ז מהללו ומשבחו התורה
ית' וחשביה לו לצדקה, כנאמר, כי אם בזאת יתהלל
המתהלל השכל וידוע אותי, ובעל אמונה הוא מעולה
אצל המעלה התבוניית אשר בו ימצא, וזה תכלית המעלה
האנושית · כי השאלה עצומה שאם לא היה מספקק אברהם
ביעודים שנאמרו לו קודם לכן, ובודאי האמין בהם,
ומה היה יתרון ביעוד הזה שיחשב ה' לו בעבור האמנתו,
מעלה ויתרון? אבל לפי הוצעותינו יתורץ מאליו, כי
טהרת המחשבה וזכות לבו הביאו אל האמונה האמיתית
הזאת, כי הוא השכיל אל תכלית האחרון מהיצירה,
כי אם לכל חלק מחלקי העולם יש תכלית, וזה אנו
רואים שה' בחכמה יסד העולם, על אחת כמה וכמה
שיש תכלית נכבד לכללו של המציאות · ואם שאנו
ברואים אין בהם לא תוספת ולא חסרון, ובהכרח
שלא יצוייר בהם תכלית המציאות, בזה הבין שהתכלית
דבק באישי האדם, שהמה מסוגלים אל השלמה ומתאוים
אל השלמה · ואם אמונת היחוד הוא סבת ההשלמה,
לזה יחוייב שבאחרית הימים יהיה מספר בני ישראל
כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וכו' והיה במקום
אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל
חי (הושע ב'), ונאמר כי ירחם ה' את יעקב ובחר

עוד בישראל וכו' ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישעיה י"ד), ונאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' (שם ב')· ועי"ז הבטיחו ה', באמרו, וספור הכוכבים וכו' כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו)· וכמו שמספר הכוכבים הוא גדול ועצום מאד, כן יקשה מנין אמוני היחוד ולא יוכל הסופר לספור אותם · וזה הענין הנפלא הנשרש בלב טהור ונקי מהצדיק, מביאו להאמין בתכלית האחרון מהיצירה, וזו מעלתו · וע"ז נאמר ויחשביה לו לצדקה, כי מפורש שהאמונה הזאת ימצאו פעולות הטובות המעולות והנשגבות אשר אין מספר למו, כי המה מכוונות להתקרב אל השלימות ולהחיש ביאתו, וזה יקר האדם וחשיבותו ומביאה האמונה אל השלימות האמיתי · וכן נאמר, וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שם י"ד) · והתבוננות השכל בענינים הללו, זה מורה על מעלת המשכיל, כי כמו שנודע לו אמתת נשמתו ורצון הנעלה שדבק בה, כן נודע לו אמתת עצמותו יתעלה, אשר הפכו אמרו ברשעים גמורים שאפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה, ונאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמיה ב'). כי כבר נסתלק מהם הכח האלהי, ויאמרו כמו שאמר פרעה, לא ידעתי את ה', ומחליטים שאינם צריכים שום עזר להשלמתם, כי מרוב הטמימות הלב אין מבוא לידיעתם והבנתם בהנהגה הנעלה הזאת מאתו יתעלה, גרשו האמונה מלבותם והשגחתו מבתותיהם, ואם יבואו עליהם כל מיני רעות שבעולם, מחליטים כי סדרו של עולם מחייב מציאותם, ומבטלים יראת ה' ואומרים לית דין ולית דיינא · ונאמר, ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנותיו ויאמר קומו צאו וכו' כי משחית ה' את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו (שם י"ט)· ונאמר, עין תלעג לאב וכו', ומפני העדר האמונה נתחייבו כליה, כי באו לתכלית השחתת שאין לו תקנה · ואלו הנה המקולקלות הנאבדות בעולם בטעותיהם, מפאת היותם גוזרים הויות עניני המציאות על החיוב ולא יחפשו בתבונה, כי השכל המתעה בהם מנגד ומבטל רצונם הטוב מהתבונה, וזוה המה משחיתי הקבוץ וכתב הב"ע, זה הוא נצר ושורש מנחש הקדמוני וענף עץ הדעת טוב ורע, כל אוכליו יאשמו, מבלי תת שום מציאות אל הרצון האלהי על מציאות העולם והנהגתו, זולתי ע"י הטבע הקדום המחוייב מצד הבותיו, ושלא יהיה שום דבר רק מה שיגזור השכל אפשרות מציאותו מצד עיוניו, עכ"ל · ומזה נמשך לרשעים הללו הסערה והבנה חסרות מסלוק השגחתו, והחשו בפעולת התבונה היוצאת מהיקש השכלי הן באדם והן בעולם, והמה נתקרבו אל השחת הגוף והשחת הדעת, ולזה אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה, כי אין לדעתם שום סבה נבדלת הפועלת בעולם על דרכי התבונה כלל · ומזה תבין דברי חז"ל, כפה עליהן הר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם · והקשה הב"מ, הלא הוא תלוי וזבין לא הוה זבינא זבינא, ומה זה ענין מעלה לאבותינו שקבלו את התורה, הלא הקבלה היתה על צד כפיה ואונס? אבל הענין הוא כך, כי האמת לאמיתו שהר שהיה כפוי עליהם כגיגית היה בשעת קבלת התורה, אחת שהרשעים גמורים מבטלים יראת ה' מלבם, וכפיית הר היו מיחסים מציאותו אל סבה טבעית, שבל לא אל הסבה האלהית, וכפיית ההרים ישנם במציאות ג"כ בסדרו של עולם בהרבה מקומות באמעריקא ובאייראפא · לכן זה היה מורה על מעלתם שיחסו שינוי של עולם אל הסבה במה שאחרי הטבע; ומה שתגזור התבונה מציאות השינוי מצד עולם תשוקתה ושלמת החמדה אל הטוב האמיתי, זה יורה על מעלת המשכיל בדרך האמונה הזאת · ומה שאמרו, ואמר להם אם אתם מקבלים וכו', הוא אולי כמו ותהי אשה לבן אדונך כאשר דבר ה' (חיי שרה), וזה שהבינו גזירותיו · ואלו היו הרשעים גמורים, היו מרחקים אל זירוזים הללו והיו כאנשי דור המבול וכחתני לוט, והיו אומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה'), אף שהזהירום ג"כ לפני חורבן הבית ע"י הנביאים, כנאמר, על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי (הושע ו'), כי האזהרה והתראה אינם מועילים אל שינוי הרצון מקוצן בן קוצן · סוף דבר הכל נשמע, האמונה האמיתית יש לה התבררות הן במאורעות העולם החיצון והן בהרגשות הפנימיות מהתבונה האלהית הנטועה בתוכינו, והאמונה היא מחוקת החיים האמיתיים המיוחדים אל האדם, מפאת נשמת שדי הנפוחה בו מאתו יתעלה, ולזה יש להתבררות הצדיק מעלה יתירה, מהתבררות ע"י החושים החיצוניים, כי אין מבוא אל הספק לכנס בלבו ולהטרידו מהבטחות אשר נתאמתו ע"י הרגש התבונה הפועלת בקרבו, וע"ז נאמר וצדיק באמונתו יחיה ·

ומזה תבין הענין הנפלא שאמונת היחוד האמיתית כי היא איננה תולדה מהרגשות החושים החיצוניים, כי בהם אין אנו מרגישים רק דברים הגשמיים, והרושם שיגיע אלינו מהפעולות הגשמיים מביאה אל הכרה מסבות מציאותם (דיא מאטעריע אונד איהרע קרעפטע זינד שאן אויססען געגעבענע געגענשטענדע דער וואהרנעהמונג) · לכן הגשם הוא המוחש האמיתי, והכחות שהם תולדות · כי השם

בעצמותם

בעצמותם בלתי מוחשות, רק כמה דברים הנקנים להשכלה אנושית מאליהם ונמשכים מאליהם, ומגיעים לנפש בלי בחירה ורצון, ולכן הנסים והמופתים המוחשות והמורגשות בחושים חיצוניים, עוד יש לשכל מבוא רב לספק בסבתם ולתת בהם דופי, ואשר לא יפרה בו, יעלילו עליהם עלילות ברשע, וזה להוציא לעז על נפלאות ה', ויאמרו, לא ה' פעל כל אלה. רק יחשבו שנעשו ברמאות או שנעשו בלהט וכשוף, כאשר ספרה התורה על דור המדבר, אף שראו מעשה ה' ונפלאותיו, מ"מ אם ראו דבר מה שהיה מנגד אל האמונה הנקנית להם מהחושים חיצוניים, שבו לתועבותם וחשבו שאין הדבר כן כמו שחשבו בראשונה, כמו שנאמר, ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהלים ע"ח) . ואחרי ראותם כל הנסים והנפלאות, היו ממרים ולא רצו להאמין. וזה מטעם שלא הכינו לבם ולא נאמנה את אל רוחם .

וכן יואם לנו עד היום הזה, התורה ספרה אותיות רבות אשר עינינו רואים ואזנינו שומעים אותם, ושכ"ז לא יקנו הנפשות מאישי האדם בהם אמונה קיימית הכרחית, ונאמר והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ וגו' ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' (דברים כ"ט) . ע"ז טוענים ושעיו בכפירתם, ארץ ישראל לא היתה שמנה כ"כ? לא היתה ארץ זבת חלב ודבש? התורה אמרה, והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ וגו', ע"ז מספקים ג"כ, אין זה דבר זר שיצא מהיקש השכל, כי טבע ותכונת אישי האומה הישראלית מחייבים ההפלה והפיזור! וכמו שהאורעות רבות מתאמתים בעולם, מה שהבטיחה התורה לעתיד, ועכ"ז זרותם ויציאתם מהיקש הטבעי אינם מכריחות הנפש להאמין כי הכח הבלתי בעל תכלית פועל אותם, והתורה נאמנה בהבטחותיה, כן בהנסים לא תקנה הנפש בהם אמונה קיימית הכרחית, כי עוד יפילו בהם השכל והעיון ספיקות וערעורים, ומיד כשיתחיל להסתפק באמנתן, תפר התורה והמצות השמונים עליהם, ולהקל מעליה יראת ה', ותתיר לעצמה הרצועה נגד התבונה הנטועה בה . כי האמונה הנקנית לאדם מדברים חיצוניים לא יעשה רושם בלב האדם שיאמין אמונה שלימה. לא כן הוא בחוש הפנימי של התבונה האלהית, שהיא הכרת הנפש (דער זאן איננען געגעבענע געגענשטאנד דער ווארנעהמונג איזט דער גייסט), ובה נקשרה ונתחזקה האמונה האמיתית, כי יכנו בשלימות הטוב הגמור. ואלהי האמת לתת לאיש בדרכיו וכפרי מעלליו, והוא נאדר בכל השלימיות,

ולא לשוא כמו כלה בזיזרת עולמו, ולב טהור וחכם כזה יש לו התבררות החזקה הפנימית שהיא גדולה ויתירה מהתבררות בעולם החיצון, כי הבטחון בה' הוא לצדיק דבר נמשך מאליו, ומגיע לנפש מבלי בחירה ורצון, והיא איננה מקבלת השינוי והתמורה . כי הנפש טהורה עומדת לעד ואינה מקבלת השינוי, כמו בעולם החיצון שהוא עלמא דשקרא, והדברים הטבעיים בו משתנים, ולא יקנה בהם אמונה קיימת . ואם יראה דבר מנגד, אז מיד יתהרס מאמונתו . רק הצדיק האמיתי ישים לבו לאמתת הענין אם הוא מסכים אל התבונה האלהית הנטועה בו, ואחר הבנתו יעשה בלבו רושם שיאמין אמונה שלימה, ותהיה בלבו חקוקה לעולם, וזה ענין מבואר שהוא אינו כפתי המאמין לכל דבר . כי כמו שישיג האדם שום ענין ע"י חוש הראות, כי נמנע להכחיש ולכזב החוש, והשכל גוזר ע"ז אמיתות ומיחסו לדבר המורגש, כן ישיג הצדיק האמיתי בהרגשת חוש התבונה, דברים האלהיים על אמתתם ואופניהם האמיתיים, והשכל דוחה ומסלק בסבתם כל הרהור ומחשבה, והושגו בענין הראוי להם לאמתתם ולקיומם בלי שום ספק ושיור כלל, וקנו אמת הברור . ועל זה נאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', עד כי ששת ימים וגו' ויקדשהו (שמות כ') . והיא אמונתינו אמונת דת ישראל אשר הנחילנו ה' אלהינו בחסדו ובטובו ע"י נאמן ביתו משה רבינו ע"ה, וע"ז אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי כל שעבוד אומה באומה אחרת אינו לפי סדר השלימות, והשעבוד הוא המונע שלימות האדם, וזה הוא המעלה שאנו מיחסים למלכו של עולם כי הוא יגמור וישלים תכליות אישי האדם הנבחרים והחרורים מכל הכנעה עבודה ושעבוד, כי המה מטרידים אותו ומגרשים מעבודתו . וכ"כ הספורנו, מבית עבדים, להסיר כל אונס, שאין עמו מקום לשום מצוה כתקנה . ובזה אנו מבינים עוצם האמונה בהשגחתו יתעלה שהוא עקר ושורש הצלחת האדם, ויסוד היסודות ר"אש האמונות כלם, ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, הנה כפי עיון במדריגות השתלשלות הנמצאות יש מבוא להשכל המתפתה לטעות ולומר שתי רשויות הן, וזה הוא הפועל הטוב והפועל רע, מטעם הטובות והרעות המתרגשות לבוא בעולם, וע"ז צוה ה' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, כי ציור מציאות האלוה יתעלה כפי הקבלה האמיתית מחייב שהוא יכול על כל אלהים וביתו לעשות כל אשר יחפוץ בהם והוא טוב לכל, והוא סבת הטובות ועלת הרעות, והמחשבה בשום כפועל הרע והפועל הטוב

כוס

היא עצמה כפירה בשתיהם ואין ליחס אלהות לזולתו ולשום כח או הנהגות מעלה ומטה, והמיחס אלהות לזולתו אין לו אמונה שלימה באמתת מציאותו יתעלה, ואמר לא תעשה לך פסל ותמונה וכו' כי יתברך מניע הכל ומסבב הכל ומלא כל העולם כבודו, ואין לנו לציירו בדמות איש פרטי מפרטיותיו וכו'. ומזה תבין שהאמונה שחקוקה בלבו של צדיק, הוא עקר ושורש אל קבלת עול מלכות שמים, וההבדל בין עובדי ע"ז ובין המאמינים ביחודו הוא כמו ההולך בספינה יקרה שיראה הארץ והבתים מתנועעים ואינו כן, כסילים ופתאים וחסרי דעת מיחסים התנועה אל הארץ החיצונית, ונבוני לב מיחסים התנועה אל הספינה אשר בה המה יושבים, ואינה חוץ ממנה, ובעיון יתאמת להם הענין אמות חוק, כן האמונה הנכונה לקוחה מחושים החיצוניים ועליהם היא נשענת, ובאמת אין להם מציאות וקיום כלל ולא נמצא באמת לא בשום כח ולא בשום נברא, כי כל אלה אחרים בו ית', ועז"ו נאמר העבר עיני מראות שוא בדרכיך חייני, כי העולם הנראה הוא עלמא דשקרא, ואין לפרטיותיו מציאות וקיום כי אם יכנו; רק האמונה האמיתית היא מהפכת הסדר ואומרת כנבוני לב, כי חוש המרגיש אמתת הדברים האלהיים הוא בפנים של אדם, וזה הוא הנשמה בגוף, ובזה נתקעה האמונה בלב כי הנה שלימה נקנית מהחוש המיוחד לה, וזה מהוש התבונה האלהית הנתונה בקרבינו, והוא נאמן לעובדיו וראוי לבטוח, ובזה יבקוט השכל מועפו ומספיקותיו, וזה מהבטחותיו בו יתעלה, כי אם אנו מחליטים שישנו במציאות האין סוף והאין קץ, וזה הוא המעלה על כל זולתו בהכרח שהוא בעל היכולת בלתי בעל תכלית, ולזה אין לייחס אלהות לזולתו, כי כל זולת תלוי בו כי הוא עלת כל העלות ומקיף המציאות, ומתחייב ג"כ ולא יבצר ממנו מאומה, ואין בו צרות וכילות עין (כמו שיחסו לאליליהם) כי כל אשר חפץ יעשה בשמים ובארץ, ומלכותו בכל משלה, כי יסוד היסודות ועמוד החכמות לדעת ולהבין כי אין עוד ה' מלבדו, וה' צבאות הוא מלך הכבוד, ומזה אינו ראוי להתבונן בחלקי אלו הנמצאות מצד פרטיותיהם, ואינו נאות להתבונן בדברים המתחדשים מצד אישיותם, רק על סבתם ועלתם הראשונה, שבהם נתפסו ונקשרו יחד, וזה המחיה את כלם. ומצד שאנו מיחסים לו לבד חיות העולמים, ולזה האישיות רבות והנמצאות הפרטיות עולים בו באחדות גמורה והוא עלת כל העלות, וזה ה' אחד! ומזה נמשך אסור שתוף ואסור תמונה. פוקד עון אבות וכו' לשונאי ועושה חסד לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי, כי זה דרכו לעשות משפט צדקה וחסד בארץ, כי באלה חפץ בשבת קיום העולם והעמדתו, כי רשעת הרשע וחטאתו מטים עקלקלות אל העדר והפסד, לכן דרכו לכלא פשע ולהתם חטאה, כי המה גורמים הפסד המנגד למציאות ויתמיד הטוב מפאת שהוא פועל התקרבות עם השלימות, ואם יאהב המציאות בהכרח שהוא שונא רשע ואוהב צדק, ובוחר בטוב ומואס ברע.

וכ"כ הרלב"ג, ולזה הוא מבואר שזה הרע אין ראוי שיתמיד אורך נפלא עם ההשגחה האלהית הפרטית והכוללת אשר תהיה באמצעות המערכה מתנגדות לו. ואולם הטוב המסודר מהשם יתעלה לדבקים בו, יתכן שיתמיד לאלפים מהדורות, כי הטוב הוא נעזר בטובות המסודרות על צד המערכת ובטובות המסודרות על צד ההשגחה הפרטית. עכ"ל. ומזה תבין, מה שנאמר פה פוקד עון אבות וכו' ועושה חסד וכו', כי המדריגה מן החטא שאין לו תקנה ותקות תשובה הוא בקוצץ בן קוצץ בדור הרביעי, וכן היא המדה שהיא תכלה קוצץ בן קוצץ מאישי הנבחרים המיוחדים אל פרסום שמו יתעלה, כי הרע בהחלט באדם הוא על הרוב כשיתמיד הרשעה בזה אחר זה עד דור רביעי. ולכן מהראוי הוא לכלותו, כאמרו אהבי ה' שנאו רע (תהלים צ"ז), ונאמר אהבת צדק ותשנא רשע (שם מ"ה). ואם הכלית היצירה הוא דעת השלימות, ואם הרע בהחלט תאבד העולם המושכל במחשבה תחלה שנברא בעשרה מאמרות, ומאחר זמן ביאת עת השלימות; ולזה הכין ה' במרוצת הטבע ומהלכו שהטוב האמיתי יתמיד אורך נפלא, והרע נעקר מהמערכות התולדות, שמנהגם יהיה מנגד לו, והרע המסודר מהמערכות מכוון לכלות הרע המדותי הנתהווה מאישי האדם, שהוא בא לתכלית ההשחת בהחלט, וזה שאם יתמיד בתולדה עד דור רביעי; ונאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. כי החיים המיוחדים לאדם בבחינת היותו נמצא היותר מגדר שארי ברואים, הוא להשיג התכלית המכוון מאתו ית' במין האנושי, והתכלית הזה לא יצוייר במעשה לבד, כי הוא כל יכול ולא יבצר ממנו מאומה. רק התכלית האחרון היא המחשבה הטהורה המתבוננת להדריכנו ללכת בדרכי טובו ית' ולהדמות אליו בעיון ובמעשה, ויקנה בהתבוננות הזאת חיי עולם. אכן הנשבע לשקר (רלב"ג) יורה שהוא מאמין שאין בשם יתעלה תועלת וצורך לנמצאות, ולזה ישבע בו לאמת שאין צורך בהאמתתו, ויורה על שהנשבע יאמין שאין אמתות לשם יתעלה ולא קיום. והנה זאת האמונה הוא היותר מגונה מאמונות, כי

שיתף לשם יתעלה אלוה אחר בהנהגת המציאות והנה תעמוד על אמתת זה הספק ממה שישבע בו האדם בחיי נפשו או בחיי בנו או בחיי אביו שלא אבל בקיום הדבר ההוא, מפני מה שהיקש בין קיום הדבר ההוא ובין החיים ההם (עכ"ל) · והעקר הוא שהשבועה היא מסורה ללב. ומי שמאמין באלהי האמת שהוא הסבה הנבדלת הפועלת בעולם, שבאמתות וקיום הם לו מעצמותו, הוא יודע כי עלת כל העלות היא מטבע כל יכלתו ותכונתו, הטובה הוא בוחן לבות וכליות והוא חפץ בשלימות הנפש, ולזה לא ישבע האדם לשקר מיראתו מתוכן לבות · אכן הנשבע לשקר הוא מפריד אלוף, וזה הוא הפירודא שבין הכלול ובין פעלו, ואמר זכור את יום השבת לקדשו וכו' זה הוא הענין לבטל הדעת הכופרים האומרים שהעולם הוא קדמון ונמשך המציאות לפי ענינו שהוטבע עליו, והמאמינים בהתורה אומרים שהפעלת היצירה היא מאהבה שלימה מאתו יתעלה, ורצונו הטוב היה סבת מציאות העולם, והוא עודנו סבת התמדתו, והנהגתו הוא להביא המכוון אל תכלית. ומיחסים לפעולת היצירה ראשית, המשך וקץ, ובזה ירדוף האדם לדמות לבוראו כפי האפשר בעיון ובמעשה, מצד שיצייר במחשבתו פעלת היצירה מאתו יתעלה, ואמר כבד את אביך ואת אמך וכו' כי כיבוד הבנים אל אבותם זה הוא הענין המבדיל האדם משארי ברואים, וזה יורה על מעלתו, כי צורך אל אישי האדם הנבחרים קבלה ומוסר מהדורות הראשונים, כי בהם נעזרים להגעת השלימות, וכ"כ הרלב"ג ויתנהג מפני זה במוסרם, וזה יהיה הסבה שיקבלו המוסר הדורות הבאים מהראשונים דור אחר דור, ויחזיקו מפני זה כולם בתורת השם יתעלה, ובזה יושלם תקון קבוץ הבית אשר הוא התחלה לתקון קבוץ המדינה, והנה יקרה מתקון קבוץ המדינה שהכלל ההסכמה בין האנשים ויקבלו צעירים מוסר מגדוליהם, וזה יהיה סבה אל שיגמר ישראל תמיד תורת השם יתעלה דור אחר דור וכו', כי מי שלא יוזהרו ללכת במוסר אב לא יוזהרו מפני זה ללכת אחר מצות השם יתעלה וכו' עכ"ל · ומה שאמרו ז"ל, בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם, לכבוד עצמו הוא דורש, כששמעו כבד את אביך ואת אמך וכו', חזרו והודו למאמרות הראשונות (קדושין ל"א) · אין בזה לא לבד סתירה לדעתי, אף מאמתים דברי · כי עקר האמונה הוא הכרת יקר גודל מעלתו יתעלה הבלתי בעל תכלית, והכרת מעלת האדם שנברא בצלם אלהים שהוא בעל תכלית ומיוחד לקנות ע"י מעשיו החיים הנצחיים · ושתי אמונות הללו המה מחזיקות הדת האמיתי, וע"ז טענו אומות העולם עד כבד את אביך וכו' לכבוד עצמו הוא דורש · אבל עוד לא נזכר מעלת האדם וחשיבותו, אם יתן מבוא לספק באמתת עבודתו יתעלה, כאמרם הלא גבה שחקים וראה וכו' ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט, עבים סתר לו ולא יראה וכו' אשר דרכו מתי און (איוב כ"ב), רק מה ששמעו אח"כ כבד את אביך וכו' · ואם יעופו עיניהם בהשקפת הנבראים השפלים, לא ימצאו בהם כיבוד הורים המיוסד על אהבת האבות אל הבנים ואהבת בנים אל אבותם, בזה הבינו שהוא הנכבד והוא הסבה הפועלת בנבראות · וזה הוא היסוד הקיים והסבה אמיתית אל האמונה והעבודה, כי באדם יתראה כבוד ה', וזה תכלית הכל · וע"ז אמרו, חזרו והודו לדברות הראשונות והתבוננו, וזה שהוא יתעלה סבה ועלה לכל המציאות, והאדם הוא הנבחר והמוכן אל השלמת כוונת היצירה, ובזה הגיד ה' טבעו אשר הטביעו ה' עליו · ומזה תבין שמחשבה דברות הראשונות כולו אומר כבוד לאל יתברך, ואלה המה עקר הדת האלהית המיוסדת אל האמונה האמיתית שטבע התבונה מכריח אותנו להחזיק בו, וזה שהוא משגיח על אישי אדם הנבחרים והיא עוזר אותם אל הגעת שלימותם, והוא מסיר ההשתעבדות המטריד האדם מתכלית המכוון בו, ולא נעבוד זולת, ולא נייחס אליו שום תמונה מפרסמי העולם כי שעורו של כל מעשה בראשית הוא דמותו וצלמו, וחדוש העולם המוחש, בהתמדתו ותכליתו באחריתו לכלם היא סבה נבדלת, שהיא התבונה האלהית הבלתי מוחשת והבלתי מורגשת בה' חושים אנושים רק מורגשת בחוש הפנימי של כח התבונה השקוע בקרבינו, וע"ז אמור השבועה (א) וזכרון השבת וכבוד הורים, כאשר הרחבנו

הערה (א) והשבועת השוא היא איננה שבועת שקר, כי שבועת שוא היא אף שאין בה ריוח ממון, וכפי' רש"י, לבוא הים להבל, ואי זהו שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע, על עמוד של אבן שהוא של זהב · ועל זה הענין של שבועת שוא, הדת הנימוסית איננה משגחת עליו כלל, מצד שהוא דבר לבטלה, ואיננו מגיע ממנו שום נזק אל קיבוץ המדיני, ומזה אנו מבינים שאסור שבועת שוא הוא נמשך מגזרת האלהית, שהיא מכוונת לתת שלימות בדיעות ·

הראנו בזה, והמאמין באמונה שלימה בבוראו ומיחס אליו התוארים המיוחסים כללו, תתקיים לו האמונה בכל המצוה התוריות אשר הם מקיפים אותם, ולא ישאר לו שום ספק כי נפשו טהורה והיא מחוקת האמונה הזאת· אכן הדברות האחרונות ישנם ביותר מצות השכליות ויסוד העולם יחייבם, עכ"ז היסרה לשלימות המדות היא הקנאת שלימות בעיון, כי בהעדר הקנאת שלימות המושכלות לא יתכן שיתהלל האדם בשלימות המדות כראוי, ועי"ז רבא בר יצחק אמר, ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך, וכי ראש דברך אמת ולא סוף דברך? אלא מה סוף דברך אמת אף ראש דברך אמת (קדושין פ"א), ופי' הב"ע, תם כל העם אשר לא היו בעלי העיון (לדעתי ובעלי המדות, כי בדעה המה) הם כלם היו בתורת אמונה לבד (כפתאים וכסילים), ויאמרו, כי אמתתן יודעה אללו יתעלה לבדו, ולזה יהיו הדברים רופפים בידם, והמחשבות הרעות הם החכוונות בעניינים האלה באומות העולם וכו', ואמנם כאשר הדבורים המדברים בעניני העולם והשגחתו עליהם, והם במדרגות המוחשות במה שהשכל ירגישו פועלתם, הנה אז יצטרפו הראשונות עם האחרונות להורות ולהודיע כי אלו ואלו דברי אלהים חיים, וצודקים יחדו להישיר האדם אל הצלחתו המכוונת אליו, ונגד מה שהוא אדם בלי ספק· עכ"ל·

ולדעתי, רבא לא מנה מצות כבוד אב ואם למצוה שכלית ונמוסית, כפי הענין המצווה בתורתינו, וגם רובי אומות עובדי אלילים אינם שומרים אותה, רק רבא דייק סוף דבריו, ואלה המה לא תגנב וכו' ולא תחמוד, ואלה המה האחרונים לבד המה מסכימים אל הנימוסית, בזה הכירו זכות שהחמשה הראשונים המה סבה אל קיום חמשה האחרונים, כאשר הרחבנו בזה, לפי שהדברות היו כתובים חמשה על כל לוח· ולזה קרא רבא לאלה האחרונים סוף דבר, ומאנכי עד לא תרצח הראשונים וראש דבר· אבל לדעת שולא חזרו האומות כבר בכבד את אביך וכו', שהוא ג"כ מהראשונים· ואלה המה שני לחות כתובים משני עבריהם, כשעבר שהיה חרות בו הדברות המיוחדות אל הקנאת שלימות המושכלות, ובעבר שהיה חרות בו ה' דברות האחרונות שהמה מיוחדות להקנאת שלימות המדות, ואלה הדברים באחדותם מסכימים עליהם טבע רוב העולם, ועי"ז אמרו במדרש של רשב"י כי לזה נאמרו הדברות בלשון יחיד לפי שבמעמד הר סיני היו כל ישראל בלב אחד ורצון אחד לאביהם שבשמים כאיש אחד עכ"ל, כי אין זה מדרך מובד עבודה זרה, שהיא זרה לטבע האדם, ומטעם זה אינם מסכימים איש על דבר אחד, כי זה ירצה להיות נואף, זה זולל וסובא ביין שנו, אכן עשרת הדברים מושגים לאדם בעיון מצד היותו נמצא תבוניי כבוהר בטוב וזה העמוד שכל התורה תלויה בו·

ועי"ז נאמר ושני לחות העדות כתובים משני עבריהם מזה ומזה המה כתובים, והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (שמות ל"ב), וזה הוא דרך השואה עם לבו של אדם, כי האמונה האמיתית היא חקוקה על לוח לבנו כאמרו נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמיה ל"א) ונאמר כתבם על לוח לבך (משלי ג'), ונאמר אשרי אדם עוז לו בך מסילות בלבבם (תהלים פ"ד) ונאמר כי קרוב אליך וכו' ובלבבך לעשותו (נצבים), כי הנשמה נתונה בקרבינו מאתו יתעלה כנאמר ויפח באפיו נשמת חיים, ואמרו והקב"ה נותן בו נשמה וזה סוד כתובים באצבע אלהים כי אם אין שבר ברוח האדם, אז יחוה השלימות המכוון מאתו מצוייר בקרבו, חרות על לוח לבו על אופן נכון, כי השלימות המושכלות והעיון והשלימות המדות מחוייבים להיות חוברות אשה אל אחותה, ובהשגה מזה אין בהם שום הבדל וזה הבוא כלם בדבור אחד: והשלימות המושכלות עם הקנאות המדות ההגונות -; אז שלימות המדות עם הדעות הנפסדות, לא ישרה נפשו של אדם בהם, ולכן כאשר ראה משה כי שבר ברוחם ונקשו שלימות המדות בזולת שלמות המושכלות אז ידע כי לזה הביאם השבר ברוח, ועי"ז נאמר וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר (שמות ל"ב), כי הלוחות האבנים היו דוגמות הלוחות מלבות בני אדם, ולעיני כל ישראל הראה משה שברון הלוחות, כי השבת המדות היתה לקוחה מהפעולם המוחש, ומהראוי שיהיה הסדר העולם הפנימי שבת המדות יועילו שניהם באחדות גמורה, ובשבירת לוחות לא התקנף משה, (א) רק נתן להם דוגמא אל הכרת קלקולם.....

הערה (א) ומה שכתבו המפרשים בזה, שהסבה שלא כניח משה הלוחות בהר או שברם שם ולא שבום עד שבא אצלם, מטעם שבריות הרואה לעינים שיתפעל על האדם למראיהם יותר ממה שיתפעל למשמע אזניו, ולמראה יצא בכל מה שנסתפק, אינו נראה, וזה כי השומע מפי אלהי האמת לא יהיה לו במה ששמע שום ספק, ותאמת אליו מהות הענין· וגם אינו מפלאות לאיש גדול המעלה לשבר

קלקולם ואל תיקון המעוות שבהם · ומזה תבין שהאמונה האלהית המביאה אל השלימות והתכלית המכוון, מקורה ושורשה בנשמה הפנימית, והיא אחוזה אותה בלבו של אדם ולא תזוז ממקומה עולמית; וכמו שהפליאה ביותר גדולה היא באדם אשר נשמתו מכרת את עצמה ואת בוראה. ויש לה בחירה לברר מבתי גדרי האפשריות, ועבודה ומליצה נחקקו החקים הטובים המקנים חירות לעושיהם ההולכים רק במצבע אלהים, כי מנהגו של עולם ומהלכו אין לו יכולת להמציא לבדו נמצא בחיריי וחפשיי, כי מעשה הטבע מחייב רק נמצאים הטועים בפעולות ההכרחיות, ואין לטבע מבוא גדעות במעשה האלהים, כי כוח למעלה ממנו והיא עדות ה' באדם, כן לדוגמא היה מציאות הלוחות, בלתי טבעי כי אם מעשה נס, היוצא בגדר הדברים הנפעלים בסדר העולם ומהלכו, וע"ז נאמר והלוחות מעשה אלהים וכו', ונכנס באויר היו עומדין שהוא מקום בלתי מוגבל בחוק הראות · ואמרו, אל תקרא חרות אלא חירות, כי כל העוסק בתורה בעצם בן חורין · וכאשר היה שבר ברוחם אז היה מצב משבר בלוחות, וחרפה שברה לבם (תהלים ס"ט) תהיה סבה להבדל בתיקונם · וכאשר יפסל משה שני לוחות שנית, כן יבינו ויקנו לב חדש ורוח חדשה, ויהיו מוכנים בשלימותם לעבודתו יתעלה, ועל"ז נאמר, זבחי אלהים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלים נ"א) · כי אין בו גסות הרוח לבלתי הכר בחסרונו משברון רוחו, ומזה אין לשברו רפואה, ונאמר, ולנשברת לא הבטחם, רק אשר מכיר בחסרונו ישתדל בתיקונו ·

וע"ז כתב הזוהר ועל דא לוחי קדמאי רשימין בגו מההוא אתר ודא הוא רזא דתלה דכתיב חרות על הלוחות אל תקרא חרות אלא חירות חירות ממש אתר דכל חירות תליא ביה עכ"ל · ומזה שנת האמונה ביהודו מבטלות דעות נפסדות מעובדי אלילים · ואם הוא האין סוף המקיף המציאות בבחינה שהוא נאדר בכל השלימות, גם באופן נפלא על היותו אין סוף, ואם שהוא השלם האמיתי וחפץ בשלימות זולת כי כן מדרך השלימים להשפיע השלימות על זולת, לזה מכרחוי שיסור כל מונע מאיבים הנבחרים המנגד אל השלימות, והמונע ביותר עצום הוא העבדות והשעבוד, וע"ז מתפאר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ואם אנו מיחסים אליו שלימות התבונה, בזה אנו מחליטים שהטוב הוא עקר הרצון ואין הרע כי אם לשלימות הטוב לחזקו ולקיימו, והרע הטבעי מכוון לבטל הרע שבהחלט שישרש בעולם, ותפלת היתה מואס ברע, לזה תכלה אישי האדם אשר נטו אל מדריגת הרע בהחלט שאין בהם תקות תשובה ואין להם תקנה, ובהיותם טובים רצונו ישמח ה' במעשיו כי חפץ חסד הוא, ואם הוא יתעלה נוח כנעלה מזמן וממקום לזה השכמות התבונה שהיצירה היא נבחרה לפרסם בה אלהותו ויכלתו, ויש לה תכלית האחרון שהיא קץ פעלת המעלה הנעלמת מאתו יתעלה, וע"ז זכרון קדושת השבת, כי אם אנו מיחסים אליו החכמה והוא עלם משכיל שיננו מהנאות לפועל חכם שיפעל דבר לבטלה לבלי תכלית, וכשבת הזה הוא להורות כי הכל מכוון להשלים סוף המעשה שהיה במחשבה תחלה, וזה היה הבה ראשונה ליצירת עולמו שיתייחד השם הגדול בכבודו, וזה ההתפארות שיתפאר הקב"ה באחרית הימים בעולמו אם יתראה בו כבודו והדרו · וכבוד הורים זה הוא ענין המורה על מעלת האדם, כי במו בצלם אלהים ודמותו נתגלה לדור ראשון לאמן ישמרו חקיו ומצותיו יגלורו כן יתגלה לדור אחרון צלם אלהים ודמותו בהורים, וזה יהיה הסבה לקבלת מוסר שבאים מהדורות הראשונים ·

ואם התבונה משתוקקת אל השלמה, והיא חפצה להשיג בגלהיותה, אז היא מכרת כי צורך לה ציור נאות ונכון מאתו יתעלה, כי הפעולה המיוחדת לעצם התבונה, והעמונה בהשגת איזה דבר הנראה לה איננה בהשואה עם סדרו של עולם החיצון המושג מאמרי החושים · ולזה הפיון השכל מטרידה מהשיג בפעל אותו השלימות אשר זה זכה · ולזה באה האמונה לא להבל תבלה כהך במעשה התבונה ולא לריק עמלת,

ואם

מעשה אלהים בחמתו, ואם נדול עדו בקלקולם, עכ"ז היה לו להציל בריהו ולהראות להם את יקר מעלתו שהיא תפארת לו מן האדם? בזה ראיה חזקה לדעתי כי לא שבר הלוחות כלל בחמתו, רק שברם בדי שיראו ויכלמו ממעשיהם ויבינו ששברון הלוחות היה סימן על השבר ברוח, ומחשבת ע"ש נחשבת למעשה, מפני שיתחבר מתנה זולפי במעשה, ושלימות המושכלות ושלימות המדות יתחייבו להיות מחוברות יחד · ונאמר, מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (משלי ט"ו), ופי' המפ', כי הדבור הטוב והוא אשר כנה מרפא לשון הוא כעץ חיים, וכאשר ימצא בלשון דבר עוות ודבר שקר יעשה שבר ברוח בעל לשון ·

ואם אין לך אלא ההתחלה, אז ה' יגמור בעדך. ואם העולם החיצון (בהווה איננו כפי המורגש) בהשואה עם העולם הפנימי, קוה אל ה' והוא ישלים פעולת עולמו באחרית; ואם הצדיקים נאנחים ונאנקים, נאמן בעל המלאכה לשלם שכר הפעולה, וע"ז נאמר, אז תתענג על ה'. כי התענוגים הנפשיים בשלים פעולת המעלה, השמחה הזאת אנו מיחסים אל התבונה, ונאמר, ותתענג בדשן נפשכם. וישתדל כל אדם בהשגתה אם לא ישריד השכל בספיקותיו אותה לשמחה של תוהו. ולזה התגלה ה' לבחיריו וזה לתכלית (ספורנו) כל אלה יפעל ברוב חסדיו הוא יורה בני עמו ועבדיו לעבדו שכם אחד עד מהרה ישיגו אורחות חיים הנצחיים עם תכלית האישור המכוון אתו לרצון לפניו, כי חפץ חסד הוא (אבות). ובאמונה הזאת יקנה המאמין חיי העולם, ויתמיד החיים כללו לנצח כפי טבעו בבחינת היותו אדם, כנאמר, כי הוא חייכם, ובשמחתם לא יתערב רעיון זר מהשכל. וע"ז נאמר, שמחו צדיקים בה' וכו', ונאמר, לישרי לב שמחה, ונאמר, שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב, ונאמר, ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי. וע"ז נאמר, את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם (קהלת). כי המפריד שתי ענינים, וזה שלימות המושכלות משלימות המדות אין לו מעלה ויתרון, ולא יקנה באחת מהנה החיים האמיתיים המיוחדים לו, כי הכל ממחצב אחד, מחצבו, (ע"ה), וצריך שיהיה העסק בהם להשלים בהם היחוד שהוא החפץ העליון המכוון בתקונם ובסדרם, וזה היחוד השלם, (עכ"ל). וע"ז אמרו, כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים והרוח באה ועוקרתו וכו' כל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובים וכו' (אבות), הנה הפסוקים שהביא כאן לראיות, אמר כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו והיה כערער וכו' ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. והקשו המפרשים, איך יוכיח בהם ר' אלעזר ענין החכמה עם המעשים? ויש לי עוד קושיא אחרת, כי אין המשל דומה לנמשל כלל, כי המעשים המה מן הדברים המתגלים, והחכמה היא כמוסה ועמוסה בלב יודעיה. ואם אנו נותנים שאת ויתרון אל המעשים מן החכמה, בזה אנו מעלים במדריגה את הגלוי על הנסתר. ובמשל הוא להיפך, כי האילן ששרשיו מרובים יש לו קיום והעמדה, והאילן שענפיו מרובים אין לו קיום והעמדה. א"כ השרשים הנסתרים והטמונים תחת הקרקע גדולים במעלה מהענפים הגלוים והנראים? ואין בזה דמיון כלל? ולדעתי הענין הוא כך, כי כבר הרחבנו לעיל ששלימות המושכלות הוא סבה אל שלימות המדות, והמצות מחולקות למצות שבין אדם למקום ולמצות שבין האדם לחבירו, הראשונות מיושרות אל שלימות המושכלות, והאחרונות אל שלימות המדות. ומזה יש יד לחכם לב לספקק ולומר, מה שאמלא בבריאות טוב טעם בשכלי, והנימוס מחייבם, אלה אקיים בנפש חפצה, כי החכמה לבדה היא סבה להוציא המעשה אל הפועל, אבל המצות המיושרות אל שלימות המושכלות לא יושרו בעיני, כי אין יראת אלהים בקרב האדם? ולזה אמר התנאי, כל שחכמתו מרובה ממעשיו, וזה שחכמה לבדה היא סבה בהשען על שכלו אל המעשים הנעשים ממנו, ולזה יתרפה מעבות המצות שבין אדם למקום, וישען על בינתו והיא תמלטהו מכל רע? וע"ז אמר הכתוב, ארור הגבר אשר יבטח באדם וכו', כי הנמוסית (ב"ע) היא מה שתסודר החכמים לפי המקום ולפי הזמן וכפי טבע המונהגים בה בדתות וחוקים אשר סודרו בקצת מדינות בין הקדמונים עובדי עבודה זרה אצל הסדור השכלי אשר יחייבוהו השכל האנושי מבלי הערה אלהית וכו', וכוונת הדת הטבעית להרחיק העול ולקרב היושר, כדי שיתרחקו האנשים מן הגזילה הגניבה והרציחה; באופן שתתאר ותתקיים החברה מן האנשים, ויהיה כל אחד מוצל מכף מעול וחומץ (עכ"ל). ומזה תבין שהשכלה והבחנה הזאת לקוחה מתכונת העולם החיצון, כי אם רוב העולם והעם ברעה הוא ופרוע, ולזה מודים אל המצות, כדי שיתוקן קבוץ המדיני, כי בשלומו יהיה לו שלום.

ולכן הדת הנימוסית שמעשיה מועטים, ותתקן רק בפעולות האנשים באופן שיתוקן קבוץ המדיני, ואינה משגחת אל הפעולות המיושרות אל שלימות המושכלות, יש לה השואה ודמיון עם האילן ששרשיו מועטים. כי האמונה בלב נעדרת, ואין יראת אלהים הקבועה בלב, וענפיו מרובים, כי כמו שענפים גלויים, כן סבות המעשים הנעשים אתו גלויים וידועים, וזה שיתוקן קיבוץ המדיני באופן נאות, והנימוס האנושי להיות מסודר בן אדם אי אפשר לו שישער הנאה והמגונה בכל הזמנים. ולזה צורך לו להמציא בהשתנות הזמנים חקים חדשים, כמו שהמציאו הכומרים מטעם ריבוי ההולדה קרבן אדם, והסכו נאמר במצות ה' לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו, ולא יכנס בה שינוי והפסד. ומזה תבין שהחכמה תסדר הנימוס לפי השגה הנקנית לה מסדר עולם החיצון לבד, והוא מקום המגולה, ויש לו דמיון עם הענפים המגולים, והרוח באה ועוקרתו, כי חסרונות רבות לדת הנמוסית

כלקוחה מתולדות החושים החיצוניים, כי המניח הנמוס (ר"ע) יכוון במה שהוא מניח מן הצוויים והאזהרות אל שישיגו האנשים בפעולותיהם תכלית מה הוא הישרת האנשים וטוב היותם במה שישלם בו הקיבוץ המדיני, כי המתנהג על פי הנמוס להיותו מסופק אם היושר המוגבל בו הוא יושר באמת או אינו יושר· ואם הוא לפי דעת המניח הנמוס טוב וישר, יכול להיות שאינו כן, (עכ"ל) · ומזה תבין שאם הנפש אינה מתוקנת באמונת ה', הנה שרשי החכמה מעטים וחלושים, וזה שמעמיס שונים, א) אע"פ שכל זמן שלבו נכון ואין היצר נלחם בו, יאהב חכמתו ויעשה כמעשה, הנה כשיגבר יצרו ישובינה, וזה כל זמן שהאויר שקט יעמוד האילן על מקומו גם בשרשיו המעטים · אבל כשהרוח עולה וסוער בו או יעקר (עיין לבנון), ויפול ויהפך על פניו וכו', והדבר מפורסם שגם מדה רעה אחת המושלת וחזקה בלב האדם, תוכל להשחית נפש כלה, ומלבד שתעקור שרשי החכמה החלושים בלב, ולא יעמדו נגד הרוח הסוער במדות הפחותים להם · ב) יעמיק בחטאים וישתמש בשכלו לקיים דברי שוא וכזב להתיר לפעלו הרעה, ולסוף יגיע להיות מכלל החכמים והנבונים נגד פניהם החולקים על האמת בטענות שוא, כי הרוח העולה גורם שיטיל ספיקות וערעורים בטוב הטעמים שמצא בשכלו, ומיד שיתחיל לספק באמתתן יפר תורה ומצות, ובנפול היסוד תפול הקיר הבנויה עליו (עכ"ל) · וברוח שכלו יעקור עץ הדעת ויהפכו על פניו, וזה על היותו מסופק אם היושר המוגבל הוא יושר באמת או אינו יושר, והשערה מסורה לכל אדם ומפרצת היחידים הפרטיים תבוא פרצת הקהל והכנסיה ותשחת החברה, גם יראת העונשים אינה פועלת בשלימות תיקון קיבוץ המדיני, מצד שימצאו הנוכלים תחבולות רעות לעשות המגיע אל הפסד החברה, במסתרים · ולא עליהם יחולו העונשים, כי שומרי הנימוס אינם יודעים פורצי הגדר, ולא יצא לאור מי עשה הפרצה · לכן הקלקול הנעשה בסתר מיחידי הכנסיה, יסבב באחרית לעשותו בפרהסיא, ותפסד החברה וישחת הקיבוץ · ג) ענפיו מרובים, וזה שהחקים מרובים, כאמרו, צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם, ופי' רש"י, הם יש להם צו של פ"א כנגד צו של הקב"ה, קו לקו, יש להם קו מקולקלת משפטי רשע כנגד קו הצדק, עכ"ל · ועפ"ז אמר הנביא זעיר שם זעיר שם, מצד שאינם מקבלים באמונה שלימה הצוויים הרבים שימצאו בתחבולות הרעות הבוררים לפי צורך התחלפות הזמנים · ועפ"ז זעיר כי אם דבר מועט נשאר שם, כי גם בעיניהם לא יושרו באחרית · ואמר להלן, והיה להם דבר ה' צו לצו וכו' למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונלכדו (ישעיה כ"ח), ולא יושלם ע"י הנימוס המסודר מנביאי עובדי ע"ז הקבוץ המדיני, ותופסד החברה ותשחת הכנסיה · ואמר התנאי, כל שחכמתו מרובה ממעשיו, והחכמה לבדה הלוקחת תולדותיה מהעולם החיצון, וידמה שאין שלימות זולת שלימות הדעות והמדות, והחכמה לבדה סבה אל המעשים, ולא האמונה הרשומה בנשמתינו · ולכן יסרב מעשות המעשים המביאים אל שלימות המושכלות, הוא כמו האילן ששרשיו מועטים וענפיו מרובים, כי שרשי החכמה אינם מספיקים לסבול לבדם הענפים הרבים, והמה החקים הרבים המחוייבים כדי שיושלם על ידיהם הקבוץ המדיני באופן נאות · אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובים, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר והיה כעץ שתול וכו' ולא ימיש מעשות פרי · כי המעשים המרובים שיעשה, אלה המה המצות שבין אדם למקום שיקיים ג"כ, ואלה מורים כי אמונת ה' בלבבו · ועפ"ז אמר, שרשים מרובים, וזה שהחכמה והתבונה או שהאמונה והדעת ביחד המה שרשי מעשיו, וענפים מועטים, כנאמר לא תוסיפו על הדבר וכו' (דברים ד') · ואין הנביא יכול לחדש דבר מעתה, והתחלפות הזמנים אינם מחייבות לעשות חקים חדשים אשר לא שערום אבותינו ולהמציא בנכלת הדעת תחבולות רעות לקיום כנסיה ולהתמדת הקיבוץ · ועפ"ז אמר, לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובים, כי אל המאמין האמיתי, החכמה והאמונה ביחד המה סבה ושורש בו להוציא המעשים אל הפועל, ויצדק עליו לאמר שרשיו מרובים · כי המעשים הטובים הנעשים מאתו יעידון ויגידון שאף האמונה נגעה בלבבו, כי בזולתה לא השתדל בעבודת אלהים כלל, והיה עושה לבד מה שחייבה חקירתו השכלית · ובזה יש דמיון נפלא בין עובד אלהים ללא עבדו, ובין האילנות, העובד אלהים עץ החיים שלו נטוע בעולם הפנימי, ושרשיו מרובים ואלה המה האמונה התבונה והחכמה, ולכן ענפיו מועטים, כי אין צורך לו הסתבכות וקיבוץ בעולם החיצון, כי זה מדרכי החכמה להמציא כל עת תחבולות רעות, וזה לשמור מן הנזק, כי העולם הפנימי יתן לו הבטחות רבות באלהי האמת, ואינו חושש להעולם המוחש החיצון, כמו שנאמר, ה' אורי וישעי ממי אירא, ה' מעוז חיי ממי אפחד (תהלים כ"ז) · ונאמר, ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (ירמיה) · וזה הוא אמתת עצמותו יתעלה הנתאמת בחוש הפנימי אל התבונה, והמעשים הרבים הנכללים המצות שבין אדם לבוראו, הנעשים

אמתו לעבודתו יתעלה, כמה אות מופלג כי נשען על אמונתו· ולכן אף בהעולם החיצון במראות השקריות מטרידו בספיקותיו, ויתנענעו ויתדלדלו ענפי התבונות השכל והשתכליותיו, מ"מ הוא באמונתו יחיה, ושרשי האמונה התקועים בלב (כמו השרשים הטמונים בקרקע) לא יזיזו ממקומם, כי המחקר השכלי בולח בעיפיות ראיותיו ומופתיו אל העולם החיצון, והמראות השקריות יעקרו עץ דעת חכמתו ויהפכנו על פניו, והמשל דומה לנחל, כי השרשים הרבים (אשר ע"ז יעידון ויגידון המעשים המתחלפים) שהמה האמונה החכמה והתבונה, והמה טמונים בלבות בני אדם, עליהם סמוך לעד לעולם, וראיות המתחכמים לא ירעישוהו, כי מדריגת אמונתו מושרשת בלבו, ושרשים האלהיים מושגים בחוש התבונה, ולא יבוא בהם ירקת רוח אפיקורסית, כי אינו שליט כלל בנשמת האדם, והטענות הנפסדות מסדרו של עולם החיצון ומהותו אינם יכולים להזיקו, לפי שהוא שלם בדבקותו׃ אכן מי שחכמתו מרובה ממעשיו, ואינו עושה המצות שבין אדם למקום, ומזה אנו מבינים שאמונה נעדרת, והדרך כשל לו, והוא לוקח סברותיו וטענותיו מעולם החיצון, וע"ז אמר שענפיו מרובים, וזה שנשתבש בעולם החיצון, ולזה אמר שרשיו מועטים (זה בזולת האמונה התקועה בלבו של אדם) וענפיו מרובים (כי השכל הלוקח סברותיו מסדר הדברים הטבעיים וממהות הסדר העולם החיצון, ענפיו מרובים, והחקירה מביאה מחר רוח אחרת הסותר היום מה שגדל וצמח אתמול, וע"ז אמר) והרוח באה ועקרתו והופכתו על פניו, כי מחשבות אדם הנקנות מעולם החיצון, המה השכל· לכן השרשים המה המושכלות הראשונות שיורגשו בחושים הפנימיים, הענפים המה החקים אם שהמה נמשכות מהחכמה או שנמשכות מקבלה ואמונה, ענפי החכמה מרובים ומתחדשים לבקרים, וענפי האמונה מעטים, והיה אמונת עתך וכו' זה סדר זרעים, וזה שמאמין בחיי העולמים וזורע, וע"ז נאמר וזרעו לצדקה· והמעשים המה הפירות, ונאמר אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה)· סוף דבר, הסברה והחקירה הבאות מחוש השכל מהשגת עולם החיצון, אין להם קיום והעמדה, כי בכח טענה אחרת יותר מיוסדת מטענותיו, וזה מהשתנות העולם וסדרו, תתבטל סברתו· אכן האמונה המיוסדת על טבע עולם הפנימי, הוא מושרש כעץ שתול על מים, כי בשרשים האלהיים לא יפול שום התחלפות ושינוי, ולזה קיימים לעד לעולם, והפירוש הוא אמיתי·

והוא מה שנאמר וצדיק באמונתו יחיה, כי היא החכמה העליונה החקוקה על לוח לבינו, והיא מכרחת אותו להקנאת שלימות המושכלות, והיא מכרחת אותו להאמין באלהי האמת שיגמור בעדו הפועל הטוב, וה"ז נאמן לשלם שכר הפעולה· ובזה בנקלה יקנה שלימות המדות והדעת, ויעלו שניהם באחדות גמורה, ולא יזוזו האמונה והחכמה מלבו, כי אם החוקים נראים שהם למעלה משכלו, לא יסרב לעשותן כי החוש הפנימי שהיא התבונה מחייבת האמנה בהם· וכמו שלא יטריד האדם מבטוח בחוש הראות, אף כשיראה עץ ישר התקוע במים שהוא שבור ועקום, ולרוב יחטיא האמת במוחשיו, מ"מ בלבבו ידמה חוש הראות גוזר מציאות המוחש, אף שיחטיא בהרגשת מהותו, כן יודה האדם הירא ה' אמתת התבונה הנטועה בקרבו בכבוד ה' בעולמו ובמעלת האדם בקנין השלימות המושכלות והמדות, כי הרגש חוש התבונה גוזר מציאותו· ואם לא יעמדו לו שכלו ובינתו לפעם להבין טעמם, מ"מ בטוח הוא בה' כי ישר ה' ולא עולתה בו, והכין לאדם דרך החיים, שהרי החכמה והתבונה נטועים בכל אדם, ובהם יזכו לחיי עולם, ויבטח אל אלהי האמת, ואינו חושש למה שיטרידהו השכל בטענותיו, בידעו שבינת האדם קצרה מהבין חכמת ה' שאין לה קץ וסוף, ובודאי ביקש ה' בהם תכלית מועילה, אם אל שלימות המושכלות או אל שלימות המדות· ולזה האמונה מחייבת לבלתי הטל ספקות וערעורים במה שאלהים הבלתי תכלית הבין דרכם והוא ידע מקומם, ואין מבוא לשכל הבעל תכלית להבין תעלומות הנשגבים מדרכי בינתו, ולכן הדת האלהית היא מיישרת אל החיים האמיתיים מהאדם שבהם כלולים שלימות הנפש ושלימות המדות, וכל הרוחות שבעולם אינם מזיזים אותו ממקומו, כי השרשים חוקים מאוד בלב בבחינת היותו אדם· ומזה תבין שהחכמה המסודרת כניתוח לפי העולם המוחש החיצון אינה חוקה בלב, וחלושה מאד בהשתנות והתחלפות המה דביקות בעולם המוחש, ומטפחים הנזכרים והדת האלהית המסודרת מחכמת ה' והמכוונת להשלים האדם כפי טבעו אשר הוטבעו עליו, והאמונה הפנימית היא סבת השגתו היא חוקה והמורה לעד לעולם·

ומזה תבין כי שלימות המדות הנקנה באמצעות עיון השכל, אינני טבעי לאדם, והאות על זה (ב"ע) כי המתנהג על פי הנמוס להיותו מסופק אם היושר המוגבל בו הוא יושר באמת או אינו יושר, אלא כפי הנראה אינו שמח בפעולתו, אבל המתנהג על פי הדת האלהית, להיות יודע שהיושר ההוא המוגבל הוא יושר באמת הוא שמח בפעולתו, ולזה

יהיו

ובין פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים י"ט) (עכ"ל)· ואם האדם מדיני בטבעו ונצרך לקיומו החברה, ואל קיום החברה נצרך החקים והמשפטים ישרים, ועכ"ז המתנהג על פי הנימוס איננו שמח בפעולתו, כי אין מטבע האדם לעמוד על השערה אמיתית בכל זמן ורגע, ואינה מסורה השערה לכל אדם, ובהיותו יודע כי האדם עלול אל הטעות והשגיאות, ואלה מחוק האדם מצד שהוא אדם, לכן הוא מסופק אם המניח הנימוס והמסדרו החפץ בדבר שהוא פועל, אם הוא מספיק באמת להגיע בו אל תכלית המכוון, ובזה איננו שמח בפעולתו· ועל"ז אמר חבקוק הנה עפלה, כי כשסמך על בינתו מגבות רוחו, והושב בשלימות המדות כוח כדאי אל האדם, לא ישרה נפשו בו, והוא מסופק בכל אשר יעשה, אם ישלם בו קבוץ המדיני, ומצד שלא ישרה נפשו בו, זה יורה כי הדת הנימוסית איננה טבעית לאדם, כי אין הקב"ה גם מתרועע עם בריותיו, וצדיק באמונתו יחיה, ולזה מבואר שהשכלה והתבוננות המה התחלות לדת הנימוסית אבל לא לדת אלהית במה שהיא אלהית במה שהיא אלהית, כי אין הבחירה והתכלית התחלות לדת אלהית במה שהוא אלהית, רק היא מיוחדת לאדם מצד שהוא אדם, כי היא מיוסדת אל החיים הנצחיים והאמיתיים, והיא טבעית לאדם, ולזה הוא שמח בפעולות הטובות והישרות, כי יש לו סגולה נחמדה בנפשו אל הקנאת שלימות המושכלות, ועל"ז אמר וצדיק באמונתו יחיה, ונאמר ובחרת בחיים· ואם (ב"ע) ירצה בלי ספק שהמלאכה בדת האלהית הוא להגיע האנשים אל שלימות במה שהקצר יד הנימוס האנושי להגיע אליו, ובו השלימות האנושי הנתלה בשלמות הנפש, (עכ"ל)·

ומזה תבין, לא שהשכלה והתבוננות בדברים הטבעיים החיצוניים המה שבות הנאותות אל הדת אשר יתקן סדור והנהגת האנשים ועניניהם, רק שהשכלה והתבוננות בתבונה האלהית הפנימית הנטועה בקרבינו המה מביאות אל האמונה האמיתית המיסרת את האדם לעשות הפועל המיוחד אליו במה שהוא אדם, והחיים הללו יתמידו גם אחרי אבדן הגוף וכליונו. כי באלה יכיר מעלתו וגדולת נפשו·

ומזה תבין ההצטרפות האמיתי שישנו בין המאמין ובין הדבר שהוא מאמין בו, הוא ההצטרפות שבין האדם ובין הבורא יתעלה (דאס פערהעלטניסס דעס מענשענגייסטס צו גאטט), וזה מצד שטבע המאמין שהוא האדם מחייב האמנות ההבטחות המתאפשרים בזמן העתיד, באשר הרחבנו בזה· ולהפלא אשר אנו מיחסים קיום ההבטחות הללו, הוא עלת כל העלות וסבה לכל הסבות שהוא מקיף

המציאות ומצד היותו אין סוף הוא כל יכול, ולו הגדולה והגבורה אשר בידו להשלים תכלית היצירה, ואם יתמהמה חכה לו, ע"ז האמונה מבטחת אותו כי בוא יבוא לא יאחר, ואין השאלות ממציאות הרע והמאורעות הרעות המגיעות לצדיק, מביאות אותו לידי הרהור ברע? כי מצד שהוא מיחס סדרו של עולם אל האין סוף, מזה יבין שדעת האדם הקצרה איננה מספקת להכיל ולהשיג החכמה העליונה, ועמוק עמוק היא מי ימציאנה זולתי השם לבדו· כי כמו בעצמותו אין סוף ואין קץ, כן לחכמתו יתעלה אין סוף ואין קץ, והמעט החכמה שבאדם שיש לה הגבלה מצד היותה בגוף ואינה מבוטלת בכל הזמנים ובכל הגבולים והמקומות קצרה מהשיג דעת בוראו יתעלה, ומפאת שאין לאדם השכלה בתעלומות ובנסתרות, לזה לא יעמדו לו שכלו ובינתו להבין דברים הנשגבים· ועל"ז נאמר, החוקר שדי תמצא אם עד תכלית שדי תמצא (איוב)· כי הענין נשגב מדעת האדם, עכ"ז הוא נשען על התבונה הנטועה ועל הרצון הטוב השופע בה, והיא מחייבת מציאות הטוב הגמור אשר במדתו הטוב נוהג בריותיו· ועל"ז אמר החכם לו עצה ותבונה (איוב), ואמר לי בינה לי גבורה (משלי ח')· ולזה בתמימות התמימים יאמרו, אלהינו זה קוינו לו, זה ה' קוינו לו (ישעיה כ"ה), ונאמר קוה אל ה' ויושע לך (משלי כ' כ"ב)· ורק בזה יתקן נפשו והכינה לאור באור החיים, ולא יטריד נפשו בחקירות ודרישות בדברים שאין מסורים לו, ולא יאבה להבין התעלומות שמהותן מחייב היותם נשגבים מדרכי בינתו· והתבררות הזאת במאמין היא גדולה ויתירה במעלה מהתבררות הנקנה מהתבוננות החכם בחכמתו, כי אין מאורע זר הנכנס במציאות מבטל תקותו, כי חוט תקותו קשורה בבלתי התכלית שהוא סבת העולם המוחש בבלתי משתנה ולא במוחש שהוא משתנה· ועל"ז נאמר ובוטח בה' אשריו (משלי ט"ז), ובוטח בה' ישוגב (שם כ"ט), והבוטח בה' חסד יסובבנו (תהלים ל"ב), ובה' בטחתי לא אמעד (תהלים כ"ו), בטחתי בחסד אלהים (שם נ"ב), באלהים בטחתי לא אירא (שם נ"ו), יבטח בשם ה' (ישעיה נ'), ויבטחו בך יודעי שמך (תהלים ט'), ביראת ה' מבטח עז (משלי י"ד)·

ומזה תבין שמלת אמונה מיוחסת אל הנותן הבטחות, והיא מיוחסת ג"כ אל המקבל ההבטחות·

וכ"כ המשכיל והגרסתי, (רעליגיאן איזט איינע וועכסעלזייטיגקייט גאטטעס אונד דעם מענשענס איך), ועל"ז המציא המניח הלשון המלה הנאותה אל ענין הנעלה הזה, ואת היא מלת האמונה· וכמו

בהתבונה

שהתבונה הנטועה בקרבינו, היא מכרת הוד גדלה ונפלאותיו כאדם הגולה, כן היא מכרת הוד צלם אלהים היצורו של מעשה בראשית, ועליהם נאמנים המצות ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' והמצוה ואהבת לרעך כמוך. וכ"כ האשכנזי, (געטט איבער אללעס דיא מענשהייט איין אונס, וויא איין אונזערס גלייכען, מענשען, אלס דאס אבבילד דער געטטליכען העררליכקייט צו ליבען), ועז"ז אנו אומרים, נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך, ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם, כי אל מלך נאמן ורחמן אתה וכו'. וכמו שהשכל מחייב מהתחכמות בסדר העולם החיצון, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב, כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל, כן מחייב השכל מהתבוננות על העולם הפנימי של אדם ומהרגש התבונה, כי הבטחות הנתונים מאלהי האמת, לא ישובו ריקם כי אם עשו אשר חפץ והצליחו לאשר הבטיח אותם.

ועז"ז התפלל משה, אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך וכו' ויקרא (פעם הוא הקורא המודיע דרכיו ומדותיו למשה עבדו) ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, נצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה וכו', ועליהם אמר ה' קודם לכן, אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות ל"ג). כי האדם כפי טבעו האמונה טבעית לו כאשר הרחבנו עד עתה, והאמונה שאינה מספקת אל הרגש הפנימי של חוש התבונה בקרבינו, ואין שום יחס בה בין התבונה האנושית ובין בוראה, אינה אמיתית כלל. כי רק כסיל ואויל מאמינים דברים שאין מהם לא התבררות חיצונית בדברים הטבעיים המורגשים בה' חושים, ולא התבררות פנימית מהתבונה הנטועה בקרבינו, וטפש מייחס מציאות של דברים שבלתי נכרים ונודעים לו, נעלה מזה מציאות האל יתעלה המחוייבות התבונה והרצון טוב הדבק בה, ואנו מוכרחים מהכרחיות התבונה והשכל לייחס מציאות אל הבורא יתעלה שהוא הנבון והחכם אמיתי, ובזה אנו מכירים אמתתו, והוא עצמותו ית'. ואם מטבע הנפש אנו יודעים מציאות מקרה החכמה והתבונה, אז בזה יש מבוא רב אל האמונה אמיתית במדותיו, וזה אם אנו מייחסים אותם אליו יתעלה מצד שהוא קדמונו של עולם, והוא סבת כל הסבות ועלת כל העלות. ואם האל ית' מלמד ומודיע דרכי טובו, אז עיני הבנתינו מספיקים לזה, והידיעה מעצמותו היא כי העולם על עמדו וסדרו שהתחלת מציאותו והמשך הויתו, ואחריתו הוא מחוסד,

וזה הסדר המיוחד אל החסד אינו משתנה, כמו שלא יקרה שום השתנות במושכלות הראשונות, וזה לומר על מה שהוא טוב בהחלט היום, למחר שהוא רע. וכן באמת ושקר, והתבונה אינה מקבלת השינוי, וגם מצד היותו אין סוף הוא ג"כ נצחיי ובלתי משתנה (א"י), כי השינוי הוא חלוף והעדר ואפיסת הכוחות שעברו, מה שאין שייך זה בבורא ית'. ומצד זה אמר הנביא אני ה' לא שניתי (מלאכי) (עכ"ל). וגם השכל והתבונה שניהם מחייבים מציאות הבלתי בעל תכלית והבלתי משתנה. ועז"ז הוראת שם הויה על היותו נצחי מבחינת היותו אין סוף ומבחינת היותו נבון וחכם אמיתי. ובידיעה הזאת תתחזק האמונה בקרבינו, ויקנה האדם ידיעה מעצמותו יתעלה, וזה שחפץ חסד הוא, וירדוף למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים, ברדיפתו להדמות אליו, כי זה שרש האמונה ויסודה, וזה היחס האמיתי שבין הבורא ובין האדם הנברא בצלם, ובעין התבונה יחזה תמיד מחזה שדי, אם רעות מתרגשות לעולם, אז יאמר זה הסדר מיוחד אל הדין, וזה לכלות הרע המגיע אל הפסד המציאות, כי הוא בעצמותו הוא טוב; ובדרכי טובו יאמר זה אלהינו זה קוינו לו, וזה הסדר המיוחד אל החסד, כאמרו, כי אני ה' עושה חסד צדקה ומשפט בארץ כי באלה חפצתי. וכמו שהתבונה אלהית שהיא כבודו של אדם (כאמרו וכבודי לעפר ישכן סלה) מחייבת כליון הרע בהחלט וקיום הטוב בהחלט, כי שם מקום התאספות והתחברות הדין והחסד, כן כסא כבודו יתעלה הוא מקום התאספות והתחברות הדין והחסד, כאמרו צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך. ואם הרע והטוב המה מדות שונות והפכיות, ונרגן מפריד מזה אלופו של עולם, ואומר שישנו במציאות הפועל הטוב לבדו והפועל הרע לבדו, אבל מדת הדין ומדת החסד המה משותפים בזמן אחד ובמקום אחד, וזה בהתבונה הנטועה בקרבינו, ומהות מציאותה מקשרת בחינת החסד ובחינת הדין, והיו לאחדים בידה. ואם בתחלה אמת והוא דין, אבל לבסוף ורב חסד, ועז"ז נאמר, ברוגז רחם תזכור, כאמרם רמי כתיב ורב חסד וכתיב אמת, אלא בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד, ושם הויה אינה רמוזה בו לבד שהוא מצד שהשכל גוזר מציאות האין סוף, לזה הוא אינו בעל השינוי, אבל הוא נצחיי, כי בעל השינוי אינו נצחיי, כי זה הוא בדרך שלילות. אבל התבונה המתאחדת בכבודה ההפכיים, היא גוזרת בדרך חיוב אמתת מציאותו, וזה הוא ההויה בעצמיי לו ית', ומתאחדת הדין והחסד בה אחדות אמיתי. וכמו שהפעולה הנמשכת מהתבונה אינה נמשכת בהכרח, רק

בתורת נדיבה וחנינה, וזה יכולת בבחירו האמיתי, כן הפעולה הנובעת מאתו יתעלה חחוסדת מתכונתו יתעלה, ורצונו הנעלה היא סבתה. ולזה כביאור הכלל שאתו יתעלה הנקנה לנו שההאמונה אמיתית, שהוא תקיף וכל יכול, זה מחייב ג"כ השכל, כי משאת היותו אין סוף ותקיף במציאות, לזה יש לו יכולת וגדולה על זולת, ויחייב ג"כ שהוא בעלם שאין בו שינוי ותמורה, הוא רחום וחנון ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים ונקה לא ינקה, כי בתדת התכונה דביקה בהנינה, וזה ההכונה בנפש להטיב לזולתו לתתנו לא לטובת המטיב, ולהשפיע שלימות על זולתו אף שהוא שלם בתכלית השלימות שאין קנין שלימות אחריו. ומצד שהרע בהחלט מגיע אל הפסד המציאות, לזה ישתדל לכלות העון ולהתם הפשע.

ומה שנאמר ארך אפים, וזה שאינו ממהר ליפרע מעושה רע, אולי ישוב אליו וירחמהו, ולא היה זה מדת החסד לבדו, אלא אף מדת החכמה מחייבת אריכות האף, כשאמרו שכל אדם האריך אפו (משלי י"ט), וזו מדה שכלית, כי מדרך החכם לראות את הנולד. ולזה לא יכעוס על הדברים המכעיסים כשיפגוש אותם והוא ממתין לנקום עד שישגאהו תכלית השנאה, וזה הוא ממדתו יתעלה שהחכמה העליונה מחייבת הארכת אף לחוטא טרם נתמלא סאתו. ואמר נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וכו' פוקד עון אבות על בנים וכו', אין באמונה הזאת דבר מנגד אל תכונת המציאות, והמנעו טבע קיים, רק שמרוצת הטבע והשלכו מעיד על אמתת המדה, כי הרשע שהיה אביו ואבי אביו וזקנו עושי רשעה והוא אוחז מעשה אבותיו, מפני חוזק השתבכותו בעונות וחטאים נקרא רשע גמור. ואם בא לתכלית ההשחת שאין לו תקנה, אז ישחית השורש ויכלהו, כי אריכת אף נאותה רק לחוטא שיש בו תקוה אל תשובתו. אבל הרשע שאין לו תקומה והשוקע בתרד ורוע התכונה ומיעוט האמונה, הוא נקרא אויב ה' ואינו ראוי לכפרה, ומיתת רשע כזה טוב לו ולעולם. ואין בזה שום קושיא איך יהיה זה השורש כדין? התשובה שאם לא יגבה הקב"ה דליה ויאריך אפיה לדור דור, אז תכלית היצירה מה תהא עליה? וע"ז נאמר כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וכו' כי ה' חפץ למען צדקו להביא בעת השלימות המבוקש, לכן השבתו מחוייב לההם ההשפה ולכלות העון, ואם ישאר החטא על מקומו ולא יוסר בהחוטא השתדלות האומה אל תשובתו, אז יתהפכה הזמן הגאולה מולאית, ויבוטל הטוב בהחלט בתכוון. לזה שם ה' בהנהגו של עולם, כי עבירה תביא גוררת עבירה, והפקידה נמשכת עד ד' דורות, ואם עודנו אוחז במעשה החמורות מאבותיו אז גוזר מאתו יתעלה הכרתתו, ונאמר וברעתו ידחה רשע (משלי), ויומשך מזה הטוב בהחלט לקץ הימים. וכמו שחוזק ההשתבכות הוא מדור דור בחלאים רבים מהגוף, כן חוזק ההשתבכות הוא מדור דור בחלאים רבים מהנפש, וטבע קיים מעיד על אמתתו; וע"ז נאמר שחת לו לא בניו מומם (האזינו), מפעל הצור הוא תמים, והוא ברא את האדם בצלם בלא פגימה, רק בניו מומם, כי הדור עקש ופתלתל הנוטים אחר החטאים, והפעולות המגונות הוא מום לעצמם, ומידם היתה זאת להם, כאמרו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה). ומזה האבות עשו הנולדים לבעלי מומים. והצלם האלהי שהיה כלי בעצמו המיוסר אל קנין השלימות הוא נשחת ואינו מסבב כ"כ הגעה אל היושר ואל האמת. ועכ"ז עד דור רביעי נשארה בו הבחירה על חפשיותה המוחלטת, ולבו נוקשו ומזרזו עד שיבוא בדור הרביעי לתכלית ההשחתה שאין לו תקנה, אז סר צלו ואז אינו יכול להמלט מפח יוקשים, כי נאות אל הרע בהחלט העברה מן העולם, וע"ז נאמר ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו (דברים). ועל זה הענין יעידון ויגידון קורות העמים, כי הקיום מיוחד אל הטוב בהחלט, וזה חסדו. וע"ז נוצר חסד מענין נמיהה, והכליון והאבדון מיוחדים אל הרע בהחלט. ת"ח מתה שהראתנו עד עתה, תבין כי באלה שלש עשרה מדות אשר מקורם הכחות הנעלות הנפשיות, הנה כדי שהתחזק האמונה בלבות בני אדם, וע"י קיום האמונה שאתו ית' יתברר להם באמצעות הרגש התכונה לאמת הברור החיים באמיתיים אשר כמה מיוחדים אליהם, וזה מספיק אל הבנה אנושית להחזיק באמונה שלימה בדבר בלתי מוחש. מטעם שמושג לו אמתת עצמותו ומכוחות הנפשיות הנשגבות הנטועות בו; והמדות הנאמנות שם והמיוחסים אליו יתעלה, נשמתו של אדם מתאוה להם. והמה נטועים בלבו וחקוקים במחשבתו, ובלב שלם ובנפש חפצה ירדוף לדמות בהם אליו יתעלה.

ומזה תבין מלת אמונה שהיא תורה על קיום והתמדה (בעסטענדיגקייט, טרייע), וע"ז נאמר אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב), ונאמר וכל מעשהו באמונה (תהלים ל"ג), וזה בהשגחתו שאמיתית התקווה תהיה לעתיד, כי אמונה היא קיום בעתיד, ולא יפול מכל הבטחותיו דבר ארצה, ונאמר ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו (שם צ"ח). וזה הוא שה' הנאמן הבטחות, הוא אל אמונה ומקיימם, ואם מאחר בהם מ"מ סופו לאמן את דבריו. ונאמר

כי טוב ה' לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו (תהלים ק'), כי החסרונות שישנם במציאות המה מצד המקבלים. אבל אמונת הבטחתו קיימת לדור דור, ואם תתמהמה קוה לה, כי בוא תבוא לא תאחר, כי טוב ה' וטבעו ומהותו יחייב להטיב לזולת. ולעולם חסדו ולא יקרה שום שינוי בזה בו, רק מצד המקבלים לבד, ונאמר ולא אשקר באמונתי (שם פ"ט). ונאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים, לדור ודור אמונתך, כוננת ארץ ותעמוד (תהלים קי"ט). והזרת חלילה תברואי מטה, והשתנותם אינה מבטלת תוחלת תכלית כוונתם בהיצירה, כי אחרון על עפר יקום, וישלים הקץ שהיה קודם היצירה במחשבה תחלה. וע"ז נאמר עדותיך נאמנו מאד, כי כל מה שהפידו הנביאים, אנו בטוחים בהם שיתבררו אמתתם, ולזה יקוה לביתך נאוה קודש ה' לאורך ימים, ותנשא להם אף שיאחרו הימים. וע"ז אנו אומרים אל מלך נאמן, כי בזה נכללו כל העקרים שהוא האין סוף, לזה הוא התקיף ובעל היכולת; שהוא החכמה ותבונה, ומזה הוא בעל חסדים ונאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו, וחידוש העולם היה היה בו תכלית, ורשעת הרשעים מגיע אל הבטלת התכלית הזה. לזה יכלה פשע ויתום החטאה למען הביא צדק עולמים, כי בהעדר שלימות אחד מהשלימיות הנזכרות, אין לנו אמונה שלימה בו יתעלה. ובענין הזה נאמר שקר ולא לאמונה גברו בארץ וכו' איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקב יעקב וכל רע רכיל יהלוך (ירמיה). ותורה המלה ג"כ על המקבל ההבטחות שיש לו בטחון (גלויבם, טרייא) בהיות לו אמונה בהם, והיושר והצדק מחייבים קיומם, ונאמר וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק), ונאמר ובאמונה המה עושים (מ"ב י"ב). וע"ז נאמר אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה (ירמיה ה'), כי באו אל השחת הדעת והאומרים לרע טוב ולטוב רע, לזה אינם מבקשים אמונה, וע"ז אמר להלן, ה' עיניך הלא לאמונה (שם), ונאמר ועושי אמונה רצונו (משלי י"ב). ונאמר, בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב). ונאמר ה' אלהי אתה ארוממך וכו' עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כ"ה). והפי' ה' אלהי אתה, ארוממך אודה שמך, באף שכל הנבראים יודו לשמו, אבל הסבה והודאה הנאותות לאישי האדם המה במעלה יתירה, וזה שעשית הפלא, ובהפלא הזה לא נתחדש לי בו דבר זר היוצא מהיקש התבונה, כי עצות מרחוק אמונה אומן, כי הצדיק באמונתו השלימה יחיה, ולבו נכון ובטוח ואמונה אומן שיקיים מנהיגו של עולם התכלית המבוקש מהנהגה האלהית השקועה בקרבינו. ואע"פ שהעצות לזמן רחוק והבטחות לעתים רחוקים. עכ"ז בשבתם השכל לא ירחיקם, כי טבע הנפש מחייב קודם עשותו הפלא ביאורו והגעתו, וע"ז ואע"פ שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבוא, ועל זה נאמר, פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ופי' רש"י, שומר מענין ואביו שמר את הדבר (בראשית), וזה הוא הממתין על ההבטחות בזמן העתיד, והשכל לא יטרידהו בספיקותיו וערעוריו. וע"ז העתיק שמה דכתרו אורייתא בלבב שלם. וע"ז אמרו, דע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, כי הידיעה שלימה אותו יתעלה המיוסדת על המושכלות האמיתיות מהנהגה האלהית, היא חזקה וקיימת בלבב המאמין, ולא תנוח מספיקות השכל וטענות האפיקורסים. ואם האמונה השמורה בלב האדם מביאו אל הודאה ושבח אליו יתעלה, אף שעדיין לא נתבררה תקותו במוחש, איך יודו ישרים, וצדיקים ברנה יגילו, אם מה שהיה להם מקדם התבררות בהרגשה פנימית לבד, אז יתברר להם קידוש שמו ע"י פעולות הנעלות בתכליות המסכימות אל תכונת הנפש, ויצא שמו וטבעו בעולם ויאמרו הנה אלהינו זה קוינו לו וכו'. ומזה תבין שמלת אמונה הונחה על הנצטרפות שישנו בין הנותן הבטחות (וזה שהוא נאמן וראוי לסמוך עליו) ובין המקבל ההבטחות (שהוא המאמין, וזה על יושר רוחו שהוא מסכים על קיומם והתמדתם, ומאשר אותם כפי היושר והצדק המתחייב מטבע נפשו והשערתו בהם). ולזה נבחרה המלה הזאת על דת האמיתי, והונחה על הנאמן הנותן הבטחות וראוי לסמוך עליו, ועל המאמין שיש לו צורך בהבטחות הללו, ומאשר אותם כפי טבע נפשו ותכונתה, וכ"כ האשכנזי, (רעליגיאן איזט דאס פערהעלטניסס צווישען דיא העכסטע פערזענליכקייט גאטטעס אונד דאס אונטערגעארדנעטע אבהענגיגע דעס מענשען איכ'ס). וע"ז אמר ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תהלים קי"ט) ועל זה נאמר וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' (הושע ב') וה' הטוב הגמור ובעל היכולת דרכו לאמת הדברים הנאותים והישרים, והאדם מכיר בשכלו החסרונות שישנם במציאות המנגדים לטבע נפשו, לזה יבטח בהאל הנאמן ורחמן אשר נאמנים דבריו, והאל הטוב יתן הטוב לטובים ולהראויים, וע"ז אמר וצדיק באמונתו יחיה. וכ"כ האשכנזי, (רעליגיאן איזט איינע אויס בעוואוסטזיין געקאממנע גלייכפערמיגע וועכסעלזייטיגקייט גאטטעס אונד דעס מענשענאיך'ס וואביי גאטט אלס

אן וה עבער

אורהעבער גרונד אונד נעבער אללעס זיך גלייכ„ בלייבענדען גוטען, דער העכסטען גיטער דעס בעוואוסטזיין׳ס זיך דארשטעללט, אונד ערקאננט ווירד) · ולכן אין זה זה טבע כסיל ופתי להחזיק בהאמנות כללו, מפאת שטבע אדם מחייב לשחוק עליהם · מכל מה שהצענו עד עתה, תבין, אותות האמונה האמיתית · הם:

א) ההתבררות בעולם החיצון מאמתת המעשה או מאמתות ההבטחות ·

ב) ההתבררות היותר מעולה מאמתת האמונה היא בתכונת הנשמה הנטועה בקרבינו ·

ג) ואם אין בהאמונה אחת מהתבררות הנזכרות אז רק מדרך כסיל ואויל להאמין בהם ·

ד) חלילה שיבוא בהאמונה דבר מה שיתנגד אל התבונה ורצון הטוב הדבק בנו · או דבר מה שיתנגד אל השכל, כי לכל מצוה יש בה תכלית מועילה במציאות, ויש לה סגולה אל תוספת שלימות אל הנ״ס שהוא חפץ בו, ונאמר, נאמנים כל פקודיו (תהלים) · ואמרו דברים המלובים מלפניו, שכל דבר ודבר שיצא מלפניו טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה, ומודיע להם הדבר, כדי שידעו כולם כי דינו דין אמת, וגזרותיו וכל דבריו בשכל, ונאמר כל אמרת אלוה צרופה, ע״כ, והבן ·

ה) לזה האמונה תורה על ההתערכות האמיתי שבין הנותן ההבטחות ובין המקבלם · והרצון הטוב הדבק בנשמתינו מחייב, כי הרע המושג לנו בעולם החיצון הוא לתשבת הטוב המכוון באחרית · והנו מאמינים באמונה שלימה, כי כל הפעולות המושגות לנו בעולם, המה מגיעות בסופן אל קיום העולם והתמדתו ·

ו) לזה לא תקח האמונה האמיתית את האדם מבולל ומרוס מכל השלימיות, ואז הוא להבל דמה ובמה נחשב, והאמונה נאבדה, מצד שאין נזקה הנפסדה הזאת ההצטרפות בין האדם לבין בוראו (מאטעריאליסטישע ועלבסט„ ערנידרונג) ·

ז) האמונה אינה בוטחת על שכל האדם לבדו, הקונה ציוריו מעולם החיצון, כי השכל השוכן בחומר, קצור קצרה ידו מהשיג הנהגתו יתעלה בעולמו, והן קוצר השגה והן חסרון וגרעון בהרגשות של החושים החיצוניים במוחשים יהטיאו לרוב האמת (פערשטאנדעסמעסיגע ועלבסט פערגעטטערונג), ובפרט המתנהג על פי השכל וחקירתו אינו שמח בפעולתו · כי הגבור בגבורתו והזריז בזריזותו וכדומה להם, אינם שמחים בפעולתם מצד התבוננות השכל לבדה, על מה שישיגו איזה תכלית מעולה במעשיהם; רק שמחים בעולם מצד שנפשם מתאוה אל הענינים הללו, ואם השכל יורה אותם שיש לקנות בדרכי הגבורה והזריזות איזה תכלית מועילם, אז ישתדלו בשמחת לב להשלימו · אבל בזולת הנטיה טבעית אין שמחה בהשתדלות המעשה כלל, כי ההולך בדרך השכל לבד אין לו בהשתדלותו במעשה אחריו שום שמחה, מצד שהוא מלא ספיקות ערעורים ודאגות, כי אין שמחה והשקטת הנפש מצויה בנפש המשכיל והחוקר, ובפרט ממעט שהוא בוטח על עניני העולם, והמה בעלי מקרים ודורכים אל ההשתנות, ומתהפוכותיהם, תקותו בהם נכזבה, והעולם החיצון כיא תשענת קנה רצוץ אל השכל המתעה, וע״ז נאמר העבר עיני מראות שוא, אבל השמחה והשקטת הנפש מצויות בלב המאמין, כי נכון לבו בטוח באמתת עצמותו יתעלה, ומה שחוץ לנפש יש לו דמיון והשואה עם מה שבנפש, ומשיג אמונתו בטבעו הפנימי המעולה, ונאמר ולישרי לב שמחה, שמחו צדיקים בה׳ (נ״ח), ובזה משיגים אמתת האמונה ·

ח) האמונה האמיתית אינה חפלה דבר מה שרוב העולם לא יכול לעמוד בו · וע״ז נאמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · וע״ז נאמר עמי מה עשיתי לך מה הלאתיך ענה בי (מיכה ו׳), ואמרו נשמה שנתתי לך החייהו ושומר נפשו איש חסיד ועוכר שארו אכזרי (משלי), כי זה החטא אשר יחם אליהו אל איוב הוא כאמרו על צדקו נפשו מאלהים, כי המאמין אמיתי הוא מחזיק רק בהצויויים אשר סדר העולם החיצון אינם מנגדם, ויכול לעמוד בהם בכל מושבות הארץ, כאמרו כי לא ענה מלבו ויגה בני איש · אכן המתחסד ביותר, אין לו ציור שלם מבוראו יתעלה, וחשב בקרבו להצדיק נפשו מאלהים, וזה אם יתכוין אל קנין שלימות מבואות חדשות אשר לא שערום ה׳ ולא עלו על לבו כלל (דיא איבערווינגליכע זעלבסט, פערניכטונג), כי הטוב בהחלט מגיע אל קיום והתמדה ולא אל כליון והפסד ·

ט) ואם האמונה האמיתית מסכמת אל טבע האדם, ותכונת האדם מחייבה, לזה הוא בוחר בסגולתה, ואלהים תענה בשמחת לבו, כי

הסגולה

הסגולה הנחמדה שיש בה אל הקנאת השלימות היא משמחו · ולזה היא טבעית לו, והיא נאות למחזיקים בה · ויש לאדם שמחה בה, כאמרו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב (דברים), כי החפץ והרצון שבאדם מסכימים אל האמונה ·

י) האמונה האמיתית לא תסים בגדר האפשר · מה שהתנעו במוחלט טבע קיים ·

יא) מה שמתנגד אל התבונה אינו נכנס בגדר האמונה, ולזה המיחסים אלהות אל הפועל הרע והמאמינים במציאותו, המה אוילים טפשים, כי גוזרים מציאות אל הדבר הבלתי מושג בהרגשה ההכרחית מהנפש · ומה שאנו מיחסים אלהות אליו יתעלה, זה הוא מהרגש חוש התבונה, וממנה אנו מבינים שיש בעולם סבה נבדלת המנהיגו והמקיימו, אבל להדבר אלא לבד שאין התבונה מאמתו, אף היא מנגדו, אין ג"כ מבוא בו אל האמנתו ·

יב) ואם [ה]אין סוף נתן החקים והמשפטים, אין להשכל אנושי לערער עליהם, אם לא יקנה בחקירתו בהם השגה שלימה, כי הגבלתו היא לבדה הנה חסרון ידיעתו בהם, אבל בטוח הוא בהם שיש בהם תכלית מועילה במציאות, כי בזולת, זה אמונתו בו יתעלה תהי' חסירה, ונאמר לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני · וע"ז כתב המדרש, ופניתי אני לראות חכמה והוללות וכו', אמר שלמה מה שהייתי מהרהר על דברי תורה, והייתי מראה לעצמי שאני יודע דעת התורה, שותה הבינה ואומה הדעת של הוללות וסכלות היא, כי מה האדם שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזירותיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כי מה האדם שיבא אחר המלך וכו', עכ"ל ·

יג) האמונה בזולת המעשה איננה שלימה, כי רק הצדיק העושה צדקות באמונתו יחיה, וע"ז אמר טוב ה' לקוו, יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו · ואמרו [ו]עושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו, יכול לכל, ת"ל לנצרי בריתו · והנפש השנויה והחוקה לקיים מה שחייבו התורה לעבודת עבודתו וליזהר מה שהזהירו, אז הבורא מוכן מזומן ומצוי לו במה שהוא בו, וזהו מה שאמרו חז"ל, עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, אבל מי שהוא בוטח בהבורא ומתרשל מהשלים חוקיו ומעשות הפועל המיוחד לו, או שהוא ממרה ובוזה דבריו, אין ראוי לזה כלל לבטוח על ענינו, כאמרם, גנבא אפותי דמחתרתא רחמנא קריא, וכמו שאין לאדם תקוה על הקצירה אם לא השתדל בזריעה כן המקצר להשלים חובת הבורא ובהעדר המעשה הטוב, נפסד ממנו הבטחון בו יתעלה, כי האמונה האמיתית מתחייבת רק מפועל האדם ומעשהו, וע"ז אמרו, הלומד שלא לעשות, נוח לו שלא נברא ·

יד) טענה מוטעת בחק האלהיי היינו הפליאות הנשגבות בחקירת השכל מדעת עניים · כי הפליאות (אונבעגרייפליכקייטען) המה רבות בעולם · ועכ"ז אין מבוא בהם להכחיש מציאותם מבורם, כי הענין שהוא בלתי מצוייר בחק האנושיי, עכ"ז איננו נמנע · והוא בחק האלהי ענין מקום, ומה שהוא נעלה מהשכל מהשיג מהותו, עכ"ז גזירת מציאותו איננו מנגד אליו · והדומה לזה הוא מציאות הכחות, הבלתי מורגשות בה' חושים חיצונים, ועכ"ז השכל גוזר מציאותם ·

ומזה תבין, שכל אדם אשר לא בא אל תכלית ההשחתה, אז יש בו מבוא אל האמונה, כי הכח האלוה השקוע בו מודיעו האמת, ולבו טקסו בעשותו הפועל המגונה, ויש לו לב שמח בהשלימו הפועל הטוב · ואם יעלו בו ספיקות וערעורים, נכון לבו בטוח בה', אשר עמו חכמה ותבונה, והוא ישלים האמר · ולזה מדת האמונה מסוגלת מאד להחזיר החוטא למוטב, ונאמר באנשי נינוה ויאמינו אנשי נינוה באלהים (יונה), וע"ז נאמר ובוטח בה' ישוגב (משלי כ"ט) · וכן אמר הב"ה, בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה · כי מדת אמונה נכללת במדת הבטחון, שהרי יודע כי כל הבוטח הוא המאמין, שאין אדם בוטח אלא במי שמאמין בו שהיכולת בידו למלאות בקשתו · ע"כ · והאמונה היא פתח לדופקי בתשובה · אכן סימן קוצץ בן קוצץ הוא שאין מבוא בו אל כניסת אמונה בלבו, והוא כמו פתן חרש אשר לא ישמע לקול מלחשים · וע"ז נאמר, ולץ לא שמע גערה · ולזה ישחק לקול אזהרת החכמים והתראותם, ובא לתכלית ההשחתה שאין לו תקומה, והאבדהו נשה לו ונאסה לעולם · וע"ז אמרו, רשעים (גמורים) אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה · ונאמר בלוט, וידבר אל חתניו וכו' ויהי כמצחק בעיני חתניו (בראשית י"ט) · ומזה תבין שהאמונה אמיתית יסוד הדת האלהית, ופותחת שער לדופקי בתשובה · וע"ז אמרו עתידים ישראל להגאל

בשכר

בשכר אמונה, שנאמר פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כ"ו)· והאמונה היא סוג מופלג על מעלת המין האנושי וחשיבותו, כי אינו מיוחד כשארי ברואים אל הורת האלוה, ולית דין ולית דיינא כדעת הטועים שהמה מקטני אמנה· אכן המאמין יש לו עתידות ואמונה, ונאמנו לו מאד עדות ה' בהבטחותיהם, שיגיעו המעשים הטובים המכוונים מאתו יתעלה אל שלימות היצירה ואל שלימות האדם, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וכל דבר אשר הוא תאוה ונגעה לשלימות האנושי נמצא בהם· ונכון לבו בטוח בה' שהוא יגמור השכר, כאמרו וצדקתו לעולם עומדת, והוא נאמן לתת שכר הפעולה באחרית· וע"ז נאמר צדיק אתה ה' וישר משפטיך, צוית צדק עדותיך ואמונה מאד (תהלים קי"ט)· ויתרון האדם ומעלתו המוזהרו אל המלאכה רק האמונה לבדה, כי המחזיק בה מאמין בהם למות המיוחד אל היצירה, ובחשיבות האדם המיוחד להוציא השלימות המכוון אל הפועל, והעבודה הזאת לא לבד שיש בה תכלית, אף היא מסוגלת להרבות שלימות בעושיה· וע"ז אמרו ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, כי האמונה אמיתית מיוסדת על המושכלות האמיתיות מהתבונה הנטועה בקרבינו, ולזה נהפך היא משארי האמונות, כי המושה למדת האמונה בלי חקירה ודרישה יקרא סכל, והחוקר המבין לאשורו נקרא חכם· אכן בעניני האלהיים המתאמתים בהרגשה פנימית מהנפש, ועקרי האמונה חקוקים במחשבה ורשומים בלוח לבו, בהם הנושא להאמין בקיום ההבטחות המסכימים אל טבע הנפש המעולה נקרא חכם, כי הוא בדעתו שואל השופט כל הארץ לא יעשה משפט? וה' הטוב לא יתן הטוב אל הטובים והראויים? לזה נסמך באמונתו, כי אלהי העולם יקיים הבטחותיו לעתיד, ותשלום הפעולה ותשלום השכר לעתיד לבוא· אכן המואס אזנו משמוע תורה והשמן לבו מהבין תוכחת מוסר, ומסיר אזנו מהאזין הבטחותיו יתעלה, זה נקרא סכל אויל וטפש, אגב שיצא מגדר האדם, ובלתי יודע המושכלות האמיתיות המתחייבות מתבונה הנפשית הנשגבה, ותכחיש במה שספכו מעיד טבע הנפש הקיימת, ותשחית נפשו בדברי הבל שאין בהם ממש, כי אין לו ידיעת הלב, וזה הענין מעיד על היותה כוזבת· וע"ז אמרו דע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתיך (אבות ב'), לפי שהם עובדי ע"ז משתדלים בעבודה מיראת עונש, אבל מבטחת הדעת אין להם ציור נכון ונאות ממנהיגו של עולם· ולזה מיחסים אל אלילים כל התועבות וכל הפעולות הנשחתות, וישתדלו בעבודה אחרי ההשגה, לכן אמונת האליל איננה קבועה בלב, ואין בה שום שמחה וערבות כלל· אכן המאמין בדת האלהית ידע בחכמת הלב לפני מי הוא עמל ומי הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר פעולתו, וזה ה' המובחר בי"ג מדות, אשר טבע הנפש מסכים אל מציאותו, ונאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו' (דברים)· ועל זה נאמר אז תבין יראת ה' ודעת ה' תמצא (משלי ב')· ואם כבוד ה' ומוראו יהיו תמיד ידועים בלבבו, אז ישמח בעבודתו לעבוד את השם הנכבד הזה וישתדל במעשה אחרי ההשגה, כי אחרי השתלמו בצדק ובהתמימות, תבוא האמונה אמיתית בלבבו, ולא יהיה לו עמלו בתוגת המצות לטורח ולא יתעצל בעשיית המצוה ולא יעשה המצות אנשים מלומדה, כי מרוב התבוננותיו יבין כי המה מתחייבות מטבע נשמתו, ופקודי ה' ישרים משמחי לב, והמה טבעיות מפאת שעמלו ועבודתו בשמחה, והתבונה מחייבת מה שכתבה התורה, וזה לאסור העבודה המגונה מעובדי ע"ז, כאמרו איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני, לא תעשה וכו' כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם וכו' (דברים י"ב)· כי ההשגה מנגדת אל המעשה· והמחזיק באמונה אמיתית יש לו שמחה, כאמרו ודעת לנפשך ינעם (משלי), ונאמר עדותיך אהבתי לעולם כי ששון לבי המה (תהלים), ונאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (שם)· כי הפעולות הנמשכות מהאמונה שלימה בו יתעלה, המה גרמו לו ששון ושמחה ונעימות, ונאמר ישמח לב מבקשי ה' (תהלים)· ויזכה בהם לחיי הנפש אשר יתמידו גם אחרי אבדן הגוף וכליונו, וע"ז אמרו עולמך תראה בחייך· והחיים האמיתיים הנוספים בקרבו סובלים בנקלה תלאות ומקרי העולם, כי הצדיק באמונתו יחיה· וכמו שנקרא אומן מצד שהוא מתעסק בדבר אשר יש לו ידיעה במלאכה· וכתב הש"ס, אומן הוא מי שהוא בקי ויודע לעשות הדברים בידיעה (עכ"ל), והמלאכה מסוגלת אל השתלמותו באומנתו, כן ידועה האמונה אמיתית בלב כל מחזיק בה, והשקידה לפסוק בפסקי האמונה היא גורמת בו תוספת שלימות לאור באור החיים, ובמה שידע בידיעת הלב, לזה לא יהיה לו עמלו בה לטורח, כי היא הפתח אשר ממנו יבוא פנימה וישכיל באמתתו, כאמרו ולהשכיל באמתך·:

מחשבה

דע לך קורא נעים! הנה באדם נכללו

הברית

ג' מעלות; מעלה שכלית (דער פארצוג דעס פערשטאנדעס), מעלה תכונית (דער פארצוג דעס געמיטה'ס) ומעלה המדותית או התבונית (דער פאר„צוג דער פערנונפט). בהמעלה השכלית ישער האדם בנפשו המלאכות רבות אשר היות בהם צורך אל קיום מציאותו, ויתואר בטוב או ברע למען יפלס על ידו הטוב, וזה להיות בני אדם נעזרים קצתם מקצת, ויומשך מזה תיקון קיבוץ המדיני, ותכליתו להסיר העול והחמס ולקיים היושר למען העמיד ההנהגה (שטאאט) על מכונה, כי בשלומה יהיה לו שלום. והכל הולך אחר תכלית, ואין בזה הענין תוספת שלימות לאדם, כי זקני ע"ה כל זמן שמזקינים דעתם מטפשות עליהם. כי הנחות ההקדמות יקנה השכל מהחוש, והזוקן מחליש החוש, לזה יחליש השכל ג"כ, ויחטיא האמת וגם השכל בעצמו ימוט בהמוט הגוף. ועז"ן אמרו, רשעים בחייהם קרויים מתים. המעלה התכונית של האדם היא מפאת שבתכונה הישרה מהאדם נטועים אהבה זריזות פחד רחמים וחמלה, וזה הוא טהרת הלב והטוב הוא הנרצה אליו בתכונת הלב, כי יתענג בהספיק מאווי נפשו, והרע הוא הבלתי נרצה אליו, כי התכונה תודיעהו הפעולה הטובה היא אם רעה, וכל אשר יאמר אליו המתאוה יעשה, והוא משועבד לתכונותיו הנפשיות, והבחירה מסורה לאדם לנהוג בכל דבר הבא לפניו באיזו כח שירצה. אכן גם בזה הענין אין שום תוספת שלימות בו, כי אחרי שחטא האדם הקדמוני, הלב עקוב ונשחת ונטועות בנפשו תכונות הפכיות האהבה ושנאה, הרחמים והאכזריות, זריזות ועצלות עצבות ושמחה, וקשה על האדם מאד שינהג את עצמו באחת מהן, כי אחרת מנגדה, כי זה לעומת זה עשה אלהים והמה מנגדים, והאדם המתנהג ע"פ המעלה התכונית אין לו שלום בקרב עצמותיו. גם המנהגים מתחלפים לפי חלוף הנוהגים בהם, והנרצה ברוב העיתים אינו ישר לפעם בקצת העתים. ומזה הנעזב אל תכונות הנפשיות, והשכל אינו מושל ברוחו לתת חוק וקצב לכל תכונה במדה ובמשקל ובמשורה להשתמש בהם דבר בעתו (ס"ה), הנה איש כזה יקרא נגוע מוכה הנפש ומעונה התכונה, כי הוא אינו ידע להזהר ולעבור בגבול בתכונה מהתכונות וילקה בה בחסר או יתר, או ישנה העיתים ר"ל בתתו להם עתים לטוב ועתים לרע (עכ"ל). ומפאת שלא ישער תפש"י לעמת המקבלים, אם שירחם גם על הרשעים גמורים או שיתאכזר גם על הטובים, ומי ינהגהו על באמתי הטוב האמיתי בהם? וגם תכונת הגוף איננה מסוגלת כלל לתת שלימות לדורשיה. המעלה השלישית היא התבונה, או הרגשה חזקה וברורה בנפש שהיא גדולה ויתירה מהרגש חוש החיצון, והנפש תחפוץ תמיד לידבק בטוב לה ותתרחק מהדבק ברע לה, ובאמיתותה הדברים ברורים לה בידיעה גמורה (רוח חן) ויצטיירו בקרבה הענות האלהיות, ותאל עליה רוח דעת ממרומים, ואז יש בה דעת אלהים כי מרגשת בנפשו עונג נפלא, ואולם שהידיעה (גמורה) הזאת נפלאת מאד, וקשה על רוב בני האדם להשיגה, כי לא תבוא בנפש בטרם השלמה בצדק ובתמימות. ועז"ן נאמר, וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וכו' (דברים), כי הוא יתודע למאמינים בו להאציל עליהם רוח דעת, ואז ירגישו בנועם הענינים האלהיים, וידעוהו ידיעה הנשגבת מידיעת החוש (החיצון), וזאת הידיעה אין לה חקר ותכלית. אמנם האדם כפי רוב צדקתו וכפי רוב מחשבותיו הטובות בבינה ובשכל כן יוסיף דעת ויראת ה', וזה שאמר המלך דוד, אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך, (עכ"ל).

ומזה תבין שרוב העולם יש להם רצון טוב, כי דרך התכונה להתאוות אל ענינים טובים ונאותים. אכן אל השכל לא יתכן דרך התבונה, וזה מפאת ספיקותיו טעותיו וערעוריו. וכבר הרחבנו בזה במאמר האמונה, והתבונה לבדה היא אות על מציאות הנשמה בקרב האדם. ומזה הענין תבין שהמעלה השכלית והמעלה התכונית יש להם חסרונות עצומות ואינם מביאות את האדם אל תכליתו המיוחד אליו במה שהוא אדם.

א) כי נבדלים בני האדם בכל כוחותיהם, זה פקח וזה טפש, זה אכזר וזה רחמן, זה גבור וזה מורך לב, ובנוהג העולם שהאבות מורישים אוצם לבניהם, והאב זוכה לבן ג"כ בחכמה, כי החכמה תלויה ג"כ במזג, והענין שאינו משותף לרוב אישי האדם, לא יצוייר שיהיה סבה המיוחדת אליו לפעול הפועל המיוחד לו במה שהוא אדם.

ב) ואם אנו מודים שההכנות אל השכל והחכמה, וההכנות אל שארי מדות תלויות במזג, מזה יובן כי כפי התחלשות הגוף יתחלשו גם המה, ולעת זקנה ושיבה שימוט בנין האדם ימוטו גם המה, לפי שקשורים עם הגוף וישתנו עמו להיותו ערכם ומצבם. ואמרו, זקני עם הארץ (אף שמהנאות היותם חכמים באמרו, בישישים חכמה) כל זמן שמזקינים דעתם מטורפות. ומזה אנו מבינים שהענין שאינו מתמיד לאדם כל ימי היותו עלי האדמה, איננו מהנאות להיות סבה אל המעשים המיוחדים אליו במה שהוא אדם. אכן המעלה התבונה הדביקה בנשמת רוח חיים אשר נטע ה' בקרבנו

בקרבינו (רוח חן) היא באמת היורה בו בכח לבד, ואח"כ הוציאנה לאותיה אל הפועל וכו', עינינו רואות שהאדם בילדותו פעולות כחות נפשו חלושים מאד, וכאשר ירבה ימים כן תרבינה גם המה וכו', והנה הנשמה הזאת היא טבעית לאדם ואין רצוני בזה שהיא מסוג החומרים הנודעים לנו, כי נשמת האדם חצובה ממרומים, אך רצוני לומר שמוכנת לחול על האדם, והיא מוכנת מששת ימי בראשית לחול על מין האדם, ישתוו בסגלה הזאת כל העם אשר על פני האדמה הצדיק הרשע הטוב והרע אין גם אחד נעדר ממנה, כמו שישתוו שאר היצורים כל מין ומין בנפשותיהם · ועל זה שנינו, חביב אדם שנברא בצלם, על כל יוצאי חלציו של אדם הראשון, וע"ז אמרו האב זוכה לבניו בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים, ואילו צדיק ורשע לא קאמר · וע"ז אמרו, זקני תורה כל זמן שמזקינים דעתן מתישבות עליהם (עכ"ל) · כי התבונה הנאצלת ממרומים השופעת כוחות יקרות בנפש, היא מתחזקת יותר לעת זקנה, וכאשר ירבה האדם ימים כן יוסיף אורה, והחסידים הראשונים צוו תמיד לבניהם ולתלמידיהם ומסרו להם סתרי החכמה קודם מותם, כי אז יתגבר בהם החשק והכוסף להדביקותו אליו יתעלה, ובאותו הדביקות צוו עיניהם על נכון · וע"ז נאמר, כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח (קהלת ט'), וזה בתוספת שלימותו, ונאמר אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה (משלי ט"ו), ונאמר ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום (שם ד') · וזה הוא הדביקות האמיתי שבין האור העליון ובין נפש האדם, ויש לה שתי מעלות ·

המעלה הא') שהיא משותפת לכל אדם, לזה היא מסוגלת להיות התכלית אשר עבורו נברא ·

המעלה הב') היא מפאת שהיא מסוגלת להרבות שלימות בעושיה כל ימי היותם עלי האדמה · ואם גם יחלש הגוף ואבריו, מ"מ תתענג היא התענגות רב, והאדם זוכה אל דביקות האלהי ע"י צדקתו ויושרו, ובמדריגה היותר עליונה של צדיק יחיה באמונתו, יתענג על השם ויתאהבו תמיד בלבבו, ויקל עליו עבודת בוראו כל עת, כי השם מתודע ונגלה לברי לב (ר"ח) ·

ומזה תבין כשם שבחירת המעשה מסורה ביד אדם לטוב או לרע, שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים וכו', כן בחירת המחשבה מסורה בידו · ואלה המה הג' בחירות, בחירה א' היא ללכת בדרכי השכל, ומדרכו לראות את הנולד, ובזה המחשבה היא משערת הרע והטוב · הבחירה ב' ללכת בדרכי תכונות הנפשיות, ואם טבעו נוטה לחמדת וריוות, הוא הולך בדרכי לבו ויחשוב מחשבות להשלים חמדת הרוח העולה בקרבו ולהפיק מאווי נפשו · והבחירה הג' היא שישעבד מחשבת השכל ומחשבת התבונה אל מחשבה טובה של התבונה, כאמרו אהבי טוב ושנאו רע, ויכוין לבו ומחשבותיו אל נשמת שדי השוכנת בקרבינו · וכאשר יתמיד מחשבתו זאת זמן רב, אז לא יעלה במחשבתו רק טוב, וברוח נדיבה ישלים מעשים נכבדים · ואגב השכל הקונה הקדמותיו מעולם החיצון יטרידוהו בספיקותיו וערעוריו, והתכונה הפנימית בהמה והציור הלב רע בטבעו, ואם אין האדם מושל עליהם ויניחם לפעול אותם כפי טבעם, אז יתגברו בו על התבונה האלהית מיום ליום, ואין יודע אם נגמרו בדעתו לעשות [illegible], אם בוא עד תכלית דבר, אם נכון הוא כפי כח העליון שהוא הנשמה הנאצלת בו, אז שהשכל והציורים היו מאפילים הנשמה, והמה התעו אותו בתוהו לא דרך, ואיך ינצל האדם מן העלם והשגיאה? לכן לזה המאמין בו יתעלה אם השכל והתכונה מסערות כנגד תבונתו, ומונעים ממנו השלמות הטוב, ואם קשה עליו לבוא עד תכלית הדבר, כי היא נחלשת מהכחות רבות הנלחמים עמה, ואם אין לה כנגדה כלי מלחמה, אז ינוצח הכל ביראת ה'· וע"ז נאמר אז תבין יראת ה' (משלי ב') וביראת ה' כבודו וגדלו נעזר בתבונתו לצייר ציורי הדעת הנכחים, וישיג השגות קדושות בדברים העליונים, וע"ז אמרו, ובטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, כי רצון התבונה הוא טוב, רק שהסר ממנה התעשה, וזה מפני רצון השכל השוען טענות שוא ומדוחים, ואומר חזות התבונה הוא שקר, ומביא ראיות של תוהו מסדר העולם החיצון, להכחיש בתכליות הטוב בהחלט, וגם מפני הרצון העולה מציורים הרעים אשר נתחזקו באדם מנעוריו, ויתשלו בלב אדם המשל רב, ולא תועיל התבונה להסביר רעתם, כי עוד מעט ויתגברו תכונותיו הפנימיות הנוטים בטבעם אל הרע והשכל מטרידו בספקותיו ויחטא ויאשם · ומזה רצון השכל ורצון התכונה מבטלים רצון הטוב הפועל מנשמת שדי, וע"ז אמרו, נוטה רשע לצדיק, אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו · לזה אמר התנאי, שים בלבך רצונו יתעלה, ואז תמצא התבונה סעד לתומכה, וזה הוא העזר רב הנלוה לאדם ממרומים לסייעו ולתמכו, ולא יכשל במחשבת און אשר ישכיל השכל בטענותיו, ובטעיות המורגלות לתכונה אנושית מפני ציורים הרעים העולים מלב עקוב ונשחת אשר נפשו של אדם מתאוה להם ·

ואם יטה את לבו לדבקה בו יתעלה לדעת אותו בכל כחו ויטה אל הענינים האלהיים, אז מרוממתו אמונתו ומגדלתו על כל התאוות ועל כל הנטיות, ולא תעיק אחת מהם לנפש ותטהר הנפש, ואז תשוב התבונה על מכונתה וינהיגו כל הכחות כפי האמונה האסופה בקרבו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, אם רצונך ברור וטוב. קוה אל ה' והוא יסיר המעכבים שישנם במציאות בעולם החיצון, אשר עומדים לעכב הגמרת הפעולה טובה, כי ה' יגמור השאר. ולכן הנבון האמיתי, ישתמש גם כן בכח שכלו ובכחות הנפשיות הנטועות בקרבו, במה שהוא אדם, וזה בתוצאת המעשה הטוב אל הפועל, כי ישתמש גם כן בהמצאות ובתחבולות למלאות רצון בוראו, ויתעורר מתכונתו הציור הנאות של המעשה. אבל אין באלה התחלה וסבה אל פעולתו, כי בעלי אמונה ההולכים בדרך ה' ויסירו הרצון השכל המסופק והרצון התכונה הרעה מקרבם, אז יתנועעו מהתגלה התכונית הנאצלת בהם. כי הכחות הנפשיות והשכל מתנועעים מזולתם, עבור שהמה תלויים במזג, והמניע להם הוא מחוץ, וזה סדר העולם החיצון. אכן הרצון הטהור העולה מהנשמה שדי חלק אלהי ממעל הוא יותר נכבד, כי מתנועע מעצמו, וזה מהתהלה שבו. וכמו שהסבה המתנועע הראשון היה הבורא יתעלה, וחפצו הטוב היה סבה ליצירת עולמו, כן המתנועע הראשון באדם שהיא התכונה, היא סבה אל כל פעולה טובה המגעת לשלימות העולם.

ומזה תבין ג' ענייני מחשבות:

א) מחשבות התכונה, ואלה יצרי הלב.

ב) מחשבות השכל, ואלה הספיקות והערעורים הלקוחים מהקדמות הנפשטות מהעולם החיצון ומנהגו.

ג) מחשבות התכונה, והיא מתעוררת מעצמה לעשות הטוב עבור היותו טוב, והיא צריכה סעד לתומכה, וזה האמונה האמיתית בו יתעלה; לכן ההולך בשרירות לבו והנשען אל חכמתו לעשות כאשר יורו אותו, אע"פ שיש בנפשו כחות השכל והבינה בשעור רב, ותכונתו ישרה כתכונת אדם הראשון קודם שחטא, מ"מ עלול הוא אל החטא. שלמה בן דוד נשען אל חכמתו וחטא, שאול נשען בתכונתו הישרה וחטא. וע"ז אמר התנאי בטל רצונך מפני רצונו.

ומזה תבין שהמחשבה היא עקרית, והיא לבדה המסוגלת אל הרבות שלימות בעושיה, ומפאת שנלוה אל המתנועע מחנה עור אלהים, להיפך היא מגעת עד כסא הכבוד ומסוגלת אל הוצאות שלימות בהיצירה. כי השאלה עצומה עד מאד, אם מעשה הצדיקים מגיעים אל התקרבות עת שלימות, מדוע ברא ה' איש האדם כלל להשלימם, הלא הוא כל יכול ולא יבצר ממנו מאומה, הלא היה יכול להבראות העולם המתוקן מיד, הלא הכופר יטען כפי אמונתו, שחוק עשה לנו אלהים ביצירת עולמו, ואם לא יפלא ממנו מאומה, מדוע לא עשהו בתחלתו כפי שלימות המבוקש? ואם הקב"ה מתאוה לקץ הימים ולעת השלימות, א"כ המשך הוית העולם הוא לבטלה, ומדוע מאחר עת ביאתו?

לזה משיבה האמונה האמיתית, לולי חפץ ה' בתוצאת שלימות היצירה לבד, אז היה ברא את איש האדם כמלאכים המשלימים. חפץ בורא מטבע הבריאה אף שיש להם השגה; ועושים פעולות הבריאיות המגיעות אל מלאות רצון בוראם, והבחירה המסורה לאדם במחשבה, היא מפאת שהיא מסוגלת אל תוספות שלימות בעושיה, והרשות נתונה רק עבור השלימות המתעטף בסבתו, ואין המשך זמן היצירה מעת התחלתו עד עת בוא קצו לבטלה, כי יקר בעיני ה' השתלמות נשמת איש האדם, והשתלמות המגואים הנבראים בצלם הוא חפצו ורצונו, ואם יתמהמה קצו של שלימות העולם גדול, עוד חסידי כל דור ודור שהמה עולמות קטנות יקר בעיני ה' מיתתם, וקץ איש גדולה מעלה הוא הגעת שלימות נשמתם, וזה כבודם אשר אליו הקב"ה מתאוה, והפעולה מסוגלת אל תוספת שלימות בהנשמה האלהית, והשתלמותו זה חפצו ורצונו יתעלה, גם שארי מעלות האנושיות מוכנות אל השתלמות ע"י הפועל גופני, כי בהמעשים הנעשים בידיעה מקנה האדם בהם שלימות ברוחו. א) מעלה התכונית, זה הוא האומן (קינסטלער) היודע לעשות הדברים בידיעה, הוא נותן במלאכתו שלימות בנפש, ועל ידי העסק בפעולות גשמיות במלאכה המיוחדת לו ישתלם הכנתו הפנימית, ויגיע למדריגה גדולה מהשלימות בה, וזה מפעלות תמים דעים שיפה לכל אדם אומנתו המיוחדת לו והוא מוכן אליה בטבעו. ב) מעלה שכלית, השכל האנושי טבעי לאדם, וכל מה שישתדל האדם להתנהג בחכמה ע"י המצאות ותחבולות במעשים, יוסיף כח ובינה בנפש, כי ההתבודדות לבדה מטרדת השכל משלימותו ויזל השכל מיום ליום, והיושב בסתר בד בבד אף שימציא השכלה מה, אינה מסוגלת כלל להוציאה אל הפועל, כי מנהגו של עולם מנגדו, וכן יאמר האשכנזי (עס איסט נואר ריכטיג אין דער טעאריא אבער ניכט אין דער פראק-

שום), והשכלה אמיתית בנותנת שלימות בנפש, היא נקנית רק ע"י השתדלות במעשים המדיניים לבד.
ג) היא המעלה התבונית, המהללת מהרומים, וע"י עסק האדם בדברים האלהיים והמדותיים, תוסיף התבונה אורה לאור באור החיים האמיתיים, וכאשר ירבה האדם מעשים הטובים כן תוסיף אורה, ותגיע למדריגה גדולה של השלימות, ומההכנות שיתישרו אישי האדם להשיגו, ולכן באלה יצדק מה שכתב הבעל עקרים, אין שום אדם משיג שלימותו לנפשו בפי טבעו וזולתי בעשיית פעולות גשמיות נגמרות וע"י הגשם, כי כל דבר שהוא בכח צריך שיצא מן הכח אל הפועל; הנה מציאותו בבחינות ההוא לבטלה, כאלו לא היה; וע"י ריבוי הפעולות יתקן מה שחסר, ואי אפשר לאדם שישיג השלימות האנושי מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה, עכ"ל.

ולכן הפעולות השכליות נותנים שלימות אל שכל האדם; פעולות האומניות נותנים שלימות באמנה, וזה היא הכנה הנטועה באדם אל המלאכה המיוחדת לו; והפעולות טובות נותנות שלימות אל הנפש האלהית. ואם שלימות החכם ע"י מעשים שכליים, ושלימות האומן ע"י מעשים מחשביים, אינם מביאות האדם אל תכלית האנושי, כאשר הרחבנו לעיל, בהכרח ששלימות יראת ה' המתמיד עד יום מיתתו, זו היא הכונה לעשות רצון השם, המביאו אל התכלית האנושי שהוא קיום הנפש בעוה"ב, והיא תכלית מציאת האדם. וכמו שמגיעות שלימות החכמה ושלימות התכונה אל קיומו בעוה"ז, כן מגיע שלימות התבונה אל החיים האמיתיים המתמידים; וכמו שלא יגיע החכם והאומן אל תכליתו אם לא יצרף אל כל אחד מהם המעשה בפעל עם הידיעה הראויה, ועל זה הדרך משיגים השלימות המיוחד להם המועילים אל חיים המדיניים, כן הנבון יגיע רק אל השלימות הנפשי בפעולות טובות הנעשות בפועל, ורק אלה מועילות לו אל החיים האלהיים. וזה הוא השלימות המתואר בב"ק השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד צדקה ומשפט בארץ, ופי' הב"ע כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד הגעה אל התכלית, ולא יגיע שום אחד מהשלימיות אל תכלית האנושי, אם לא יצרף לכל אחד מהם המעשה, וזהו יראה שהדברים הללו נרצים לפני וראוי שתשתדלו לעשות מה שאני חפץ, והבינו והשכילו כי באלה חפצתי נאם ה'; נראה שיתכוין האדם אל תכלית הזה

ר"ל לעשות רצון ה', לא זולת זה ולא לתקות שום גמול, כמו שהוא יתברך מטיב והונן לזולתו מבלי תקות שום גמול עכ"ל, ואם הכוונה הטובה שתצטרף אל המעשה היא מסגלת לבדה אל קנין שלימות בנפש, ולכן בזה יש הקדמה אל השאלה העצומה מה תכלית המשך הוית העולם, עד ביאת עת השלימות? ע"ז משיבה האמונה, נשמת חסידיו, אשר אל השתלמותם הקב"ה מתאוה, ויקר בעיני ה' מיתתם, וזה זמן הגעתם אל השלימות המכוון מאתם, ובזולת חסידי דור דור לא יתקיים המציאות; ואם מחשבה טהורה מנספות החסידים היא סבת המשך המציאות, מזה יובן כי כל פעולה הנעשית על תואר החכמה לתקות השגת גמול או על תואר התבונה, וזה לכוונת השלמת תשוקת הנפש, המתאוה, הכוונות הללו אם יתחברו אל הפעולות אינם נותנים שלימות בנפש, ואינם מביאים להחיים האמיתיים, ובלתי מביאות אותו אל תכלית האנושי אבל מרחיקות אותו ממנו.

אכן הפעולה הנעשית בכוונה טהורה לעשות הטוב עבור היותו טוב ועבור ה' שהוא מקור כל טוב ולא להנאת עצמו ולא לכוונה אחרת, היא השכלה לעשות מה שהשם חפץ כמ"ש השכל וידוע אותי, וכמ"ש הב"ע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב י"ג), ולמה זה תועיל שלימות העושר, ולמה יועיל שלימות החכמה ושאר השלימיות, ואין בהם שלימיות שיכלול כל המין או רובו (ואינם מתמידים כל ימי האדם) אלא עשיית המצוה בכוונה יראת השם, ולזה אמר כי שלימות הזה יש לו יתרון על שאר השלימיות, כי זה כל האדם כלומר כי זה השלימיות יכלול כל מין האדם, ולזה ראוי שיהיה הוא מבין שאר השלימיות השלימות האמיתי עכ"ל.
ולכן אם יצטרף אל המעשה הטוב, כונה אחרת זרה וזה לתקות שכר או להנצל מאויי התבונה, מהנפש המתאוה אין השלימות האמיתי נמצא בה, והמעשה הטוב אין לו מעלה וחשיבות כלל, כי אין להקב"ה צורך בפועל האדם, כי מאתו לא יפלא מאומה, וכל אשר חפץ יעשה בשמים ובארץ, והוא לא ימנע טוב להולכים בתמים, רק מה שהקב"ה חפץ היא המחשבה טובה אשר תצטרף אל המעשה, והאות המורגש הוא מפאת שהמחשבה לבדה מסוגלת אל תוספת שלימות בקרב הנשמה האלהית, ואם ההלול בכל דבר אינו אלא בתכלית; א"כ אינו המעשה לבדו התכלית, רק המחשבה שתצטרף אליו היא התכלית המבוקש, ובזולתה נשאר חסר, כאמרו השכל וידוע אותי

וזה תבין מאמר חז"ל וכי מה אכפת לי להקב"ה אם שוחט מן הצואר או מן העורף, הרי לא נתנו המצות לאדם אלא לצרף בהן הבריות עכ"ל. בין תבין עומק המאמר הזה, כי זה יסוד מוסד כי יש בכל המצות יש תכלית מועילה במציאות, רק כוונת המאמר הוא כך, כמו שיקשה להחוקר להבין אם גם התבונה מחייבת להשפיע מן השלימות ומן הטוב שיש לו על זולתו, מדוע ה' אשר כל יכול נתן הענין הזה לענות את בני האדם? הלא בידו להטיב לכל אשר ירצה ולהשפיע שלימות על בחיריו, מה ביקש ה' מאתנו להטרידנו במעשים האלו! והוא מקמץ ידו מלהטיב, אם לו התבל ומלואה מדוע ימנע מאתה הטוב והשלימות, מדוע בחר בזה את האדם לשמוע בקול דברו? הלא יצר לבו הרע מסיתו לבלתי עשות דברו!

ע"ז משיבה האמונה לא נתנו המעשים אלא לצרף בהם את הבריות, ולא אכפת להקב"ה במעשה הטוב בזולת המחשבה, רק הקב"ה מתאוה אל הכוונה הישרה הנצטרפת אל המעשה, והוא חומד אל השלימות המתעטף בשכחה, ויש לאדם נפש אלהית מיוחדת לו, וכפי נפשו האלהית נתן לו ג"כ המדות המיוחדות אשר ראוים לה, והמה מסוגלים להוציא שלימותו אל הפועל, ואם לא היה מוציא פעולות הטובים היה נשאר בכח לעולם, וצריך שתצא נפשו אל הפועל (ת"י) כמו שיצא לפועל זרע הנטוע בארץ, ודבר זה צירוף נפשו כאשר יוצאת לפועל, שהנפש הגולה מלמעלה כמו שיצא האילן לפועל השלימות שלו, עד שקונה האדם המעלה העליונה ולהיות דבק בו יתברך (עכ"ל).

ומזה תבין כמו שלא יצוייר שאכפת להקב"ה בפעולת אדם, כי הוא בעל יכולת ולא יבצר ממנו מאומה, ואין הש"י רוצה בפעולה טובה עצמה רק רוצה בהכוונה שנצטרף אליה, והוא מתאוה אל השלימות המתעטף בשכחו, כן לא אכפת להקב"ה אם נוחר או מעקר כי לא יצוייר שיהיה נוחר רע בעצמו, כי הוא טוב לכל ויודע טבע ברואיו ולא עבר מלבו, ואם איסים רבים נוחרים אין בזה להטיל מום ח"ו במעשה בראשית, כמו שאין להטיל מום על מציאות העניים המרודים והאומללים, (כי לחסרון השגתינו אין אנו מבינים אופן הנהגתו יתעלה), רק מעשה השחיטה צוה הקב"ה מפאת שהיא פועלת שלימות הנפש, וזה הוא צירוף הנפש, כמו שמסוגל מעשה הצדקה אל תוצאת שלימות הנפש. כן מסוגלת מצות שחיטה לסבב שלימות הנפש. (מעט מזעיר ימצא הבעל.) בתפארת ישראל בפי' זה המאמר, אבל הוא הלך בדרך אחר אף שנשמטתי מעט בדבריו), וזה אמרו וכי מה אוכפת להקב"ה אם אוכל טהרות או טמאות, אם חכמת חכמת לך, הא לא נתנה תורה אלא לצרף הבריות שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות.

וכמו שאמר דוד לא אקח מביתך פר וכו' כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף וכו' כי לי תבל ומלאה (תהלים נ'), ונאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעיה מ'), כן נאמר שחת לו לא בניו מומם (דברים ל"ב), ונאמר הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך, אם חטאת מה תפעל לו, ורבו פשעיך מה תעשה לו, אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח, לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב ל"ה), ובזה הוכיחו אליהו באמרו הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך, כי הכרת אופן הנהגתו יתעלה בעולמו נמנעת לנו לסבת קוצר השגתינו והגבלת ידיעתינו שאינם מקיפות הפרטיים, ולהיות השם יתברך רחוק ממדריגתינו, לזה אין לנו לשפוט כלל על מנהגו של עולם ומהלכו, כאשר הודה בעצמו להלן באמרו לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע (שם מ"ב), ולזה נקרא העולם העתה, עלמא דשקרא, כי ההולך אחרי הענינים הנקנים לו מהנהגת העולם החיצון, אין לו ידיעה נכונה מהלכי האמת, אכן השגה הואת נקנית באמצעות עין השכל, שאין צדקת הצדיק תוסיף שלימות בעצמותו יתעלה ואין רשעת הרשע מחסר משלימותיו מאומה, כי הוא האין סוף המקיף המציאות, שהוא מספיק לעצמו ואין הרשע מזיק ואין הצדקה מועיל אליו, כי הוא האל עליון נורא ונשגב, אבל רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד, ולנו התועלת והנזק, כי להשלמות עצמותם נצטוו אישי האדם להתנהג ביושר ובמשפט, והמחשבה טובה וכוונה נאותה מהצדיק אמיתי בעשותו הפועל הטוב היא חפצו ורצונו, והאות על זה הרגשה פנימה של התבונה האלהית, כי המחשבה טובה תוספת שלימות, והמחשבה רעה היא מחסרת ומגרדת האדם מהשלימות המבוקש מאתו, כי הצדיק באמונתו יתחיל בעוה"ז בהחיים האמיתיים, והרשע ברשעתו ביום אשר יחשך הסתלק נשמתו ואשו לא תכבה, סוף דבר הכל נשמע כי המעשה טוב אשר דורש אלהים מאתנו, אינו בטעם לבד שיועיל בזה האדם אל השלמות העולם, אשר הוא חפצו ואליו מתאוה, כי הוא כל יכול ולא יבצר ממנו מאומה, וכל אשר יחפוץ יעשה בשמים ובארץ!

רק עקר כוונת הדרושה היא השלימות המתעטף לנשמת האדם בסבת המעשה טוב הנעשה בצירוף כוונה טובה, וע"ז נאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ה' אלהיך (מיכה ו"ו), ובזולת הכוונה הטובה בשעת המעשה אשר עליה אמר הצנע לכת עם ה' אלהיך, אין חפץ לה' במעשים הטובים הללו, והראיה כי המעשה בזולת המחשבה טובה אינו מסוגל אל תוספת שלימות כלל. וע"ז שכל טוב לכל עושיהם (תהלים קי"א) ואמרו ללומדיהם לא נאמר אלא לכל עושיהם. וע"ז נאמר בכל דרכיך דעיהו (משלי) ולא יהיה כונתך במעשה הטוב אל סבה שכלית (וזאת תקות גמול) או סבה תכונית (וזה להשלים מאווי הנפש המתאוה) ובשניהם הכוונה רק להנאתך, אלא יהיה כונתך לשמים, ואמר והוא יישר אורחותיך, היה בטוח שיש בהמעשה המבוקש תכלית מועילה במציאות, והוא יגמור השאר ואחריתך ישגא מאד.

וכ"כ הרמב"ם, וזהו מעקרי האמונה בתורה, כי יתקיים האדם מצוה אחת מתרי"ג מצות בוראו כראוי ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא שיעשה לשמה מאהבה, עכ"ל. ועל זה כתב המרש"א על פסוק דמיכה, אף שהדת הנימוסית מסכים לדת אלהית, והם משפט ואהבת חסד. אבל יש יתרון לדת אלהית שהיא תשער שלא לעשות המצות בשיתוף ד"א, והוא מה שאמר והצנע לכת עם ה' אלהיך, ואין זו מתכונה שלימה העושה רק ליהורא ולכבוד עצמו, רק מי שהצנע לכת הוא עושה המצות בתמימות ובשלימות, ויזכה בהם לחיי העולם הבא, עכ"ל. וכ"כ האשכנזי (אללע טהאטען זינד לעערע בילדער, דיא געזיננונג אללײן װעלכע זי איהנען לייהעט גיבט עטישע בעדייטואמקיים). וע"ז נאמר צדיק מושל בירא אלהים (ש"ב), וע"ז התפלל דוד לב טהר ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי, (תהלים נ"א) כי המחשבה מהשכל או מהתכונה העולה מלב עקוב ונשחת, מטמא טבע הפנימי של האדם, ולזה הרהורי עבירה קשים מעבירה, כי המחשבה טרודה רק בסבות הנשחתות המביאות אל העבירה, המקורם אם בשכל המתעה של האדם או בתכונתו הנשחתה, ולכן אם רוצה לעשות אח"כ גם הטוב המבוקש, איננה כוונתו שלימה לכבוד בוראו, רק הטוב שהוא עושה זה רק להנאתו, ולא ישלים בזה הטוב אשר ה' אלהינו דורש ומבקש מאתנו, ולא יעשה המצוה על מתכונתה ושלימותה, והרהור של עבירה הנקבע בלבו של אדם, מסגל אח"כ גם המעשה הטוב אשר יבקש להשלימו ומטרידו מהשלימות המכוון מאתו, וע"ז אמרו הרהורי דעבירה קשים מעבירה. ואמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה.

(המשך המאמר המחשבה בחלוקה ג').